

Γ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
Σ. ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ

ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

Ε' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

002
ΚΛΣ
ΣΤ2Β
899

ΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΑΘΗΝΑΙ 1972

ΣΤ'

89

ΣΧΙΒ

Συνεργαίου Γεωργίου.

ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ Ε/Γ

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΔΩΡΕΑ
ΕΘΝΙΚΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΕΤΟΙΧΕΙΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΣΤ 89 ΣΧ18
Σακελλαρίου, Γεωργίου.
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΠΑΝ/ΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Σ. ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ
Δ.Φ. ΒΟΗΘΟΥ ΤΟΥ ΨΥΧΟΛ. ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ

Υποχρεωτικά

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

Ε' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

21 ΑΠΡΙΛΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑΙ 1972

002
K1Σ
ΣΤ2Β
899

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ

ΣΛΑΒΟ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΟΥΛΗΣ

ΕΔΩΡΗΣΑΤΟ

Ο. Ε. Δ. Β.

πρ. ἀριθ. ελ. 9169

9169

1979

ΣΤΑΘΙΑΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. ΤΟ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΧΑΡΑΚΤΗΡ ΤΩΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΩΝ ΦΑΙΝΟΜΕΝΩΝ

Ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν ζωὴν του ἄλλοτε δοκιμάζει χαρὰν, λύπην, θαυμασμόν, ἀγανάκτησιν κλπ., ἄλλοτε σκέπτεται πῶς νὰ ἐξεύρῃ τὰ οἰκονομικὰ μέσα, διὰ ν' ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς ἀνάγκας, τὰς ὁποίας ἔχει ἐνθυμεῖται πρὸς τοῦτο πῶς εἰς ἄλλας περιπτώσεις ἐξεύρε τὰ ἀναγκαιοῦνται χρήματα ἢ ἐπινοεῖ ἄλλους τρόπους καλυτέρας καὶ ταχυτέρας λύσεως τοῦ προβλήματός του τούτου.

Οὕτω γεννῶνται εἰς τὴν ψυχὴν του διάφοροι καταστάσεις, διαφέροντα ἢ διαθέσεις, τὰς ὁποίας ἐκδηλώνει διὰ λέξεων, κινήσεων, ἐνεργειῶν καὶ ἄλλων ἐκδηλώσεων ἢ γενικώτερον ἀντιδράσεων. Αἱ ἐκδηλώσεις καὶ τὰ φαινόμενα αὐτά, προερχόμενα ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου τοῦ ἀνθρώπου ἢ, ὡς συνήθως λέγομεν, ἐκ τοῦ πνεύματος ἢ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, ὀνομάζονται ψυχικὰ φαινόμενα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἄλλα ἐκ τῶν λειτουργιῶν τοῦ σώματος προερχόμενα (πέψως, κυκλοφορίας), τὰ ὁποῖα λέγονται φυσιολογικά, καὶ πρὸς ἄλλα ἐν τῇ φύσει συμβαίνοντα (ἀστραπή, βροντή, βροχὴ κλπ.), τὰ ὁποῖα λέγονται φυσικὰ φαινόμενα.

Τὰ ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου φαινόμενα καὶ τὰς ἐκδηλώσεις τὰς ἰδικὰς του ἔχων ὑπ' ὄψει ὁ ἄνθρωπος προσπαθεῖ μεταχειριζόμενος ἀντικειμενικὰς μεθόδους νὰ κατανοήσῃ τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον τῶν συνανθρώπων του, ὥστε νὰ ἔξῃ ἄνεσιν εἰς τὴν μετ' αὐτῶν ἀναστροφὴν του, ἐνῶ συγχρόνως διὰ τῆς προσπάθειάς του αὐτῆς καὶ τὸν ἑαυτὸν του καλύτερον γνωρίζει καὶ ἱκανώτερος καθίσταται εἰς τὸν χειρισμὸν τῶν ἐκάστοτε παρουσιαζομένων πρὸς λύσιν προβλημάτων του.

Τὸν τρόπον τῆς τοιαύτης γνωριμίας τοῦ ἑαυτοῦ μας καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων διδάσκει ἡ ψυχολογία, ἡ ἐπιστῇ μὴ δηλ. ἡ ὁποία, ἐπὶ ἀντικειμενικῶν μεθόδων στηριζομένη, ἐρ-

μηνεύει τὰ ψυχικὰ φαινόμενα ἀνιχνεύουσα τὰ αἷτια τὰ ὁποῖα τὰ προκαλοῦν.

Ἄλλὰ τί εἶναι ψυχικὰ φαινόμενα; καὶ κατὰ τί ταῦτα διαφέρουν τῶν φυσικῶν;

Ἄν συγκρίνωμεν τὰ ψυχικὰ φαινόμενα πρὸς τὰ φυσικά, βλέπομεν ὅτι τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῶν ψυχικῶν φαινομένων εἶναι ὅτι ταῦτα μαρτυροῦν τὴν ἐσωτερικὴν ψυχικὴν ἡμῶν κατάστασιν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ φυσικά, τὰ ὁποῖα συντελοῦνται ἀνεξαρτήτως πρὸς τὴν παρουσίαν ἢ μὴ τοῦ ἀνθρώπου. Ἐκτὸς τῆς βασικῆς αὐτῆς διαφορᾶς τὰ ψυχικὰ φαινόμενα διακρίνονται τῶν φυσικῶν καὶ δι' ἄλλους λόγους, μάλιστα δὲ διότι:

α) τὰ φυσικὰ φαινόμενα τελοῦνται ἐν χώρῳ, ἐνῷ τὰ ψυχικὰ εἶναι ἀνεξάρτητα αὐτοῦ,

β) τὰ φυσικὰ φαινόμενα, ὡς π.χ. τὸ νεφελῶδες ἢ λαμπρὸν τῆς ἡμέρας, γεννῶνται εἰς ἡμᾶς ἐμμέσως διὰ τῶν αἰσθήσεων, ἐνῷ τὰ ψυχικὰ φαινόμενα, ὡς ὁ ἐνθουσιασμός, ἡ χαρά, ἡ λύπη, γεννῶνται ἀμέσως, ἄνευ τῆς μεσολαβήσεως αἰσθητηρίου τινός,

γ) τὰ φυσικὰ φαινόμενα, ὡς ἡ ἀνατολὴ καὶ ἡ δύσις τοῦ ἡλίου, εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον συνεχῆ καὶ σταθερά, ἐνῷ τὰ ψυχικὰ διακόπτονται ἢ ἐμφανίζονται ἐκάστοτε ὑπὸ διάφορον ἔντασιν,

δ) αἱ εἰκόνες τῶν διαφόρων ἀντικειμένων, (τοῦ ἀνθους, τῆς πεταλούδας κλπ.), αἵτινες σχηματίζονται ἐντὸς ἡμῶν, δὲν εἶναι ἀντίγραφα ἀποτυπούμενα ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου διὰ τοῦ νευρικοῦ μας συστήματος καὶ δὴ τοῦ ἐγκεφάλου. Δὲν εἶναι οὕτε ἐρεθίσματα φυσικά ἢ χημικά, ἀλλ' εἶναι διάφορα τῆς ὕλης, πνευματικὰ ἐκδόσεις.

Διὰ πάντας τοὺς λόγους τούτους τὰ ψυχικὰ φαινόμενα εἶναι ὅπως-δήποτε ὅλως διάφορα τῶν φυσικῶν καὶ δὲν δύνανται ν' ἀναχθῶσιν εἰς φυσικά. Πηγὴ τῶν περὶ οὗ ὁ λόγος φαινομένων δὲν εἶναι ὕλικόν τι, ὡς τὸ νευρικὸν σύστημα, ἀλλ' ἄλλη αἰτία πέραν τοῦ ἐγκεφάλου. Ἡ θέσις ἐπομένως τοῦ νευρικοῦ συστήματος, ὡς παραγωγοῦ αἰτίας καὶ γεννήτορος τῶν ψυχικῶν φαινομένων, ὡς ἡ φυσιολογικὴ ψυχολογία διδάσκει, δὲν εὐσταθεῖ. Ὁ ἐγκέφαλος εἶναι « *Conditio sine qua non* » (ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ), οὐχὶ ὅμως καὶ ἡ « *Causa efficiens* » (παραγωγὸς αἰτία) τοῦ ψυχικοῦ βίου, ὅπως ἡ γραφὴ δὲν εἶναι προῖον τῆς γραφίδος, οὐδὲ ἡ βολὴ προῖον τοῦ πιστολίου. Δέον ἄρα νὰ θεωρηθῇ ὁ ἐγκέφαλος ὡς μέσον λειτοῦργίας τῶν ψυχικῶν ἐκδηλώσεων, οὐχὶ δὲ ὡς

παραγωγὸς δύναμις αὐτῶν. Ἡ πηγὴ καὶ ἡ αἰτία τῶν ψυχικῶν φαινομένων, ὡς περαιτέρω θὰ ἴδωμεν, εὐρίσκεται πέραν τῆς ὕλης τοῦ ἐγκεφάλου, καλεῖται δὲ αὕτη $\psi\upsilon\chi\eta$ ἢ $\pi\nu\epsilon\upsilon\mu\alpha$ ¹.

2. Η ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Α. Σύντομος ἱστορία τῆς Ψυχολογίας. Ἡ ψυχολογία ὡς ἐπιστήμη ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους (384 - 322), ὅστις διὰ τοῦ «περὶ ψυχῆς» ἔργου αὐτοῦ ὡς καὶ τοῦ «περὶ αἰσθήσεως καὶ αἰσθητῶν» διετύπωσεν, ἐπὶ τῇ βάσει ἐξυδερκεστάτων παρατηρήσεων, ἀρχὰς καὶ ἀληθείας, εἰς τὰς ὁποίας ἐπανέρχεται ἡ σημερινὴ ψυχολογία μετὰ πάροδον πολλῶν αἰώνων. Οὕτω π.χ. διετύπωσε τὸ πρόβλημα τῆς ψυχικῆς ἐνότητος ἢ ὁλότητος, τὸ ὁποῖον καὶ ὁ Πλάτων² πρὸ αὐτοῦ ἐκήρυξεν, εἰπὼν ὅτι ὑπάρχει κοινὴ αἴσθησις, $\kappa\omicron\iota\nu\omicron\nu\alpha\iota\sigma\theta\eta\tau\eta\rho\iota\omicron\nu$, ὁ Νοῦς, ὅστις εἶναι τι σταθερῶς ἀναπτυσσόμενον καὶ ἐξελλισόμενον. Διὰ τοῦ κοινοῦ τούτου αἰσθητηρίου ὡς ἀπὸ ἀνωτάτης τινὸς ἀρχῆς διέπονται καὶ συνέχονται τὰ ψυχολογικὰ γεγονότα καὶ φαινόμενα, τὰ ὁποῖα ἄλλως θὰ ἦσαν ἀσύνδετα μεταξύ των καὶ ἄνευ σημασίας.

Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ψυχολογίας συνέβαλε μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη ὁ Καρτέσιος (1580 - 1650) ἀναδιδάξας τὰ περὶ ψυχῆς ὡς ἁ ὅ λ ο ν ο ὅ σ ι α ς τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀλήθειαν ἣτις καὶ σήμερον ἰσχύει.

Τῆς ψυχολογίας ὡς ἐμπειρικῆς ἐπιστήμης θεμελιωταὶ ἐγένοντο ὁ Locke (Λὸκ 1632 - 1704) καὶ ὁ Leibnitz (Λάϊμπνιτς 1646 - 1716), βραδύτερον δὲ οἱ Ἀγγλοὶ Hartley (Χάρτλν 1705 - 1757) καὶ Priestley

1. Ψυχὴν λέγοντες νοοῦμεν τὸ σύνολον γενικῶς α) τῶν ἐκ γενετῆς τάσεων, ἐνστίκτων, ὁρμῶν, διαθέσεων, διαφερόντων καὶ τῶν εὐχαρίστων ἢ δυσαρέστων καταστάσεών μας, β) τῶν λειτουργιῶν τῆς προσοχῆς, τῆς μνήμης, φαντασίας, διανοήσεως, τὰς ὁποίας ἰδιαιτέρως καλοῦμεν νοητικὰς τῆς πνευματικῆς λειτουργίας, καὶ γ) τὴν συνείδησιν, τὴν ἀπλὴν ἀφύπνισιν τοῦ πνεύματος καὶ στροφὴν αὐτοῦ πρὸς ἐνέργειαν. Κατὰ ταῦτα ὁ ὅρος $\psi\upsilon\chi\eta$ εἶναι γενικώτερος, ὁ δὲ ὅρος $\pi\nu\epsilon\upsilon\mu\alpha$ στενώτερος, περιλαμβάνων μόνον τὰς ἀνωτέρω πνευματικὰς λειτουργίας. Τὴν ἀνωτάτην δὲ περιοχὴν τοῦ πνεύματος καλοῦμεν «Λόγον ἢ Νοῦν», δι' οὗ, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης καθώρισε, «διανοεῖται καὶ ὑπολαμβάνει ἡ ψυχὴ».

2. Πλάτωνος Θεαίτ. 148D· «Δεινὸν γάρ που, ὦ παῖ, εἰ πολλαὶ τινες ἐν ἡμῖν, ὥσπερ ἐν Δουρείοις ἵπποις, ἐγκάθηνται αἰσθήσεις ἀλλὰ μὴ εἰς μίαν τινα ἰδέαν, εἴτε ψυχὴν, ἢ ὅ,τι δεῖ καλεῖν πάντα ταῦτα ξυντείνει, ἣ διὰ τούτων οἷον ὀργάνων αἰσθανόμεθα ὅσα αἰσθητά».

(Πρίστλν 1733 - 1804), εισηγηταί τῆς θεωρίας τοῦ συνειρμοῦ, τὴν ὁποίαν προήγαγον οἱ Stewart (Στιούαρτ 1753 - 1828) καὶ Brown (Μπράουν 1778 - 1820), ἰδρύσαντες τὴν συνειρμικὴν ψυχολογίαν.

Διὰ τοῦ Herbart (Χέρμπαρτ 1776 - 1841) ἡ ψυχολογία λαμβάνει καθαρῶς ἐπιστημονικὴν μορφήν, γίνεται δὲ ἡ βάση τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης.

Τῇ ἐπιδράσει τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν διεμορφώθη βραδύτερον ἡ Πειραματικὴ ψυχολογία καὶ ἡ Ψυχοφυσικὴ διὰ τῶν Müller (Μύλλερ 1801 - 1858), Helmholtz (Χέλμχολτς 1821 - 1895), τοῦ Weber (Βέμπερ 1795 - 1878) καὶ τοῦ Fechner (Φέχνερ 1801 - 1887), ὅστις κατὰ τὸ 1860 ἐδημοσίευσεν τὸ ἔργον «Στοιχεῖα Ψυχοφυσικῆς», τέλος δὲ διὰ τοῦ μεγάλου ψυχολόγου Wundt (Βούντ 1832 - 1920), ὅστις τὸ 1876 ἐξέδωκε τὸ θεμελιῶδες ψυχολογικὸν σύγγραμμά του «Στοιχεῖα Πειραματικῆς Ψυχολογίας» καὶ ἴδρυσεν τὸ 1878 τὸ πρῶτον Ψυχολογικὸν Ἐργαστήριον ἐν Λειψία.

Ἐκτοτε ἡ ψυχολογία εὐρύτατα ἐκαλλιεργήθη καὶ εἰς ἄλλας χώρας τοῦ κόσμου, τὴν Εὐρώπην (Γαλλία, Γερμανία, Ἑλβετία κλπ.) διὰ τῶν Binet (Μπινέ 1856 - 1911), Jung (Γιόγκ 1875 - 1961), Claparède (Κλαπαρέντ 1873 - 1940) κ.ἄ., εἰς τὴν Ἰαπωνίαν διὰ τοῦ Ishihara (Ἰσιχάρα) κ.ἄ., κατ' ἐξοχὴν δὲ εἰς τὴν Ἀμερικὴν διὰ τῶν James (Τζέιμς 1842 - 1910), Thorndike (Θόρνταϊκ πατὴρ καὶ υἱοῦ 1874 -) καὶ ἰδίως διὰ τοῦ μεγάλου φιλοσόφου, παιδαγωγοῦ καὶ ψυχολόγου αὐτῆς John Dewey (Τζὼν Ντιούϊ 1860 - 1952), διὰ τοῦ ὁποίου ἡ ψυχολογία ἐγένετο ἡ βάση τῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς ὅλης ἐν γένει ἀμερικανικῆς ζωῆς.

Ἡ καλλιέργεια τῆς ψυχολογίας ἐν Ἑλλάδι χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος, ὅποτε ἐδιδάχθη αὕτη εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, βραδύτερον δὲ καὶ εἰς τὸ τῆς Θεσσαλονίκης, ὑπὸ τῶν καθηγητῶν Χ. Παπαδοπούλου ἀπὸ τοῦ 1878, Θ. Βορέα, Ν. Ἐξαρχοπούλου, Γ. Σακελλαρίου, Σπ. Καλλιάρφα, οἵτινες πλὴν ἄλλων, συνέγραψαν καὶ πρωτότυπα ψυχολογικὰ συγγράμματα. Διὰ τῶν συγγραμμάτων των συνέβαλον ἐπίσης καὶ οἱ Γ. Παναγιωτίδης, Χ. Ἀνδρουτσός. Εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ψυχολογίαν ἀπὸ τοῦ 1922 εἰσῆχθησαν ἐν Ἑλλάδι πειραματικαὶ μέθοδοι ψυχολογίας ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Γ. Σακελλαρίου, ὅστις ἐδημοσίευσεν τὸ 1922 τὴν πρώτην ἐλληνικὴν Ψυχολογίαν, τὴν Ψυχολογίαν τοῦ Παιδός.

Συστηματικώτερον ἔτι ἡ ἐπιστημονικὴ ψυχολογία ἐκαλλιεργήθη διὰ τῆς ἰδρύσεως.

α) τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Ἑργαστηρίου Πειραματικῆς Παιδαγωγικῆς, ἰδρυθέντος τὸ 1923 ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Ν. Ἐξαρχοπούλου καὶ εὐρισκομένου νῦν ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ καθηγητοῦ Κ. Σπετσιέρη,

β) τοῦ Ψυχολογικοῦ Ἑργαστηρίου τῆς Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας ὑπὸ Γ. Σακελλαρίου (1925 - 1926) ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἐσταθμίσθη ἡ πρώτη κλίμαξ πρὸς μέτρησιν τῆς εὐφυΐας ὑπὸ τοῦ ἰδρυτοῦ τοῦ Ἑργαστηρίου τούτου,

γ) τοῦ Ψυχολογικοῦ Ἑργαστηρίου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ὑπὸ Θ. Βορέα (1926), βραδύτερον δὲ

δ) τοῦ Ψυχολογικοῦ Ἑργαστηρίου τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ὑπὸ Γ. Σακελλαρίου (1937).

Τὰ ἐργαστήρια ταῦτα τῆς ψυχολογικῆς ἐπιστήμης σημαντικῶς συνέβαλον εἰς τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τῆς ψυχολογίας ἐν Ἑλλάδι διὰ τῆς διεξαγωγῆς πρωτοτύπων ἐρευνῶν, τῆς δημοσιεύσεως ψυχολογικῶν ἔργων ἀφορώτων εἰς πάντας σχεδὸν τοὺς κλάδους τῆς ψυχολογίας καὶ τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῆς εἰς τὴν ἀγωγὴν, τὴν ὀρθὴν ἐπαγγελματικὴν κατεύθυνσιν τῶν νέων, τὴν ἐπιλογὴν καὶ κατάταξιν τῶν νεοσυλλέκτων εἰς τὸν στρατόν, τὸ ναυτικόν καὶ δὴ τὴν ἀεροπορίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἰδρύθη αὐτοτελὲς κέντρον ψυχολογικῶν ἐρευνῶν ὑπὸ τὸν τίτλον Κέντρον Ἑρευνῶν Βασιλικῆς Ἀεροπορίας (ΚΕΒΑ). Ὑπὸ τοῦ Κέντρου τούτου ἐξεδόθη ἡ Ἀεροπορικὴ ψυχολογία τοῦ Γ. Σακελλαρίου καὶ βραδύτερον ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἡ Διάγνωσις τῆς προσωπικότητος.

Β. Κλάδοι τῆς Ψυχολογίας. Ἡ ψυχολογία, στοιχεῖα τῆς ὁποίας παρέχονται εἰς τὸ ἐγχειρίδιον τοῦτο, εἶναι μικρὸν μόνον τμῆμα τῆς ἐπιστημονικῆς ψυχολογίας, ἡ ὁποία ἐπεκτείνει τὴν ἐρευνάν της ὄχι μόνον εἰς τὰς ἐκδηλώσεις καὶ τὰς ἐνεργείας τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς τῶν ζώων καὶ τῶν φυτῶν ἀκόμη, πολλὰ τῶν ὁποίων ποικιλοτρόπως ἀντιδρῶσιν εἰς τὰς ἐπιδράσεις τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου.

Ὡστε ἡ ψυχολογία διακρίνεται εἰς ψυχολογίαν τ ο ὖ ἀ ν θ ρ ὡ π ρ ο υ, τ ὡ ν ζ ῳ ὶ ω ν καὶ τ ὡ ν φ υ τ ὶ ω ν.

Τῆς ψυχολογίας τοῦ ἀνθρώπου γενικῶς διακρίνομεν τοὺς ἐξῆς κλάδους

α) *Κανονική* ψυχολογία, ήτοι ψυχολογία των δμαλων αν-
θρώπων και

β) *Ψυχολογία* των ανωμάλων. Αύτη εξετάζει τας εκδηλώσεις και την ψυχοσύνθεσιν ατόμων αναπήρων πνευματικῶς ή σωματικῶς ή και κατ' ἀμφοτέρω. Γενικώτερον δὲ ανθρώπων, των οποίων αἱ εκδηλώσεις οὐσιαστικῶς διαφέρουσι των εκδηλώσεων των κανονικῶν ανθρώπων, προσπαθοῦσα νά ἀνέυρη και τὰ αἷτια τῆς τοιαύτης καταστάσεως αὐτῶν και νά ὑποδείξη τρόπους θεραπείας αὐτῆς.

Ἡ Κανονική ψυχολογία διακρίνεται περαιτέρω εἰς τὴν Ἀτομικήν ψυχολογίαν, ή οποία εξετάζει τας εκδηλώσεις τοῦ ἀνθρώπου ὡς ατόμου, και τὴν Ὁμαδικήν ψυχολογίαν, ή οποία εξετάζει τας εκδηλώσεις τοῦ ἀνθρώπου ὡς μέλους μιᾶς ομάδος, ὡς π.χ. τοῦ ἔθνους (Ἐθνολογική ψυχολογία), τῆς κοινωνίας (Κοινωνική ψυχολογία), των κοινωνικῶν τάξεων (Ψυχολογία των τάξεων) κλπ. Εἰς τὴν Ἀτομικὴν ψυχολογίαν ὑπάγονται ἐξ ἄλλου ή Γενική ψυχολογία τοῦ ἐνηλίκου ἀνθρώπου, ή οποία ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς μελέτης παντός ἄλλου κλάδου, και ή Εἰδική. Τῆς Εἰδικῆς ψυχολογίας κλάδοι εἶναι ή ψυχολογία των Ἀτομικῶν διαφορῶν, ή ἀσχολουμένη με τὴν διακρίβωσιν και τὸν καθορισμὸν των ψυχικῶν διαφορῶν μεταξὺ των ατόμων, ήτοι τοῦ χαρακτήρος, τῆς προσωπικότητος και τοῦ ἐν γένει τρόπου εκδηλώσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτῶν κόσμου· ἐπίσης ή Ψυχολογία τοῦ Παιδός, ή οποία μελετᾷ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ παιδίου, τὴν συμπεριφορὰν και τὸν τρόπον, καθ' ὃν ή ἀνάπτυξις και ή μάθησις ἐπιδρῶσιν εἰς τὰς μορφὰς τῆς συμπεριφορᾶς αὐτοῦ μέχρι τῆς ἐμφανίσεως ἰδιαιτέρων λειτουργιῶν και διαφερόντων, τὰ ὁποῖα διακρίνουσιν αὐτὸ σαφῶς ἀπὸ τοῦ ἐφήβου (ήλικίας περίπου 13 — 20), τὰς εκδηλώσεις και τὴν ἰδιαιτέραν ψυχοσύνθεσιν τοῦ ὁποίου εξετάζει ή Ψυχολογία τοῦ Ἐφήβου.

Τῆς Ἀτομικῆς ψυχολογίας κλάδοι εἶναι και ή Ψυχολογία τῆς Γυναίκος, τοῦ Ἀνδρός, τοῦ Γέροντος.

Τέλος κλάδος παρὰ τὴν ψυχολογίαν κείμενος και μὴ εἰσέτι ἀνήκων εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ψυχολογίαν εἶναι ὁ ἀσχολούμενος εἰς ψυχικά ζητήματα, τὰ ὁποῖα ἀπὸ ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως δὲν εἶναι πλήρως ἡρμηνευμένα, ὡς π.χ. ή τηλεπάθεια, ή τηλεκινήσις κλπ. Ὁ κλάδος οὗτος ὀνομάζεται Παραψυχολογία.

Οἱ κλάδοι τῆς ψυχολογίας σαφέστερον ἐμφαίνονται εἰς τὸ κατωτέρω διάγραμμα·

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

Ἀνθρώπου, Ζώων, Φυτῶν

Κανονικοῦ Ἀνωμάλων

Ἀτομική Ομαδική,
(Ἐθνολογική, Κοινωνική, Τάξεων κ.λ.π.)

Γενική Εἰδική

Ἀτομικῶν Διαφορῶν, Παιδός,
Ἐμφύβου, γυναικός, Ἀνδρός, Γέροντος

ΠΑΡΑΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

Γ. Ἀξία τῆς Ψυχολογίας. Ἡ ἀξία καὶ ἡ χρησιμότης τῆς ψυχολογίας σήμερον ἰδιαίτερος, ὅποτε αὕτη διὰ τῶν ἐφαρμογῶν τῆς κατέκτησε ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ζωῆς, εἶναι μεγίστη, διότι ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῶν ἐπιστημῶν καὶ ἰδιαίτερος τῶν πνευματικῶν ἐξ αὐτῶν, δυναμένη νὰ ἔλθῃ ἐπικουρός·

α) τῆς **Ἠθικῆς**, πρὸς καλυτέραν κατανόησιν τῶν ἐλατηρίων τῶν πράξεων τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν κατὰ καιρούς, χώρας καὶ λαοὺς κρατουσῶν ἠθικῶν ἀντιλήψεων,

β) τῆς **Λογικῆς**, διδάσκουσα πῶς ἀποκτᾶται ἡ γνῶσις καὶ πῶς δυνάμεθα ὀρθῶς σκεπτόμενοι νὰ γνωρίσωμεν τὴν ἀλήθειαν,

γ) τῆς **Κοινωνιολογίας**, πρὸς ἀνέυρεσιν τῶν παθολογικῶν κυρίως φαινομένων τῆς κοινωνίας (ἐγκλημα, πτωχεία κ.ἄ.) καὶ ὑπόδειξιν μέσων πρὸς θεραπείαν αὐτῶν,

δ) τῆς **ΐατρικῆς**, κυρίως πρὸς διάγνωσιν καὶ θεραπείαν ἀσθενειῶν ὀφειλομένων εἰς ψυχολογικὰ αἷτια καὶ κατανόησιν τῆς ψυχολογίας τῶν ἀσθενῶν ἐν γένει,

ε) τῆς **Φιλολογίας**, πρὸς περισσοτέραν ἐμβάθυνσιν καὶ καλυτέραν ἐρμηνείαν τῶν χαρακτήρων τῶν κλασσικῶν ἔργων τῆς ἑλληνικῆς καὶ ξένης φιλολογίας,

ς) τῆς **Παιδαγωγικῆς** κατ' ἐξοχίην, τῆς ὁποίας ἡ πρόοδος ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος εἰς τὰ διδάγματα καὶ τὰς ἐφαρμογὰς τῆς ψυχολογίας.

Εἰς τὴν ψυχολογίαν ὀφείλονται ἐπίσης καὶ αἱ πρόοδοι τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν τοποθέτησιν καὶ ἐπιλογὴν τοῦ προσωπικοῦ τῶν, τὴν διάθεσιν τῶν πρὸς πώλησιν ἐμπορευμάτων, τὴν ἔκθεσιν καὶ διαφήμισιν αὐτῶν κλπ. Εἰς τῆς ψυχολογίας

τὴν ἐφαρμογὴν ὀφείλονται τέλος καὶ τὰ τῆς βοηθείας τῶν νέων, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἀρμόζοντος ἐπαγγέλματος ἀλλαχοῦ καὶ ἐν Ἑλλάδι, εἰς εἰδικὰ κέντρα Ἐπαγγελματικοῦ Προσανατολισμοῦ καὶ Ψυχολογικὰ Ἐργαστήρια πρὸς τοποθέτησιν τοῦ καταλλήλου προσώπου εἰς τὸ κατάλληλον ἐπάγγελμα, εὐτυχίαν δ' ὥς ἐκ τούτου τοῦ ἐργαζομένου καὶ μεγαλυτέραν παραγωγὴν ἔργου.

Εἰς παρόμοια κέντρα γίνεται σήμερον καὶ ἡ ἐπιλογὴ τῶν καταλλήλων δι' ἐκάστην θέσιν ἢ εἰδικότητα νεοσυλλέκτων στρατιωτῶν, ἀεροπόρων ἢ ναυτῶν ἐπὶ τῇ βάσει ἐπιστημονικῶν μέτρων καὶ κριτηρίων εἰδικῶν. Τοιαῦτα δ' ἦσαν τ' ἀποτελέσματα τῆς ἐπιστημονικῆς ταύτης ἐπιλογῆς καὶ κατατάξεως τῶν στρατιωτῶν διὰ τὴν ὀργάνωσιν τοῦ στρατοῦ, ὥστε δικαίως ἐλέγχθη ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἀμερικανικῆς ἀεροπορίας κατὰ τὸ 1945 ὅτι «εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐκτιμήσῃ τις τὸν χρόνον, τὸ χρῆμα καὶ τὰς ψυχὰς, τὰς ὁποίας ἔσωσεν ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ψυχολογίας κατὰ τὸν πόλεμον αὐτόν».

Διὰ τὴν χρησιμότητά της ταύτην ἡ ψυχολογία δικαίως ὠνομάσθη ἡ βάσις τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν.

3. ΑΙ ΜΕΘΟΔΟΙ ΤΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

Ἡ ἐπιστήμη, διὰ νὰ φθάσῃ εἰς συμπεράσματα ἔχοντα κῦρος ἀντικειμενικόν, μεταχειρίζεται εἰς τὴν ἔρευνάν της μεθόδους ἐπιστημονικὰς, ἐκλέγουσα μάλιστα ἐκεῖνας ἐξ αὐτῶν, αἵτινες εἶναι καταλληλότεραι διὰ τὴν ἐπίλυσιν τῶν προβλημάτων της καὶ ἀνάλογοι πρὸς τοὺς σκοποὺς, τοὺς ὁποίους ἐκάστη ἐπιδιώκει.

Ἡ ψυχολογία πρὸς ἔρευναν τῶν ψυχικῶν φαινομένων παρατηρεῖ αὐτὰ, ὡς μόνον τῶν φυσικῶς ἐμφανίζονται, ἢ προκαλεῖ τεχνητῶς τὴν ἐμφάνισιν αὐτῶν. Μεταχειρίζεται δηλ. δύο κυρίως μεθόδους, τὴν π α ρ α τ ῆ ρ η σ ι ν καὶ τὸ π ε ῖ ρ α μ α.

Ι. Παρατήρησις. Παρατήρησις εἶναι ἡ στροφὴ τοῦ νοῦ πρὸς ἐξέτασιν φαινομένου τινὸς καὶ ἐρμηνείαν αὐτοῦ, ἥτοι εὑρεσιν τῶν αἰτίων καὶ ἀρχῶν, αἵτινες διέπουν αὐτό.

Τῆς παρατηρήσεως διακρίνομεν δύο εἶδη α) τὴν αὐτοπαρατήρησιν, β) τὴν ἑτεροπαρατήρησιν ἢ ἀντικειμενικὴν παρατήρησιν.

α) *Αὐτοπαρατηρησις*. Ὄταν ἀναλογιζώμεθα ποίας πράξεις ἐξετελέσαμεν κατὰ τὴν διαρρέυσασαν ἡμέραν ἢ ποίας παρελείψαμεν νὰ πράξωμεν ἢ πῶς γενικῶς συμπεριεφέρθημεν, τότε ἐξετάζομεν τὸν ἑαυτὸν μας, αὐτοπαρατηροῦμεθα.

Ὅμοιως ὅταν, θέλοντες νὰ ἐρμηνεύσωμεν πράξεις ἄλλων, ἀναλογιζώμεθα πῶς ἡμεῖς συμπεριεφέρθημεν εἰς παρομοίας περιπτώσεις, ἐνδοσκοποῦμεν ἑαυτοὺς ἐρμηνεύοντες κατ' ἀναλογίαν τὰς πράξεις ἢ τὴν συμπεριφορὰν αὐτῶν.

Εἰς τ' ἀνωτέρω παραδείγματα ἔχομεν ἄμεσον ἢ κατ' εὐθείαν παρατήρησιν τοῦ ἐσωτερικοῦ ἡμῶν κόσμου, αὐτοπαρατηρησίαν, διὰ δύο διαφόρους σκοπούς, ἥτοι γινώσιν τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ μας ἀφ' ἑνὸς κατόπιν ἐνδοσκοπήσεως καὶ κριτικῆς τῶν ἰδίων ἡμῶν ἐκδηλώσεων καὶ πράξεων, καὶ τῶν ἄλλων ἀφ' ἑτέρου κατόπιν συγκρίσεως τῶν πράξεων καὶ ἐκδηλώσεων αὐτῶν πρὸς τὰς ἰδικὰς μας καὶ κατ' ἀναλογίαν πρὸς αὐτάς. Ὡς ὅμως εἶναι φανερόν ἢ αὐτοπαρατηρησιὰ ἀποβλέπει κυρίως εἰς τὴν γινώσιν τοῦ ἑαυτοῦ μας, τῶν προτερημάτων καὶ τῶν ἐλαττωμάτων μας καὶ τῆς θέσεώς μας ἐν μέσῳ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων.

β) *Ἐτεροπαρατηρησις*. Εἶναι ἡ παρατήρησις τῶν ἐκδηλώσεων τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Γίνεται δὲ αὕτη κατ' ἄτομον ἢ καθ' ὁμάδας, ἢ παρὰ συνέχειαν κατὰ τὴν αὐθόρμητον τῶν παρατηρουμένων ἐκδήλωσιν, εἴτε συστηματικῶς ἐπὶ τῇ βάσει ἐνὸς σχεδίου.

Δυνάμεθα π.χ. νὰ παρατηρήσωμεν τοὺς μαθητὰς ἐνὸς σχολείου, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν σωματικὴν, τὴν διανοητικὴν, τὴν κοινωνικὴν αὐτῶν ἐξέλιξιν κλπ. παρατηροῦντες τὰς ἐκδηλώσεις αὐτῶν ἐν τῷ σχολείῳ, ἐν τῷ οἴκῳ καὶ ἄλλαχού.

Τὰ πλεονεκτήματα τῆς μεθόδου ταύτης εἶναι ὅτι δὲν ἀπαιτεῖ συνήθως οὔτε ὄργανα οὔτε ἄμεσον συνεργασίαν ἐκ μέρους τοῦ ἐξεταζομένου ἀτόμου. Ἐχει ὅμως καὶ τὸ μειονέκτημα ὅτι συνάγομεν συμπεράσματα ἐμμέσως παρατηροῦντες τὰ ψυχικὰ φαινόμενα διὰ τῶν ἐκδηλώσεων μόνον, αἵτινες εἶναι ἀπλᾶ ἐνδείξεις τῆς καταστάσεως τῶν παρατηρουμένων.

II. Πειραματικαὶ μέθοδοι. Ἐπειδὴ, πλὴν ἄλλων, τὰ πρὸς παρατήρησιν φαινόμενα δὲν παρουσιάζονται συνήθως, ὅταν ἡμεῖς θέλωμεν νὰ

Παρατήρησις νηπίων.

Ἡ εἰδικὴ ὄψις τοῦ διαχωριστικοῦ κρουσάλλου ἐπιτρέπει εἰς τοὺς παρατηρητὰς νὰ μελετοῦν τὴν συμπεριφορὰν τῶν νηπίων χωρὶς νὰ εἶναι ὁρατοὶ ἀπὸ αὐτὰ.

τὰ παρατηρήσωμεν, διὰ τοῦτο προκαλοῦμεν ἡμεῖς τὴν ἐμφάνισιν αὐτῶν. Τοιοῦτοτρόπως δυνάμεθα νὰ ἐλέγξωμεν π.χ. τὴν ἐπίδρασιν τοῦ καφὲ ἐπὶ πνευματικῶς ἐργαζομένων ἀτόμων λαμβάνοντες δύο ἰσοδυνάμους ομάδας, ὧν ἡ μία ἀτόμων μὴ χρησιμοποιοῦντων καφὲ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐργασίας των, ἡ δ' ἄλλη χρησιμοποιοῦντων. Τοῦτο ἐπιτυγχάνομεν μετροῦντες τὸν χρόνον, κατὰ τὸν ὅποιον τὰ ἄτομα ἐκάστης ομάδος θὰ αἰσθανθῶσι κόπωσιν ἐκ τῆς ἐργασίας των, καὶ συγκρίνοντες τὸ ἔργον τῶν δύο ομάδων, ἀφοῦ προηγουμένως ἀπομονώσωμεν τοὺς ἄλλους παράγοντας.

Ἡ ὑπὸ τεχνητοὺς ὁρους τοιαύτη παρατήρησις ψυχικοῦ τινος φαινομένου καλεῖται *πείραμα*.

Πειραμάτων ἔχομεν δύο εἶδη· α) τὰ τελούμενα δι' ὀργάνων, β) τὰ τελούμενα διὰ κριτηρίων ἢ τέστ. Εἶναι δὲ τὰ τέστ μέτρα ἀντικειμενικὰ ὑπὸ εἰδικῶν ἐπιστημόνων καταρτισθέντα καὶ ἐπαρκῆ πρὸς διάγνωσιν φυσιολογικῶν ἢ πνευματικῶν χαρακτηριστικῶν, ἰκανοτήτων, πνευματικῶν λειτουργιῶν κλπ.

Καὶ διὰ μὲν τῶν δι' ὀργάνων τελουμένων πειραμάτων ἐρευνῶνται ἀπλούστερα σχετικῶς ψυχικὰ φαινόμενα, ὅπως τὰ αἰσθήματα, ὁ χρόνος τῆς ἀντιδράσεως κλπ., ἐνῶ διὰ τῶν τέστ καὶ ἀπλούστερα, ἀλλὰ καὶ συνθετώτερα φαινόμενα, ὡς ἡ εὐφυΐα, ἡ βούλησις, τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς προσωπικότητος κ.τ.δ.

Καὶ κατὰ μὲν τὴν δι' ὀργάνων πειραματικὴν ἔρευναν ἐρευνᾶται ἐν μόνον ἄτομον, ἐνῶ κατὰ τὴν διὰ κριτηρίων καὶ ἐν, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ὁμαδικῶς.

Τὰ δι' ὀργάνων πειράματα διεξάγονται εἰς τὸ ἐργαστήριον ἢ εἰς πληροῦντας τοὺς ὁρους τοῦ ἐργαστηρίου χώρους, ἐνῶ τὰ διὰ τῶν τέστ καὶ εἰς τὰ σχολεῖα καὶ εἰς ἐργοστάσια καὶ ὅπουδήποτε εἶναι ἀνάγκη.

Πλὴν τῶν μεθόδων τούτων, εἰς τὴν ψυχολογικὴν ἔρευναν γίνεται χρῆσις καὶ ἄλλων μεθόδων, ὡς εἶναι ἡ μέθοδος τῶν περιπτώσεων, τὸ ἐρωτηματολόγιον, ἡ ὑποκειμενικὴ ἐκτίμησις ἐνὸς φαινομένου παρὰ πολλῶν παρατηρητῶν καὶ ἄλλαι.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. Ποῖον τὸ περιεχόμενον τῆς ψυχολογίας;
2. Γράψατε μερικά προβλήματα, τὰ ὅποια θὰ ἠθέλετε νὰ σᾶς ἐρμηνεύσῃ ἡ ψυχολογία.

3. Είναι ταυτόσημα τὰ ψυχικά καὶ τὰ φυσικά φαινόμενα ;
4. Λέγεται ὅτι εἰς τὸ πείραμα ὁ ἐπιστήμων « θέτει ἐρώτημα εἰς τὴν φύσιν », εἶναι τοῦτο ἀληθές ;
5. Τίνες οἱ σπουδαιότεροι ἐπιστήμονες οἱ συμβαλόντες εἰς τὴν πρόοδον τῆς ψυχολογίας ἐν τῇ ξένῃ ; ἐν Ἑλλάδι ;
6. Ἀναφέρατε τίνες οἱ κλάδοι τῆς ψυχολογίας.
7. Συγκρίνατε τὴν χρησιμότητα τῆς ψυχολογίας πρὸς ἄλλων ἐπιστημῶν τὴν χρησιμότητα.
8. Ποῖα τὰ προτερήματα καὶ ποῖα τὰ ἐλαττώματα ἐκάστης τῶν μεθόδων τῆς ψυχολογίας ;

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Ο ΨΥΧΙΚΟΣ ΒΙΟΣ ΩΣ ΟΡΓΑΝΙΚΗ ΕΝΟΤΗΣ ΚΑΙ ΑΙ ΨΥΧΙΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΙ

Τὰ ψυχικὰ φαινόμενα εἶναι ὡς εἶδομεν

α) ἡ εὐαρέσκεια, δυσαρέσκεια, χαρά, λύπη, φόβος καὶ ἄλλα συναίσθηματα,

β) ἡ ἀντίληψις τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ἀναμνήσεις διαφορῶν γεγονότων, σκέψεις καὶ κρίσεις περὶ τῆς ἀξίας των, ἔτι δὲ

γ) ὁρμαί, ἐπιθυμίαι, βουλευτικαὶ ἐνέργειαι καταλήγουσαι εἰς πράξεις. Ταῦτα πάντα παλαιότερον ἐπεκράτησε νὰ διακρίνωνται καὶ ν' ἀποδίδωνται ἀντιστοιχῶς εἰς τρεῖς διαφοροὺς καὶ ἀσχετοὺς πρὸς ἀλλήλας, ὡς ἐπιστεύετο, δυνάμεις τῆς ψυχῆς, ἥτοι τὸ συναισθηματικὸν (θυμοειδές), τὸ γνωστικὸν καὶ τὸ βουλευτικόν.

Τοῦτο ὅμως δὲν συμβαίνει εἰς τὴν πραγματικότητα· διότι, ὅταν ἐπιτελῶμεν μίαν πρᾶξιν ἢ σκεπτώμεθα τὴν λύσιν ἐνὸς προβλήματος, τὰ φαινόμενα αὐτὰ καὶ τὰ στοιχεῖα τοῦ ψυχικοῦ βίου, ἐξ ὧν ἀποτελοῦνται ταῦτα, δὲν χωρίζονται, ἀλλ' ἔχομεν καὶ τῶν τριῶν τούτων εἰδῶν τὴν συνύπαρξιν καὶ ἀπὸ κοινοῦ ἐνέργειαν, ὡς ἐμφαίνεται εἰς τὸ κατωτέρω παράδειγμα·

“Ἀς ὑποθέσωμεν ὅτι μαθήτριά τις πτωχὴ τῆς Α' τάξεως τοῦ γυμνασίου βλέπει τὰς συμμαθητρίδας τῆς συγκεντρωμένας καὶ ζωηρῶς συζητούσας. Σπεύδει πρὸς αὐτάς καὶ ζητεῖ νὰ μάθῃ τί συμβαίνει. Πληροφορεῖται ὅτι ἡ καθηγήτριά των θ' ἀναθέσῃ εἰς συμμαθητρίδας τῆς τὴν ἀπαγγελίαν ποιημάτων κατὰ τὴν Ἑθνικὴν ἑορτήν, καὶ αἰσθάνεται ἐπιθυμίαν καὶ αὕτη ν' ἀπαγγεῖλῃ ποίημά τι, λαμβάνει δὲ τὴν πρὸς τοῦτο ἄδειαν. Μὴ ἔχουσα ὅμως κατάλληλον φόρεμα ἐμφανίσεως, πιεζομένη δὲ ἐκ τῆς ἀνάγκης ταύτης, ζητεῖ τοῦτο παρὰ τῶν πτωχῶν γονέων τῆς,

οἵτινες ἀτυχῶς ἀδυνατοῦν νὰ παράσχωσι τὴν ἀξίαν τοῦ φορέματος. Ἡ ἀνάγκη καὶ ἡ ἐπιθυμία τῆς κόρης, ἡ ἀναπαράστασις τῆς εὐχαριστήσεως, ἦν θὰ ἔχῃ ἀπαγγέλλουσα καὶ αὕτη μὲ καινουργές φόρεμα, δὲν ἀφήνουσιν αὐτὴν ἡσυχον. Σκέπτεται πῶς νὰ ἐργασθῇ ἡ ἰδία καὶ νὰ οἰκονομήσῃ τὰ χρήματα. Εὐρίσκει δὲ τέλος μίαν πιθανὴν λύσιν, νὰ μεταβῇ δηλ. καὶ νὰ ἐργασθῇ ἐπὶ 4 Σάββατα εἰς φιλικὸν κατάστημα. Φοβεῖται ὅμως μήπως οἱ γονεῖς τῆς δὲν ἐπιδοκιμάσωσι τὴν πρᾶξιν τῆς ταύτης, ἀγωνιᾷ ἐπὶ τῇ σκέψει ὅτι δύνανται νὰ χάσῃ τὴν εὐκαιρίαν, τολμᾷ ὅμως καὶ ἀνακοινοῖ τὴν ἀπόφασίν τῆς, λαμβάνει τὴν ἄδειαν, ἐργάζεται, κερδίζει τὰ χρήματα, ἀγοράζει τὸ φόρεμα καὶ ἐμφανίζεται πρὸ τοῦ ἀκροατηρίου.

Πῶς ἡ πρᾶξις αὕτη ἐπετελέσθη ;

Ἄς παραστήσωμεν, σπουδῆς χάριν, διὰ διαγράμματος τὰς καταστάσεις καὶ ἐνεργείας ταύτας τῆς κόρης :

Ἡ κόρη εἰς τὸ Α εἶναι ἡσυχος ἀπασχολουμένη εἰς τὰ μαθήματά της. Εἰς τὸ Β, ἀφυπνισθέντος τοῦ πνεύματός της λόγω τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐρεθισμοῦ, λαμβάνει συνειδήσιν τῆς συγκεντρώσεως τῶν συμμαθητριῶν τῆς, σπεύδει ἐκ περιεργείας πρὸς τὸν ἀκουόμενον θόρυβον καὶ ζητεῖ νὰ μάθῃ καὶ νὰ ἀντιληφθῇ περὶ τίνος πρόκειται. Ἡ εἰδησις περὶ ἀπαγγελίας ποιήματος γεννᾷ εἰς αὐτὴν τὴν ἀμίλλαν πρὸς τὰς συμμαθητρίδας της, τὴν φιλοδοξίαν νὰ παρουσιασθῇ καὶ αὕτη πρὸ τοῦ κοινοῦ, συγχρόνως δὲ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἐπιτύχῃ τοῦτο. Ἡ ἰδέα πόσον εὐτυχὴς θὰ ἦτο, ἐὰν τὸ ἐπετύγχανε, διαταράσσει τὸ θυμικόν της Γ. Ὁ πόθος πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ φορέματος καὶ ἡ ἐκπλήρωσις τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ θέτει τὴν μαθήτριαν εἰς σκέψεις. Συλλαμβάνει ὑποθέσεις καὶ σχέδια, ὑπολογίζει δυσκολίας Γ—Δ, λαμβάνει ἀπόφασιν Δ, ἀνακοινοῖ αὐτὴν εἰς τοὺς γονεῖς τῆς Δ—Ε. Τέλος ἐργαζομένη οἰκονομεῖ τὰ χρήματα καὶ κερδίζει τὸ φόρεμα Ε—Ζ.

Κατὰ τὴν ἀνωτέρω πρᾶξιν ἔχομεν διαφοροὺς τὸ εἶδος καὶ συνεχόμενας πνευματικὰς λειτουργίας. Αἱ λειτουργίαι αὗται ἐπιτελοῦνται συνολικῶς καὶ ταυτοχρόνως ἢ κατ' ἐλάχιστον χρονικὸν διάστημα ἀπέχουσαι μεταξὺ των, ὡς ἀπαντήσεις εἰς τὸν ἐξωτερικὸν ἐρεθισμόν ὁ ὅποιος ὑπῆρξεν ἡ ἀφετηρία ὅλων τῶν λειτουργιῶν τούτων, διότι ἐξ αὐτοῦ προεκλήθησαν νέα ἐρεθίσματα ἐσωτερικά, ἐλατήρια καὶ τάσεις, αἵτινες κατευθυνόμεναι ὑπὸ ἐσωτερικῆς δυνάμεως τοῦ ἐ γ ὡ ἡ τῆς π ρ ο σ ω π ι κ ὅ-

τῆς κόρης, προεκάλεσαν ἀλληλοδιαδόχως καὶ σχεδὸν ἀμέσως καταστάσεις καὶ ἀπαντήσεις, ὧν ἐκάστη προηγουμένη ἐχρησίμευσεν ὡς ἐρέθισμα τῆς ἐπομένης.

Οὕτως, ἵνα σχηματικῶς ὁμιλήσωμεν, εἰς τὸ Β, ἔνθα ἡ κόρη ἐστράφη πρὸς τὰς συμμαθητρίας τῆς λόγῳ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐρεθισμοῦ, ἔχομεν α) ἀκουστικὸν ἐρέθισμα ἢ αἰσθημα, β) λειτοουργίαν τῆς συνειδήσεως, ἥτοι ἀφύπνισιν τοῦ πνεύματος, γ) στροφὴν τοῦ πνεύματος πρὸς τὸν ἐρεθισμόν, ἵνα μελετήσῃ αὐτὸ (προσοχή), δ) ἀντίληψιν τῆς εἰδήσεως, ταυτοχρόνως δὲ ε) ἀναταραχὴν τοῦ ὅλου συναισθηματικοῦ κόσμου τῆς κόρης, ἔνεκα τῆς ὁποίας στ) γεννῶνται διαθέσεις καὶ τάσεις πρὸς ἐνέργειαν, ἥτοι διὰ φέρον, ἔνεκα τοῦ ὁποίου ζ) εἰς τὸ Γ καὶ Δ, ἐφ' ὅσον ἡ κόρη ἔχει ἐκ φύσεως τὴν ἱκανότητα νὰ εὕρισκῃ λύσεις εἰς τὰ ἐκάστοτε παρουσιαζόμενα προβλήματα τῆς, ἐφ' ὅσον τ.ἐ. εἶναι ἐφύλης, συλλαμβάνει, η) ὡς ἐλέχθη, πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τῆς σχέδια (φαντασία), θ) κρίνει καὶ ὑπολογίζει τὴν ὀρθότητα καὶ καταλληλότητα των (νόησις, κρίσεις, συλλογισμοί), ι) ἐπίσης, ἐφ' ὅσον τὰ ἐλατήρια τὰ ὠθοῦντα αὐτὴν πρὸς δρᾶσιν εἶναι ἀρκετὰ ἰσχυρά, ἡ κόρη ια) ἀποφασίζει (βούλησις) νὰ θέσῃ εἰς ἐφαρμογὴν τὰ σχέδιά τῆς καὶ νὰ ἐπιτύχῃ τὸ ποθοῦμενον.

Εἰς τὴν ἀνωτέρω πρᾶξιν τῆς κόρης, καὶ γενικῶς εἰς πᾶσαν πρᾶξιν, ἔχομεν διαφόρους πνευματικὰς λειτουργίας, αἵτινες λόγῳ τῆς μαθήσεως, ἀσκήσεως καὶ πείρας τοῦ ἀτόμου συνεφεύονται καὶ συνεπιτελοῦνται, κατευθυνόμεναι εἰς τὴν συνεργασίαν ταύτην ὑπὸ δυνάμεώς τινος, τοῦ ἐγώ, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸν πυρῆνα τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι δηλ. τὰ ψυχικὰ φαινόμενα ἐκδηλώσεις μιᾶς ἀδιαίρετου καὶ ἀδιασπάστου ἀτομικότητος, τῆς προσωπικότητος, περὶ ἧς θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω.

Ἡ ἀλήθεια αὕτη τῆς ἐνότητος ἀνεγνωρίσθη εἰς πάντα ἐν γένει τὰ πεδία τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῖνης.

Εἰς τὴν Ἱατρικὴν π.χ. ἡ νόσος δὲν θεωρεῖται πλέον ὡς ἀποτέλεσμα ἀνωμάλου λειτουργίας ἐνὸς ὀργάνου, ἀλλὰ σύμπτωμα ἐξασθενίσεως τοῦ ὅλου ψυχοφυσικοῦ ὁργανισμοῦ.

Παρὰ ταῦτα ὅμως ἡ ἐπὶ μέρους ἐξέτασις τῶν πνευματικῶν λειτουργιῶν εἶναι ἀπαραίτητος χάριν μεθοδικῆς μελέτης καὶ ἐπιστημονικῆς αὐτῶν γνώσεως, διότι διὰ τῆς ἀναλύσεως φωτίζεται ἡ συνοχὴ τῶν συναφασμένων εἰς ἓν ὅλον πνευματικῶν λειτουργιῶν. Οὕτω πρὸς γνῶσιν

τῶν διαφορῶν ἱκανοτήτων ἑνὸς ἀτόμου καὶ κατεύθυνσιν αὐτοῦ εἰς τὸ ἁρμόζον ἐπάγγελμα εἶναι ἀπαραίτητος διὰ πρακτικούς λόγους ἡ ἀνάλυσις τῆς προσωπικότητος αὐτοῦ, ἡ ἐξέτασις μιᾶς ἐκάστης τῶν διὰ τὸ ἐπάγγελμα τοῦτο ἀπαιτουμένων ἱκανοτήτων του κεχωρισμένως.

Α Σ Κ Η Σ Ε Ι Σ

1. Διατί δὲν εὐσταθεῖ ἡ εἰς τρεῖς κατηγορίας διάκρισις τῶν ψυχικῶν φαινομένων ;
2. Πῶς δικαιολογεῖται ἡ ἀναλυτικὴ ἐξέτασις τοῦ πνεύματος ;
3. Πῶς ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ πνεῦμα ἐργάζεται συνολικῶς ;

ΣΥΝΕΙΔΗΣΙΣ ΚΑΙ ΑΣΥΝΕΙΔΗΤΟΝ

1. "Εννοια τῆς συνειδήσεως. Συνειδήσις εἶναι λέξις παραγομένη ἐκ τοῦ σύνοιδα καὶ σημαίνει πλήρη κατανόησιν, σαφῇ γνώσιν, ἐπίγνωσιν ἑνὸς πράγματος, ὡς εἰς τὸ παράδειγμα· ἔχω συνειδήσιν τοῦ τί πράττω, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ἀσυνειδήτως τ.ἔ. ἀνεπιγνώστως πράττειν.

Ἀπὸ ἠθικῆς ὁμως ἀπόψεως συνειδήσις εἶναι ὁ ἐν ἡμῖν ἠθικὸς νόμος. Ὁ πράττων συμφώνως πρὸς αὐτόν, ὁ ἔχων δηλ. τὴν ἱκανότητα νὰ ἀντιλαμβάνεται τὴν ἠθικὴν ἀξίαν ἢ ἀπαξίαν πράξεώς τινος καὶ νὰ εἶναι εὐτυχῆς πράττων συμφώνως πρὸς τὴν συνειδήσιν του, νὰ αἰσθάνεται δ' ἐνοχὴν παραβαίνων τὰς ἐπιταγὰς τῆς, λέγομεν ὅτι ἔχει συνειδήσιν, εἶναι εὐσυνείδητος. Ἀντιστρόφως, ὁ παραβαίνων τὰς ἐπιταγὰς τῆς συνειδήσεως, χωρὶς νὰ αἰσθάνεται ἐν αὐτῷ ἐνοχὴν, εἶναι ἀσυνείδητος. Καὶ αὕτη μὲν εἶναι ἡ ἐννοια τῆς συνειδήσεως ἀπὸ γλωσσικῆς καὶ ἠθικῆς ἀπόψεως. Ἀλλὰ τίς ἡ ψυχολογικὴ ἐννοια αὐτῆς;

Καθημερινῶς ἐκτελοῦμεν διαφόρους πράξεις καὶ ἐνεργείας. Ἐγειρόμεθα τὸ πρῶτ' ἀπὸ τῆς κλίνης μας, πλυνόμεθα, ἐνδύομεθα, προσευχόμεθα, ἀναχωροῦμεν διὰ τὴν ἐργασίαν μας καὶ ἀρχίζομεν αὐτήν.

Καὶ ὅταν μὲν ἡ ἐργασία συνίσταται εἰς τὴν ἐκτέλεσιν ὀρισμένων ὁμοιομόρφων κινήσεων, ὡς π.χ. ὁ χειρισμὸς μικροῦ πιεστηρίου, ἐργαζόμεθα, χωρὶς νὰ σταματῶμεν ἢ νὰ σκεπτῶμεθα, ἀσυνείδητως. ἐκτὸς μόνον ἂν δυσκολία τις ἢ ἐμπόδιον παρουσιασθῇ, ὅποτε τὸ πνεῦμα ἀφυπνίζεται καὶ καταβάλλει προσπάθειαν νὰ ὑπερνικήσῃ τὴν δυσκολίαν ἢ τὸ ἐμπόδιον. Ὅταν ὁμως ἡ ἐργασία μας εἶναι ὑπεύθυνος, ὅποτε ἀντιμετωπίζομεν διαρκῶς νέας καταστάσεις καὶ προβλήματα, τὸ δὲ πνεῦμα εὐρίσκεται ὡς ἐκ τούτου ἐν διαρκεῖ ἐγρηγόρσει καταβάλλον προσπάθειαν προσαρμογῆς εἰς τὰς ἐκάστοτε παρουσιαζομένας νέας καταστάσεις, τότε ἐργαζόμεθα ἐν συνείδητῳ.

Εἰς τ' ἀνωτέρω παραδείγματα βλέπομεν ὅτι, ὅταν πρᾶξις τις γίνεται ἐκ συνηθείας, δὲν ἔχομεν συνειδήσιν αὐτῆς, ἀλλ' ἀσυνειδήτως καὶ

αὐτομάτως αὕτη τελεῖται· ὅταν ὁμως νέον τι καὶ διάφορον παρουσιάζεται, τὸ ἀναπαυόμενον ἢ ἀλλαχοῦ ἀπησχολημένον πνεῦμα ἀφυπνίζεται καὶ ἐπιζητεῖ νὰ ὑπερπηδῇ τὸ ἐμπόδιον ἢ νὰ προσαρμοσθῇ εἰς τὴν νέαν κατάστασιν. Συνειδήσις ἄρα εἶναι ἡ ἀφύπνισις τοῦ πνεύματος ἐνεργοῦντος πρὸς προσαρμογὴν εἰς τινὰ ἀνάγκην.

Εὐνόητον εἶναι ὅτι εἰς τὰς καθ' ἑξὶν τελουμένας πράξεις, ὡς καὶ εἰς τὰς ἐξ ἐνστίκτου, τὰς ὑπαγορευόμενας τ.ἑ. ἐκ τῆς ἀνάγκης πρὸς τροφήν, ἐπικοινωνίαν κλπ., δὲν ὑπάρχει ἀφύπνισις τοῦ πνεύματος οὔτε στροφὴ αὐτοῦ πρὸς μελέτην αὐτῶν ἢ προσαρμογὴν εἰς αὐτάς.

Ἀλλὰ καὶ τῶν μὴ συνειδητῶν τούτων φαινομένων τὰ μακρὰν τοῦ ἀφυπνισθέντος πνεύματος εὐρισκόμενα καὶ ἀσαφῶς πῶς γινόμενα ἀντιληπτὰ λέγομεν ὅτι εὐρίσκονται εἰς τὸ ὑ π ο σ υ ν ε ἰ δ ῆ τ ο ν, ἐνῶ τὰ περισσότερον ἀπέχοντα ἢ πρὸ μακροῦ λησμονηθέντα καὶ οὐδόλως γινόμενα ἀντιληπτὰ λέγομεν ὅτι εὐρίσκονται εἰς τὸ ἀ σ υ ν ε ἰ δ ῆ τ ο ν. Ὑπάρχουν ὁμως ἐξ ἄλλου ψυχικὰ στοιχεῖα εὐρισκόμενα πλησιέστατα πρὸς τὸ ἀφυπνισθὲν πνεῦμα, τὰ ὁποῖα δύνανται ἢ πρόκειται νὰ γίνουν συνειδητὰ ἢ μόλις παρεμερίσθησαν ὑπ' ἄλλων στοιχείων, τὰ ὁποῖα ἔλαβον τὴν θέσιν των εἰς τὴν συνειδήσιν. Ταῦτα λέγομεν ὅτι εὐρίσκονται εἰς τὸ π ρ ο σ υ ν ε ἰ δ ῆ τ ο ν.

Ἀλλ' ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ψυχικὸν φαινόμενον, π.χ. ἐμπειρία τις ἢ ἀνάμνησις, εἶναι δυνατόν ἀλληλοδιαδόχως, ἄλλοτε μὲν νὰ εἶναι συνειδητόν. ἄλλοτε δὲ ἀσυνειδήτον.

2. Περιεχόμενον τοῦ ἀσυνειδήτου. Ἐὰν ἐξετάσωμεν ὁποῖα ἀναλογία ὑφίσταται μεταξὺ τῶν καθημερινῶν συνειδητῶν καὶ ἀσυνειδήτων ἐνεργειῶν καὶ ἐκδηλώσεων ἡμῶν, θὰ ἴδωμεν ὅτι μόνον τὸ 1/10 ἐξ αὐτῶν ἐκτελεῖται σ υ ν ε ἰ δ ῆ τ ῶ ς, ἐνῶ τὰ 9/10 ἔχουσι καταστῆ ἔξ ει ς, ὅπως εἶναι ἡ ἑξὶς τῆς πλύσεως, ἐνδύσεως, φαγητοῦ, ὁμιλίας καὶ παντὸς εἶδους τοιαύτης ἐνεργείας. "Οἱ αὐτὰ αἱ πράξεις ἦσαν ἄλλοτε συνειδηταὶ καὶ διὰ τῆς μαθήσεως, ἀγωγῆς καὶ ἀσκήσεως μετεβλήθησαν εἰς ἀσυνειδήτους.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω καθ' ἑξὶν γινομένων πράξεων, ἀσυνειδήτοι πιστεύεται ὅτι εἶναι καὶ αἱ παντοῖαι ἐμπειρίαι, αἵτινες εἶναι δυνατόν νὰ γίνουν ποτὲ συνειδηταὶ ὡς ἀναμνήσεις, ὡσαύτως δὲ κατὰ τὸ πλεῖστον αἱ ἔμφυτοι διαθέσεις, ὁρμαὶ καὶ ἐπιθυμίαι, ἐφ' ὅσον αὗται δὲν ἐκδηλοῦνται σαφῶς. Ταῦτα πάντα εἶναι ἀσυνειδήτα καὶ δρῶσι δυναμικῶς προκα-

λοῦντα διάφορα ψυχικά φαινόμενα, συναισθήματα, παραστάσεις καὶ βουλητικὰς ἐνεργείας.

Ὑπὸ τοιαύτας προϋποθέσεις τὸ ἀσυνειδήτον περιέχει περισσότερα καὶ βασικώτερα ψυχικά στοιχεῖα, ἔχει μεγαλύτεραν δυναμικότητα καὶ πρὸ παντὸς ἀποτελεῖ ἴδιον σύνολον ψυχικῶν ἐξεργασιῶν καὶ λειτουργιῶν τῆς συνειδήσεως, διὰ τῆς ὁποίας δημιουργεῖται ἡ πρὸς τὰ ἔξω στροφή καὶ ἀντίδρασις καὶ προσαρμογὴ τοῦ ἀτόμου.

Κατὰ ταῦτα ἡ ψυχὴ, ἐνιαῖόν τι οὖσα, συνίσταται ἐκ δύο κυρίως περιχωρῶν, τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ ἀσυνειδήτου. Ἡ συνειδήσις δὲ καὶ τὸ ἀσυνειδήτον (ὡς βεβαίως καὶ τὸ ὑποσυνειδήτον) εὐρίσκονται ἐν συνεργασίᾳ, μολονότι δὲ ἔχουσιν ἀντιτιθεμένας ιδιότητες, συμπληροῦσιν ἄλληλα οὕτως, ὥστε ὅ,τι ἐλλείπει ἀπὸ τὴν συνείδησιν νὰ εὕρισκεται καὶ νὰ ἀντισταθμίζεται ὑπὸ τοῦ ἀσυνειδήτου καὶ ἀντιστρόφως.

Τὸ περιεχόμενον τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ ἀσυνειδήτου διατελεῖ συνήθως ἐν τινι ἰσορροπίᾳ. Πλὴν πολλάκις ἐπέρχεται διατάραξις τῆς ἰσορροπίας ταύτης. Διότι τὰ στοιχεῖα τοῦ ὑποσυνειδήτου καὶ ἀσυνειδήτου τείνουσι νὰ ἀνέρχωνται εἰς τὴν συνείδησιν ἐκ διαφόρων αἰτίων, θυμοῦ λ.χ., μέθης ἢ συγκρούσεως συμφερόντων, ὅποτε ὁ ἄνθρωπος διάφορος παρουσιάζεται ἀποκαλύπτων τὰς ἐνδομύχους ἐν τῷ ἀσυνειδήτῳ διαθέσεις του.

Σημειωτέον ὅτι πλήρης ὁμοφωνία περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ἀσυνειδήτου δὲν ὑπάρχει μεταξὺ τῶν ψυχολόγων μὴδὲ τῶν εἰδικῶς ἀσχολουμένων εἰς αὐτὴν — ψυχολόγων τοῦ Βάθους — ὧν κύριοι ἀντιπρόσωποι εἶναι ὁ Freud, Adler, Jung.

Α Σ Κ Η Σ Ε Ι Σ

1. Τί εἶναι συνειδήσις ἀπὸ ἠθικῆς καὶ ψυχολογικῆς ἀπόψεως ;
2. Διακρίνατε μεταξὺ συνειδήσεως, ὑποσυνειδήτου καὶ ἀσυνειδήτου.
3. Δύνασθε νὰ ὀνομάσετε ψυχικά φαινόμενα ἀπολύτως συνειδητὰ καὶ ἄλλα ἀπολύτως ὑποσυνειδητὰ ἢ ἀσυνειδητὰ ; Ναί ἢ ὄχι καὶ διατί ;
4. Τίς ἢ σπουδαιότης τοῦ ἀσυνειδήτου ;
5. Πῶς καὶ ὑπὸ ποίας συνθήκας ἀποκαλύπτει ὁ ἄνθρωπος τὸν πραγματικὸν ἑαυτὸν του ;

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Ο ΨΥΧΙΚΟΣ ΒΙΟΣ ΑΠΟ ΝΟΗΤΙΚΗΣ ΑΠΟΨΕΩΣ

Ι. ΠΡΟΣΟΧΗ

Εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον εἶδομεν ὅτι πάντα τὰ ψυχικὰ φαινόμενα καὶ αἱ λειτουργίαι αὐτῶν συνεκφαίνονται καὶ ὁμοῦ συντελοῦσιν εἰς τὴν ἐπιτέλεσιν οἰασδῆποτε πράξεως ἢ σκέψεως πρὸς κατάρτισιν σχεδίου τινός. Τὸ σύνολον δὲ αὐτῶν ὠνομάσαμεν προσωπικότητα. Εἶδομεν ἐπίσης ὅτι συνολικῶς θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξετάσωμεν τὸν ψυχικόν μας βίον καὶ τὰς ἐκδηλώσεις του. Διὰ πρακτικούς ὅμως λόγους εἵπομεν ὅτι θὰ ἐξετάσωμεν πρῶτον μεμονωμένως αὐτάς καὶ ἀκολουθῶν θὰ ἴδωμεν πῶς αὗται ὁμοῦ συνεργοῦσιν εἰς τὰς πράξεις τῶν ἀνθρώπων καὶ πῶς ἡ ὅλη τοῦ ἀνθρώπου προσωπικότης ὡς σύνολον ἀντιδρᾷ καὶ συμπεριφέρεται εἰς τὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ἢ ἔσθην ἐνεργοῦντα ἐρθίσματα.

Ἀρχίζομεν τὴν ἐξέτασιν ἀπὸ τὰς λειτουργίας ἐκείνας, αἵτινες συντελοῦσιν εἰς τὴν νόησιν καὶ τὴν γνῶσιν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου.

Ἵνα νοήσωμεν καὶ γνωρίσωμεν ἐν ἀντικείμενον, χρειάζεται πρῶτον νὰ προσέξωμεν εἰς αὐτό, νὰ παρατηρήσωμεν καὶ ἀντιληφθῶμεν αὐτὸ καὶ νὰ ἐνθυμηθῶμεν ἄλλας ὁμοίας πρὸς αὐτὸ ἐντυπώσεις καὶ γνώσεις μας, αἱ ὁποῖαι εἶναι δυνατὸν νὰ βοηθήσωσιν εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ ἀντικειμένου.

1. Ἐννοια τῆς προσοχῆς. Εἰς τὸ ἀνωτέρω παράδειγμα τῆς μάθητριάς τὸ ἀκουστικὸν ἐρέθισμα τοῦ θορύβου τῶν μαθητριῶν ἐπιφέρει τὴν στροφὴν τοῦ ὄλου πνεύματος αὐτῆς πρὸς τὸ μέρος ὅθεν ὁ θόρυβος, ἐξ οὗ αὕτη, λόγῳ τῶν ὑποκινούντων αὐτὴν ἐνστίκτων καὶ τοῦ φλέγοντος ἐνδιαφέροντός της, ἀσχολεῖται μὲ νέον δι' ἑαυτὴν πρόβλημα καὶ ἀνάγκην, καὶ λέγομεν τότε ὅτι ἡ μαθήτρια αὕτη προσέχει εἰς αὐτό.

Εἰς τὸ παράγγελμα ἀξιωματικοῦ ἢ γυμναστοῦ «προσοχή», παρατηροῦμεν εἰς τοὺς στρατιώτας ἢ μαθητάς προπαρασκευὴν διαθέσεως καὶ προ-

θυμίας διά τι, τὸ ὅποῖον θὰ ἐπακολουθήσῃ, ἀποδίωξιν δὲ παντὸς ἄλλου ἐρεθισμού καὶ στροφὴν σύντονον τοῦ νοῦ ὅλου εἰς τὸ παράγγελμα τοῦτο.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω δύο παραδειγμάτων γίνεται φανερόν ὅτι προσοχὴ εἶναι στροφή τοῦ νοῦ πρὸς ἐρέθισμα καὶ προετοιμασίαν τοῦ ὅλου ψυχοφυσικοῦ ὁργανισμοῦ πρὸς σπουδὴν τοῦ ἀντικειμένου, ἐξ οὗ ὁ ἐρεθισμὸς προέρχεται.

Ἡ προσήλωσις αὕτη τοῦ νοῦ εἰς τὸ ὑπὸ μελέτην ἀντικείμενον συνεπάγεται ἀφάρισιν ἀπὸ τῶν λοιπῶν στοιχείων τοῦ περιβάλλοντος, ἡ ὅποια εἶναι τόσον μεγαλυτέρα, ὅσον καὶ ἡ συγκέντρωσις τῆς προσοχῆς.

Ἀλλὰ πόσα εἶναι τὰ στοιχεῖα εἰς τὰ ὅποια θὰ ἡδυνάτο τις ἐκάστοτε νὰ προσέξῃ, ὥστε νὰ γίνωσιν εἰς αὐτὸν ταῦτα συνειδητά; Ἐκ πειραματικῶν ἐρευνῶν εὐρέθη ὅτι παιδίον ἐξαετὲς ἀντιλαμβάνεται ἐκ πολλῶν παρουσιαζομένων στοιχείων μόνον δύο ἕως τρία, παιδίον δωδεκαετὲς τρία ἕως τέσσερα, ἔφηβος 14 ἐτῶν πέντε, καὶ ἐνήλικος πέντε ἕως ὀκτώ.

2. Εἶδη προσοχῆς. Ἐὰν παιδίον ὀκταετὲς καὶ ἐνήλικος εἰσέλθωσιν εἰς δάσος τι ἢ τὸν Βασιλικὸν κῆπον, τὸ μὲν παιδίον προσελκύεται, προσέχει καὶ συζητεῖ περὶ παντός, ὅπερ βλέπει, ἀκούει ἢ ὀσφραίνεται, περὶ ὕλικῶν τ.ἑ. κατ' αἴσθησιν ἀντικειμένων. Ὁ ἐνήλικος ἐξ ἄλλου ἔχει μὲν συνειδησιν τοῦ περιβάλλοντος αὐτοῦ, ἀφοσιώνεται ὁμως μᾶλλον εἰς σκέψεις, τὰς ὁποίας τοῦτο τῷ ὑποβάλλει.

Εἶναι δηλ. ἡ προσοχή, ὅσον ἀφορᾷ μὲν εἰς τὰ ἀντικείμενα πρὸς τὰ ὅποια ἀπευθύνεται, ὕλικῆς φύσεως ἢ κατ' αἴσθησιν καὶ πνευματικῆς φύσεως, ὡς εἶναι κατὰ μέγιστον μέρος ἡ προσοχή τοῦ ἐνηλίκου. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τὴν ὑφ' ἡμῶν καταβαλλομένην προσπάθειαν, ἐνεργητικὴ ἢ ἐκουσία καὶ παθητικὴ ἢ αὐθόρμητος. Ἐχομεν δ' ἐνεργητικὴν προσοχήν, ἐφ' ὅσον καταβάλλομεν προσπάθειαν πρὸς συγκέντρωσιν, ὡς λ.χ. συμβαίνει κατὰ τὴν λύσιν ἐνὸς προβλήματος, αὐθόρμητον δέ, ὅταν, λόγῳ αἰφνιδίου κρότου διερχομένου π.χ. ἀεροπλάνου, στρεφώμεθα αὐθόρμητως πρὸς αὐτό.

3. Ἰδιότητες τῆς προσοχῆς. Ὅταν προσέχωμεν εἰς τι ἀντικείμενον, ἄλλοτε εἵμεθα ἐντονώτερον προσηλωμένοι εἰς αὐτὸ καὶ ἄλλοτε ἀσθενέστερον· ἄλλοτε συγκρατοῦμεν ἐπὶ περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον χρόνον τὴν προσοχήν μας ἢ κατανέμομεν αὐτὴν προσέχοντες ταυτοχρόνως καὶ εἰς ἄλλα ἀντικείμενα.

Κατὰ ταῦτα εἰς τὴν προσοχὴν διακρίνομεν διαφόρους ιδιότητες. Αὗται εἶναι α) ἡ ἔντασις, ιδιότης καθ' ἣν, ὅταν εἴμεθα προσηλωμένοι εἰς ἀντικείμενόν τι καὶ σπουδάζωμεν αὐτό, δυσκόλως ἀποσπώμεθα ἀπὸ αὐτοῦ· οὕτως ἐξηγεῖται ἡ ἀφαίρεσις καὶ δὴ ἡ γνωστὴ τῶν μεγάλων ἐπιστημόνων, ὡς τοῦ Νεῦτωνος καὶ τοῦ Ἀρχιμήδους (πρβλ. τὸ «Μὴ μου τοὺς κύκλους τάραττε»). Εἶναι δὲ ὡς πρὸς τὴν ἔντασιν ἡ προσοχὴ ἄλλοτε μὲν ἰσχυρά, ἄλλοτε δὲ ἄτονος, συντελούσης εἰς τοῦτο καὶ τῆς εὐφυΐας,

β) διὰ χυσις ἢ διακύμανσις τῆς προσοχῆς, ὅταν ἀντιθέτως δὲν προσέχωμεν σταθερῶς, ἀλλ' εὐκόλως ἐκτρεπώμεθα τοῦ ἀντικείμενου αὐτῆς,

γ) ἔκτασις, ιδιότης ἐμφαίνουσα τὸ ποσὸν τῶν στοιχείων, ἐφ' ᾧ ἡ προσοχὴ δύναται νὰ ἐπεκταθῇ,

δ) κατανόμη, καθ' ἣν τὸ ἄτομον κατανέμει ταυτοχρόνως τὴν προσοχὴν του εἰς πολλά, ὡς ὁ διευθυντὴς ὀρχήστρας. Οὕτως ἐλέγετο ὅτι ὁ Καῖσαρ ἠδύνατο ταυτοχρόνως νὰ ἀναγινώσκη σιγῇ καὶ νὰ γράφῃ καὶ νὰ ὑπαγορεύῃ εἰς τέσσαρας ἕως ἑπτὰ γραφεῖς,

ε) διὰ ρκεια, ἱκανότης δηλ. συγκεντρώσεως τῆς προσοχῆς εἰς ἀντικείμενόν τι ἐπὶ ὀλιγώτερον ἢ περισσότερον χρόνον,

στ) εὐκίνησις ἢ εὐστροφία, ἥτοι ἡ εὐκολία ἢ δυσκολία, μεθ' ἧς κινεῖται ἀλληλοδιαδόχως ἡ προσοχὴ ἐξ ἀντικείμενου τινὸς εἰς ἄλλο, ὡς παρατηρεῖται εἰς τὴν κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν κίνησιν τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀπὸ τῆς μιᾶς σειρᾶς εἰς τὴν ἄλλην.

Σημειωτέον ὅτι κατὰ τὴν προσοχὴν δὲν προσέχομεν εἰς στοιχεῖα μεμονωμένα ἀλλ' εἰς σύνολα. Προκειμένου λ.χ. περὶ ἀναγνώσεως δὲν προσέχομεν εἰς ἕκαστον γράμμα χωριστά, ἀλλ' εἰς τὰς λέξεις ἢ φράσεις ἢ καὶ προτάσεις, διότι ἐκεῖνο τὸ ὅποῖον ἐνδιαφέρει περισσότερο εἶναι ἡ σύλληψις τῆς ἐννοίας τοῦ ἀναγινωσκομένου, οὐχὶ δ' αἱ λέξεις καθ' ἑαυτάς, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον τὰ γράμματα. Εἶναι δὲ φανερόν ὅτι, ὅσον περισσότερο εἶναι τις ἡσχημένος εἰς τὴν ἀνάγνωσιν, τόσον μεγαλύτερα καὶ τὰ σύνολα, τὰ ὅποια συλλαμβάνει, τόσον δὲ μικρότερος καὶ ὁ χρόνος, τὸν ὅποῖον διαθέτει τις διὰ τὴν ἀνάγνωσιν ἑνὸς τεμαχίου. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ γίνεται ἄσκησις τῶν μαθητῶν εἰς τὰ σχολεῖα πρὸς σύλληψιν ὅσον τὸ δυνατόν περισσοτέρων στοιχείων κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν.

4. Ἀτομικαὶ διαφοραὶ ὡς πρὸς τὴν προσοχὴν. Οἱ ἄνθρωποι ἐνδιαφέρονται καὶ προσέχουν ἄλλοι μὲν εἰς ἀντικείμενα ὕλικά, ἄλλοι δ'

εἰς προβλήματα διανοητικά ἢ ἀναλύσεως ἐσωτερικῆς ἐμπειρίας. "Ἄλλοι ἐπίσης διαφέρουσιν ὡς πρὸς τὴν ἐκδήλωσιν τῶν ιδιοτήτων τῆς προσοχῆς. "Ἄλλοι δηλ. συγκεντρώνουν τὴν προσοχὴν των εἰς μικρὸν ἀριθμὸν στοιχείων, εἰς ἓν ἀντικείμενον (ἄνθος λ.χ.) ἀφήνοντες τὰ λοιπὰ στοιχεῖα εἰς τὸ περιθώριον. "Ἄλλοι ἀντιθέτως διαχέουν τὴν προσοχὴν των ἀφαιρούμενοι, διότι δὲν δύνανται ἔνεκα τῆς διαχύσεως τῆς ἐνεργείας των νὰ συγκεντρωθῶσι. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων εἰδῶν ἡ τύπων τῆς προσοχῆς εὐρίσκεται ὁ κατανέμων τύπος, ὅστις δύναται εἰς δύο ἢ καὶ περισσότερα στοιχεῖα ἢ ἀσχολίας νὰ ἀσχολῇται καὶ νὰ προσέχη. "Οἱ αἱ ιδιότητες τῆς προσοχῆς δύνανται ν' ἀποβῶσι χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος, ἰδίᾳ δ' ἡ ἑντασις καὶ ἡ ἔκτασις τῆς προσοχῆς. Γνωρίζοντες τὸν τύπον τῆς προσοχῆς ἐνὸς ἀνθρώπου δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ἐν κύριον γνώρισμα τῆς προσωπικότητος αὐτοῦ.

Αἱ σπουδαῖαι αὗται διαφοραὶ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν προσοχὴν καὶ τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς, ὀφείλονται οὐχὶ εἰς τὴν προσοχὴν καθ' ἑαυτήν, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὴν κατεύθυνσιν αὐτῆς ἐκ βαθυτέρων προσωπικῶν διαθέσεων, διαφερόντων, ἰδιαιτέρων κλίσεων, ἐξ ἐνστικτοῦ τάσεων, αἵτινες εἰς διάφορον βαθμὸν ὑφίστανται εἰς ἕκαστον ἀνθρώπον. Τὸ διαφέρον δὲ τοῦτο καὶ ὁ τύπος τῆς προσοχῆς ἐκάστου ἀτόμου πρέπει νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψει, ὅταν θέλωμεν νὰ διαγνώσωμεν τὴν προσωπικότητά του.

2. ΔΙΑΦΕΡΟΝ

1. "Εννοια. Διαφέρον εἶναι διαρκὴς προσοχή, διεγειρομένη ὑπὸ εὐαρέστου συναισθήματος πρὸς ἱκανοποίησιν ἀνάγκης τινὸς τοῦ ἀνθρώπου.

"Οταν λέγωμεν « αἰσθάνομαι ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἐργασίαν μου, διὰ τὴν μουσικὴν κλπ. », νοοῦμεν ὅτι μεταξὺ ἐμοῦ ὡς ὑποκειμένου καὶ τῆς μουσικῆς ὡς ἀντικειμένου ἔχει γεννηθῇ τοιαύτη σχέσις, ὥστε θεωρῶ τὴν μουσικὴν ἀναγκαίαν καὶ ἐπωφελῇ πρὸς ἱκανοποίησιν ἐσωτερικῆς μου ἀνάγκης καὶ κινεῖσθαι πρὸς πλήρωσιν αὐτῆς.

Τὸ διαφέρον γίνεται ἐλαττήριον βασικόν, τὸ ὅποῖον κινητοποιεῖ τὰς σκέψεις καὶ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου. "Οπου δὲ ὑπάρχει διαφέρον, ἐκεῖ ὑπάρχει καὶ προσπάθεια καὶ αὐτενέργεια καὶ εὐχαρίστησις ἐκ τῆς ἐργασίας, ἐκεῖ καὶ αὐξήσις μαθήσεως. Καὶ τῷ ὄντι, ὅσάκις ἐπιχειρήσωμεν νὰ δικαιολογήσωμεν τὴν συμπεριφορὰν μας καὶ νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὴν κα-

τεύθουνσιν, ἣν ἔλαβεν ἡ σκέψις εἰς τινα στιγμήν, θὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἐπράξαμεν τοῦτο ἢ ἐκεῖνο, ἐπειδὴ μᾶς ἐνδιαφέρει.

Ἄλλὰ τί συμβαίνει, ὅταν πολλὰ ταυτοχρόνως διαφέροντα ἐμφανίζονται εἰς μίαν κατάστασιν ἢ ἐρέθισμα ; Ἀναμφιβόλως θὰ γίνῃ ἐπιλογὴ μεταξὺ τούτων καὶ θὰ ἐπικρατήσῃ τὸ ἰσχυρότερον, τὸ ἐντονώτερον διαφέρον.

Ἡ σημασία κατὰ ταῦτα τοῦ διαφέροντος εἶναι παμμεγίστη διὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἐπαγγέλματος, τὴν διδασκαλίαν ἐν τῷ σχολεῖω καὶ τὴν ὁλὴν ἐπίδρασιν τοῦ διδασκάλου ἐπὶ τὸν μαθητὴν.

2. Εἶδη διαφερόντων. Τὰ διαφέροντα διακρίνονται εἰς διανοητικά, κοινωνικά, θρησκευτικά, καλλιτεχνικά καὶ τὰ κατὰ τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν τὸ πρῶτον ἐμφανιζόμενα, τὰ καὶ εἰδικὰ καλούμενα, ὅλα εἶναι τὸ πρὸς ψυχικὴν ἀνεξαρτησίαν, τὸ πρὸς ἐκλογὴν ἐπαγγέλματος, τὸ πρὸς γάμον διαφέρον, τὸ πρὸς θρησκευτικὴν προσαρμογὴν, τὸ πρὸς ἐρμηνείαν τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς διαφέρον.

Τὸ διαφέρον συνδέεται τὰ μέγιστα μετὰ τῆς προσοχῆς, δὲν εἶναι δὲ δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ ἐνεργητικὴ προσοχὴ ἄνευ διαφέροντος. Διακρίνεται δὲ τὸ διαφέρον εἰς ἄμεσον καὶ ἔμμεσον. Καὶ κατὰ μὲν τὴν πρῶτην περίπτωσιν τὸ ἀντικείμενον τοῦ διαφέροντος καὶ τὸ τῆς προσοχῆς εἶναι ἀπ' ἀρχῆς τὸ αὐτό, ὡς π.χ. συμβαίνει, ὅταν τις ἐνδιαφερόμενος διὰ τὰ μαθηματικά προβλήματα μετὰ συντόνου προσοχῆς παρακολουθῇ αὐτά. Εἰς τὴν περίπτωσιν ὅμως τοῦ ἔμμεσου διαφέροντος τὸ ἀντικείμενον τῆς προσοχῆς, ἂν καὶ διάφορον τοῦ γνησίου διαφέροντος, σχετίζεται μετ' αὐτοῦ λόγῳ ἐξαρτήσεως. Τοῦτο π.χ. συμβαίνει, ὅταν μαθητὴς τις μὴ ἔχων κλίσιν εἰς τὰ λατινικά, πιεζόμενος ὅμως ὑπὸ τῆς ἀνάγκης νὰ ἐπιτύχῃ εἰς τὰς ἐξετάσεις του, συγκεντροῦται ἐνεργητικῶς εἰς αὐτά. Καὶ κατὰ μὲν τὸ ἄμεσον διαφέρον ἄνευ κοπώσεως καὶ μετ' εὐχαριστήσεως ἀσχολεῖται καὶ προσέχει τὸ ἄτομον, ἐνῶ κατὰ τὸ ἔμμεσον λόγῳ τοῦ ὅτι ἔχει νὰ ὑπερνικήσῃ ἐμπόδια προερχόμενα ἐξ ἀδιαφόρου ἀντικειμένου, μετὰ πολλοῦ κόπου.

Διὰ νὰ γεννηθῇ ὅμως διαφέρον, εἶναι ἀπαραίτητον τὸ πρόβλημα μετὰ τὸ ὅποιον τὸ ἄτομον ἀπασχολεῖται νὰ μὴ εἶναι οὔτε πολὺ δύσκολον, ἀλλ' οὔτε καὶ πολὺ εὐκολον. Ἄνευ ἀντιστάσεων, ἄνευ δυσκολιῶν τινων ἐνεργεια καὶ δὴ αὐτενέργεια δὲν καταβάλλεται. Ἄν ἀφ' ἐτέρου ἢ ἀντίστασις εἶναι τόσον μεγάλη, ὥστε νὰ μὴ ὑπερβάλλεται, τότε καὶ τὸ διαφέρον

παύεται ἐκδηλούμενον καὶ ἡ προσπάθεια ἀπομένει ἄκαρπος, ἀποθάρρυνσις δ' ἐπέρχεται καί, ὅπερ σπουδαιότερον, οὐδαμῶς ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις τοῦ ἀτόμου εὐνοεῖται. Ἡ μάθησις ἐπομένως, ὡς περαιτέρω ἐν οἰκείῳ κεφαλαίῳ ἐκτενέστερον πραγματευόμεθα, εἶναι τελειότερα, ὅταν ὑπάρχῃ διαφέρον καὶ προθυμία ἐκ μέρους τοῦ σπουδαστοῦ, αἱ δὲ παρεμβαλλόμεναι κατ' αὐτὴν δυσκολίαι, ὅταν δὲν εἶναι ἀνυπέρβλητοι, ἐπιβοηθοῦσιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ διαφέροντος, ἐπομένως δὲ καὶ εἰς τὴν καλυτέραν ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τῆς μαθήσεως.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. Τίς ἡ σχέσις τῆς προσοχῆς πρὸς τὴν συνείδησιν ;
2. Ποία ἡ σχέσις τῆς προσοχῆς πρὸς τὸ διαφέρον ;
3. Διατί μαθητὴς τις ἐν τῇ τάξει, μολοντί δὲν κοιμᾶται, δὲν ἀκούει τί ἐν αὐτῇ λέγεται ;
4. Τίς ἡ σχέσις τοῦ διαφέροντος καὶ τῆς καταβαλλομένης ὑπὸ μαθητοῦ τινος προσπάθειας πρὸς ἐπιτυχίαν σκοποῦ τινος ;
5. Ποία ἡ σημασία τῆς προσοχῆς καὶ τοῦ διαφέροντος διὰ τὴν ἀπόκτησιν γνώσεων ;
6. Κατὰ τί διαφέρουν οἱ ἄνθρωποι ὡς πρὸς τὴν προσοχήν ;
7. Πῶς δυνάμεθα ν' ἀναγνώσωμεν τάχιστα κείμενόν τι ;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

1. ΑΙΣΘΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΙΣΘΗΜΑΤΑ

1. "Εννοια τοῦ αἰσθήματος. Οἱ ἄνθρωποι καὶ πάντες οἱ ὀργανισμοὶ εὐρίσκονται ὑπὸ τὴν διαρκῇ τοῦ περιβάλλοντος ἐπίδρασιν ἐρεθιζόμενοι ὑπὸ φυσικῆς ἐνεργείας (τοῦ φωτός, τῆς θερμότητος, τοῦ ψύχους κλπ.). Εἰς τοὺς ἐρεθισμοὺς αὐτοὺς ὁ ἄνθρωπος ἀπαντᾷ, ἀ ν τ ι δ ρ ᾷ, κατὰ διαφόρους τρόπους. Διὰ τῆς τοιαύτης ἀντιδράσεως ἐπισυμβαίνουν εἰς τὴν ψυχὴν του διάφοροι ἐ ν τ υ π ὶ σ ε ι ς, καὶ ἐκ τούτου οὗτος ἐπιτελεῖ διαφόρους ἐνεργείας, κινήσεις ἢ, ὡς λέγομεν εἰς τὴν ψυχολογίαν, ἀ ν τ ι δ ρ ᾶ σ ε ι ς. Τινὲς τῶν ἀντιδράσεων τούτων, ὡς ἡ κλεῖσις τῶν βλεφάρων, ἔνεκα πτώσεως ἐπ' αὐτῶν ξένου ἀντικειμένου, ἐπιτελοῦνται ἀσυνειδήτως (ἀντανακλαστικὴ κίνησις). "Οπου ὅμως ἀνάγκη τις ἢ πρόβλημα παρουσιάζεται, τότε αἱ ἀντιδράσεις ἐνεργοῦνται ἐνσυνειδήτως, διότι λειτουργεῖ ἡ συνειδήσις, ἀφυπνιζομένου τοῦ πνεύματος καὶ στρεφομένου πρὸς γνῶσιν καὶ ἱκανοποίησιν τῆς ἀνάγκης ταύτης.

Αἱ ὡς ἄνω σχηματιζόμεναι ἐν ἡμῖν ἐντυπώσεις ἢ δὲν προσαρμόζονται εἰς τὸν ἐξ οὗ προέρχονται ἐρεθισμόν, εἶναι ἀκαθόριστοι, καὶ τότε ὀνομάζονται αἰ σ θ ῆ μ α τ α, ἢ τοῦναντίον προσαρμόζονται εἰς αὐτὸν καὶ τότε λέγονται ἀ ν τ ι λ ῆ ψ ε ι ς, συνενοούμεναι δ' ἐν ἡμῖν σχηματίζουσι τὰς π α ρ α σ τ ᾶ σ ε ι ς, περὶ τῶν ὁποίων γίνεται λόγος κατωτέρω.

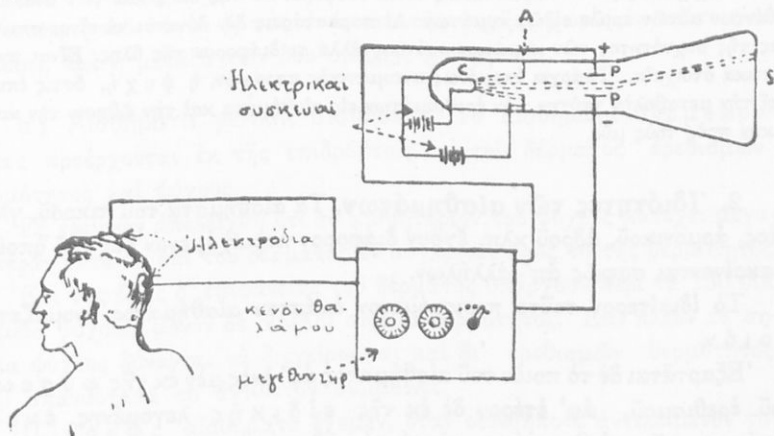
Τὰ αἷτια τὰ συντελοῦντα εἰς τὴν γένεσιν τοῦ αἰσθήματος λέγονται ἐ ρ ε θ ι σ μ ο ί, διακρίνονται δὲ οὗτοι εἰς ἐξωτερικούς, ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου προερχομένους, καὶ ἐσωτερικούς, ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ἀνθρώπου προερχομένους. Ἐπίσης εἰς ὁμολόγους ἐπιδρῶντας εἰς ἓν μόνον αἰσθητήριον, ὡς τὰ ἡχητικὰ κύματα εἰς τὸ οὖς, καὶ εἰς ἐ τ ε ρ ο λ ὶ γ ο υ ς ἐπιδρῶντας εἰς περισσότερα τοῦ ἑνὸς αἰσθητήρια, ὡς τὸ ἡλεκτρικὸν ρεῦμα τὸ ὁποῖον ἐπιδρᾷ ἐπὶ τοῦ ὀφθαλμοῦ, τῆς ἀφῆς κλπ.

Ἄλλὰ πῶς συντελεῖται ἡ μεταβολὴ αὕτη τῶν ἐρεθισμάτων εἰς αἰσθηματα ;

Εἰς τὴν μεταβολὴν ταύτην, κατὰ τὸν Ἀμερικανὸν ψυχολόγον,

Morgan, επικουροῦσι τὰ ἐσχάτως ἀνακαλυφθέντα ἐγκεφαλικά κύματα, τὰ ὅποια ἔχουν τὴν ἀρχὴν των εἰς τὰ νευρικά κέντρα τῆς φαιῆς οὐσίας τοῦ ἐγκεφάλου καὶ τοῦ νωτιαίου μυελοῦ· παράγονται δὲ συνεχῶς, ἀνεξαρτήτως τῶν προβαλλομένων ἔσωθεν ἢ ἔξωθεν ἐρεθισμῶν.

Ἡ συνεχὴς αὕτη ρυθμικὴ ἐνέργεια παρέχει βάσιν ἢ πηγὴν ἐρεθιστικότητος, ἥ ὅποια χρησιμεύει ὡς παράγων ἐπιλογῆς τῶν ἐκ τοῦ ἔξωτερικοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἔσωτερικοῦ τοῦ ἀνθρώπου προερχομένων ἐρεθισμῶν.

Ἐγγραφή τῶν ρυθμικῶν κυμάτων τοῦ ἐγκεφάλου
(ἤλεκτρεγκεφαλογράμματα).

Οὕτως ὁ ἐγκέφαλος δὲν εἶναι, ὡς πρότερον ἐπιστεύετο, εἶδος ἀδρανοῦς κέντρου, τὸ ὅποιον διεγείρεται μόνον διὰ τῆς ἐπενεργείας ἐρεθισμοῦ τινὸς ἔσωθεν ἢ ἔξωθεν προερχομένου.

Σημείωσις. Τῶν ρυθμικῶν τούτων κυμάνσεων διακρίνομεν 3 εἶδη· α) βραδέα, β) ταχέα καὶ γ) ταχύτερα μὴ πάντοτε ὑπάρχοντα. "Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μορφὴν τῶν κυμάτων τούτων ὑπάρχουν διαφοραὶ μεταξύ τῶν ἀνθρώπων σχέσιν ἐχουσιν πρὸς τὰ χαρακτηριστικά τῆς προσωπικότητος ἐκάστου ἀτόμου, ἥτοι τὴν συναισθηματικὴν αὐτοῦ σταθερότητα, τὴν διαγωγὴν καὶ ἄλλα βασικά χαρακτηριστικά τῆς προσωπικότητος, περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλοῦμεν περαιτέρω. Καταστάσεις ἀνησυχίας, συναισθηματικαὶ διεγέρσεις κλπ. τείνουσιν εἰς τὴν αὐξήσιν τῆς συχνότητος τοῦ ρυθμοῦ αὐτῶν, ἐπιφέρουσαι τελείαν ἐξαφάνισιν ἢ πλήρη ἀρρυθμίαν. Ὡσαύτως ἐντατικὴ διανοητικὴ προσπάθεια καταβιβάζει τὸν ρυθμὸν αὐτῶν, ὅπερ σημαίνει,

κατὰ τὸν Morgan, ὅτι τὰ ἐγκεφαλικά κύματα ἔχουν σχέσιν πρὸς τὰς ψυχικὰς λειτουργίας.

Δὲν πρέπει ὁμῶς νὰ ὑποτεθῇ, ὥς τινες ἐνόμισαν, ὅτι αἱ ἐξ ἐρεθισμῶν προκαλούμεναι νευρικαὶ διεγέρσεις, ὅταν φθάνουν τὰ ἐγκεφαλικά κέντρα, συναντῶσι τὰ κύματα αὐτὰ καὶ ἐκ τῆς συναντήσεως ταύτης γίνεται κινητικὴ τις ὠθησις πρὸς τοὺς μῦς, διότι ἡ εὐκόλος αὕτη ὑπόθεσις δὲν ἐρμηνεύει μῆτε πῶς ἐμφανίζονται τὰ ψυχικὰ φαινόμενα, καὶ δὴ αἱ ἀνώτεροι πνευματικαὶ λειτουργίαι, προσοχή, μνήμη, φαντασία κλπ., μῆτε πῶς συνδέονται (συνείρονται) αἱ σχηματιζόμεναι εἰκόνες (παραστάσεις) τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, μῆτε πῶς συνολικῶς ὁ ὅλος ἐγκέφαλος λειτουργεῖ, μῆτε ὅτι αἱ σχηματιζόμεναι παραστάσεις εἶναι διάφορόν τι τῆς ὕλης καὶ τῶν ἀνακαλυφθέντων αὐτῶν τριῶν εἰδῶν κυμάτων. Αἱ παραστάσεις δὲν δύναται νὰ εἶναι σπινθηρὲς τῆς συχνότητος τῶν κυμάτων τούτων, ἀλλὰ τι διάφορον τῆς ὕλης. Εἶναι πνευματικὰ στοιχεῖα. Ὑπάρχει ἐπομένως πνευματικὸς παράγων, ἡ ψυχή, ὅστις ἐπιτελεῖ τὴν μεταβολὴν ταύτην τῶν ἐρεθισμάτων εἰς αἰσθήματα καὶ τὴν ὠθησιν τὴν κινήτικην πρὸς τοὺς μῦς.

2. Ἰδιότητες τῶν αἰσθημάτων. Τὰ αἰσθήματα τοῦ πικροῦ, γλυκέος, ἀρμονικοῦ, ἀδρου κλπ. ἔχουν διάφορον περιεχόμενον διὰ τοῦ ἁποίου διακρίνονται σαφῶς ἀπ' ἀλλήλων.

Τὸ ἰδιαίτερον τοῦτο περιεχόμενον ἐκάστου αἰσθήματος ὀνομάζεται **ποιόν**.

Ἐξαρτᾶται δὲ τὸ ποῖον τοῦ αἰσθήματος ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἐρεθισμοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τῆς εἰδικῆς λεγομένης **νεργείας** τῶν αἰσθητηρίων, τὴν ὁποίαν διετύπωσεν πρῶτος ὁ Müller. Κατ' αὐτὴν διάφοροι ἐρεθισμοί, ὅπως π.χ. φῶς, πίεσις, ἡλεκτρικὸν ρεῦμα, ὅταν ἐπιδρῶν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ αἰσθητηρίου, παράγουν αἰσθήματα κατὰ τὰς κατὰ ποῖον αἰσθήματα, ἀντιστρόφως δὲ ὁ αὐτὸς ἐρεθισμὸς ἐπὶ διάφορα αἰσθητήρια ἐπιδρῶν παράγει αἰσθήματα **διάφορα** κατὰ ποῖον.

Ἀλλὰ καὶ τὰ αὐτὰ κατὰ ποῖον αἰσθήματα εἶναι πολλάκις διάφορα ὡς πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς ζωηρότητος αὐτῶν. Τὸ ἀκουστικὸν π.χ. αἰσθημα τὸ παραγόμενον ἐκ τῆς πτώσεως τῶν ὑδάτων καταρράκτου εἶναι ἐντονώτερον τοῦ αἰσθήματος, τὸ ὁποῖον παράγεται ἐκ τοῦ παφλασμοῦ τῶν κυμάτων. Ὁ βαθμὸς οὗτος τῆς ζωηρότητος τοῦ αἰσθήματος καλεῖται **έντασις** ἢ **ισχύς** τοῦ αἰσθήματος.

3. Εἶδη αἰσθημάτων. Αἱ μέχρι σήμερον γνωσταὶ εἰς τὴν ἐπιστήμην αἰσθήσεις εἶναι ἑνδεκα τὸν ἀριθμόν, αἱ κάτωθι.

Ἡ ἀφή, καλουμένη καὶ κοινὴ ἢ γενικὴ αἰσθησις, εἰς τὴν ὁποίαν

υπάγονται αἱ αἰσθήσεις τοῦ δέρματος, ἥτοι τῆς πίεσεως, θερμότητας καὶ πόνου, καὶ αἱ ἐσωτερικαὶ αἰσθήσεις, ἥτοι ἡ ὀργανική, ἡ τῆς κινήσεως καὶ ἡ τῆς ἰσορροπίας. Αἱ λοιπαὶ εἶναι αἱ γνωσταὶ αἰσθήσεις τῆς γεύσεως, τῆς ὀσφρήσεως, τῆς ἀκοῆς καὶ τῆς ὀράσεως.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω αἰσθήσεων ἡ μὲν γεῦσις, ὕσφησις καὶ γενικὴ αἰσθησις ἐξυπηρετοῦσι κυρίως τὴν θρέψιν καὶ αὐξησιν καὶ τὴν τελειοποίησιν τοῦ σώματος, ἐνῶ ἡ ὄρασις καὶ ἡ ἀκοή, συνεπικουρούσης καὶ τῆς γλώσσης (τοῦ λόγου), τὰς ἀνάγκας τῆς ψυχῆς, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ ἐλλείπῃ καὶ ἡ μεταξὺ τῶν δύο ομάδων συνεργασία.

α) Αἰσθήματα γενικῆς αἰσθήσεως. Τὰ αἰσθήματα θερμότητας προέρχονται ἐκ τῆς ἐπιδράσεως ἐπὶ τοῦ δέρματος ἐρεθισμῶν θερμότητος καὶ ψύχους.

Ἐξ ἐρευνῶν ἀπεδείχθη ὅτι τὸ αἰσθητήριον τοῦ ψύχους κατέχει μεγαλύτεραν ἔκτασιν ἐπὶ τοῦ δέρματος ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ τῆς θερμότητος.

Ἐπὶ τῆς ὅλης δ' ἐπιφανείας τοῦ δέρματος ὑπάρχουν περὶ τὰ 250.000 σημεῖα ψύχους, μόνον δὲ 30.000 σημεῖα θερμότητος. Ἐπὶ πλεόν τὰ σημεῖα ψύχους δύνανται νὰ διεγείρωνται καὶ δι' ἐρεθισμῶν θερμότητος, ἐνῶ σπανιώτατα τὸ ἀντίθετον συμβαίνει.

Πίεσις αἰσθήματα ἔχομεν, ὅταν οἰονδήποτε ἀντικείμενον τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ἐπιδράσῃ ἐπὶ τοῦ δέρματος ἡμῶν δι' ἐπαφῆς πρὸς αὐτό, εἶναι δηλ. αἰσθήματα πίεσεως τὰ γεννώμενα ἐν ἡμῖν διὰ τῆς δι' ἐπαφῆς ἐπιδράσεως ἐπὶ τοῦ δέρματος παντοίων ἀντικειμένων.

Διὰ τῆς αἰσθήσεως ταύτης μαθαίνομεν ἂν τὰ ἀντικείμενα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου εἶναι λεῖα ἢ τραχέα, μαλακὰ ἢ σκληρά, ὁμαλὰ ἢ ἀνώμαλα, λαμβάνομεν δὲ γνῶσιν καὶ τοῦ σχήματος αὐτῶν, τοῦ βάρους, τοῦ μεγέθους των καὶ ἄλλων ιδιοτήτων.

Καὶ τῆς αἰσθήσεως ταύτης τὰ αἰσθητήρια νεῦρα εὐρίσκονται εἰς τὸ δέρμα, προσέτι δὲ καὶ εἰς τὸν βλεννογόνον τοῦ στόματος, τὸν φάρυγγα, τὰς ρινικὰς κοιλότητας, τὸν ἀκουστικὸν πόρον καὶ ἄλλα μέρη.

Ἄλλ' ἡ πίεσις δὲν εἶναι αἰσθητὴ εἰς ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ δέρματος, εἰ μὴ μόνον εἰς ὠρισμένα χωρία, τὰ λεγόμενα ἀπτικά, εἰς τὰ ὁποῖα καταλήγουσιν εἰδικὰ τῆς πίεσεως νεῦρα.

Ἡ δ' ἐντασις τῶν αἰσθημάτων πίεσεως ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐντάσεως τῶν ἐρεθισμῶν καὶ τῆς ἐκτάσεως τῆς πιεζομένης ἐπιφανείας, οὕσα

ισχυροτέρα ἐπὶ μικρᾶς ἐπιφανείας, ὥς καὶ ἐκ τῆς διαφόρου αἰσθητικότητος τῆς πιεζομένης ἐπιφανείας.

Πόνοοι αἰσθήματα γεννῶνται ἐκ τῆς ἐπιδράσεως ἐρεθισμῶν ἐπὶ τοῦ δέρματος, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν ὀργάνων. Ὁ ὀλικὸς ἀριθμὸς τῶν σημείων τοῦ πόνου ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ δέρματος ὑπελογίσθη εἰς 2 - 4 ἑκατμ., ἥτοι κατὰ μ.δ. εἰς 100 καθ' ἑκάστον κ. ἑκατμ.

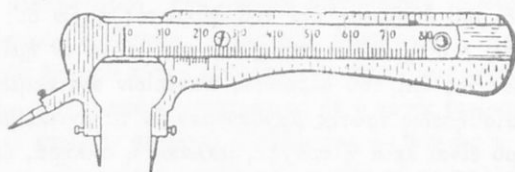
Ὅργανα τῆς αἰσθήσεως τοῦ πόνου θεωροῦνται ὑπὸ τοῦ Frey αἰ μεταξὺ τῶν ἐπιθηλιακῶν κυττάρων ἐλεύθεραι ἀπολήξεις τῶν νεύρων τοῦ δέρματος.

Ὁ ἀπὸ τῶν ἐσωτερικῶν ὀργάνων παραγόμενος πόνος εἶναι ὀξύτερος ἐπὶ παθολογικῶν καταστάσεων.

Διακρίνομεν δὲ καυστικὸν πόνον, νύσσοντα, τέμνοντα, ἀμβλὺν καὶ ἄλλα εἶδη.

Ἡ ἔντασις τοῦ πόνου εἶναι διάφορος εἰς τὰ διάφορα ἄτομα, ἐξαρτωμένη ἐκ τῆς διεγερσιμότητος τῶν αἰσθητικῶν νεύρων, ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐρεθιζομένων νευρικῶν ἰνῶν καὶ ἄλλων ὄρων. Ἡ προσδοκία καὶ ἡ προσοχὴ ἐπιτείνουν αὐτόν, ἐπίσης δὲ καὶ ἡ διάρκεια.

Τὴν ἐπὶ τοῦ δέρματος θέσιν τῶν ἀνωτέρω σημείων (τοπικὰ ὅρια) δυνάμεθα νὰ καθορίσωμεν διὰ τῶν αἰσθησιμέτρων, σπουδαιότερον τῶν ὁποίων εἶναι τοῦ Frey καὶ τοῦ Spearman.

Αἰσθησιόμετρον

Αἱ αἰσθήσεις τοῦ δέρματος εἶναι σπουδαιόταται διὰ τὸν ἄνθρωπον διότι δι' αὐτῶν λαμβάνομεν γνῶσιν διαφόρων καταστάσεων τοῦ ἰδίου ἡμῶν σώματος, ὥς καὶ τοῦ ἐκτὸς ἡμῶν κόσμου. Συμπληροῦσι δὲ αἱ αἰσθήσεις αὗται τὰς λοιπὰς, διότι δι' αὐτῶν ὁ ἄνθρωπος κατορθώνει νὰ μανθάνῃ πλείστας ιδιότητες τῶν πραγμάτων, ὧν ἀτελὴ θὰ εἶχε γνῶσιν ἂν τιλαμβανόμενος αὐτὰ διὰ τῶν ἄλλων μόνον αἰσθήσεων.

Ὅργανικὰ αἰσθήματα εἶναι: α) τὰ αἰσθήματα τῆς πίεσης, δίψης, κυκλοφορίας, ἀναπνοῆς καὶ ἄλλα σχέσιν ἔχοντα

μέ την συντήρησιν τοῦ σώματος καὶ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ, β) τὰ γενικῆς εὐεξίας καὶ καχεξίας τοῦ σώματος.

Τὰ αἰσθήματα ταῦτα γίνονται ἀντιληπτά οὐχὶ δι' ἰδίων αἰσθητηρίων ὀργάνων, ἀλλὰ διὰ τοῦ μεταβολισμοῦ (ἀφομοιώσεως), κατασκευῆς τουτέστι χημικῶν ἐνώσεων πρὸς διατήρησιν τοῦ ὁργανισμοῦ, εἶναι δὲ σπουδαιότατα διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ζωῆς.

Κινητικὰ αἰσθήματα εἶναι τὰ προερχόμενα ἐκ τῆς κάμψεως καὶ τάσεως τῶν μυῶν, τῶν τενόντων καὶ τῶν ἀρθρώσεων, ἡ ὁποία ἀκολουθεῖ εἰς τὴν κίνησιν τοῦ ὅλου σώματος (βάδισμα) ἢ μερῶν αὐτοῦ (κινήσεις τῶν βλεφάρων καὶ βολβῶν τῶν ὀφθαλμῶν κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν, τῶν σιαγόνων κατὰ τὴν μάσησιν, τῶν δακτύλων κατὰ τὴν σύλληψιν ἀντικειμένων κλπ.).

Τῶν αἰσθημάτων τούτων λαμβάνομεν γνῶσιν διὰ τῶν αἰσθητικῶν νεύρων, τὰ ὁποῖα ἀπολήγουσιν εἰς τοὺς τένοντας καὶ τὰς ἀρθρώσεις, βοηθούντων καὶ τῶν αἰσθητηρίων τῆς πίεσεως.

Εἶναι δὲ ἡ σπουδαιότης καὶ τῆς αἰσθήσεως ταύτης μεγάλη, διότι δι' αὐτῆς, βοηθούσης καὶ τῆς ἀφῆς, ἀντιλαμβάνομεθα τὴν θέσιν καὶ τῆς κινήσεως τῶν μελῶν τοῦ σώματος, δυνάμεθα δὲ νὰ τοποθετῶμεν καταλλήλως διάφορα ἀντικείμενα εἰς τὴν θέσιν των, νὰ χρησιμοποιῶμεν μετὰ δεξιότητος τὴν χεῖρα ἢ νὰ χειριζώμεθα ὄργανα ἀπαιτοῦντα λεπτὰς κινήσεις τῶν δακτύλων κ.ἄ. Διὸ ἐκ τῆς ἀρτίας λειτουργίας τῆς αἰσθήσεως ταύτης ἐξαρτᾶται ἡ δεξιότης περὶ τὴν ἰχνογραφίαν, χαρακτηρισκὴν, πλαστικὴν, ὡς καὶ τὴν κατασκευὴν λεπτῶν κοσμημάτων κλπ., πρᾶγμα τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ λαμβάνεται σοβαρῶς ὑπ' ὄψει, προκειμένου ν' ἀκολουθήσῃ τις ἀνάλογον ἐπάγγελμα.

Εἰς τοὺς τυφλοὺς, ἀκόμη καὶ τοὺς ἐκ γενετῆς, ἡ αἰσθησις αὕτη εἶναι λίαν ἀνεπτυγμένη.

Τῶν αἰσθημάτων τῆς ἰσορροπίας ὄργανον εἶναι τὰ λιθοφώρα κυστίδια καὶ οἱ τρεῖς ἡμικύκλιοι σωλῆνες τοῦ ἐσωτάτου ὠτός, κείμενοι ἄνωθεν τῆς αἰθούσης καὶ ἐπὶ τριῶν καθέτων πρὸς ἄλληλα ἐπιπέδων διατεταγμένων κατὰ τὰς τρεῖς διαστάσεις τοῦ χώρου (ὕψος, πλάτος, μῆκος). Περιέχουν δ' οἱ ἡμικύκλιοι σωλῆνες ὑγρὸν τι, τὸν ἐνδολεφόν, ὅπερ κινούμενον κατὰ τὴν κατεύθυνσιν τοῦ ἐπιπέδου, πρὸς τὸ ὁποῖον γίνεται ἡ κίνησις ἐρεθίζει αἰσθητικὰ τινὰ τριχωτὰ κύτταρα ταῦτα μεταδίδουν τὸν ἐρεθισμόν εἰς τὰ νεῦρα τῶν ἡμικυκλίων σωλῆνων, ἐκεῖνα δ' ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸν προμήκη μυελὸν καὶ τὴν παρεγκεφαλίδα, οὕτω δὲ παράγεται τὸ αἶσθημα τῆς ἰσορροπίας.

Γεννᾶται δὲ τὸ αἶσθημα τοῦτο οὐχὶ ἐκ τῆς κινήσεως καθ' ἑαυτήν, ἀλλὰ ἐκ τῆς ἀποτόμου μεταβολῆς τοῦ ρυθμοῦ τῆς κινήσεως ἢ τῆς διακοπῆς αὐτῆς.

Ἀφαίρεσις τῶν ἡμικυκλίων σωλήνων, ὡς πειραματικῶς ἐπὶ περιστερῶν, ἰχθύων καὶ βατράχων παρατηρήθη, ἐπιφέρει διατάραξιν τῆς ἰσορροπίας καὶ εὐκινήσας.

Ἐκ τούτου ἀποδεικνύεται ἡ μεγίστη σπουδαιότης τῆς αἰσθήσεως.

β) Γευστικὰ αἰσθήματα. Ταῦτα γεννῶνται ἐξ ἐρεθισμῶν προερχομένων ἐκ διαλυτῶν διὰ τοῦ σιέλου οὐσιῶν ἢ χυμῶν, σπουδαιότεραι τῶν ὁποίων εἶναι τὸ γ λ υ κ ύ, τὸ ἄ λ μ υ ρ ό ν, τὸ π ι κ ρ ό ν καὶ τὸ ὀ ξ ύ.

Αἰσθητήριον τῆς γεύσεως εἶναι ἡ γ λ ὤ σ σ α, ἡ ὑ π ε ρ ῶ α καὶ ἄλλα μέρη τοῦ στόματος.

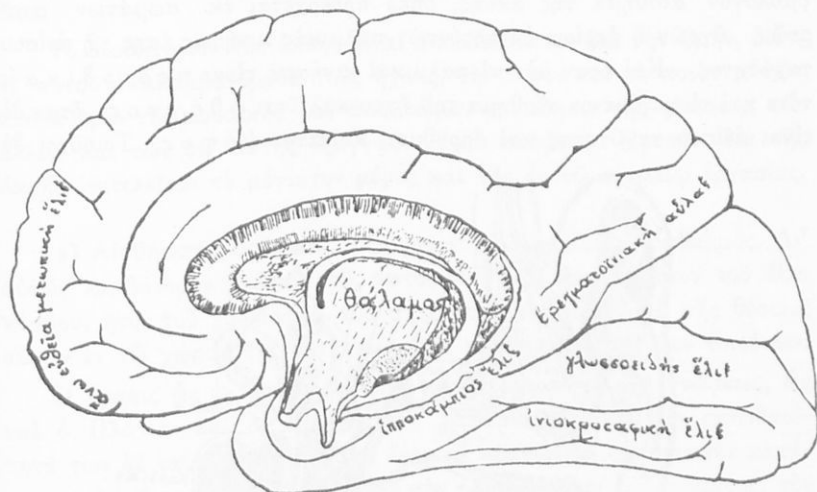
Αἱ ἀπολήξεις τοῦ γευστικοῦ νεύρου, δι' οὗ μεταβιβάζονται αἱ τελούμεναι χημικαὶ ἐπεξεργασίαι ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τῶν χυμῶν, εἰσδύουσιν ἐντὸς ὠρειδῶν σωματίων, τῶν γ ε υ σ τ ι κ ῶ ν κ α λ ύ κ ω ν, εὐρισκομένων ἐπὶ τῶν θηλῶν τῆς γλώσσης. Ἐξ αὐτῶν δὲ τὸ ἐρέθισμα μεταβιβάζεται εἰς τὸ γλωσσικὸν κέντρον, τὸ ὁποῖον πιστεύεται ὅτι εὐρίσκεται εἰς τὴν ἱπποκάμπειον ἑλίκαν καὶ οὕτω γεννᾶται τὸ γευστικὸν αἶσθημα.

Ἡ σπουδαιότης τοῦ αἰσθήματος τῆς γεύσεως, τὸ ὁποῖον, ὡς καὶ ἡ ἀφή, εἶναι τὸ πλεόν βασικὸν διὰ τὸν ἄνθρωπον, εἶναι ἀπὸ βιολογικῆς ἀπόψεως σημαντικωτάτη, διότι βοηθεῖ εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ εὐχαρίστου καὶ τοῦ δυσαρέστου περὶ τὰς τροφάς, ὥστε νὰ δύναται τις τὰς μὲν νὰ ἀποφεύγῃ, τὰς δὲ νὰ ἐπιδιώκῃ.

Ὑπάρχουσι δὲ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἀτομικαὶ διαφοραὶ ὡς πρὸς τὸ γευστικὸν αἶσθημα προερχόμεναι ἐκ διαφορῶν λόγων. Γενικῶς ὅμως πάντες οἱ ἄνθρωποι, πλὴν παθολογικῶν καταστάσεων καὶ τινων πνευματικῶς καθυστερημένων ἀτόμων, ἔχουσιν εἰς ἐπαρκῆ βαθμὸν ἀνεπτυγμένον τὸ αἶσθημα τοῦτο.

γ) Αἰσθήματα ὀσφρήσεως. Ταῦτα προέρχονται ἐξ ἐρεθισμῶν ἐπιφερομένων ἐπὶ τῆς ὀσφρητικῆς χώρας τοῦ βλεννογόνου ὑμένος, τῆς ρινός εὐρισκομένου παρὰ τὴν ρινικὴν κόγχην. Ἴνα δὲ ὀσμηρὰ τις οὐσία γίνῃ αἰσθητὴ διὰ τῆς ὀσφρήσεως, δεόν αὕτη νὰ ἐξαερῶνεται, ἵνα οὕτως αἱ ἐξ αὐτῆς πτητικαὶ οὐσίαι ἐρεθίζωσι τὸ ὀσφρητικὸν νεῦρον. Ἡ ὀσφρησις καὶ ἡ γεῦσις συνδέονται στενῶτατα τόσον, ὥστε πλεῖστα αἰσθήματα

ἀποδιδόμενα εἰς τὴν γεῦσιν ἀνήκουσιν εἰς τὴν ὁσφρησιν. Οὕτω μουρου-
νέλαιον καταπινόμενον, ἔαν κλείσωμεν τοὺς ῥώθυνας διὰ τῶν δακτύλων,
φαίνεται ὡς κοινὸν ἔλαιον. Ἐνεκα τούτου δὲ πρόσωπα, τὰ ὅποια χάνουσι
τὴν ὁσφρησιν, χάνουσιν καὶ τὴν αἴσθησιν τῆς γεύσεως.

Ἐσω ἐπιφάνεια τοῦ δεξιοῦ ἡμισφαίριου τοῦ ἐγκεφάλου.

Ὁ ἄνθρωπος ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ ζῷα εἶναι κατώτερος πολλῶν ἐξ
αὐτῶν, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν αἴσθησιν τῆς ὁσφρήσεως, διότι μόνον ἀναπνέων
ὁσφραίνεται ὁ ἄνθρωπος, πρᾶγμα τὸ ὅποιον δὲν συμβαίνει εἰς τὰ ζῷα.

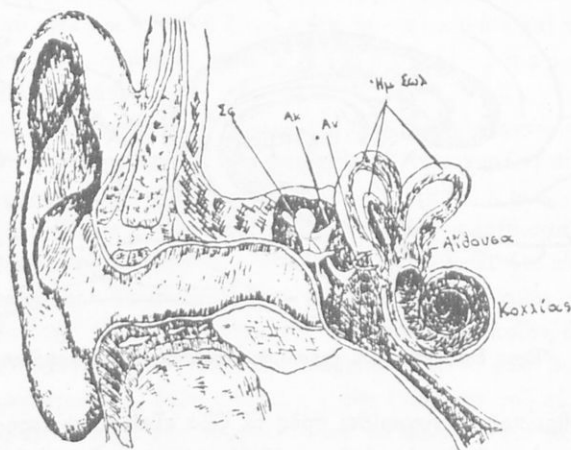
Γεννῶνται δὲ τὰ αἰσθήματα τῆς ὁσφρήσεως ὅχι μόνον ἐξ ἀμέσου
ἐπαφῆς, ἀλλὰ καὶ μακρόθεν, ὡς παρατηρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης¹.

Διὰ τῆς ὁσφρήσεως ἐλέγχομεν τὸν εἰσπνεόμενον ἀέρα καὶ τὰς λαμ-
βανομένας τροφάς, διὰ τοῦτο αὕτη, ὡς καὶ ἡ γεῦσις, εἶναι σπουδαιο-
τάτη ὅχι μόνον διὰ τὴν γνῶσιν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν περιφρούρησιν τῆς ζωῆς

δ) Αἰσθήματα ἀκοῆς. Τῶν αἰσθημάτων ἀκοῆς αἰσθητήριον εἶ-
ναι τὸ οὖς. Τοῦτο διακρίνεται εἰς τὸ ἔξω οὖς, χρησιμεῖον εἰς τὴν

1. Ἀριστοτέλους· Περὶ αἰσθήσεως καὶ αἰσθητῶν 444ε. «Καὶ ἰχθύες καὶ τὸ
τῶν ἐντόμων γένος πᾶν ἀκριβῶς καὶ πόρρωθεν αἰσθάνεται διὰ τὸ θρεπτικὸν εἶδος
τῆς ὁσμῆς, ἀπέχοντα πολὺ τῆς οἰκείας τροφῆς».

πρόσληψιν τῶν ἤχων, εἰς τὸ μέσον οὖς, χρησιμεῦον εἰς τὴν ἀγωγὴν τῶν ἤχων, καὶ εἰς τὸ ἔσω οὖς, ὅπερ συνιστάμενον ἐκ τῆς αἰθοῦσης, τοῦ κοχλίου καὶ τῶν ἡμικυκλίων σωλήνων συντελεῖ εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ αἰσθήματος τοῦ ἤχου. Εἶναι δὲ ὁ ἤχος τὸ ὁμόλογον αἶσθημα τῆς ἀκοῆς, ὅπερ προέρχεται ἐκ σωμάτων στερεῶν, ὑγρῶν ἢ ἀερίων ἐκτελούντων παλμικὰς κινήσεις ἴσης ἢ ἀνίσου ταχύτητος. Καὶ ὅταν μὲν αἱ παλμικαὶ κινήσεις εἶναι περιοδικαί, τότε καὶ τὸ γενόμενον αἶσθημα τοῦ ἤχου καλεῖται φ θ ό γ γ ο ς· ὅταν δὲ εἶναι ἀνίσου ταχύτητος καὶ ἄρρυθμοι, καλεῖται ψ ό φ ο ς. Τοιοῦτοι δὲ

Τὸ ἀνθρώπινον οὖς.

ψόφοι εἶναι οἱ κρότοι, οἱ γδοῦποι, οἱ θόρυβοι, οἱ βόμβοι κλπ.

Εἰς ἕκαστον φθόγγον διακρίνομεν ὕψος, ἔντασιν ἢ ἰσχὺν καὶ ποιὸν ἢ χροιάν.

Ἐξαρτᾶται δὲ τὸ μὲν ὕψος τοῦ φθόγγου ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν παλμικῶν κινήσεων κατὰ 1'', ἡ ἔντασις ἐκ τοῦ πλάτους τῶν παλμικῶν κινήσεων, προερχομένου ἐκ τῆς δυνάμεως, μεθ' ἧς πλήττεται τὸ δονούμενον σῶμα, ἡ δὲ χροιά ἐκ τῶν διαφόρων μορφῶν τῆς δονήσεως. Ἡ διαφορὰ τῆς μορφῆς τῆς δονήσεως ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς συνθέσεως τῶν φθόγγων, ἧτις εἶναι διάφορος εἰς τὰ διάφορα ὅργανα.

Ἡ ἰκανότης πρὸς ἐντοπισμὸν τοῦ ἤχου ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς σχετικῆς

ἐντάσεως μετὰ τῆς ὁποίας ὁ ἐρεθισμὸς πλήττει ἀμφοτέρω τὰ ὦτα. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὁ ἄνθρωπος, ὅταν θέλῃ νὰ προσανατολισθῇ πρὸς ἡχόν τινα, στρέφει τὴν κεφαλὴν δεξιὰ, ἀριστερά, ἐμπροσθεν καὶ ὀπισθεν, ὥστε ὁ ἡχος νὰ πλήττῃ μὲ τὴν αὐτὴν σχετικῶς ἑντασιν ἀμφοτέρω τὰ ὦτα.

Τὸ αἰσθητήριον τῆς ἀκοῆς εἶναι σπουδαιότατον διὰ τὴν ζωὴν, διότι δι' αὐτοῦ ἀντιλαμβάνομεθα τοὺς ἡχους, τὴν ἰσχὺν καὶ τὸ ποιὸν αὐτῶν, ἀπολαύομεν τῆς μουσικῆς καὶ ἀποκτῶμεν συνείδησιν τῆς γλώσσης τῶν ἄλλων καὶ τῶν ὑπ' αὐτῆς ἐξαγγελλομένων σκέψεων. Προσέτι διὰ τῆς ἀκοῆς ἐπιτελεῖται τὸ μέγιστον μέρος καὶ τῆς ἐν τῷ σχολείῳ ἐργασίας.

ε) Αἰσθήματα ὁράσεως. Ὁ ὄργανον τούτων εἶναι ὁ ὀφθαλμὸς. Δι' αὐτῶν λαμβάνομεν γνῶσιν τοῦ φωτὸς καὶ τῶν ἀντικειμένων τοῦ ἔξω κόσμου, ἥτοι τοῦ χρώματος, τοῦ σχήματος, τοῦ μεγέθους, τῆς θέσεως αὐτῶν ἐν τῷ χώρῳ, τῆς ἐκτάσεως, τῆς κινήσεως καὶ ἄλλων τοιούτων.

Ἡ ὄρασις ὡς ἐκ τούτου εἶναι ἡ κυριωτέρα πηγὴ τῆς γνώσεως, ὡς καὶ ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης καθώρισαν¹. Διὰ τὴν σπουδαιότητα τῶν δὲ ταύτην οἱ ὀφθαλμοὶ δεόν νὰ κρατῶνται εἰς ὑγιεινὴν κατάστασιν, λαμβανομένης προνοίας διὰ τὴν ὀρθὴν στάσιν τοῦ σώματος, τὸν κατάλληλον φωτισμὸν κατὰ τὴν ἐργασίαν, ἐν γένει δὲ τὴν ἀποφυγὴν κοπώσεως τῶν.

Τὰ αἰσθήματα τῆς ὁράσεως ἢ ὀπτικά αἰσθήματα προκαλοῦνται, κατὰ τὴν ἄρχουσαν ἐν τῇ φυσικῇ θεωρίᾳ, δι' ἡλεκτρικῶν ἐνεργειῶν προερχομένων ἐξ ἐλαχίστων ἡλεκτρομαγνητικῶν ἀτόμων, τῶν ἡ λ ε κ τ ρ ι ὀ ν τ ω ν, τὰ ὁποῖα κινεῖνται μετὰ μεγίστης ταχύτητος εἰς τὰ καίόμενα καὶ φωτεινὰ σώματα (ἥλιον, πῦρ, τεχνητὸν φῶς) καὶ προκαλοῦσιν οὕτως ἡλεκτρικὰ κύματα, ἅτινα διαδίδονται μετὰ καταπληκτικῶς μεγάλῃς ταχύτητος εἰς τὸν χώρον καὶ παράγουσιν τὰς ἀκτῖνας τοῦ φωτός.

Τὰ ἡλεκτρικὰ ταῦτα κύματα εἰσερχόμενα εἰς τὸν ὀφθαλμὸν ἡμῶν

1. Πλάτωνος: Τίμαιος 47α' «ὁψις κατὰ τὸν ἐμὸν λόγον αἰτία τῆς μεγίστης ὠφελείας γέγονεν ἡμῖν, ὅτι τῶν νῦν λόγων περὶ τοῦ παντὸς λεγομένων οὐδεὶς ἂν ποτε ἐρρήθῃ μήτε ἄστρα μήτε ἥλιον μήτε οὐρανὸν ἰδόντων».

Ἀριστοτέλους: Μετὰ τὰ φυσικὰ 980α' «Πάντες οἱ ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναι ὁρῶνται φύσει· σημείον δέ, ὅτι τῶν αἰσθήσεων ἀγάπησις καὶ γὰρ χωρὶς τῆς χρείας ἀγαπῶνται δι' ἑαυτὰς καὶ μάλιστα τῶν ἄλλων ἢ διὰ τῶν ὀμμάτων».

διέρχονται διὰ τοῦ βολβοῦ αὐτοῦ κατὰ νόμους ὠρισμένους, προσπίπτουσιν ἐπὶ τοῦ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ βολβοῦ ἀμφιβληστροειδοῦς χιτῶνος καὶ δὴ εἰς τὴν κεντρικὴν ζώνην αὐτοῦ, τὴν ὠχρὰν κηλῖδα, ὅπου αἱ ἀπολήξεις τοῦ ὀπτικοῦ νεύρου, τὸ ὅποῖον διεγχειρόμενον μεταφέρει τὰ ἐρεθίσματα εἰς τὸ ἐν τῇ ἱνιακῇ χώρᾳ τοῦ ἐγκεφάλου ὀπτικὸν κέντρον καὶ οὕτω γεννᾶται τὸ ὀπτικὸν αἶσθημα.

Εἶδη ὀπτικῶν αἰσθημάτων. Ὑπάρχουν, ὡς γνωστόν, δύο συστήματα ὀπτικῶν αἰσθημάτων, τοῦ ἄχρου καὶ τῶν χρωμάτων.

Εἶδη τοῦ ἄχρου εἶναι τὸ λευκὸν καὶ τὸ μέλαν, ὡς καὶ αἱ μετὰ αὐτῶν διαβαθμίσεις τοῦ φαιοῦ.

Ἐκ τῆς ἀναλύσεως τοῦ λευκοῦ φωτὸς παράγονται ἐξ ἄλλου τὰ γνωστά 7 χρώματα τοῦ φάσματος, ἥτοι τὸ ἐρυθρὸν, χρυσοεἰδέες, κίτρινον, πράσινον, κυανοῦν, βαθὺ κυανοῦν, ἰώδες.

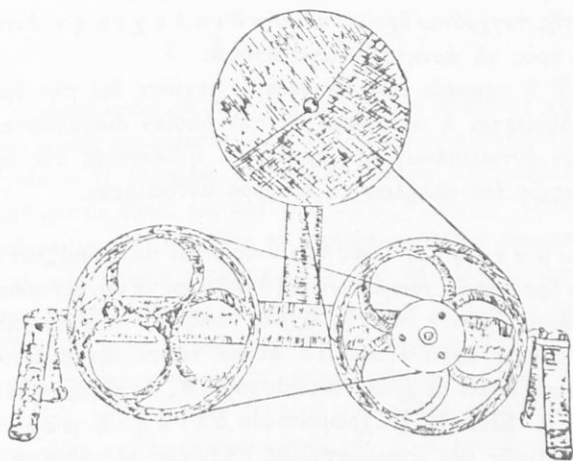
Ὁφείλεται δὲ ἡ αἴσθησις τοῦ ἄχρου καὶ τῶν χρωμάτων εἰς τὴν ἐν τῷ ἀμφιβληστροειδεῖ ὑπαρξίν τριῶν διαφόρων ὀπτικῶν οὐσιῶν, ὧν ἡ μὲν μία συντελεῖ εἰς τὴν αἴσθησιν τοῦ μέλανος — λευκοῦ, ἡ δὲ τοῦ ἐρυθροῦ — πρασίνου, καὶ ἡ ἄλλη τοῦ κιτρίνου — κυανοῦ.

Τὰ τέσσαρα χρώματα, ἥτοι τὸ ἐρυθρόν, τὸ πράσινον, τὸ κίτρινον, τὸ κυανοῦν, θεωροῦνται θεμελιώδη, διότι τὰ λοιπὰ εἶναι μείξεις καὶ ἀποχρώσεις αὐτῶν, π.χ. ἐκ τῆς μείξεως τοῦ ἐρυθροῦ καὶ τοῦ κυανοῦ προέρχονται τὸ ἰώδες, τοῦ ἐρυθροῦ καὶ κιτρίνου τὸ χρυσοεἰδὲς κ.ο.κ. Ἐὰν ὅμως ἀναμείξωμεν κίτρινον καὶ κυανοῦν ἢ ἐρυθρόν καὶ πράσινον κατ' ἴσην ἀναλογίαν, ταῦτα ἐξουδετεροῦνται δίδοντα τὸ λευκὸν χρῶμα, διὰ τοῦτο δὲ καὶ καλοῦνται ταῦτα συμπληρωματικά.

Ἡ μεῖξις τῶν χρωμάτων, σπουδῆς χάριν, γίνεται διὰ διαφόρων μεθόδων, ἀπλουστέρα τῶν ὁποίων εἶναι ἡ τῶν ἐγχρώμων δίσκων τοῦ Maxwell ταχέως περιστρεφομένων ἐπὶ χειροκινήτων ἢ ἡλεκτροκινήτων περιστροφῶν, ὡς ἐκ τῶν μαθημάτων τῆς φυσικῆς εἶναι γνωστόν.

Ἰδιότητες τῶν χρωμάτων. Αἱ ιδιότητες τῶν χρωμάτων εἶναι τρεῖς, τὸ ποῖόν ἢ ὁτόνος διὰ τοῦ ὁποίου ἕκαστον χρῶμα διακρίνεται σαφῶς ἀπὸ τοῦ ἄλλου, ἡ λαμπρότης, ἥτοι ὁ βαθμὸς τῆς ζωηρότητος ἐκάστου χρώματος, καὶ ἡ πυκνότης, ἥτοι ὁ βαθμὸς τῆς καθαρότητος αὐτῶν.

Ἀντίθεσις καὶ μετεϊκάσματα. Ἐάν ἐπ' ἐλάχιστον χρόνον ἀτενίσωμεν τὸ ἐρυθρὸν χρῶμα τοῦ ἡλίου κατὰ τὴν δύσιν αὐτοῦ, στρέψωμεν δ' ἐν συνεχείᾳ τοὺς ὀφθαλμούς μας ἐπὶ λευκῆς ἢ φαιᾶς ἐπιφανείας, θὰ ἴδωμεν σχηματιζομένους ἐρυθροὺς δίσκους.

Δίσκος Maxwell.

Τοῦτο συμβαίνει, διότι τὸ ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ ἐρεθισμοῦ παραχθὲν αἶσθημα δὲν ἐξαφανίζεται μετὰ τὴν παῦσιν αὐτοῦ, ἀλλὰ παραμένει ἐπ' ὀλίγον ἀκόμη χρόνον. Τὸ φαινόμενον τοῦτο, προκειμένου περὶ φωτεινῶν ἢ ἐγχρῶμων ἀντικειμένων, ὡς εἰς τὸ παράδειγμα, λέγεται μετεϊκάσμα.

Καὶ ἐάν μὲν τὸ μετεϊκασμα εἶναι ὅμοιον πρὸς τὸ φωτεινὸν ἢ ἐγχρωμον ἀντικείμενον, καλεῖται θετικόν, ἐάν δὲ ἔχη τὸ συμπληρωματικὸν αὐτοῦ χρῶμα, καλεῖται ἀρνητικόν. Τὰ ἀρνητικὰ μετεϊκάσματα γεννῶνται, ὅταν ὁ ἐρεθισμὸς ἐπιδρᾷ ἐπὶ τοῦ ὀφθαλμοῦ περισσότερον χρόνον (15'' - 30'') ἢ εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν θετικῶν.

Συγγενὲς πρὸς τὸ μετεϊκασμα εἶναι καὶ τὸ φαινόμενον τῆς ἀντιθέσεως.

Ἄν τις π.χ. παρατηρήσῃ τετράγωνον χρώματος πρασίνου, τοποθετημένον ἐπὶ φαιᾶς ἐπιφανείας, θὰ ἴδῃ περὶ τὸ τετράγωνον ἐρυθρωπὸν πλαίσιον· ἂν τὸ τετράγωνον εἶναι κυανοῦ χρώματος, θὰ σχηματισθῇ

πέριξ αὐτοῦ κίτρινον πλαίσιον κ.ο.κ., τὸ φαινόμενον τοῦτο, καθ' ὃ τὰ διάφορα χρώματα ἔχουν τὴν τάσιν νὰ προκαλοῦν πέριξ αὐτῶν τὰ συμπληρωματικὰ αὐτῶν χρώματα, καλεῖται σὺ γ χ ρ ο ν ο ς ἀντίθεσις. Ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῆς ἐρμηνεύεται καὶ τὸ γεγονός, ὅτι χρώματα τιθέμενα πλησίον ἄλλων φαίνονται φωτεινότερα καὶ ἀντιστρόφως.

Πλὴν τῆς συγχρόνου ἔχομεν καὶ τὴν δ ι α δ ο χ ι κ ῆ ν ἀντίθεσιν, ἥτις ταυτίζεται πρὸς τὸ ἀρνητικὸν μετείκασμα.

Εἶναι δ' ἡ σημασία τῆς ἀντιθέσεως μεγίστη διὰ τὴν ὄρασιν, διότι εἰς αὐτὴν ὀφείλεται ἡ σαφήνεια, μὲ τὴν ὁποίαν διαγράφεται τὸ περίγραμμα τῶν ἀντικειμένων, καὶ ἐπομένως, ἡ ικανότης τῆς ὁράσεως νὰ διακρίνῃ σαφῶς ἀπ' ἀλλήλων τὰ διάφορα ἀντικείμενα.

Ἀ χ ρ ω μ α τ ο ψ ῖ α. Τινὲς τῶν ἀνθρώπων παρουσιάζουν ἀνωμαλίαν ὡς πρὸς τὴν ὄρασιν τῶν χρωμάτων, μὴ δυνάμενοι νὰ συγκεντρώσωσι τὰ εἰδωλα τῶν ἀντικειμένων ἐπὶ τῆς ὠχρεᾶς κηλίδος, ὅπου, ὡς ἤδη ἐλέχθη, ἡ ἀκριβὴς ὄρασις συντελεῖται. Τὰ ἄτομα ταῦτα δὲν δύνανται, ὡς ἐκ τούτου, νὰ διακρίνωσι τὰ χρώματα, πάσχουσι δ', ὡς λέγομεν, ἀπὸ ἀ χ ρ ω μ α τ ο ψ ῖ α ν. Εἶναι δὲ ἡ ἀχρωματοψία ὀ λ ι κ ῆ ἢ μ ε ρ ι κ ῆ.

Καὶ ἐξ ὀλικῆς μὲν ἀχρωματοψίας πάσχουσι οἱ οὐδὲν χρῶμα ἀντιλαμβάνόμενοι, ἐκ μερικῆς δὲ οἱ ἀδυνατοῦντες ν' ἀντιληφθοῦν ὠρισμένα μόνον χρώματα. Εἶναι δὲ ἡ μερικὴ ἀχρωματοψία 3 εἰδῶν·

α) ἐκείνη, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν δύναται τις ν' ἀντιληφθῇ ἀκριβῶς τὸ ἐρυθρὸν (ἀχρωματοψία ἐρυθροῦ) ἢ τὸ πράσινον (ἀχρωματοψία τοῦ πρασίνου),

β) ἐκείνη, κατὰ τὴν ὁποίαν πλήρως τις ἀδυνατεῖ νὰ διακρίνῃ τὸ ἐρυθρὸν, τὸ πράσινον ἢ καὶ τὸ ἰώδες ἐνίοτε. Ἡ μερικὴ αὕτη ἀχρωματοψία εἶναι γνωστὴ ὡς δ α λ τ ω ν ι σ μ ό ς, ἀπὸ τοῦ φυσιοδίφου Dalton, ὅστις πάσχων ἀπὸ ἀχρωματοψίαν τοῦ ἐρυθροῦ περιέγραψεν αὐτὴν σαφῶς,

γ) ἐκείνη, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐλλεῖπει ἐντελῶς ἡ αἴσθησις τοῦ κίτρινου ἢ κυανοῦ. Ἡ μερικὴ αὕτη ἀχρωματοψία εἶναι σπανιωτέρα.

Τὴν ἀχρωματοψίαν ἐλέγχομεν διὰ πολλῶν μεθόδων, κυρίως ὅμως διὰ τῆς μεθόδου τοῦ Nagel. Κατ' αὐτὴν δίδονται εἰς τοὺς ἐξεταζομένους πίνακες φέροντες ἐν κύκλῳ στίγματα ἐγχρώμα, ἐρυθρά, πράσινα, κίτρινα, φαιά, ζητεῖται δὲ παρ' αὐτῶν νὰ δείξουν ποῖοι ἐκ τῶν κύκλων ἔχουν στίγματα πράσινα, ποῖοι ἐρυθρά κ.ο.κ.

Ὁ ἐλεγχος τῆς ἀχρωματοψίας ἔχει μεγίστην σημασίαν διὰ τὸν

βίον τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι δ' ἀπαραίτητος, προκειμένου ἰδίως νὰ κατευθύνῃ τις νέους εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ μέλλοντος ἐπαγγέλματός των, διότι ἄτομα πάσχοντα ἀπὸ ἀχρωματοψίαν ὀλικὴν ἢ μερικὴν τοῦ πρασίνου ἢ ἐρυθροῦ ἰδιαιτέρως δὲν δύνανται ν' ἀκολουθήσουν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ὁδηγοῦ αὐτοκινήτου ἢ σιδηροδρόμου, κυβερνήτου πλοίου κ.τ.ῶ.

2 ΑΝΤΙΛΗΨΙΣ

“Ὅταν εὐρισκόμενος εἰς τὴν ἐξοχὴν ἀκούω θόρυβον, χωρὶς νὰ διακρίνω πόθεν οὗτος προέρχεται, ἔχω ἀπλῶς μόνον αἰσθήματα ἀκουστικά, δηλ. στοιχεῖα οὐχὶ βεβαίως μεμονωμένα ἀλλὰ μετ' ἄλλων συνδεδευσμένα, ἀκαθόριστα ὅμως εἰς ἐμὲ μέχρι τῆς στιγμῆς. “Ὅταν ὅμως μετ' ὀλίγον αἰσθάνωμαι τὸν θόρυβον νὰ πλησιάζῃ ὁλονὲν περισσότερον πρὸς τὴν θέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκομαι, ἀκούω δὲ τροχοὺς κινουμένους ἐπὶ σιδηροτροχιῶν, στρεφόμενος δὲ βλέπω καπνὸν ἐρχόμενον ἐκ τῆς κατευθύνσεως, ὅθεν ἀκούεται ὁ θόρυβος, καὶ ἀναγνωρίζω μετὰ βεβαιότητος ὅτι ἀμαξοστοιχία τις διέρχεται ἐκ τοῦ σημείου ἐκείνου, ἔχω ἀ ν τ ἰ λ η ψ ῖ ν, λειτουργίαν δηλ. τοῦ νοῦ, καθ' ἣν οὐχὶ μόνον δέχομαι ἀπλῶς ἐντυπώσεις, ἀλλ' ἀναγνωρίζω καὶ ἐρμηνεύω αὐτὰς ἐπὶ τῇ βάσει προτέρας πείρας.

“Ὅθεν ἀντίληψις εἶναι προσαρμογὴ εἰς τὸν κόσμον τῶν γνώσεών μου ὁμάδος αἰσθημάτων καὶ ἐρμηνεία αὐτῶν ἀναλόγως πρὸς τὴν ὅλην ψυχροσύνησίν μου¹ ἢ γενικώτερον ἅμεσος γινῶσις τοῦ περιβάλλοντος ἡμᾶς κόσμου τῇ συνεργασίᾳ τῶν αἰσθητηρίων ὁργάνων.

Πολλάκις ὅχι μόνον αἱ γνώσεις καὶ ἡ ψυχροσύνησις ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐγγὺς περιβάλλον συντελεῖ εἰς τὴν ἀντίληψιν ἀντικειμένου ἢ φαινομένου τινός. “Ὅταν π.χ. ἐπισκεπτόμεθα διὰ πρώτην φορὰν πόλιν τινα ἢ χώραν, εὐρισκόμεθα δὲ πρὸ ἀντικειμένων ἀγνώστων εἰς ἡμᾶς μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης, ἀντιλαμβανόμεθα τὰ περὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν τῇ βοήθειᾳ τοῦ ἀμέσου περιβάλλοντος εἰς τὸ ὅποιον εὐρίσκονται.

1. Αἰσθημα καὶ ἀντίληψις. Συγκρίνοντες τὸ αἰσθημα πρὸς τὴν

1. “Ἐν ἀντικείμενον ἢ φαινόμενον π.χ. καταρράκτης ἢ τοπίον, ἄροτρον χρησιμοποιοῦμενον ὑπὸ γεωργοῦ, δι' ἑνα ποιητὴν εἶναι ἀφορμὴ ποιήματος, δι' ἑνα ζωγράφον εἰκόνας, δι' ἑνα φυσικὸν δύναμις παραγωγῆς ἔργου, δι' ἑνα ἀπλοῦν θεατὴν ἀφορμὴ ποικίλων σκέψεων καὶ παραστάσεων κ.λ.π.

ἀντίληψιν παρατηροῦμεν ὅτι τὸ αἶσθημα εἶναι ἡ π ρ ὶ τ η συνειδητὴ ἀπάντησις εἰς ἔρεθισμὸν τινα, ἐνῶ ἡ ἀντίληψις δ ε υ τ ῆ ρ α ἀπάντησις ἀκολουθοῦσα εἰς τὸ αἶσθημα καὶ συμπληροῦσα τὴν ἐκ τῆς πρώτης ἀπαντήσεως σχηματισθεῖσαν ἐν ἡμῖν εἰκόνα.

Αἱ ἀντιλήψεις ἐξ ἄλλου περιλαμβάνουσιν ὁμάδα αἰσθημάτων, διότι δὲν ἔχομεν ἀπλῶς ἀντίληψιν χρώματος ἢ φωτός κλπ., ἀλλὰ ἀντικείμενα φωτεινὰ ἢ ἑγχρώμα, φαινόμενα διεγείροντα περισσότερον τοῦ ἐνὸς αἰσθητήρια, ὡς ἡ θέα τῆς πτώσεως τῶν ὑδάτων τοῦ καταρράκτου, πρωῒ-νὸς περίπατος εἰς τὸ δάσος κ.τ.δ.

Εἶναι δηλ. ἡ ἀντίληψις α) σύνθετον προῖδν πολλῶν αἰσθημάτων καὶ παραστάσεων, ἐνῶ τὸ αἶσθημα εἶναι ἀπλοῦν γεγονός, β) ἡ ἀντίληψις ὡς συνθετωτέρα πνευματικὴ λειτουργία δὲν ἐμφανίζεται εἰς τὸν ἄνθρωπον εὐθύς ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του, ὡς συμβαίνει μὲ τὸ αἶσθημα, ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ καὶ διὰ τῆς προσκτωμένης πείρας.

Τοῦτο δύναται τις ν' ἀντιληφθῇ ἐκ τῆς παρατηρήσεως τοῦ νηπίου, τὸ ὅποῖον μόνον μεθ' ὀλοκλήρους ἑβδομάδας ἀντιλαμβάνεται τὰ πράγματα παρὰ τοὺς ἀπείρους ἔρεθισμοὺς καὶ αἰσθήματα, τὰ ὅποια εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἔχει.

2. Εἶδη ἀντιλήψεων. Ἀντιλήψεων ἔχομεν δύο εἶδη· α) τὰς ἐξ ὠ-τ ε ρ ι κ ᾶ ς ἢ κατ' αἶσθησιν ἀντιλήψεις, τῶν ἐξωτερικῶν τουτέστιν ἀντικειμένων, τραπέζης, αὐτοκινήτου, τοποθεσίας κλπ., αἵτινες πάλιν διακρίνονται εἰς ὀπτικάς, ἀπτικάς κλπ. ἀναλόγως τοῦ αἰσθητηρίου ἐξ οὗ προέρχονται, β) τὴν ἐσ ω τ ε ρ ι κ ῆ ν ἢ τὴν ἀναφερομένην εἰς τὰ ἐν ἡμῖν ψυχικὰ φαινόμενα, ἥτοι χαρᾶς, λύπης, θυμοῦ, διαταραχῆς ἢ ἡρεμίας ἐσωτερικῆς κλπ.

3. Ἀντίληψις καὶ συνθετικὴ ἐνέργεια τοῦ πνεύματος. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων, ἰδίᾳ δ' ἐκ τοῦ καθορισμοῦ τῆς ἐννοίας τῆς ἀντιλήψεως ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ παρόντος κεφαλαίου, καθίσταται φανερόν ὅτι ἡ ἀντίληψις δὲν εἶναι ἀπλῶς τὸ σύνολον τῶν ἐπὶ μέρους αἰσθημάτων, ὡς ἡ ψυχολογία τῶν στοιχείων ἄλλοτε ἐδίδασκε, ἀλλ' εἶναι προῖδν συνθετικῆς ἐπενεργείας πολλῶν παραγόντων, τ.ἔ. κατ' αἶσθησιν ἀντιλήψεων, προηγουμένης πείρας καὶ ἰδιαίτερας ψυχοσυνθέσεως ἐκάστου ἀτόμου.

Τοῦτο πειραματικῶς δύναται ν' ἀποδειχθῇ διὰ παροχῆς τοῦ αὐτοῦ

ἐρεθισμού, π.χ. εικόνων τῶν 4 ἐποχῶν τοῦ ἔτους, εἰς πρόσωπα διαφόρου μορφώσεως, φυσικοῦ περιβάλλοντος καὶ ψυχοσυνθέσεως συνοδευομένου ὑπὸ τῆς ἐρωτήσεως ποία ἡ ἐντύπωσίς σας ἐκ τῆς εἰκόνος αὐτῆς; Γράψατε.

4. Αἱ ἀπὸ τῶν αἰσθητηρίων πλάναι. α) Παράισθησις καὶ ψευδαίσθησις. Θὰ σᾶς ἔχη πολλάκις συμβῇ, ὅταν εὕρισκεσθε ἐν ἀναμονῇ προσώπου τινος καὶ ἔχετε ἐστραμμένον τὸ βλέμμα σας πρὸς τὴν κατεύθυνσιν, ὅθεν συνήθως ἔρχεται, νὰ νομίζετε ὅτι ἀναγνωρίζετε μακρόθεν τὸ ἀναμενόμενον πρόσωπον εἰς οἶονδῆποτε ἄνθρωπον τοῦ αὐτοῦ φύλου, ἐρχόμενον ἐκεῖθεν. Τοῦτο συμβαίνει, διότι τὴν στιγμὴν ἐκείνην εὕρισκεσθε εἰς τοιαύτην ψυχικὴν διάθεσιν, ὥστε νὰ ταυτίσετε τὰς νέας ἐντυπώσεις πρὸς τὰς ἤδη γνωστὰς ὑμῖν παραστάσεις καὶ νὰ σχηματίζετε οὕτως ἐσφαλμένας ἀντιλήψεις.

Εἰς ἄλλας πάλιν περιπτώσεις ὁ ἄνθρωπος εὕρισκόμενος ὑπὸ τὸ κράτος ζωηρᾶς ἐντυπώσεως, ἰδιαιτέρως δ' ὅταν ὁ ἐσωτερικὸς αὐτοῦ κόσμος εἶναι τεταραγμένος ἀναλόγως τῆς αἰτίας, ἡ ὁποία προκαλεῖ τὴν ψυχικὴν ταραχὴν, ἔχει ἀντίληψιν ἀντικειμένων ἢ γεγονότων, τὰ ὁποῖα ἀποδίδει εἰς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον χωρὶς πράγματι νὰ ὑπάρχωσιν ἐν αὐτῷ.

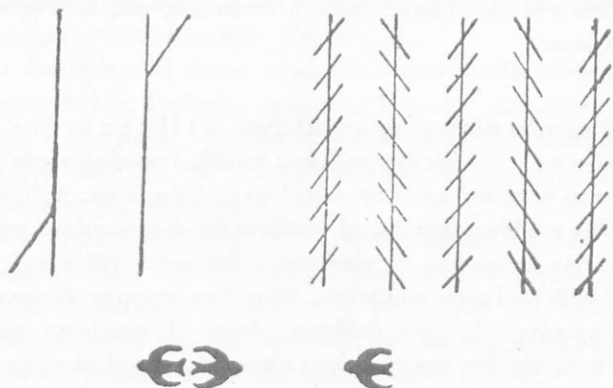
Οὕτω π.χ. περιπατῶν καθ' ὁδὸν ἀντιλαμβάνεται τοὺς ὀπίσθεν αὐτοῦ ἐρχομένους ὡς καταδιώκοντας αὐτόν ἢ διερχόμενος ἐκ νεκροταφείου βλέπει φαντάσματα ἀπειλοῦντα αὐτόν.

Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐρεθισμός κατ' αἴσθησιν προκαλεῖ ἀντίληψιν ὅπως ἄσχετον πρὸς τὴν πραγματικότητα, ἔχομεν τὸ φαινόμενον τῆς παραίσθησεως.

Εἰς τὴν περίπτωσιν ὅμως, κατὰ τὴν ὁποίαν εὕρισκόμενοι ὑπὸ τὸ κράτος ζωηρᾶς ἐντυπώσεως προβάλλομεν αὐτὴν πρὸς τὰ ἔξω καὶ ἐκλαμβάνομεν αὐτὴν ὡς κατ' αἴσθησιν εἰκόνα, ἔχομεν τὸ φαινόμενον τῆς ψευδαίσθησεως.

β) Γεωμετρικαὶ πλάναι. Πρὸς τὰς παραισθήσεις συνδέονται καὶ αἱ γνωστόταται γεωμετρικαὶ πλάναι, καθ' ἃς μὴκη γραμμῶν, γωνιῶν μεγέθη καὶ ἀναλογίαι μορφῶν δύνανται πειραματικῶς νὰ μεταβάλ-

λωνται, ὥστε νὰ παράγωσι μεγαλυτέρους ἢ μικροτέρους βαθμοὺς ἀπάτης.

Γεωμετρικαὶ πλάναι.

5. Ἀντίληψις χώρου καὶ χρόνου. Ἐπειδὴ ἡ ἀντίληψις τῶν ἀντικειμένων καὶ φαινομένων δὲν εἶναι δυνατὸν ἄλλως νὰ νοηθῇ εἰμὴ μόνον ἐντὸς χώρου καὶ χρόνου, διότι τὰ μὲν ἀντικείμενα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου πάντα κατέχουσι χώρον, τὰ δὲ φαινόμενα τελοῦνται ἐν χρόνῳ, ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν ἐν ὀλίγοις τὰ περὶ τῆς ἀντίληψεως τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου.

1) Ἡ ἀντίληψις τοῦ χώρου. Τὸ σχῆμα, τὸ μέγεθος καὶ ὁ ὄγκος τῶν ἀντικειμένων, ἡ ἔκτασις, ἡ κίνησις καὶ ἡ κατεύθυνσις αὐτῶν εἶναι ἰδιότητες τοῦ χώρου, ἡ δ' ἀντίληψις αὐτῶν ἐπιτελεῖται, ὡς ἤδη ἐλέχθη, κυρίως α) διὰ τῆς γενικῆς αἰσθήσεως, καὶ β) διὰ τῆς ὁράσεως, ἐλάχιστα δὲ καὶ διὰ τῶν ἄλλων αἰσθήσεων.

Καὶ περὶ μὲν τῆς ἀντίληψεως τοῦ χώρου διὰ τῆς γενικῆς αἰσθήσεως εἵπομεν προηγουμένως ὁμιλοῦντες περὶ τῶν αἰσθήσεων. Πῶς ὁμοίως ἡ ὁρασις συμβάλλει εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ χώρου;

Ὁ ὀφθαλμὸς δὲν εἶναι μόνον ὄργανον ὀπτικόν, ἀλλ' ἐπίσης καὶ ὄργανον κινήσεως, κινεῖται δηλ. καὶ δὴ κυκλοτερεῶς, τῇ βοήθειᾳ 3 ζευγῶν μυῶν καὶ βοηθεῖ εἰς τὴν ἀντίληψιν τῆς μορφῆς τῶν ἀντικειμένων καὶ τοῦ τρισδιάστατου αὐτῶν, τῆς ἐκτάσεως, τῆς ἀποστάσεως, τοῦ βάθους.

Ἀντίληψις τῆς ἀποστάσεως. Εἰς τοῦτο συμβάλλει ἡ λεγομένη προσαρμοστικότητα τοῦ ὀφθαλμοῦ, ἥτοι ἡ ἱκανότης αὐτοῦ νὰ βλέπῃ μὲ πᾶσαν δυνατὴν ἀκρίβειαν ὄχι μόνον τὰ πλησίον, ἀλλὰ καὶ τὰ μακρὰν αὐτοῦ ἀντικείμενα, παρακολουθεῖ δὲ ταῦτα κινούμενα διὰ συμμέτρου μεταβολῆς καὶ κυρτότητος τοῦ φακοῦ τοῦ ὀφθαλμοῦ.

Ἀντίληψις τοῦ βάθους. Εἶναι γνωστὸν ὅτι εἰς τὸν ἀμφιβληστροειδῆ σχηματίζονται μόνον ἐπίπεδοι εἰκόνες. Πῶς συμβαίνει ὁμῶς νὰ ἔχωμεν ἀντίληψιν τῶν τριῶν διαστάσεων ἢ τοῦ βάθους αὐτῶν;

Ἐκτεταμένη ἔρευνα ἐπὶ τοῦ θέματος ἀπεκάλυψεν ὅτι ὑπάρχουν πολλοὶ λόγοι καὶ δῆ:

α) ἡ ἀμφοπία, διὰ τῶν δύο δηλ. ὀφθαλμῶν ὄρασις. Κατὰ τὴν ὄρασιν ταύτην τῶν ἀντικειμένων δὲν σχηματίζονται εἰς ἀμφοτέρους τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐντελῶς ὅμοιαι εἰκόνες, ἀλλὰ κατὰ τι διάφοροι, ἀμφοπικὴ π α ρ ά λ λ α ξ ι ς. Τοῦτο συμβαίνει, διότι ἕκαστος τῶν ὀφθαλμῶν βλέπει τὸ ἀντικείμενον ἀπὸ διαφόρου θέσεως καὶ δῆ ὁ ἀριστερὸς τὸ ἀριστερόν, ὁ δὲ δεξιὸς τὸ δεξιὸν αὐτοῦ μέρος.

β) ἡ ἐπιβράχυνσις τῆς προοπτικῆς, ἥτοι τῶν ἄκρων τῶν προσθίων ἐπιφανειῶν τῶν ὀρωμένων ἀντικειμένων,

γ) ἡ ἐλάττωσις εἰς μέγεθος τῆς εἰκόνος ἐν τῷ ἀμφιβληστροειδεῖ, ἐφ' ὅσον μεγεθύνεται ἡ ἀπόστασις,

δ) ἡ ἐπίβασις, λόγῳ τῆς ὁποίας τὰ μακρότερον ἀπὸ τοῦ παρατήρητοῦ εὕρισκόμενα ἀντικείμενα, φαίνονται ὅτι καλύπτονται ἐν μέρει ὑπὸ τῶν πλησιέστερον αὐτοῦ εὕρισκομένων,

ε) ἡ φωτοσκιὰ, ἐναλλαγὴ σκιᾶς καὶ φωτός, πολλὴν χρῆσιν τῆς ὁποίας κάμνουν οἱ καλλιτέχναι καὶ δῆ οἱ ζωγράφοι πρὸς παράστασιν τοῦ βάθους τῶν ἀντικειμένων ἐπὶ ἐπεπέδου ἐπιφανείας, ὥς εἶναι οἱ ζωγραφικοὶ πίνακες.

Ἡ σπουδαιότης τῆς ἀντιλήψεως τοῦ χώρου. Ἡ ἀντίληψις τοῦ χώρου εἶναι τι ἀπαραίτητον εἰς τὸν ἄνθρωπον διὰ τὴν ἀρμονικὴν προσαρμογὴν αὐτοῦ εἰς τὸν περιβάλλοντα αὐτὸν αἰσθητὸν κόσμον καὶ τὴν ἀσφάλειαν καὶ ἀνεραϊστότητα τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Ἀρκεῖ νὰ ἀναλογισθῇ τις τί θὰ συνέβαινεν, ἂν οἱ ἄνθρωποι, ἰδίᾳ δὲ οἱ ὁδηγοὶ τῶν διαφορῶν ὀχημάτων, δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ ὑπολογίσωσι τὴν ἀπόστασιν ἄλλου τινὸς τροχοφόρου ἐρχομένου ἐκ τῆς ἀντιθέτου φορᾶς ἢ ἐμποδίου σοβαροῦ, τὸ

ὁποῖον θὰ ἔπρεπε νὰ παρακάμψωσι. Ὁ κόσμος θὰ μετεβάλλετο εἰς κόλασιν ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων δυστυχημάτων, τῶν ὁποίων καθημερινῶς θὰ ἐγενόμεθα μάρτυρες.

Ἀλλὰ καὶ ἡ γνώσις τῶν ἀτομικῶν διαφορῶν, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ χώρου, εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὸν ἐπαγγεληματικὸν προσανατολισμὸν τῶν νέων, διότι ἐπαγγέλματα, ὡς τοῦ σχεδιαστοῦ, τοῦ ἀρχιτέκτονος κ.ἄ. ἀπαιτοῦσι, πλὴν ἄλλων, νὰ ἔχη τις περισσότερον τῶν ἄλλων ἀνθρώπων τὴν ἱκανότητα πρὸς ἀντίληψιν τῶν ἐπιφανειῶν καὶ τοῦ βάθους τῶν ἀντικειμένων.

2) Ἡ ἀντίληψις τοῦ χρόνου. «Οὐκ ἔστιν ἄνευ κινήσεως καὶ μεταβολῆς χρόνος» εἶπεν ὁ Ἀριστοτέλης. Καὶ πάλιν «τότε φαινόμενον γεγονέναι χρόνον, ὅταν τοῦ προτέρου καὶ τοῦ ὑστέρου ἐν τῇ κινήσει αἰσθησιν λάβωμεν».

Ἐκ τῆς κινήσεως ἢ τῆς μεταβολῆς τ.ἔ. τῆς ἀνατολῆς καὶ δύσεως τοῦ ἡλίου, τῶν ἀστέρων, τῆς σελήνης, τῆς διαδοχῆς νυκτὸς καὶ ἡμέρας, ἔχομεν ἀντίληψιν τοῦ χρόνου.

Εἰς τὴν διαδοχῆς ἐν ἡμῖν διαφόρων γεγονότων τοῦ βίου π.χ. τῆς πρώτης εἰσόδου εἰς τὸ σχολεῖον, τῶν γνώσεων, τὰς ὁποίας ἀπεκτησάμεν εἰς αὐτό, τῆς προσπαθείας μας πρὸς ἄνοδον, τῆς σχολικῆς μας ζωῆς εἰς τὸ γυμνάσιον καὶ ἔξω αὐτοῦ, ἐκδρομῶν, ταξιδίων, κλπ. ἔχομεν ἀντίληψιν τοῦ χρόνου.

Τοῦ χρόνου ἄρα ἡ ἀντίληψις σχηματίζεται διὰ τῆς κινήσεως καὶ μεταβολῆς, διότι διὰ τοῦ ἀπολύτως κενοῦ χρόνου, ἄνευ ἐσωτερικῆς μεταβολῆς καὶ διαδοχῆς ἐντυπώσεων, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχωμεν ἀντίληψιν, ὡς συμβαίνει κατὰ τὸν βαθὺν ὕπνον.

Ἀλλὰ μόνῃ ἡ μεταβολὴ καὶ ἡ διαδοχὴ δὲν εἶναι ἀρκετὴ. Διὰ νὰ ἔχωμεν ἀντίληψιν χρόνου εἶναι ἀνάγκη αἱ εἰκόνες τῶν μεταβαλλομένων πραγμάτων νὰ παριστῶνται σαφῶς ἐν τῇ συνειδήσει ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς διαδοχῆς καθ' ὥρισμένην τάξιν· ἄλλως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχωμεν ἀντίληψιν χρόνου, ὡς συμβαίνει εἰς ὠρισμένα ψυχοπαθῆ ἄτομα.

Χρόνου διακρίνομεν δύο εἶδη, ὑποκειμενικὸν καὶ ἀντικειμενικόν. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος δὲν εἶναι δυνατὸν ἀκριβῶς νὰ μετρηθῇ. Ὁ δεύτερος ὅμως μετρεῖται ἀκριβῶς διὰ τῶν παντὸς εἶδους χρονομέτρων.

Συμβολὴ τῶν αἰσθησέων καὶ ἄλλων ψυχικῶν λειτουργικῶν εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ χρόνου. Εἰς

τὴν ἀντίληψιν τοῦ χ ρ ό ν ο υ ὡς καὶ εἰς τὴν τοῦ χ ώ ρ ο υ συμβάλλουσιν, ὡς εἶναι εὐνόητον, πᾶσαι αἱ αἰσθήσεις, ἀλλὰ πλὴν τούτων καὶ αἱ ἀνώταται πνευματικαὶ λειτουργίαι καὶ δὴ ἡ μνήμη, ἡ ὁποία ἀναπλάσσει τὸ παρελθόν καὶ συνδέει αὐτὸ πρὸς τὸ παρόν, ἡ φαντασία, ἡ ὁποία βοηθεῖ εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ μέλλοντος καὶ τοῦ ἀπείρου, ἀλλὰ καὶ τὸ συναίσθημα καὶ ἡ βούλησις καὶ ἡ ὅλη ψυχικὴ διάθεσις.

Εἶναι γνωστὸν ἐκ τῆς καθημερινῆς πείρας ὅτι, ὅταν ὑπάρχη ἐναλλαγὴ ἐντυπώσεων καὶ μάλιστα εὐαρέστων, ὡς συμβαίνει, ὅταν ἔχωμεν μίαν εὐχάριστον ἀπασχόλησιν ἢ ταξιδεύωμεν, διὰ νὰ γνωρίσωμεν νέας πόλεις ἢ χώρας, ὁ χρόνος φαίνεται ὅτι ρέει ταχύτερον· καὶ τοῦτο διότι ἡ τοιαύτη εὐάρεστος ἐναλλαγὴ πολλῶν νέων ἐντυπώσεων ἐλκύει τὴν προσοχὴν καὶ γεννᾷ τὸ διαφέρειν.

Τοῦναντίον ὁ χρόνος φαίνεται μακρὸς, ὅταν τὰ συνήθη μόνον γεγονότα τῆς καθημερινῆς ζωῆς διαδέχωνται ἄλληλα κατὰ τὴν αὐτὴν ὁμοιόμορφον τάξιν, ἢ ἂν οὐδεμίαν ἀπασχόλησιν ἔχῃ ὁ ἄνθρωπος, ὅποτε γεννᾶται τὸ συναίσθημα τῆς ἀνίας. Ἐπίσης μακρὸς φαίνεται ὁ χρόνος εἰς περιπτώσεις προσδοκίας καὶ δὴ κατὰ τὰς τελευταίας αὐτῆς στιγμᾶς, εἰς περίπτωσιν πόνου καὶ ἄλλας παρομοίας, ὅποτε ἡ προσοχὴ στρέφεται ἐξ ὁλοκλήρου πρὸς τὸ προσδοκώμενον ἢ τὸν πόνον.

Αὕτη εἶναι ἡ αἰτία διὰ τὴν ὁποίαν λέγομεν πολλάκις εἰς τὸν αἰσθανόμενον π ό ν ο ν «μὴ σκέπτεσαι αὐτὸ διαρκῶς» ἢ καταβάλλομεν οἱ ἴδιοι προσπάθειαν νὰ στρέψωμεν τὴν προσοχὴν τοῦ πρὸς ἄλλην κατεύθυνσιν.

Ἐπίσης κατὰ τὴν ἀνάμνησιν μακρὰ φαίνονται τὰ διαστήματα, κατὰ τὰ ὁποῖα ἐλάβομεν γινῶσιν πολλῶν, ἐνῶ ἀντιθέτως βραχύτατα ἐκεῖνα, κατὰ τὰ ὁποῖα ὀλίγα ἢ οὐδὲν ἐμάθομεν.

6. Παρατηρητικότητα. Ἐκ τοῦ ὀρισμοῦ τῆς ἀντιλήψεως καὶ γενικῶς ἐκ τῶν περὶ αὐτῆς λεχθέντων δύναται τις νὰ κατανοήσῃ ὅτι, διὰ νὰ ἔχῃ ἀντίληψιν, διὰ ν' ἀναγνωρίσῃ καὶ ἐρμηνεύῃ τ.ἐ. τὰς λαμβανομένας ἐντυπώσεις ἐπὶ τῇ βάσει τῆς προτέρας αὐτοῦ πείρας, ἀπαιτεῖται ἐπὶ τινα χρόνον καὶ ἡ λειτουργία τῆς προσοχῆς, ἀπαιτεῖται δηλ. προσεκτικὴ παρατήρησις καὶ συσχέτισις τῶν νέων ἐντυπώσεων πρὸς τὰ ἤδη ἐν ἡμῖν ὑπάρχοντα στοιχεῖα.

Ἡ ἱκανότης αὕτη, σημαντικωτάτη διὰ τὴν ὀρθὴν γινῶσιν τοῦ περιβάλλοντος ἡμᾶς κόσμου, καλεῖται π α ρ α τ η ρ η τ ι κ ό τ η ς.

Οἱ ἄνθρωποι δὲν ἔχουν πάντες εἰς τὸν αὐτὸν βαθμὸν ἀνεπτυγμένην

τὴν ἱκανότητα ταύτην καὶ δι' ἄλλους λόγους, ὡς ἡ εὐφυΐα, τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον, ἡ ἡλικία, τὸ φῶλον, ἀλλὰ καὶ διότι τινὲς ἐξ αὐτῶν δὲν ἀσκοῦνται ἐπαρκῶς εἰς τὸ παρατηρεῖν.

Ἐκ γενομένων ἐρευνῶν διεπιστώθη ὅτι ἡ παρατηρητικότητα:

1) αὐξάνει σὺν τῇ ἡλικίᾳ, οὐχὶ ὅμως μὲ τὸν αὐτὸν δι' ὅλα τὰ ἄτομα ρυθμὸν, ἐξαρτωμένη καὶ ἐκ τῆς βαθμίδος τῆς εὐφυΐας αὐτῶν,

2) εἶναι περισσότερον ἀνεπτυγμένη εἰς τὰ ἄρρενα ἢ τὰ θήλεα, τὰ ὅποια σημειωτέον ἐνδιαφέρονται περισσότερον περὶ προσώπων,

3) δύναται ν' αὐξηθῇ διὰ τῆς ἀσκήσεως.

Συμβάλλουν δὲ εἰς τὴν ἄσκησιν τῆς παρατηρητικότητος:

α) ὁ ἐθισμὸς ἀπὸ τῆς μικρᾶς ἡλικίας εἰς παρατήρησιν καὶ περιγραπὴν τῶν παρατηρουμένων,

β) ἡ διόρθωσις ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἀτόμου τῶν ὑπ' αὐτοῦ περιγραφέντων πρὸς ἔλεγχον τῆς παρατηρητικότητός του,

γ) ἡ συστηματικὴ παρατήρησις π.χ. τοῦ ὅλου πρῶτον καὶ τῶν ἐπὶ μέρους κητόπιν μιᾶς εἰκόνας,

δ) ἡ διέγερσις τοῦ διαφέροντος, δεδομένου ὅτι τοῦτο δημιουργεῖ ἀρίστας προϋποθέσεις διὰ τὴν παρατήρησιν,

ε) ἡ χρῆσις τῆς ἰχνογραφίας καὶ πλαστικῆς, διότι δι' αὐτῶν, προσπαθῶν τις νὰ ἀποδώσῃ ὅσον τὸ δυνατόν ἀκριβέστερον ἀντικείμενα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, προσέχει περισσότερον εἰς τὰς λεπτομερείας αὐτῶν.

Ἀτομικαὶ διαφοραὶ ὡς πρὸς τὴν παρατηρητικότητα ὑπάρχουν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ὅχι μόνον ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀκρίβειαν τῆς ἀποδόσεως τῶν λεπτομερειῶν ἢ τοῦ συνόλου ἀντικειμένου τινός, ἀλλ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν τρόπον τῆς ἀντιλήψεως αὐτοῦ ὑφ' ἐκάστου, ἐξαρτωμένης ἐκ τῆς ψυχοσυνθέσεως¹ ἢ τοῦ τύπου τῆς προσωπικότητος αὐτοῦ, ὡς περαιτέρω εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ προσωπικότητος καὶ χαρακτῆρος διαλαμβάνομεν.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. Τί εἶναι τὰ ἐγκεφαλικά κύματα καὶ ποία ἡ σημασία των;
2. Ποία ἡ σημασία τῶν αἰσθήσεων θερμοκρασίας, πιέσεως, πόνου, ἀφῆς διὰ τὸν ἄνθρωπον;
3. Ποία ἡ σημασία τῆς αἰσθήσεως τῆς ἰσορροπίας διὰ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου;

1. Πρβλ. καὶ σελ. 47 σημ. 1.

4. Ποία ἡ σημασία τῆς γεύσεως, ὀσφρήσεως, ἀκοῆς καὶ ὁράσεως ;
5. Διατί, ὅταν πίνωμεν δυσάρεστον φάρμακον, κλείομεν τοὺς ὀφθαλμούς μας ἢ κλείομεν τὴν μύτην μας ;
6. Παρατηρήσατε ἐπὶ δύο δευτερόλεπτα ἑγχρωμον ἀντικείμενον, ἔπειτα στρέψατε τὸ βλέμμα σας ἐπὶ λευκῆς ἢ φαιᾶς ἐπιφανείας π.χ. τοῦ τοίχου. Περιγράψατε τί παρατηρεῖτε. Ἐπαναλάβετε τὸ αὐτὸ παρατηροῦντες τὸ ἀντικείμενον ἐπὶ ἐν περίπου λεπτόν.
7. Ἐὰν σᾶς ἐξητεῖτο νὰ γράψετε ἑκθεσιν ἐπὶ τῇ βάσει ὠρισμένης εἰκόνης, διατί ἡ ἑκθεσίς σας αὕτη θὰ διέφερε οὐσιαστικῶς ἀπὸ τὰς ἑκθέσεις ἄλλων συμμαθητῶν σας ;
8. Ἀναφέρατε περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας ἐπλανήθητε ἐκ φαινομένου τινός. Εἰς ἐκάστην τῶν περιπτώσεων σας ἀναγράψατε ἂν αὕτη προῆλθεν ἀπὸ φυσιολογικὴν, φυσικὴν ἢ ψυχολογικὴν αἰτίαν.
9. Πῶς ἀσκεῖται ἡ παρατηρητικότητα ;
10. Πῶς συμβαίνει ν' ἀντιλαμβάνωμεθα τὰς τρεῖς διαστάσεις ἢ τὸ βάθος τῶν ἀντικειμένων, ἐφ' ὅσον τὰ σχηματιζόμενα ἐν τῷ ἀμφιβληστροειδεῖ εἰδῶλα αὐτῶν εἶναι ἐπίπεδα ;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΠΑΡΑΣΤΑΣΙΣ

1. "Εννοια — όρισμός. "Όταν δια πρώτην φοράν εΐδετε τὸ φαινόμενον τοῦ οὐρανίου τόξου, ἡ εἰκὼν αὐτοῦ ἐσχηματίσθη ἐντὸς ὑμῶν, ἐπειδὴ δὲ σᾶς ἐπροξένησεν ἐντύπωσιν, ἐσχηματίσθη ἐν πάσῃ δυνατῇ λεπτομερείᾳ. Οὕτως, ἐὰν κλείσητε τοὺς ὀφθαλμούς σας ἢ ἂν μετ' ὀλίγας ἡμέρας, ἐβδόμαδας κλπ. γίνῃ περὶ αὐτοῦ λόγος, ἡ εἰκὼν τοῦ οὐρανίου τόξου σχηματίζεται καὶ πάλιν ἐν ὑμῖν μετὰ τὴν αὐτὴν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ζωηρότητα.

Ἐπίσης ἐκ τῆς περιγραφῆς τοπίου ἢ τῆς ἀναγνώσεως ἱστορικῶν γεγονότων δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν εἰκόνα τοῦ τοπίου ἢ τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος χωρὶς οὐδέποτε νὰ ἔχωμεν ἄμεσον ἀντίληψιν αὐτῶν.

Αἱ πνευματικαὶ αὗται εἰκόνες, αἱ ὁποῖαι σχηματίζονται ἐν ἡμῖν εἴτε ἐπὶ τῇ βάσει ἐρεθισμῶν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, εἴτε ἐπὶ τῇ βάσει ἐρεθισμῶν ἑσωθεν προερχομένων λέγονται **π α ρ α σ τ ᾶ σ ε ι ς**.

2. Εἶδη καὶ ιδιότητες τῶν παραστάσεων. Αἱ παραστάσεις εἶναι πολλῶν εἰδῶν καὶ διακρίνονται :

- 1) κατὰ τὴν ψυχικὴν ἐνέργειαν, ἢ ὁποία παράγει αὐτάς,
- 2) κατὰ τὰς αἰσθήσεις, αἱ ὁποῖαι συντελοῦν εἰς τὴν γένεσιν αὐτῶν,
- 3) κατὰ τὴν σαφήνειαν καὶ τὴν ἀκρίβειαν αὐτῶν.

Καὶ κατὰ μὲν τὴν ψυχικὴν ἐνέργειαν αἱ παραστάσεις εἶναι :

α) κ α τ' α ἰ σ θ η σ ι ν. Αὗται γεννῶνται ἐξ ἀντικειμένων, φαινομένων κλπ., ἐφ' ὅσον ταῦτα ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τὰς αἰσθήσεις ἡμῶν.

β) ἐ ξ ἄ ν α μ ν ῆ σ ε ω ς. Γεννῶνται δ' ἐκ τῶν ἄλλοτε σχηματισθεῖσων ἐν ἡμῖν εἰκόνων ἀντικειμένων, φαινομένων, γεγονότων κλπ., ὡς τὸ παράδειγμα τοῦ οὐρανίου τόξου, ἀκουσθεῖσης ἄλλοτε μελωδίας ἢ συμβάντος τοῦ ὁποίου ἄλλοτε ἐγενόμεθα μάρτυρες,

γ) ἐ κ φ α ν τ α σ ί α ς. Ἀναφέρονται εἰς ἀντικείμενα, γεγονότα κ.τ.δ., τὰ ὁποῖα οὐδέποτε ὑπέπεσαν εἰς τὴν ἀντίληψιν μας, ὡς εἰς τὰ παραδείγματα τῶν παραστάσεων τῶν σχηματιζομένων ἐν ἡμῖν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως ἱστορικῶν γεγονότων, περιγραφῆς τοπίων ἢ ἀγνώστων εἰς ἡμᾶς

χωρῶν, περιγραφῆς φυτῶν ἢ ζώων παρελθουσῶν γεωλογικῶν ἐποχῶν.

Κατὰ τὰς αἰσθήσεις αἱ ὁποῖαι συντελοῦν εἰς τὴν γένεσιν αὐτῶν, αἱ παραστάσεις διακρίνονται εἰς ἀκουστικὰς, ὀπτικὰς κλπ.

Κατὰ τὴν σαφήνειαν καὶ ἀκρίβειαν τέλος αἱ παραστάσεις ἐμφανίζουσι διαφοροὺς βαθμούς, ἄλλαι δηλ. ἐξ αὐτῶν εἶναι περισσότερον καὶ ἄλλαι ὀλιγώτερον σαφεῖς καὶ ἀκριβεῖς ἢ ἄρτιαι. Ὀλιγώτερον σαφεῖς ἢ μᾶλλον ἐλλιπεῖς εἶναι αἱ παραστάσεις τῶν παιδιῶν καὶ τῶν ἀπαιδευτῶν ἀνθρώπων κυρίως. Ἄλλ' εἰς τὸν σχηματισμὸν σαφῶν καὶ ἀρτίων παραστάσεων συντελοῦσι καὶ ἡ γενικὴ ἱκανότης πρὸς μάθησιν καὶ ἡ προσοχὴ καὶ ἡ ἄσκησις, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ συμβολὴ ὅσον τὸ δυνατόν περισσοτέρων αἰσθήσεων. Διὰ τοῦτο εἰς τὰ σχολεῖα γίνεται χρῆσις διαφορῶν ἐποπτικῶν μέσων, εἰκόνων καὶ ὀργάνων.

Αἱ ἀρτιώταται καὶ τελειόταται παραστάσεις ὀνομάζονται ἐποπτεῖαι. Εἶναι δὲ καὶ αὗται κατ' αἰσθησιν, ὡς π.χ. ἡ ἐποπτεία τοῦ Παρθενῶνος, τὴν ὁποίαν σχηματίζω κατόπιν προσεκτικῆς παρατηρήσεως αὐτοῦ, ἢ ἐκ φαντασίας ὡς π.χ. τῶν πυραμίδων τῆς Αἰγύπτου, τὰς ὁποίας μόνον ἐξ ὅσων ἀνέγνωσα ἢ ἤκουσα γνωρίζω.

3. Εἰδητικὴ ἱκανότης. Ἀτομά τινα καὶ μάλιστα παιδιά ἢ ἔφηβοι ἔχουσι τὴν ἱκανότητα νὰ μετατρέπουν παράστασιν τινα, ἀηδοῦς φαγητοῦ λ.χ., εἰς αἰσθημα ἢ ἀντίληψιν, ἐκ μόνης δὲ τῆς παραστάσεώς του νὰ αἰσθάνωνται τὰς πρὸς ἑμετον, τὴν ὁποίαν ἐδοκίμασαν, ὅταν τὸ πρῶτον ἔσχον ἀντίληψιν τοῦ φαγητοῦ τούτου. Ἐχουσι δηλ. τὰ ἄτομα ταῦτα τὴν ἱκανότητα νὰ προβάλῃωσι πρὸς τὰ ἔξω τὰς παραστατικὰς εἰκόνας καὶ νὰ μετατρέπωσιν αὐτὰς εἰς αἰσθητά ἢ ἀντιλήψεις. Ἡ ἱκανότης αὕτη ὀνομάζεται εἰδητικὴ (εἶδος — εἶκων). Εἶναι δὲ τοσοῦτον ἀνεπτυγμένη εἰς τινα ἄτομα, ὥστε ταῦτα καὶ ἐκουσίως νὰ ἀναπλάττουσιν ὠρισμένας παραστάσεις, ὡς συμβαίνει κυρίως εἰς τινὰς ζωγράφους, γλύπτας ἢ ἄλλους καλλιτέχνας, οἱ ὅποιοι ἐργάζονται χωρὶς νὰ ἔχωσιν πάντοτε πρὸ αὐτῶν τὸ πρότυπον ἐκ τοῦ ὁποίου ἐνεπνεύσθησαν.

4. Συνειρμὸς καὶ ἀνάπλασις τῶν παραστάσεων. Ὅταν μετὰ πολλὰ ἔτη ἐκ τῆς ἀποφοιτήσεώς σας ἐκ τοῦ σχολείου συναντήσετε παλαιὸν συμμαθητὴν ἢ συμμαθήτριάν σας, ἔρχεται αὐτομάτως εἰς τὸν νοῦν σας πλῆθος παραστάσεων σχετιζομένων μετὰ τὴν σχολικὴν σας ζωὴν, τοὺς καθηγητὰς σας, τὴν τάξιν σας κ.ο.κ.

Ἐάν ἐπίσης συναντήσετε πρόσωπον, τὸ ὁποῖον ἐγνώρισατε πρὸ καιροῦ εἰς γεῦμα ἢ δεξίωσιν, ἔρχονται καὶ πάλιν εἰς τὸν νοῦν σας πλεῖσται παραστάσεις σχετικαὶ μὲ τὴν οἰκίαν εἰς τὴν ὁποίαν ἐγένετο ἡ δεξίωσις, τὴν πολυτέλειαν π.χ. τῶν ἐπίπλων ἢ τὴν διακόσμησιν αὐτῆς, σχέσιν ἔχουσαι πρὸς τοὺς προσκεκλημένους, τοὺς οἰκοδεσπότας καὶ τὰ λαβόντα χώραν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς δεξιώσεως.

Ἐκ τῶν ἀναφερθέντων παραδειγμάτων εἶναι φανερόν ὅτι αἱ παραστάσεις δὲν εἶναι μεμονωμέναι, ἀλλὰ συνυπάρχουνσιν ἐν ἡμῖν μόνον κατ' εὐρύτερα ἢ στενότερα σύνολα, τὰ ὁποῖα συναπετελέσθησαν, ὡς ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους εἶναι γνωστόν, οὐχὶ τυχαίως, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει ὠρισμένων κανόνων τῇ ἐπενεργείᾳ τοῦ ἐ γ ὡ , τὸ ὁποῖον, ὡς θὰ ἴδωμεν βραδύτερον εἰς τὸ περὶ προσωπικότητος κεφάλαιον, ἔχει ὀργανωτικὴν ἱκανότητα.

Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον, ὅταν μία παράστασις ἐπανέλθῃ εἰς τὴν μνήμην μας, ἐπανέρχονται ὡς εἰς κινηματογραφικὴν ταινίαν καὶ ἄλλαι συνδεθεῖσαι κατὰ τινὰ τρόπον πρὸς αὐτὴν παραστάσεις.

Ἡ σύνδεσις τῶν παραστάσεων μεταξὺ των κατὰ τὸν ἀνωτέρω ἀναφερθέντα τρόπον λέγεται σ υ ν ε ι ρ μ ὁ ς , ἡ δ' ἀνάκλησις αὐτῶν εἰς τὸν νοῦν μας καθ' ὠρισμένην σειρὰν ἀ ν ά π λ α σ ι ς ἢ ἀ φ ο ρ ο ι ὡ σ ι ς τῶν παραστάσεων.

5. Νόμοι τοῦ συνειρμοῦ. 1) Νόμος τῆς ὁμοιότητος. Ἡ παράστασις ἀτόμου, τὸ ὁποῖον ἐγνώρισα εἰς φιλικὴν συγκέντρωσιν, ἀναπλάσσει τὴν παράστασιν καὶ ἄλλων ἀτόμων, τὰ ὁποῖα εὐρίσκοντο εἰς τὴν συγκέντρωσιν.

Ἡ περιγραφὴ ὠραίου τοπίου ὑπὸ τινος, ὁ ὁποῖος μόλις ἐπέστρεψεν ἐκ τοῦ ταξιδίου του εἰς ὄρεινὴν τινὰ περιοχὴν τῆς Πελοποννήσου, φέρει εἰς τὸν νοῦν μου παρόμοια τοπία, τὰ ὁποῖα ἐγνώρισα κατὰ πρόσφατον ταξιδιόν μου εἰς τὴν Β. Ἑλλάδα.

Εἰς τὰ ἀνωτέρω παραδείγματα ἡ σύνδεσις τῶν παραστάσεων ἐν ἡμῖν καὶ ἡ ἀνάπλασις αὐτῶν τελεῖται ἕνεκα τῆς ὁ μ ο ι ὀ τ η τ ο ς ἢ σ υ γ γ ε ν ε ῖ α ς αὐτῶν.

Ὁ νόμος οὗτος ἢ τρόπος τοῦ συνειρμοῦ, καθ' ὃν παραστάσεις ὅμοιαι ἢ συγγενεῖς συνδεόμεναι ἀναπλάσσονται ἀμοιβαίως, καλεῖται ν ὁ μ ο ς τ ῆ ς ὁ μ ο ι ὀ τ η τ ο ς.

Εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις ἡ ὁμοιότης μεταξὺ τῶν ἀναπλασσομένων

παραστάσεων δὲν εἶναι ἡ ἀπλῶς ἀν α λ ο γ ί α, ὡς π.χ. ἡ παράστασις τοῦ ἀεροπλάνου καὶ ἱπταμένου πτηνοῦ.

2) Νόμος τῆς ἀντιθέσεως. Ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν πόλιν μετὰ ὀλιγοήμερον παραμονὴν εἰς ὥραϊαν ἐξοχὴν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ θέ-
ρους συχνότατα ἀναπολοῦμεν τὸν καθαρὸν ἀέρα τῆς ἐξοχῆς, τὸ δροσερὸν
ὕδωρ τῆς πηγῆς καὶ τοὺς ὥραιους καρπούς, τοὺς ὁποίους ἐτρώγομεν
κόπτοντες αὐτοὺς ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τῶν δένδρων, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν
πλήρη καυσαερίων ἀτμόσφαιραν τῆς πόλεως κ.ἄ.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἡ παράστασις μεγαλοπρεποῦς ἐξοχικῆς
οἰκίας προαστίου τῶν Ἀθηνῶν ἀναπλάσσει τὴν παράστασιν μικρᾶς
ἀγροτικῆς κατοικίας, ἡ παράστασις νάνου τοῦ γίγαντος, ἀγρίου τῆς
Ἀφρικῆς τὴν τοῦ λευκοῦ πολιτισμένου ἀνθρώπου κ.ο.κ.

Ὁ τρόπος οὗτος ἡ νόμος τοῦ συνειρμοῦ, κατὰ τὸν ὅποιον παραστά-
σεις ἀντίθετοι συνδεόμεναι ἐν ἡμῖν ἀναπλάσσουν ἀλλήλας, καλεῖται ν ὀ-
μ ο ς τ ῆ ς ἀ ν τ ι θ ἑ σ ε ω ς.

3) Νόμος τῆς συναφείας ἐν χώρῳ. Ὅταν δοθείσης ἀφορμῆς
φέρω εἰς τὸν νοῦν μου τὴν οἰκίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔζησα κατὰ τὴν παι-
δικὴν μου ἡλικίαν, ἡ παράστασις αὐτῆς ἀναπλάσσει καὶ τὴν τῶν παιγι-
δίων καὶ συμπαικτόρων μου ὡς καὶ ἄλλας συναφεῖς, διότι πράγματι ἡ
οἰκία μου λόγῳ τῆς θέσεως καὶ τοῦ ἀνέτου περιβάλλου της ἦτο κατὰ τὴν
ἐποχὴν ἐκείνην τὸ κέντρον παιγνιδίου ὅλων τῶν συμμαθητῶν καὶ συμ-
μαθητριῶν μου τῆς περιοχῆς.

Κατὰ τὸ ἀνωτέρω παράδειγμα παραστάσεις συνδεθεῖσαι ἐν ἡμῖν κατὰ
χώρον ἀναπλάττουσιν ἀλλήλας.

4) Νόμος τῆς ἀλληλουχίας ἐν χρόνῳ. Κατ' αὐτὸν παραστάσεις
χρονικῶς συνδεθεῖσαι ἀναπλάττουσιν ἀλλήλας, ὡς εἰς τὸ παράδει-
γμα, κατὰ τὸ ὅποιον συναντῶντες συμμαθητὴν ἢ συμμαθητρίαν σας
ἀναπολεῖτε πρόσωπα, πράγματα καὶ γεγονότα τῆς σχολικῆς σας ζωῆς.

Πολλοὶ τῶν ψυχολόγων τοὺς δύο μόνον ἐκ τῶν 4 τούτων νόμων θεω-
ροῦσι θεμελιώδεις, τοὺς δὲ ἄλλους ἀνάγουσι τὸν μὲν τῆς ἀντιθέσεως εἰς
τὸν τῆς ὁμοιότητος, τὸν δὲ τῆς ἐν χώρῳ συναφείας εἰς τὸν τῆς ἀλληλου-
χίας ἐν χρόνῳ. Καὶ τοῦτο διότι στοιχεῖα συνδεόμενα κατὰ χώρον δὲν
εἶναι δυνατόν ἢ νὰ συνδέωνται καὶ κατὰ χρόνον, στοιχεῖα δὲ συνδεθέντα

λόγῳ τῆς ἀντιθέσεώς των δὲν εἶναι δυνατόν ἢ νὰ ἔχωσιν βασικᾶς τινὰς ὁμοιότητας· ἄλλως δὲν θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ μεταξὺ αὐτῶν σύγκρισις.

Ἄλλ' εἴτε τοὺς δύο μόνον νόμους δεχθῶμεν εἴτε καὶ τοὺς τέσσαρας, οὗτοι δὲν εἶναι πάλιν ἱκανοὶ νὰ ἐρμηνεύσωσι τὴν βαθυτέραν ἔννοιαν τοῦ συνειρμοῦ καὶ τῆς ἀναπλάσεως τῶν παραστάσεων· ἀπλῶς βοηθοῦσιν εἰς τὴν διαπίστωσιν τοῦ γεγονότος, ὅτι παραστάσεις συνδεθεῖσαι κατὰ τινα τρόπον μεταξὺ των ἀναπλάττουσιν ἀλλήλας.

Παρὰ ταῦτα τὸ φαινόμενον τοῦ συνειρμοῦ καὶ τῆς ἀναπλάσεως τῶν παραστάσεων δὲν παύει ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι βασικώτατον, διότι ἐπ' αὐτοῦ στηρίζεται ἡ πνευματικὴ ἡμῶν ζωὴ εἰς ὅλας αὐτῆς τὰς ἐκδηλώσεις. Ἡ μνήμη, ἡ φαντασία καὶ ἡ νόησις ἀποτελοῦσιν εἶδη καὶ κατευθύνσεις τῆς πορείας τῶν παραστάσεων τῆς στηριζομένης ἐπὶ τοῦ συνειρμοῦ.

Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἔχουν ἐκ φύσεως τὴν ἱκανότητα τοῦ συνειρμοῦ καὶ τῆς ἀναπλάσεως τῶν παραστάσεων, ἀλλ' αἱ μεταξὺ αὐτῶν διαφοραί, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς ἐκ τῆς φυσικῆς αὐτῆς ἱκανότητος ἐξαρτωμένας ἀνωτέρας πνευματικὰς λειτουργίας, ἔγκεινται εἰς τὴν δύναμιν καὶ τὴν εὐκολίαν, μετὰ τῆς ὁποίας ἕκαστος συνείρει καὶ ἀναπλάττει τὰς παραστάσεις. Ἀναλόγως δὲ τοῦ βαθμοῦ εἰς τὸν ὁποῖον ἔχει τὴν ἱκανότητα ταύτην, εἶναι ὧς θὰ ἴδωμεν ἀμέσως κατωτέρω, περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον εὐφυΐας.

Α Σ Κ Η Σ Ε Ι Σ

1. Τίς ἡ σχέσις μεταξὺ ἀντιλήψεων καὶ παραστάσεων ;
2. Ἐρμηνεύουσι πλήρως τὴν ἀνάπλασιν τῶν παραστάσεων οἱ νόμοι τοῦ συνειρμοῦ ; Ἐξηγήσατε.
3. Εἰς φιλικὴν συγκέντρωσιν συναντᾶτε πρόσωπον, τὸ ὁποῖον ἐγνωρίσατε διὰ πρώτην φορὰν κατὰ τὸ τελευταῖον ταξιδίόν σας εἰς Δωδεκάνησον. Ἐκ τῆς μετ' αὐτοῦ συνομιλίας ἔρχονται εἰς τὸν νοῦν σας παραστάσεις σχετιζόμεναι μὲ τὴν ἐκεῖ εὐχάριστον διαμονὴν σας, τὰς γνωριμίας, τὰς ὁποίας εἶχετε συνάψει, τὰς ἐπισκέψεις σας εἰς τὰ ἀξιοθέατα τῆς Δωδεκανήσου, τὰ ἦθῃ καὶ ἔθιμα τῶν χωρικῶν κ.ἄ. Πόσοι καὶ ποιοὶ νόμοι συνειρμοῦ συντελοῦσιν εἰς τοῦτο ;
4. Τί εἶναι εἰδητικὴ ἱκανότης καὶ εἰδητικὰ ἄτομα ;
5. Τί εἶναι ἐποπτεία ;
6. Ποῖος ὁ λόγος τῆς χρησιμοποίησεως ἐποπτικῶν μέσων εἰς τὴν διδασκαλίαν ὠρισμένων μαθημάτων ;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΚΥΡΙΩΣ ΝΟΗΣΙΣ

1. Ἔννοια τῆς νοήσεως. Ἀπὸ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ζωῆς τοῦ ὁ ἀνθρώπου δέχεται πλῆθος ἐρεθισμῶν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, σχηματίζει δ' ὥς ἐκ τούτου ποικιλίαν αἰσθημάτων, ἐντυπώσεων, παραστάσεων κλπ. Αὗται ὅμως εἶναι κατ' ἀρχὴν εἰκόνες ἀπλατῇ ἀνευ βαθυτέρου νοήματος, ὥς εἶναι διὰ τὸν ἀδάη τὰ σύμβολα γλωσσῶν ξένων πρὸς τὴν μητρικὴν του.

Ὅταν ὅμως ὀλίγον κατ' ὀλίγον διὰ τοῦ κατ' ἐπανάληψιν σχηματισμοῦ τῶν αὐτῶν παραστάσεων ἀρχίζωμεν νὰ διακρίνωμεν αὐτὰς ἀπ' ἀλλήλων, τότε δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ ἀνθρώπος νοεῖ, δὲν δέχεται δηλ. ἀπλῶς αἰσθήματα καὶ ἐντυπώσεις, ἀλλὰ συνδέει, συσχετίζει καὶ κατατάσσει αὐτά, ἀποκτᾷ δὲ οὕτω γνῶσιν, στοιχειώδη βεβαίως κατ' ἀρχὴν, τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου.

Νόησιν ἄρα ἔχομεν, ἀφ' ἧς στιγμῆς δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν ἀπ' ἀλλήλων τὰ ἀντικείμενα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου.

ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν νόησις ὑπάρχει καὶ εἰς τὴν ἀντίληψιν καὶ εἰς τὸν συνειρμὸν τῶν παραστάσεων. Ἀλλὰ πῶς συμβαίνει τοῦτο;

2. Εἶδη νοήσεως. α) Ἔννοια. Διὰ τῆς κατ' ἐπανάληψιν συσχετίσεως καὶ πολλαπλῆς συνδέσεως τῶν διαφορῶν παραστάσεων εὐρίσκομεν μεταξὺ αὐτῶν κοινὰ χαρακτηριστικὰ καὶ δὴ οὐσιώδη γνωρίσματα, ἔνεκα τῶν ὁποίων αὗται διακρίνονται ἀπὸ ἄλλας διαφορὰς ἐχούσας γνωρίσματα. Παρὰ δὲ τὰς μεταξὺ τῶν διαφορὰς ὁ ἀνθρώπος κατατάσσει αὐτὰς εἰς ἰδίαν ὁμάδα σχηματίζων οὕτω γενικὴν παράστασιν ἐξ ὅλων τῶν ἐπὶ μέρους. Οὕτω π.χ. μορφοῦται ἡ παράστασις τοῦ βιβλίου ἀνεξαρτήτως τῆς ποιότητος χάρτου καὶ τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ, ἡ παράστασις τῆς τραπέζης ἀνεξαρτήτως τῆς ποιότητος τοῦ ξύλου καὶ τῆς πολυτελοῦς ἢ μὴ ἐμφανίσεως αὐτῆς, ἡ παράστασις τοῦ ἀνθρώπου ἀνεξαρτήτως πρὸς τὰς ποικίλας

ατομικὰς διαφορὰς τῶν ἀνθρώπων μεταξύ των, τοῦ δένδρου, τοῦ ζώου κλπ.

Ἡ γενικὴ αὕτη παράστασις ἢ συνενοῦσα πάντα τὰ κοινὰ ἢ οὐσιώδη γνωρίσματα μιᾶς ἢ πολλῶν ὁμοίων παραστάσεων, διὰ τῶν ὁποίων αὐταὶ διακρίνονται ἀπὸ ἄλλας ομάδας, καλεῖται ἔννοια, ἀποτελεῖ δὲ αὕτη τὸ πρῶτον καὶ στοιχειωδέστερον εἶδος τῆς νοητικῆς λειτουργίας.

β) Κρίσις. Ἄλλ' ἡ νόησις δὲν σταματᾷ εἰς τὸν σχηματισμὸν ἐννοιῶν μόνον. Προχωρεῖ καὶ πέραν τούτων καὶ δὴ καὶ εἰς τὴν εὕρεσιν τῶν βαθυτέρων μεταξύ αὐτῶν σχέσεων. Π.χ. συγκρίνοντας δύο συμβαθητάς ὡς πρὸς διάφορα γνωρίσματα εὐρίσκομεν ὅτι ὁ Α εἶναι εἰλικρινέστερος τοῦ Β ἢ ἐπιμελέστερος ἢ εὐφυέστερος κ.ο.κ.

Τὴν λειτουργίαν ταύτην, καθ' ἣν συγκρίνοντας πρὸς ἀλλήλας δύο ἐννοίας ἢ παραστάσεις προσδιορίζομεν μετὰ λογικὴν ἐξέτασιν τὰς μεταξύ αὐτῶν σχέσεις, ὀνομάζομεν κρίσιν.

γ) Συλλογισμός. Ἐπειδὴ ὅμως πολλάκις ὁ προσδιορισμὸς τῆς ζητουμένης σχέσεως δύο ἐννοιῶν διὰ μόνης τῆς μεταξύ αὐτῶν συγκρίσεως δὲν εἶναι δυνατός, ἐπικαλούμεθα πρὸς τοῦτο τὴν βοήθειαν τρίτης ἐννοίας ἐχούσης σχέσιν πρὸς τὰς δύο προηγουμένας. Συσχετίζοντες π.χ. τὴν ἐννοιαν τῆς φάλαγγος πρὸς τὴν ἐννοιαν πνεύματος δυνάμεθα νὰ διατυπώσωμεν τὴν κρίσιν: ἡ φάλαγξ ἔχει πνεύμονα. Ἡ σχέση ὅμως αὕτη μεταξύ τῶν δύο ἐννοιῶν δὲν εἶναι φανερά. Ἐπικαλούμεθα διὰ τοῦτο τὴν ἐννοιαν θηλαστικόν, τῆς ὁποίας ἡ σχέση πρὸς τὴν ἐννοιαν πνεύμονος ὡς καὶ πρὸς τὴν ἐννοιαν τῆς φάλιγγος εἶναι περισσότερον γνωστὴ κατὰ τὸ κατωτέρω παράδειγμα:

Πάντα τὰ θηλαστικὰ ἔχουσι πνεύμονας.

Ἡ φάλαινα εἶναι θηλαστικόν.

Ἡ φάλαινα ἄρα ἔχει πνεύμονας.

Ἡ ἐργασία αὕτη τῆς νόησεως, διὰ τῆς ὁποίας εὐρίσκομεν τὴν σχέση ἑνῶν ἐννοιῶν τῇ βοηθείᾳ τρίτης ἐχούσης σχέσιν πρὸς ἀμφοτέρας, καλεῖται συλλογισμός.

Εἶναι δὲ ὁ συλλογισμὸς ἡ ἀνωτέρα μορφή τῆς νόησεως, διότι δι' αὐτοῦ μόνου δυνάμεθα νὰ προχωρήσωμεν εἰς τὴν εὕρεσιν τῶν βαθυτέρων σχέσεων μεταξύ τῶν ἀντικειμένων, τῶν φαινομένων καὶ τῶν ὄντων καὶ νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν ἀληθῆ γνώσιν.

Εἰς τ' ἀνωτέρω παραδείγματα δὲν ἔχομεν ἀπλῶς μόνον συνειρμούς παραστάσεων, ἀλλὰ καὶ σκέψιν, διανόησιν, πνευματικὴν δηλ. ἐνέργειαν, πρὸς ἓνα σκοπὸν. Διὸ καὶ ἡ διανόησις εἶναι σύνθετος πνευματικὴ ἐνέργεια χάριν σκοποῦ τινος τελουμένη.

3. "Οροι νοήσεως. Διὰ τὴν λειτουργίῃσιν ἡ νόησις, πρέπει νὰ ὑπάρχῃ:

α) *δυσχέρεια*, ἀνάγκη τις πρὸς ἄρσιν ἢ, ὡς ἄλλως λέγομεν, *πρόβλημα*, ὡς λ.χ. πόσα χρήματα θὰ χρειασθοῦν, ἵνα οἰκοδομήσω οἰκίαν ἐκ 12 δωματίων, ποῖον ἐπάγγελμα πρέπει νὰ ἐκλέξω,

β) ἡ *ἐπαγωγὴ* ἐκ προτέρας πείρας μας *ὑποθέσεων*, αἵτινες δυνατόν εἶναι νὰ λύσουν τὸ πρόβλημα ἢ τὴν ἀπορίαν μας,

γ) ἡ *δοκιμασία* τῶν ὑποθέσεων τούτων, διὰ τὴν ἴδωμεν ποία ἐξ αὐτῶν λύει τὸ πρόβλημα,

δ) ἡ *ἐπαλήθευσις* καὶ *βεβαίωσις* τῆς ἐκλεγείσης ὑποθέσεως ὡς καὶ ἡ *ἀποδοχὴ* ἢ *ἀπόρριψις* αὐτῆς πρὸς ζήτησιν ἄλλης, ἥτις νὰ λύῃ τὸ πρόβλημα.

4. Νόησις καὶ προσωπικότης. Εἰς τὴν λύσιν ἑνὸς προβλήματος μετέχουσιν, ὡς εἶδομεν προηγουμένως, ὄχι μόνον μία πνευματικὴ λειτουργία ἀλλὰ πολλάί, ἀντίληψις τοῦ προβλήματος, συνειρμικαὶ λειτουργίαι, μνήμη, φαντασία, κρίσις, συλλογισμός, προσοχή, διαφέρον, ἔνστικτα, βουλευτικὴ ἐνέργεια, συναίσθημα, ὀργανοῦμεναι περὶ τὸν τεθέντα σκοπὸν ὑπὸ τοῦ ἐγὼ ἢ τοῦ νοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Συνεργεῖ δηλ. εἰς τὴν διανόησιν ἡ ὅλη *προσωπικότης* μεθ' ὧν τῶν στοιχείων αὐτῆς.

5. Νόησις καὶ εὐφυΐα. Ἐπειδὴ, ὡς ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται, ἡ νόησις ἔχει ἄμεσον σχέσιν μετὰ τὴν ἀντιμετώπισιν πρακτικῶν προβλημάτων τοῦ βίου καὶ τὴν ἐπίλυσιν αὐτῶν, δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν ἀκριβέστερον αὐτὴν ὡς τὴν *σύνθετον πνευματικὴν λειτουργίαν*, διὰ τῆς ὁποίας *συσχετίζομεν* σκοπὶμῶς παραστάσεις καὶ ἐννοίας πρὸς ἐπίλυσιν προβλημάτων τοῦ βίου.

Τὴν τοιαύτην πρὸς νόησιν ἱκανότητα ὀνομάζομεν *νοημοσύνην* ἢ *εὐφυΐαν* (ἐκ τοῦ εὖ — φυΐ, εὖ πεφυκὸς οὐ μόνον τῆς ψυχῆς ἀλλὰ καὶ τοῦ σώματος). Τοὺς ἔχοντας τὴν ἱκανότητα ταύτην ὀνομάζομεν *νοή-*

μονας ἢ εὐφυεῖς. Ἀναλόγως δὲ τοῦ ποιοῦ τῆς εὐφυΐας ἐκάστου διακρίνομεν μεταξὺ αὐτῶν τὸν ταχύνοον, βραδύνοον, ὀξύνοον καὶ βαθύνοον. Τοὺς δ' ἐκ τῶν εὐφυῶν σπανίους ἀνθρώπους τοὺς ἔχοντας καὶ τὸ προορατικὸν καὶ τὸ μαντικὸν ὀνομάζομεν μεγαλοφυεῖς.

Ὅριζεται δὲ ἡ εὐφυΐα, κατὰ Πλάτωνα, ὡς «τάχος μαθήσεως», εἶδη δ' αὐτῆς εἶναι ἡ ἀγχινοία, εὐφυΐα τῆς ψυχῆς, καθ' ἣν «ὁ ἔχων στοχαστικὸς ἐστὶν ἐκάστῳ τοῦ δέοντος», καὶ ἡ εὐμάθεια, εὐφυΐα τῆς ψυχῆς πρὸς τάχος μαθήσεως. Ἐκ τῶν νεωτέρων ὁ μὲν Ἀμερικανὸς ψυχολόγος Thorndike θεωρεῖ τὴν εὐφυΐαν ὡς γενικὴν ἰκανότητα τοῦ πνεύματος πρὸς μάθησιν, συμφωνῶν πρὸς τὸν ὡς ἄνω περὶ εὐμαθείας τοῦ πνεύματος ὀρισμὸν, ἄλλος δὲ ψυχολόγος, ὁ Γερμανὸς Stern, πρὸς τὸν τῆς ἀγχινοίας ὀρισμὸν τῆς εὐφυΐας συμφωνῶν θεωρεῖ ταύτην ὡς γενικὴν ἰκανότητα τοῦ πνεύματος πρὸς συνειδητὴν προσαρμογὴν εἰς νέας καταστάσεις καὶ νέους ὅρους.

6. Νόησις καὶ γλῶσσα. Εἶδομεν ὅτι, διὰ τὴν ὑπάρξιν νόησις, ἀπαίτητος εἶναι ὁ σχηματισμὸς ἐννοιῶν, κρίσεων καὶ συλλογισμῶν, διὰ τῶν ὁποίων κυρίως φθάνομεν εἰς τὴν γνῶσιν τῶν πραγμάτων καὶ τῆς ἀληθείας γενικώτερον. Ἀλλ' ἡ γνῶσις αὕτη δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ μεταδοθῇ εἰς τοὺς ἄλλους, ὥστε νὰ ὑπάρξῃ συνεννόησις μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ἂν δὲν ἐξεφράζετο διὰ συμβόλων εἰς πάντα νοητῶν, δηλ. διὰ τῆς γλώσσης.

Γλῶσσα ἄρα καὶ νόησις συνδέονται ἀναποσπástως μεταξὺ τῶν. Αἱ λέξεις εἶναι ἡ ἔκφρασις τῶν ἐννοιῶν, τῶν παραστάσεων, διὰ τῶν ὁποίων ἐκφέρονται αἱ κρίσεις· δι' αὐτῶν διατυπῶνται ὁ συλλογισμὸς, περαιτέρω δὲ ἡ ἀφηρημένη σκέψις. Οὕτω μεταδίδεται καὶ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ὁ πνευματικὸς θησαυρὸς τῶν προηγουμένων γενεῶν καὶ προάγεται ὁ πολιτισμὸς διὰ τῆς συμβολῆς ὧν τῶν λαῶν, οἱ ὁποῖοι ἔζησαν καὶ ζῶσιν ἐπὶ τῆς γῆς.

Τὴν στενὴν σχέσιν νοήσεως καὶ γλώσσης βλέπει τις συγκρίνων τὸν λεκτικὸν πλοῦτον τῶν ἀπαιδευτῶν ἢ κατωτέρας εὐφυΐας ἀνθρώπων πρὸς τὸν τῶν εὐφυῶν καὶ μεγάλης μορφώσεως ἀτόμων. Ἡ γλῶσσα τῶν πρώτων περιορίζεται εἰς ἐλαχίστας ἑκατοντάδας λέξεων δηλωτικῶν τῶν στοιχειωδῶν αὐτῶν ἀναγκῶν καὶ τῶν κοινῆς χρήσεως ἀντικειμένων. Ἡ γλῶσσα τοῦναντίον τῶν προηγμένων ἀνθρώπων εἶναι πλουσιωτάτη καὶ

εἰς λέξεις καὶ εἰς πλοκὴν ἀριθμοῦσα χιλιάδας λέξεων καὶ ἔχουσα σύνταξιν ποικίλην καὶ ἀνάλογον πρὸς τὴν διανοητικὴν αὐτῶν κατάστασιν.

Παρὰ τὸ γεγονός ἐν τούτοις ὅτι καὶ νόησις καὶ γλῶσσα εἶναι ἀναποσπάστως συνδεδεμένα καὶ ὅτι τὸ παιδίον τότε ἀρχίζει νὰ νοῇ, ὅταν ἀρχίζῃ νὰ σχηματίζῃ φράσεις, ὑπάρχουν περιπτώσεις, κατὰ τὰς ὁποίας νοεῖ τις χωρὶς νὰ ἐκφράζεται διὰ λέξεων καὶ ὁμιλεῖ χωρὶς νὰ σκέπτεται.

7. Ἀτομικαὶ διαφοραὶ ὡς πρὸς τὴν νόησιν. Πάντες οἱ ἄνθρωποι διανοοῦνται, ἀλλ' ὅποια ἡ διαφορὰ μεταξὺ ἐνὸς μεγαλοφυοῦς καὶ ἐνὸς κοινῆς εὐφυΐας ἀνθρώπου! Μολονότι ἀμφοτέρων τὸ πνεῦμα ἀκολουθεῖ τὴν αὐτὴν πορείαν κατὰ τὴν διανόησιν, εἰς ἐκάστην βαθμίδα παρουσιάζονται ἐν τούτοις πλεῖσται μεταξὺ των διαφοραὶ. Ἐνῷ π. χ. ἀμφοτέροι ἐργάζονται διὰ τὴν λύσιν τοῦ αὐτοῦ προβλήματος, εἰς μὲν τὸν μεγαλοφυᾶ λόγῳ τῆς πλουσίας του πείρας καὶ τῶν ποικίλων συσχετίσεων τοῦ νέου προβλήματός του πρὸς ἄλλα παλαιὰ ἐπέρχονται πλεῖσται ὅσαι ἰδέαι καὶ λύσεις καὶ πρᾶγμα τὸ ὅποion ἐλάχιστα ἢ οὐδὲν συμβαίνει εἰς τὸν κοινῆς εὐφυΐας ἀνθρώπον Ἀλλὰ καὶ ἂν τοῦτο συμβαίνει ἐνίοτε, αἱ ἰδέαι καὶ λύσεις ἔρχονται πολὺ ταχύτερον εἰς τὸν νοῦν τοῦ μεγαλοφυοῦς, πολὺ δὲ ταχύτερον ἐπίσης ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν κοινῆς εὐφυΐας ἀνθρώπον κρίνει ὁ μεγαλοφυῆς καὶ ἐκλέγει ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἐπερχομένων εἰς αὐτὸν λύσεων καὶ ἰδεῶν τὰς μᾶλλον καταλλήλους διὰ τὴν ἀνάγκην τῆς στιγμῆς.

Ἐξ ἄλλου ἡ μεταξὺ των διαφορὰ ἐγκτεται καὶ εἰς τὸ γεγονός ὅτι ὁ μεγαλοφυῆς ἢ ὁ ἀνωτέρας εὐφυΐας ἀνθρώπος σχηματίζει σαφεῖς καὶ ἀκριβεῖς γνώσεις τῶν πραγμάτων, διότι οὐδὲν μανθάνει ἐπιπολαίως ἢ μηχανικῶς, ὡς πολλάκις συμβαίνει τοῦτο εἰς τὰ μετρίας εὐφυΐας ἄτομα, ἀλλὰ μελετᾷ κριτικῶς ἐμβαθύνων εἰς τὰς σχέσεις τῶν πραγμάτων καὶ γεγονότων, ἐπίσης δὲ καὶ καταβάλλει ἐπιμονὴν καὶ προσοχὴν κατὰ τὴν μάθησιν μεγαλυτέραν ἢ ὁ μετρίας εὐφυΐας.

8. Διαφοραὶ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ὡς πρὸς τὴν εὐφυΐαν. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ ἀνθρώπος ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον φέρει μεθ' αὐτοῦ ὠρισμένα χαρακτηριστικὰ σωματικὰ καὶ ψυχικὰ, τὰ ὅποια κληρονομεῖ ὅχι μόνον ἐκ τῶν γονέων του — ἐξ αὐτῶν βεβαίως λαμβάνει τὸ μεγαλύτερον μέρος — ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν πάππων καὶ προπάππων του. Φύσει, ἄρα, ἐκ κληρονομικότητος, εἶναι

ἐκαστος διάφορος τῶν συνανθρώπων του καὶ ὡς πρὸς ἄλλα χαρακτηριστικά, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν εὐφυΐαν.

Ἐξ ἄλλου παράγοντες περιβάλλοντες, ὡς αἱ κακαὶ οἰκονομικαί, οἰκογενειακαὶ καὶ κοινωνικαὶ συνθήκαι, δύνανται πολλάκις κακῶς νὰ ἐπιδράσωσιν ἐπὶ τὴν πνευματικὴν κατάστασιν ἀτόμων τινῶν, ὡς ἐπίσης πολὺ περισσότερον ἀσθένειαί τῆς παιδικῆς ἡλικίας καὶ ἄλλα ἀτυχήματα ἐπιφέροντα βλάβας εἰς τὸν ἐγκέφαλον καὶ τὸ νευρικὸν σύστημα καὶ δυνάμενα νὰ ἐπιβραδύνωσιν ἢ σταματήσωσιν ὁλοσχερῶς τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν.

Ἀλλὰ ἂν ταῦτα οὕτως ἔχωσιν, αἱ δ' ἄνθρωποι φύσει ἢ καὶ δι' ἄλλους λόγους διαφέρουσιν ὡς πρὸς τὴν εὐφυΐαν, ποία ἡ ἀνάγκη τῆς γνώσεως τῶν διαφορῶν τούτων ;

Οἱ λόγοι εἶναι πολλοί, κυρίως ὅμως καὶ πρωτίστως αὐτὸ τὸ ἄτομον.

Ἄν π.χ. οἱ γονεῖς πλὴν ἄλλων εἶχον πλήρη ἐπίγνωσιν τῆς πνευματικῆς καταστάσεως τῶν τέκνων των, οἱ διδάσκαλοι τῆς τῶν μαθητῶν καὶ αὐτοὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ ἑαυτοῦ των, θὰ ἦτο πολὺ εὐκολώτερον νὰ λαμβάνῃ ἐκαστος τὴν ἀρμόζουσαν εἰς αὐτὸν παιδευσιν, νὰ κατευθύνεται δ' ἀργότερον καὶ νὰ ἐκλέγῃ τὸ κατὰλληλον ἐπαγγέλμα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ ἀπέβαινε πρὸς ὄφελος καὶ ἐπιτυχίαν ὅχι μόνον τοῦ ἀτόμου, ἀλλὰ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου.

9. Ἐλεγχος τῆς εὐφυΐας. Τὰ τέστ καὶ ἡ πρακτικὴ ἐφαρμογὴ των. Τὸ διαφέρειν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς γνῶσιν τῶν ὁμοίων του ἔχει τὴν ἀρχὴν του, ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἀρχίζει ἡ κοινωνικὴ ζωὴ καὶ ὁ πολιτισμός. Κατὰ διαφόρους ἐποχὰς δηλ. οἱ ἄνθρωποι εἰς διάφορα μέσα κατέφυγον πρὸς γνῶσιν ἢ μᾶλλον μάντευσιν τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τὴν ἀστρονομίαν, τὴν χειρομαντείαν, τὴν γραφολογίαν, τὴν ἐξέτασιν τῆς φυσιογνωμίας ἢ τοῦ σχήματος τοῦ κρανίου κλπ.

Πόσον ὅμως πολὺ ἀπατώμεθα εἰς τὴν οὕτως ἐπιχειρουμένην διάγνωσιν, καταφαίνεται ἐκ τῶν παρατιθεμένων εἰκόνων, εἰς ἃς ζητεῖται ἐκ παρατηρήσεως τῆς φυσιογνωμίας ἐκάστου ἀτόμου νὰ διαγνωσθῇ ἡ εὐφυΐα του. Ἡ πλάνη καταφαίνεται ἐκ παραβολῆς τῆς προσωπικῆς κρίσεως τοῦ παρατηρητοῦ πρὸς τὸν ὑπὸ τὰς εἰκόνας ἀναγραφόμενον βαθμὸν εὐφυΐας ἐκάστου ἀτόμου.

Ὁ πρῶτος, ὅστις ἐν παντὶ σχεδὸν εἰσηγητῆς ἐγένετο τῆς ἐρεῦνης οὐ μόνον τῆς εὐφυΐας, ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν πνευματικῶν λειτουργιῶν

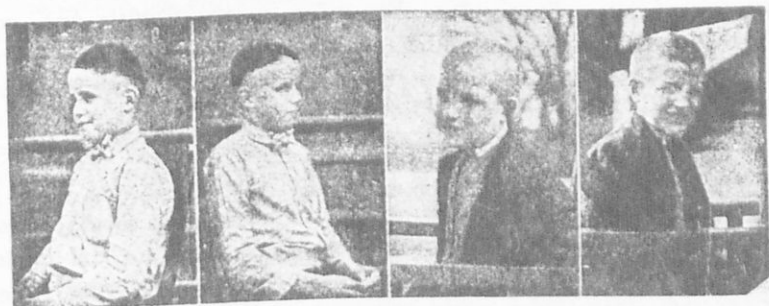

A

A

B

B

Γ

Γ

Δ

Δ

E

E

Z

Z

Τίς ἡ εὐφυΐα τῶν παιδιῶν τούτων;

Βαθμὸς εὐφυΐας τῶν εἰκονιζομένων ἐξ ἀτόμων :
 $A = 128$, $B = 111$, $\Gamma = 99$, $\Delta = 171$, $E = 71$, $Z = 26$.

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἑκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

καὶ τῆς εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν ἐπιδόσεως, εἶναι ὁ Πλάτων. Οὗτος ἐν τῇ Πολιτείᾳ τοῦ ὁμιλῶν περὶ τῆς ἐκλογῆς καὶ καταστάσεως τῶν φυλάκων καὶ ἀρχόντων λέγει· «τηρητέον δὴ εὐθύς ἐκ παίδων προθεμένοις ἔργα, ἐν οἷς ἂν τις τὸ τοιοῦτον μάλιστα ἐπιλανθάνοιτο καὶ ἐξαπατῶτο καὶ τὸν μὲν μνήμονα καὶ δυσεξαπάτητον ἐγκριτέον, τὸν δὲ μὴ ἀποκριτέον». Ἡ ἐπιστημονικὴ ὁμῶς μέτρησις, καίπερ τὴν ἀρχὴν ἔχουσα ἐξ Ἑλλάδος, εἶναι ἐπίτευγμα τῶν νεωτέρων κυρίως χρόνων.

Ἦδη ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος πλεῖστοι ψυχολόγοι ἐπεχείρησαν τὴν μέτρησιν τῆς εὐφυΐας. Ἐκεῖνος ὁμῶς, ὅστις ἐπέτυχε τοῦτο, ἦτο ὁ Γάλλος ψυχολόγος Alfred Binet. Οὗτος τῇ συνεργασίᾳ τοῦ ἐπίσης Γάλλου ἱατροῦ Th. Simon παρουσίασε τὴν πρώτην ἐπιστημονικὴν κλίμακα μετρήσεως τῆς εὐφυΐας. Εἰς τοῦτο προέβη κληθεὶς ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Προνοίας τῆς Γαλλίας, ἵνα ἐξεύρῃ μέτρον διαλογῆς καὶ συγκεντρώσεως πρὸς εἰδικὴν διδασκαλίαν τῶν πνευματικῶς ὑστερούντων μαθητῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων τῶν Παρισίων.

Τὴν κλίμακα ταύτην ἐδημοσίευσε διὰ πρώτην φορὰν τῷ 1905. Ἐπηκολούθησε δὲ δευτέρα ἐκδοσις (1908) καὶ τρίτη τελειότερα (1911).

Ὡς ἦτο ἐπόμενονον ἡ ἐπινόησις μεθόδου μετρήσεως τῆς εὐφυΐας ἐπροξένησεν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς ἐπιστήμονας ὅλου τοῦ κόσμου, οἱ ὅποιοι καὶ ἐπεχείρησαν μετάφρασιν καὶ προσαρμογὴν τῆς κλίμακος Binet εἰς τὰς χώρας τῶν.

Ἐξ αὐτῶν ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος περισσότερον ἐπέτυχε εἰς τὴν προσαρμογὴν καὶ στάθμησιν τῆς ὡς ἄνω κλίμακος διὰ τὴν χώραν του, ἦτο ὁ L. Terman, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Stanford τῆς Ἀμερικῆς.

Τὴν κλίμακα ταύτην τοῦ Terman ὡς πλουσιωτέραν καὶ ἐπιτυχεστέραν προσήρμοσεν εἰς τὸ ἑλληνικὸν περιβάλλον τὸ 1927 τὸ πρῶτον ὁ Γ. Σακελλαρίου. Ἐπειδὴ ὁμῶς καὶ ἡ κλίμαξ αὕτη παρουσίασεν ἐλαττώματα περὶ τὰ ἄκρα ἰδιαιτέρως, ὁ Terman τῇ συνεργασίᾳ τῆς δίδως Merrill κατήρτισεν νέαν κλίμακα, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁποίας ἐβεβλιώθη καὶ ἡ πρώτη ἑλληνικὴ κλίμαξ τὸ 1952 σταθμηθεῖσα ἐπὶ 1000 περίπου ἀτόμων διαφόρου ἡλικίας.

ΚΛΙΜΑΞ ΓΕΝΙΚΗΣ ΕΥΦΥΪΑΣ

Α. Ι. Τerman — Γ. Σακελλαρίου (β' έκδοσις)

Τὸ ἄτομον καλεῖται εἰς τὴν βαθμίδα

τοῦ 2ου ἔτους· νὰ κατασκευάσῃ πύργον χρησιμοποιοῦν 12 ξυλίνους κύβους·

τοῦ 2ου ἔτους καὶ 6 μηνῶν· νὰ ἀναγνωρίσῃ 3 ἐκ τῶν εἰς τὸν χάρτην εἰ-
κονιζομένων ἀντικειμένων· (χάρτης φέρων ποτήριον, ὑπόδημα, μαχαίριδιον,
αὐτοκίνητον κλπ.)·τοῦ 3ου ἔτους· νὰ διαπεράσῃ 4 τοῦλάχιστον χάνδρας εἰς χρόνον 2 λεπτῶν διὰ
κορδονίου·τοῦ 3ου ἔτους καὶ 6 μηνῶν· νὰ ἀριθμήσῃ στοιχεῖα εἰκόνος· (καλεῖται νὰ
ὀνομάσῃ τί βλέπει εἰς μίαν εἰκόνα. Ἐπιτυχία 2 τοῦλάχιστον στοιχεῖα)·τοῦ 4ου ἔτους· νὰ ἐπαναλάβῃ ἄνευ σφάλματος 2 τοῦλάχιστον προτάσεις· (λ.χ.
τὸ ὥρολόγι μου ἔχει 2 δείκτας·τοῦ 4ου ἔτους καὶ 6 μηνῶν· νὰ κάμῃ αἰσθητικὴν σύγκρισιν εἰς 3 ζεύγη
εἰκόνων· (λ.χ. ποία ἀπὸ τῆς 2 ζωγραφιῆς εἶναι ὠραιότερα)·

τοῦ 5ου ἔτους· νὰ ἀντιγράψῃ τετράγωνον τυπωμένον εἰς φύλλον χάρτου·

τοῦ 6ου ἔτους· νὰ ἀνακαλύψῃ τὰς ἐλλείψεις διαφόρων εἰκόνων· (λ.χ. εἰκόνος
ἐνὸς ἀνθρώπου μονόχειρος κλπ.)·τοῦ 7ου ἔτους· νὰ ὀνομάσῃ ἄνευ λάθους χρώματα περιεχόμενα εἰς πίνακα· (λ.χ.
ἐρυθρόν, κίτρινον, κυανοῦν, πράσινον κλπ.)·

τοῦ 8ου ἔτους· νὰ εὕρῃ τὰ ἀντίθετα λέξεις· (λ.χ. μεγάλος, ἄσπρος, μαλακός, κλπ.)·

τοῦ 9ου ἔτους· νὰ ἀνασυντάξῃ προτάσεις ἐχούσας τὰς λέξεις των ἐν ἀτάξια·
(λ.χ. παιδί τὸ παίζει κήπο τὸν εἰς)·τοῦ 10ου ἔτους· νὰ εὕρῃ τὰς ὁμοιότητας μεταξὺ 2 πραγμάτων· (λ.χ. καρτέκλα
καὶ κρεβάτι, μήλο καὶ ρόδακινον κλπ.)·τοῦ 11ου ἔτους· νὰ εὕρῃ παραδοξολογίας εἰς προτάσεις· (λ.χ. ὁ δικαστὴς εἶπε,
εἰς τὸν φυλακισμένον· Σὲ λίγο θὰ κρεμασθῇς καὶ πιστεύω νὰ βάλῃς πιά γυνῶσι)·τοῦ 12ου ἔτους· νὰ εὕρῃ τὴν σημασίαν διαφόρων ἀφηρημένων λέξεων· (ὡς λ.χ.
φιλανθρωπία, ὑπεράσπισις, σταθερός, θάρρος κλπ.)·

τοῦ 13ου ἔτους· νὰ εὕρῃ τὰς ἐλλείψεις εἰς διήγημά τι·

τοῦ 14ου ἔτους· νὰ εὕρῃ τὸν προσανατολισμόν, τὸν ὅποιον λαμβάνει εὐρισκόμενον
εἰς διαφόρους θέσεις· (λ.χ. ποίαν διεύθυνσιν θὰ πάρῃ, ὥστε τὸ ἀριστερὸ χεῖρ
νὰ εἶναι κατὰ τὴν ἀνατολήν. Τὸ ἄτομον ὀνομάζει τὸ σημεῖον τοῦ ὀρίζοντος Ν.)τοῦ ἐν γλίσκου μέσης ἀναπτύξεως· νὰ ἐκμάθῃ κρυπτογραφικὸν κώδικα
καὶ νὰ γράψῃ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτοῦ ὀρισμένας λέξεις καὶ φράσεις· (νίκη, δόξαν
χαῖρε ἐλευθερία)·τοῦ ἐν γλίσκου ἀνωτέρας ἀναπτύξεως Ι· νὰ εὕρῃ τὰς σχέσεις με-
ταξὺ ἀντιθέτων (λ.χ. χειμῶν — θέρος, εὐτυχὴς — λυπημένος)·τοῦ ἐν γλίσκου ἀνωτέρας ἀναπτύξεως ΙΙ· νὰ ἀποδώσῃ τὴν ἔννοιαν
δυσχεροῦς ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου· (ἐπιτυχία, ἂν γίνῃ ἡ ἀπόδοσις 6 τοῦλά-
χιστον ἐκ τῶν στοιχείων τοῦ τεμαχίου κλπ.)·

τοῦ ἐν γλίσκου ἀνωτέρας ἀναπτύξεως ΙΙΙ· νὰ ἐπαναλάβῃ σειρὰν ἐν-

νέα μονοψηφίων αριθμῶν. Νὰ λύσῃ πρόβλημα προσανατολισμοῦ κατὰ χώρον κλπ.
 Ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς κλίμακος ταύτης ἐπὶ μεγάλου ἀριθμοῦ ἀτόμων κατὰ
 τύχην ληφθέντων εὐρέθη ὅτι :

α) ἄτομα τῆς αὐτῆς ἡλικίας λύουσιν ἄλλα μὲν περισσότερα, ἄλλα δὲ ὀλιγώτερα
 κριτήρια τῆς κλίμακος, ὅπερ σημαίνει ὅτι ἄτομά τινα γεννῶνται μὲ κατωτέραν εὐ-
 φυίαν, ἄλλα μὲ κοινὴν καὶ ἄλλα μὲ ἀνωτέραν.

β) ἡ εὐφυία ἀναπτύσσεται βαθμηδὸν ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ ἀνθρώπου μέχρι
 τῆς πνευματικῆς του ὀριμότητος, ἀφ' ἧς παραμένει στάσιμος μέχρι τοῦ γήρατος,
 βαίνουσα ἔκτοτε βαθμηδὸν ἐλαττουμένη,

γ) κατὰ τὰ πρῶτα πέντε ἔτη τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου παρατηρεῖται ταχύτερα
 ἀνάπτυξις τῆς εὐφυίας καὶ ἀνάλογος πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ νευρικοῦ συστήματος·
 κατὰ τὰ ἐπόμενα πέντε ἔτη παρατηρεῖται ὡσαύτως βαθμιαία καὶ σταθερά βελτιώσεις,
 ἐνῶ κατὰ τὴν τρίτην πενταετίαν ἡ εὐφυία αὐξάνεται μὲ βραδύτερον ρυθμὸν.

Ἐκ τῶν γρομένων ἐρευνῶν εὐρέθη ὅτι ἡ εὐφυία βαίνει κατὰ μέσον ὅρον αὐξα-
 νομένη μέχρι τοῦ 14ου — 16ου ἔτους, κατ' ἄλλους μέχρι τοῦ 12ου ἢ 13ου, τοῦτο
 δὲν σημαίνει ὅτι ἡ εὐφυία παύει ἀναπτυσσομένη μετὰ τὸ ἔτος τοῦτο, ἀλλ' ὅτι παύει
 νὰ αὐξάνῃ ὁμοιόμορφως, ὥστε νὰ εἶναι μετρητὴ, διασπειρομένη κατὰ ποικίλας
 κατευθύνσεις καὶ πλουτιζομένη διὰ τῆς πείρας.

Β α θ μ ο λ ο γ ί α εὐ φ υ ί α ς. Συνηθέστατα ὡς μέτρον βαθμολογίας τῆς εὐ-
 φυίας λαμβάνεται ἡ πνευματικὴ ἡλικία (Π. Η.). Αὕτη δὲ καθορίζεται ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ
 τῶν κριτηρίων τῆς κλίμακος, εἰς τὰ ὅποια ἐπιτυχῶς ἀπήντησε τὸ ἐξετασθὲν ἄτομον.

Τὰ κριτήρια ταῦτα ἀναλόγως τῆς βαθμίδος, τὴν ὅποیان κατέχουσιν εἰς τὴν κλί-
 μακα, ἔχουσι καὶ διάφορον ἀξίαν, ἥτις ἐξικνεῖται ἀπὸ 2—6 μηνῶν. Ἡ Π.Η. ἐπο-
 μένως ἐνὸς ἀτόμου εὐρίσκεται ἐκ τοῦ ἀθροίσματος τῶν ἀριθμῶν τούτων.

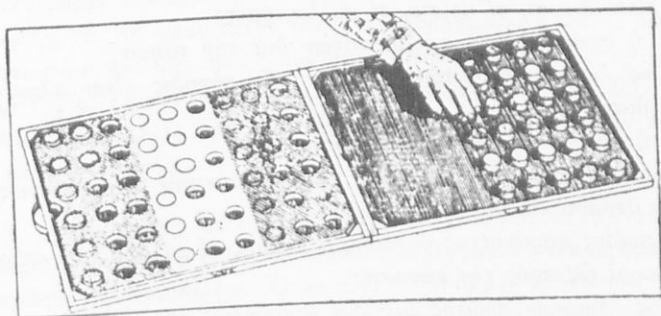
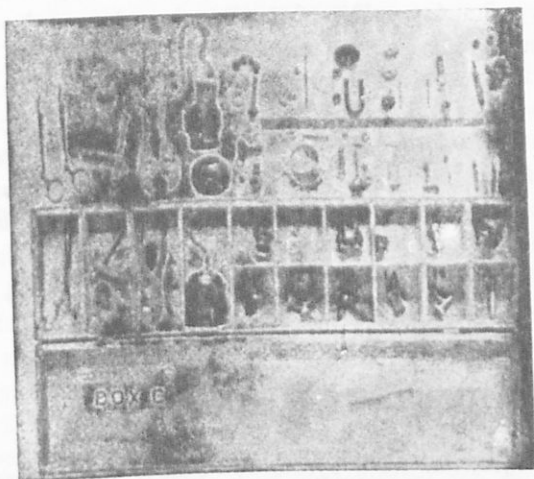
Διὰ τῆς Π.Η. ὅμως δὲν γνωρίζομεν ἂν τὸ ἄτομον εἶναι εὐφυές, μεγαλοφυές,
 ἀνωτέρας εὐφυίας ἢ κατωτέρας. Τοῦτο κατορθοῦμεν, ἂν διαιρέσωμεν τὴν Π.Η. διὰ
 τῆς χρονολογικῆς ἡλικίας (Χ.Η.), τρεπομένης καὶ αὐτῆς εἰς μῆνας. Οὕτως ἂν ἄτο-
 μόν τι ἔχῃ Π.Η. 148 μηνῶν καὶ Χ.Η. 148, τότε ὁ βαθμὸς τῆς εὐφυίας του (Β.Ε.)

$$\theta\alpha \text{ εἶναι } \frac{148}{148} = 1 \text{ ἢ ἐπὶ τὸ ἐμφαντικώτερον } 100 \text{ ἑκατοστὰ ἢ } 100.$$

Τὰ ἄτομα τὰ ἔχοντα Β.Ε. 100 εἶναι κανονικῆς εὐφυίας. Τὰ ἔχοντα ἀνωτέρον
 ἢ κατώτερον τοῦ 100 εἶναι ἀναλόγως ἀνωτέρας ἢ κατωτέρας εὐφυίας, κατατάσ-
 σονται δὲ εἰς διαφόρους βαθμίδας ὡς ἀκολούθως·

Ἄτομα ἔχοντα Β.Ε. 140 καὶ ἄνω καθωρίσθησαν ὡς τείνοντα πρὸς τὴν μεγαλο-
 φυίαν,

τὰ ἔχοντα Β.Ε.	120 — 130	ὡς λίαν ἀνωτέρας εὐφυίας,
» » »	110 — 119	ὡς ἀνωτέρας εὐφυίας,
» » »	90 — 109	ὡς εὐφυῆ,
» » »	80 — 99	ὡς κατωτέρας εὐφυίας,
» » »	70 — 79	ὡς ἀνώμαλα, κυμαινόμενα μεταξὺ τῶν κατωτέρας εὐφυίας καὶ μωρῶν,
» » »	69 καὶ κάτω	καθωρίσθησαν ὡς καθαρῶς ἀφυῆ, διακρινόμενα εἰς μωρὰ (Β. Ε. 50 — 69), βλάκας (Β. Ε. 25 — 49), καὶ ἡλίθια (Β. Ε. 0 — 24).

Μηχανικά τεστ ειδικών ικανοτήτων.

10. Όμαδικὰ καὶ πρακτικὰ τέστ εὐφυΐας. Πλὴν τῶν ἀτομικῶν κλιμάκων εὐφυΐας, ὡς ἡ ἀνωτέρω διαγραφεῖσα, χρησιμοποιοῦμεν καὶ ὁμαδικὰ κριτήρια, ὅταν εἶναι ἀνάγκη εἰς ἐλάχιστον χρονικὸν διάστημα νὰ λάβωμεν γνῶσιν τῆς εὐφυΐας μεγάλης ομάδος ἀτόμων, ὡς στρατιωτῶν, ἐργατῶν, μαθητῶν, ὑποψηφίων ἀνωτέρων σχολῶν κλπ.

Ὑπάρχουν διαφόρων εἰδῶν ὁμαδικὰ τέστ εὐφυΐας, τῶν ὑποίων τὸ περιεχόμενον ποικίλλει ἀναλόγως τῆς σχολικῆς παιδεύσεως τῆς ομάδος διὰ τὴν ὁποίαν κατηρτίσθησαν.

11. Κριτήρια ἐπιδόσεως καὶ εἰδικῶν ἱκανοτήτων. Πλὴν τῶν ἀτομικῶν καὶ ὁμαδικῶν τέστ εὐφυΐας ὑπάρχουν καὶ ἄλλα κριτήρια μετροῦντα τὴν ἐπίδοσιν τῶν ἀτόμων, π.χ. μαθητῶν εἰς τὰ μαθήματά των, ἐργατῶν εἰς τὴν ἀσκουμένην ὑπ' αὐτῶν τέχνην ἢ ἄλλην ἐργασίαν, ὡς ἐπίσης καὶ ἄλλα κριτήρια καὶ ὄργανα μετροῦντα εἰδικὰς ἱκανότητας ἀπαιτουμένας λ.χ. διὰ τὴν ἀσκήσιν ἐνὸς ἐπαγγέλματος, ὡς ἡ μηχανικὴ ἰδιοφυΐα, ἡ κινητικὴ εὐχέρεια, ἡ δεξιότεχνία κ.ἄ.

Α Σ Κ Η Σ Ε Ι Σ

1. Τί εἶναι νόησις καὶ τίς ἡ σχέσις αὐτῆς πρὸς τὴν ἀντίληψιν καὶ τὸν συνειρμὸν τῶν παραστάσεων;
2. Τί εἶναι ἔννοια, τί κρίσις, τί συλλογισμός;
3. Τίς ἡ σημασία τῶν προβλημάτων διὰ τὴν νόησιν;
4. Ποῖος ἐκ τῶν δοθέντων ὁρισμῶν τῆς εὐφυΐας εἶναι πληρέστερος καὶ διατί;
5. Τίς ἡ σχέσις νοήσεως καὶ γλώσσης;
6. Ποία ἡ ἀνάγκη τῆς γνώσεως τῆς πνευματικῆς καταστάσεως ἑκάστου ἀτόμου καὶ διατί;
7. Εἰς ποίους παράγοντας ὁφείλονται κυρίως αἱ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων διαφοραὶ ὡς πρὸς τὴν εὐφυΐαν;
8. Ποῖος ἐπενόησε πρῶτος μέθοδον μετρήσεως τῆς εὐφυΐας;
9. Ποῖα τὰ εἶδη τῶν τέστ;
10. Τὶ εἶδους τέστ χρησιμοποιοῦνται κυρίως εἰς τὸν στρατόν;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Μ Ν Η Μ Η

1. Ἐννοια τῆς μνήμης. Ἐξητάσαμεν προηγουμένως τί εἶναι παράστασις, ποῖα τὰ εἶδη αὐτῆς καὶ ποῖοι οἱ νόμοι, διὰ τῶν ὁποίων αἱ παραστάσεις συνείρονται καὶ ἀναπλάττονται.

Εἶδομεν ἐπίσης ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἔχουν εἰς μικρότερον ἢ μεγαλύτερον βαθμὸν τὴν ἔμφυτον ψυχικὴν ἰκανότητα τῆς ἀναπλάσεως τῶν παραστάσεων, αἵτινες συνείρονται ἐνσυνειδήτως ἢ ἀσυνειδήτως τῇ συμμετοχῇ ἢ μὴ τῆς βουλήσεως καὶ τῆς προσοχῆς.

Τὴν ἰκανότητα αὐτὴν τῆς ψυχῆς, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος κατορθώνει νὰ διατηρῇ παρωχημένας παραστάσεις καὶ γεγονότα καὶ νὰ ἀναπλάττῃ αὐτά, καλοῦμεν μνήμην.

Χωρεῖ δὲ ἡ λειτουργία τῆς μνήμης κατὰ δύο τρόπους. Εἶναι δηλ. δυνατόν νὰ ἀναπλάττῃ τις προηγουμένας ἐντυπώσεις χωρὶς ν' ἀναφερταὶ διόλου εἰς τὸ παρελθόν ἢ νὰ ἀναλογίζεται ποῦ καὶ πότε εἶχε διὰ πρώτην φοράν τὴν ἐντύπωσιν αὐτήν. Οὕτω π.χ. ὅταν κατὰ τὴν ἡνοιξιν ἀντικρύξῃ τις τὸ ὠραιότατον θέαμα τῆς ἀνθισμένης φύσεως, δὲν ἀναλογίζεται πότε καὶ ὑπὸ ποίας συνθήκας ἀπῆλause διὰ πρώτην φοράν τὸ θέαμα τοῦτο. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει εἰς τὰς καθημερινὰς καθ' ἕξιν καὶ ἀσυνειδήτως τελουμένας πράξεις, τὰς ὁποίας ἐτέλει ἄλλοτε ἐν ἐπιγνώσει καὶ μετὰ προσοχῆς.

2. Ἀνάμνησις. Ἄλλοτε πάλιν ἡ ἀνάπλασις γίνεται ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ παρελθόν, τούτεστι διὰ προσδιορισμοῦ τοῦ χρόνου ἢ τόπου, ὅπου εἶχομεν τὸ πρῶτον τὴν ἐντύπωσιν. Ὅταν π.χ. συναντῶμεν πρόσωπον, τὸ ὁποῖον ἄλλοτε ἐγνωρίσαμεν, καταβάλλομεν προσπάθειαν νὰ τοποθετήσωμεν αὐτὸ εἰς τὸ παρελθόν τοπικῶς καὶ χρονικῶς ἀναλογιζόμενοι ποῦ, πότε καὶ ὑπὸ ποίας συνθήκας ἐγνωρίσαμεν αὐτό. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἀναπλάσεως παραστάσεων προσώπων, ἀντικειμένων ἢ γεγονότων καλεῖται ἀνάμνησις. Εἶναι δηλ. ἡ ἀνάμνησις ἀναγνώρισις γεγονότων τοῦ βίου ἢ παραστάσεων προσώπων κλπ. ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸν χώρον, χρόνον καὶ συνθήκας, ὑπὸ τὰς ὁποίας τὸ πρῶτον ἐλάβομεν πείραν αὐτῶν.

3. Μνημονικαὶ λειτουργίαι. Ἀλλὰ, διὰ τὸ νὰ ἔχωμεν μνήμην ἢ ἀνάμνησιν ἐνὸς προσώπου ἢ γεγονότος, σημαίνει ὅτι α) ἐγνωρίσαμεν αὐτὸ κάποτε, β) συνεκρατήσαμεν ἐπὶ τινὰ χρόνον τὴν παράστασιν αὐτοῦ ἐν ἡμῖν, γ) δοθείσης εὐκαιρίας ἀνακαλοῦμεν αὐτὸ εἰς τὴν μνήμην μας, δ) ἀναγνωρίζομεν ὅτι τοῦτο εἶναι τὸ πρόσωπον ἢ τὸ γεγονός, τοῦ ὁποίου ἐλάβομεν γνῶσιν καὶ ὄχι ἄλλο.

Εἰς τὴν μνήμην ἐπομένως διακρίνομεν τέσσαρας ἐπὶ μέρους μνημονικὰς λειτουργίας: τὴν ἐντύπωσιν, τὴν διατήρησιν, τὴν ἀνάπλασιν καὶ τὴν ἀναγνώρισιν. Κατὰ ταῦτα ἡ μνήμη δύναται ἀκριβέστερον νὰ ὀρίσθῃ ὡς γενικὴ ἰκανότης τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἐντύπωσιν, διατήρησιν, ἀνάπλασιν καὶ ἀναγνώρισιν προγενεστέρων περιεχομένων τοῦ πνεύματος (αἰσθημάτων, παραστάσεων καὶ τῶν μετ' αὐτῶν συνδεομένων διαθέσεων).

Ἡ διάκρισις αὕτη φαίνεται σαφῶς εἰς παθολογικάς τινας καταστάσεις τῆς μνήμης, καθ' ἃς εἶναι δυνατόν μία τῶν λειτουργιῶν τούτων νὰ εἶναι ἐλλιπὴς ἢ παντελῶς νὰ ἐλλείπῃ, αἱ δὲ ἄλλαι νὰ λειτουργῶσι κανονικῶς ὡς περαιτέρω ἐκτίθεται.

4. Ἰδιότητες τῆς μνήμης. Διὰ τὴν καλὴν λειτουργίαν τῆς μνήμης ἀπαιτεῖται νὰ ἔχῃ ὁ ἄνθρωπος

α) σχετικὴν εὐχέρειαν ὡς πρὸς τὴν πρόσληψιν τῶν παραστάσεων καὶ τὴν διατήρησιν αὐτῶν,

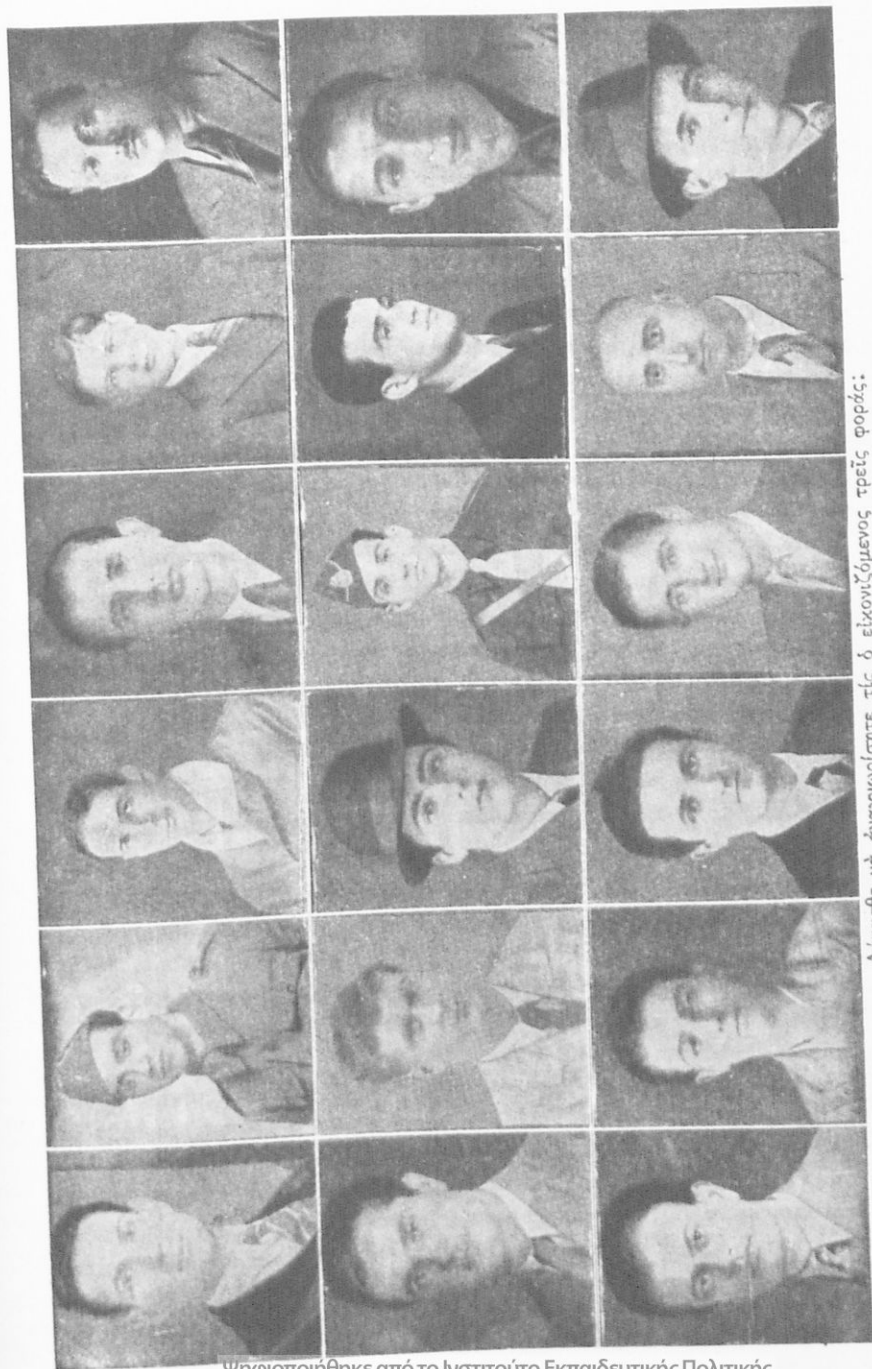
β) ἰκανότητα νὰ διατηρῇ ὅσον τὸ δυνατόν περισσοτέρας παραστάσεις, νὰ ἔχῃ τουτέστιν εὐρύτητα ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν διατηρουμένων στοιχείων,

γ) ἰκανότητα νὰ διατηρῇ τὰς παραστάσεις ταύτας ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον χρόνον, νὰ ἔχῃ τουτέστιν διάρκεια μνήμης,

δ) ἰκανότητα νὰ ἀναπαράγῃ μὲ ὅσον τὸ δυνατόν μεγαλυτέραν ἀκρίβειαν τὰς ὑπαρχούσας ἐν αὐτῷ παραστάσεις, νὰ ἔχῃ τουτέστιν πίστιν μνήμης,

ε) ἰκανότητα νὰ ἀναπλάσῃ ὅσον τὸ δυνατόν ταχύτερον τὰς κηθείσας παραστάσεις ἐκλέγων τὰς καταλλήλους καὶ μᾶλλον ἀπαραίτητους πρὸς ἐξυπηρέτησιν σκοποῦ τινος, νὰ ἔχῃ τουτέστιν ἐτοιμότητα.

Ἡ εὐχέρεια, ἡ εὐρύτης, ἡ διάρκεια, ἡ πίστις ἢ ἀκρίβεια, καὶ ἡ ἐτοιμότης εἶναι ἰδιότητες τῆς μνήμης.

Δύνασθε νά αναγνωρίσητε τίς 6 εικονιζόμενος τρεῖς φορές:

Πάντες οἱ ἄνθρωποι πλὴν παθολογικῶν τινων περιπτώσεων ἔχουσιν εἰς μεγαλύτερον ἢ μικρότερον βαθμὸν τὰς ιδιότητας ταύτας. Εἰς τοῦτο συντελοῦσι καὶ οἱ κατωτέρω παράγοντες·

α) σωματικῇ ὑγείᾳ· ὅσον ἀκμαϊότερος εἶναι ὁ ὀργανισμὸς τοῦ ἀνθρώπου, τόσο ἐυχερέστερον οὗτος προσλαμβάνει παραστάσεις καὶ διατηρεῖ αὐτὰς ἐπὶ περισσότερον χρόνον.

β) εὐφυΐᾳ· εὐνόητον εἶναι ὅτι ὁ εὐφυῆς ἔχει τὰς ιδιότητας τῆς μνήμης εἰς μεγαλύτερον βαθμὸν ἢ ἄλλα ἄτομα κατωτέρας εὐφυΐας, ὡς πρῶτος ὁ Πλάτων παρετήρησεν εἰπὼν ὅτι· «ὁξεῖς καὶ ἀγχίνοι καὶ μνήμονες ὡς τὰ πολλὰ εἰσι», καίτοι ἐξ ἐρευνῶν ἀπεδείχθη ὅτι δὲν συμβαίνει πάντοτε τοῦτο,

γ) πολλαπλῇ σύνδεσι τῶν παραστάσεων· γνωστὸν εἶναι ὅτι πολὺ δυσκολώτερον ἐνθυμεῖται τις ἀσήμους συλλαβὰς (λ.χ. γαδ, νηρ, λογ κλπ.) ἢ μεμονωμένας λέξεις, ἐυχερέστερον δὲ κείμενον ἱστορικὸν ἢ ποίημα, διότι εἰς αὐτὰ αἱ παραστάσεις συνδέονται πολλαχῶς, διὰ τῆς ἀλληλουχίας τῶν γεγονότων ἢ σκηνῶν, τοῦ ρυθμοῦ καὶ τῆς ὁμοιοκαταληξίας (εἰς τὸ ποίημα), τῆς κυρίας ιδέας ἢ ὁποία διέπει αὐτὰ κ.ο.κ.,

δ) κατανόησις· εἶναι ἐκ πείρας γνωστὸν, εἰς τοὺς μαθητὰς ἰδιαίτερος, ὅτι εὐκολώτερον ἐνθυμοῦνται μάθημα, τὸ ὁποῖον κατενόησαν, διότι καὶ βαθύτερον τοῦτο ἐγχαράσσεται εἰς τὴν μνήμην των καὶ περισσότερον χρόνον διατηρεῖται, ἀκριβέστερον δὲ ἀναπαράγεται, ἢ ἄλλο τοῦ ὁποίου πολλὰ σημεῖα ἔμειναν κατὰ τὴν διδασκαλίαν ἢ τὴν μελέτην των σκοτεινά,

ε) προσοχή, διαφέρον καὶ ψυχικὴ διάθεσις· εὐνοοῦσι τὰ μάλιστα τὴν μνήμην, διότι παρέχουσιν εἰς τὸ ἄτομον διαύγειαν πνευματικὴν καὶ βοηθοῦσιν εἰς τὴν κατανόησιν, ἐπομένως δὲ καὶ εἰς τὴν ἐυχερεστέραν ἐντύπωσιν, μακροτέραν διατήρησιν, ἐυκολωτέραν καὶ ἀκριβεστέραν ἀναπαρογωγὴν τῶν παραστάσεων.

5. Μέθοδοι ἀπομνημονεύσεως. Εἰς τὴν καλὴν μνήμην συντελοῦσιν ὅχι μόνον οἱ ἀνωτέρω παράγοντες, ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος, τὸν ὁποῖον ἕκαστος χρησιμοποιεῖ πρὸς ἀπομνημόνευσιν

Ἐπάρχουν ἄτομα, τὰ ὁποῖα μηχανικῶς καὶ χωρὶς νὰ κατανοῶσιν τὰ ἀκουόμενα ἢ ἀναγινωσκόμενα προσπαθοῦσι ν' ἀπομνημονεύσωσιν αὐτὰ κατὰ λέξιν διὰ πολλῶν ἐπαναλήψεων συνδέοντα ταῦτα μόνον ἐξω-

τερικῶς. Ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἀπομνημονεύσεως εἶναι μ η χ α ν ι - κ ὅ ς , ἡ δὲ μνήμη αὕτη εἶναι μ η χ α ν ι κ ῆ . Ἡ μηχανικὴ μνήμη, καίτοι ἔχει ἄξιαν κατὰ τὴν μικράν ἰδίαν ἡλικίαν, δὲν εἶναι πάντοτε δεῖγμα πνευματικῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἀνθρώπου.

Τελειότερος εἶναι ὁ κ ρ ι τ ι κ ὅ ς τρόπος ἀπομνημονεύσεως, κ ρ ι τ ι κ ῆ δὲ μ ν ῆ μ η , εἶναι ἐκεῖνη διὰ τῆς ὁποίας προσλαμβάνοιμεν, συγκρατοῦμεν καὶ ἀναπλάσσομεν παραστάσεις ἀποβλέποντες εἰς τὸν λογικὸν κυρίως μεταξὺ αὐτῶν σύνδεσμον. Π.χ. προκειμένου περὶ ἱστορικῶν γεγονότων ἀποβλέπομεν κυρίως εἰς τὰ αἰτία, τὰ ὅποια προεκάλεσαν αὐτὰ καὶ τὰς συνεπειάς, τὰς ὁποίας ταῦτα εἶχον ἐπὶ τῆς περαιτέρω διαμορφωθείσης καταστάσεως, προκειμένου δὲ περὶ ἀναγνώσματος λογοτεχνικοῦ εἰς τὴν κυρίαν ιδέαν τὴν διέπουν αὐτό.

Ἡ κριτικὴ μνήμη χαρακτηρίζει τὴν ὄριμον ἡλικίαν καὶ τὰ ἀνωτέρας εὐφυΐας ἄτομα, τὰ δὲ δι' αὐτῆς μανθανόμενα γίνονται κατὰ κανόνα μόνιμον κτῆμα τοῦ πνεύματος.

Πολλάκις εἶναι ἀνάγκη νὰ μεταχειριζώμεθα τεχνητὰ μέσα πρὸς ἀπομνημόνευσιν παραστάσεων τινων, ὥς αἱ τῶν γεωγραφικῶν σχημάτων, χρονολογιῶν, δυσκόλων ὀνομάτων κλπ. Εὐκολώτερον π.χ. ἐνθυμούμεθα τὸ σχῆμα τῆς Ἰταλίας συσχετίζοντες αὐτὸ πρὸς ὑψηλὸν στρατιωτικὸν ὑπόδημα ἢ τὸ σχῆμα τῆς Πελοποννήσου συσχετίζοντες αὐτὸ πρὸς φύλλον πλατάνου ἢ συκῆς. Ἐπίσης εἶναι εὐχερέστερον νὰ συγκρατήσωμεν τὴν χρονολογίαν τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἂν προσέξωμεν ὅτι οἱ τρεῖς τελευταῖοι ἀριθμοὶ βαίνουνσιν αὐξανόμενοι κατὰ μονάδα (1789). Αὕτη εἶναι ἡ λεγομένη ἀ γ χ ί ν ο υ ς μ ν ῆ μ η .

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον δυνάμεθα π.χ. νὰ συγκρατήσωμεν πολυψηφίους ἀριθμοὺς χωρίζοντες αὐτοὺς εἰς τριψήφια τμήματα ἢ δασυνομένας λέξεις ἐν εἶδη ποιήματος, διότι ὁ ῥυθμὸς τὰ μέγιστα βοηθεῖ εἰς τὴν ἀπομνημόνευσιν· πρβ.

ἄδης	ἄρμα	αἶμα	ἄλυσις
ἄγιος	ἄμαξα	ἄμαρτάνω	ἄρπάζω
ἄβροδς	ἄδρὸς	ἄπαζ	ἄρπαξ

6. Μνήμη καὶ λήθη. Ὡς εἶναι φυσικὸν καὶ ἐκ τῆς πείρας γνωστὸν, πολλάι ἐκ τῶν ἀποκτωμένων γνώσεων λησμονοῦνται, διότι ἀντίθετος πρὸς τὴν κτῆσιν λειτουργία τοῦ πνεύματος ἀρχίζει ἀμέσως μετὰ τὴν ἐντύπωσιν. Ἡ ἀπώλεια αὕτη τελεῖται διαφοροτρόπως. Γνώσεις τινὲς

γίνονται ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀσφαεῖς καὶ ἀβέβαιαι· ἄλλων οἱ σύνδεσμοι χαλαροῦνται μέχρι τοῦ σημείου τελείας ἀποσυνδέσεως τῶν παραστάσεων, ἐξ ὧν ἀπετελέσθησαν, οὕτως ὥστε νὰ καθίσταται ἀδύνατος ἡ συγκράτησις αὐτῶν. Τὸ φαινόμενον τοῦτο καλεῖται λ ή θ η.

Ἐκ πειραμάτων εὐρέθη ὅτι

α) ἡ λήθη εἶναι ταχύτερα ἐν ἀρχῇ, βραδυτέρα δ' ἀργότερον. Ἡ μεγαλύτερα κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀπομνημονεύσεως λήθη ὀφείλεται εἰς τὴν ἐκ τῆς ἀπομνημονεύσεως κόπωσιν, ἡ δὲ μεγαλύτερα ἀνάπλαισις μετὰ τὴν πρώτην ἡμέραν ὀφείλεται εἰς τὴν βαθυτέραν ἐντύπωσιν, ἡ ὅποια συντελεῖται κατὰ τὴν ἐπακολουθοῦσαν ἀνάπαυσιν καὶ δὴ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὕπνου,

β) τὰ ἄσχημα στοιχεῖα λησμονοῦνται, ὥς εἶναι εὐνόητον, εὐκολώτερον τῶν λογικῶν,

γ) περισσότερον διατηροῦνται τὰ μετὰ συναισθήματος ἰσχυροῦ συνδεθέντα στοιχεῖα καὶ βαθεῖαν ἐμπνεύσαντα ἐντύπωσιν ὥς καὶ τὰ κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν ἐντυπούμενα. Διὰ τοῦτο κακαὶ παραστάσεις ἐντυπούμεναι κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν, ἰδίᾳ δυσάρεστοι οἰκογενειακαὶ σκηναὶ κ.τ.δ., δύνανται νὰ ἔχουν ὀλέθρια ἀποτελέσματα εἰς τὴν ὅλην μετέπειτα τοῦ ἀτόμου ζωὴν.

7. Ἀνωμαλίας τῆς μνήμης. Ἡ σχετικὴ ἀπώλεια τινῶν ἐκ τῶν ἀποκτωμένων γνώσεων εἶναι τι φυσικόν. Συμβαίνει ὅμως πολλάκις οἱ ἄνθρωποι νὰ δημιουργοῦν ἀσφαεῖς ἐντυπώσεις καὶ νὰ λησμονοῦν ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει ὅ,τι ἔμαθον ἢ νὰ χάνουν τὴν ἱκανότητα τῆς ἀναγνωρίσεως γνωστῶν προσώπων ἢ ἀντικειμένων, τέλος δὲ νὰ θεωροῦν ὥς γνωστὰ πράγματα, τὰ ὅποια οὐδέποτε ἐγνώρισαν.

Κυριωτέρα ἀνωμαλία τῆς μνήμης ἐξ ἀσφαοῦς ἐντυπώσεως προερχομένη εἶναι ἐκείνη, κατὰ τὴν ὅποιαν ἐν ἄτομον ἐνθυμεῖται μὲ σχετικὴν εὐκολίαν πρόσωπα, πράγματα ἢ γεγονότα τοῦ παρελθόντος, ἔχει ὅμως ἀμνησίαν ἐκείνων, τὰ ὅποια προσφάτως ἐγνώρισε.

Τὰ αἷτια τῆς ἀνωμαλίας ταύτης εἶναι ὑπερκόπωσης ἢ ἄλλη μὴ ὀμαλὴ κατάστασις τοῦ κεντρικοῦ νευρικοῦ συστήματος. Ἀτομα πάσχοντα ἐκ τοιοῦτου εἵδους ἀμνησίας εἶναι πιθανὸν νὰ μὴ ἐνθυμοῦνται τί ἔφαγον ἐλάχιστον χρόνον ἀπὸ τῆς λήψεως τοῦ γεύματός των.

Αἱ κύριαι μορφαὶ ἀμνησίας, σχέσιν ἔχουσαι πρὸς τὴν λειτουργίαν τῆς ἀναπλάσεως, εἶναι ἡ π λ ή ρ η ς ἀ μ ν η σ ί α ἢ ἡ π ε ρ ι ο δ ι κ ἡ

ἀμνησία, ὀφειλομένη εἰς βλάβην τοῦ ἐγκεφάλου λόγῳ δυστυχήματος ἢ εἰς ὑστερικές καταστάσεις. Ὁ πάσχων ἐκ πλήρους ἀμνησίας λησμονεῖ τελείως τὸ παρελθὸν μὴ δυνάμενος ν' ἀναγνωρίσῃ οὐδὲ τὸν ἑαυτὸν του μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι, ἂν δὲν ὑπάρχῃ βλάβη τῶν συνειρμῶν, δύνανται τὸ παρελθὸν ν' ἀναπαραχθῇ εἰς καταστάσεις ὑπνώσεως ἢ εἰς τὰ ὄνειρα.

Ὁ πάσχων ἐκ περιοδικῆς ἀμνησίας λησμονεῖ τμῆμα μόνον τῆς ζωῆς του ἢ πολλάκις τὴν χρῆσιν ἑνὸς μέλους τοῦ σώματός του, ὡς συμβαίνει εἰς περιπτώσεις ὑστερικής παραλύσεως, ἀπωλείας τῆς φωνῆς κλπ.

Ἄλλη ἀνωμαλία, σχέσιν ἔχουσα πρὸς τὴν πρὸς ἀναγνώρισιν ἱκανότητα, εἶναι ἡ ἀμνησία ὑφ' ὅλης αὐτῆς τὰς μορφάς. Κατ' αὐτὴν δύνανται νὰ ὑπάρχῃ α) τελεία ἔλλειψις τῆς πρὸς ἀναγνώρισιν ἱκανότητος, β) ν' ἀναγνωρίζονται ὡς γνωστὰ πράγματα, τὰ ὅποια οὐδέποτε ὑπέπεσαν εἰς τὴν ἀντίληψίν μας, γ) νὰ προβάλλωνται στοιχεῖα τῆς ἀτομικῆς ἐμπειρίας ἐκτὸς τοῦ ἀτόμου ν' ἀναγνωρίζονται δὲ ταῦτα ὑπ' αὐτοῦ ὡς προσφατῶς γενομένα ἀντιληπτά (τοῦτο δὲ συνήθως συμβαίνει λόγῳ κοπώσεως ἢ συναισθηματικῆς διαταραχῆς), δ) ν' ἀναγνωρίζονται ὡς πραγματικὰ φανταστικὰ γεγονότα.

Τέλος ἀνωμαλία, σχέσιν ἔχουσα πρὸς τὰς τέσσαρας ὁμοῦ μνημονικὰς λειτουργίας, εἶναι ἡ ὑπερμνησία. Κατ' αὐτὴν ἐντυπώνει τις, συγκρατεῖ, ἀναπλάττει καὶ ἀναγνωρίζει μὲ μεγάλην εὐκολίαν γεγονότα, διὰ τὰ ὅποια οὐδεμίαν πολλάκις καταβάλλει προσπάθειαν, ὡς σύνοικός τις φοιτητοῦ, ὁ ὅποιος χωρὶς νὰ γνωρίζῃ ἑλληνικὰ ἢ λατινικὰ εἶχεν ἀπομνημονεύσει ἑλληνικὰ καὶ λατινικὰ κείμενα, τὰ ὅποια ὁ φοιτητὴς ἐμελέτα μεγαλοφώνως.

8. Μαρτυρία καὶ πλάνη. Ἄν τις ἐρωτήσῃ ἡμᾶς νὰ εἰπῶμεν πόσα παράθυρα ἔχει ἡ οἰκία φιλικῆς οἰκογενείας ἢ νὰ ἀφηγηθῶμεν πῶς ἀκριβῶς συνέβη μία σύγκρουσις αὐτοκινήτου, τῆς ὁποίας παρέστημεν μάρτυρες, δὲν εἶναι διόλου παράδοξον, ἂν ἐσφαλμένως ἀποκριθῶμεν παρὰ τὴν ἀγαθωτάτην ἡμῶν προαίρεσιν νὰ εἰπῶμεν τὴν ἀλήθειαν.

Τοῦτο συμβαίνει, διότι ὁ ἄνθρωπος οὐδέποτε συγκρατεῖ πάσας τὰς προσλαμβανόμενας ἐντυπώσεις ἢ παραστάσεις εἴτε λόγῳ ἐλλείψεως διαφέροντος εἴτε ἐνεκα ἄλλων λόγων, τοὺς ὁποίους ἀνεφέραμεν εἰς τὰ περὶ λήθης. Οὕτως ἄτομα καλούμενα εἰς τὸ δικαστήριον ὡς μάρτυρες ὑποπίπτουν πολλάκις εἰς πλάνας καὶ μάλιστα σοβαρωτάτας, παρὰ τὸ ἔγνοντες ὅτι ἦσαν παρόντα κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ δυστυχήματος ἢ ἄλλου

συμβάντος διότι, ὥς καὶ ὁ Θουκυδίδης λέγει, «οἱ παρόντες τοῖς ἔργοις ἐκάστοις οὐ ταῦτ' ἀπὸ τῶν αὐτῶν λέγουσι». Πολὺ περισσότερον συμβαίνει τοῦτο, ὥς ἀπεδείχθη ἐξ ἐρευνῶν ἐλληνικῶν καὶ ξένων, εἰς τοὺς ἐφήβους καὶ τὰ παιδία, διότι ἐπιδρᾷ πολὺ εἰς αὐτὰ ἡ φαντασία καὶ τὸ συναίσθημα, ἔνεκα τῶν ὁποίων παρατηροῦνται ὑπερβολαὶ κατὰ τὴν μαρτυρίαν ἢ τελεία πολλάκις μεταβολὴ τῶν γεγονότων.

Διὰ τοὺς ἀνωτέρω λόγους καὶ πρὸς ἀποφυγὴν δικαστικῶν πλάνων ἡ μὲν μαρτυρία τῶν ἐνηλίκων πρέπει νὰ ἐλέγχεται δι' ὑποβολῆς διαφύρων ἐλεγκτικῶν ἐρωτήσεων, τῶν δὲ παίδων καὶ ἐφήβων κάτω τῶν 16 ἐτῶν νὰ θεωρῇται ἐπικουρικὴ εἰς τὴν ἐξεύρεσιν τῆς ἀληθείας.

9. Ἀτομικαὶ διαφοραὶ ὥς πρὸς τὴν μνήμην. Μνημονικοὶ τύποι. Ὑπάρχουσι καὶ ὥς πρὸς τὴν μνήμην ἀτομικαὶ διαφοραὶ, ὥς ὑπάρχουσι καὶ ὥς πρὸς τὴν νόησιν, τὴν φαντασίαν καὶ τὰς ἄλλας πνευματικὰς λειτουργίας. Ἀλλὰ μέχρι ποίου σημείου ὕφίστανται αἱ διαφοραὶ αὗται ;

Πρὸ τίνος ἐπιστεύετο ὅτι ἕκαστος διαφοροτρόπως ἐντυπώνει καὶ ἀναπαράγει τὰς παραστάσεις. Ἄλλος δηλ. ἐντυπώνει καλύτερον καὶ διατηρεῖ π ᾧ ν ὅ, τ ι β λ έ π ε ι, χρησιμοποιοῖ δηλ. παραστάσεις, αἱ ὁποῖαι ἐσχηματίσθησαν δι' ὀπτικῶν ἀντιλήψεων, ἄλλος π ᾧ ν ὅ, τ ι ἀ κ ο ῦ ε ι, ὅ, τ ι δηλ. σχηματίζεται δι' ἀκουστικῶν ἀντιλήψεων κ.ο.κ. Ἀνήκει τ.ἐ. ἕκαστος εἰς ὠρισμένον, ὥς λέγομεν, τύπον.

Καὶ εἶναι βεβαίως ἀναμφισβήτητον ὅτι ὑπάρχουν τοιαῦτα πρόσωπα. Ὁ Ἕλλην Περικλῆς Διαμάντης π. χ. ἀφοῦ ἔρριπτεν ἀπλοῦν βλέμμα ἐπὶ διδομένων ἀριθμῶν, ἔκλειεν ἔπειτα τοὺς ὀφθαλμούς του καὶ ἐξετέλει τὰς πράξεις ταχύτατα ἢ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἀπεμνημόνευε σειρὰν ἀριθμῶν. Τὴν αὐτὴν ἱκανότητα εἶχε καὶ ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ ὥς καὶ ἄλλα μέλη τῆς οἰκογενείας Διαμάντη, ἅτινα πάντα ἦσαν ἀ μ ι γ ε ῖ ς ὀ π τ ι - κ ο ῖ τ ῦ π ο ι .

Παράδειγμα ἀμιγοῦς ἀκουστικοῦ τύπου, ἐπίσης ἀριθμομνήμονος, ἦτο ὁ ἀγράμματος ποιμὴν Inaudi, ὅστις ἐνετύπωνεν ἀριθμούς πολυψηφίους ἀκούων ἀπλῶς αὐτοὺς καὶ ἀκολουθῶς ἐξετέλει μετὰ μεγίστης ταχύτητος ἀριθμητικὰς πράξεις εὐρίσκων καὶ τετραγωνικὰς καὶ κυβικὰς ἀκόμη ρίζας. Ἡ ὄψις ἐν τούτοις τῶν ἀριθμῶν γεγραμμένων ἐτάρασεν αὐτόν.

Ἀμιγῆς κινητικὸς τύπος ἦτο διάσημος Γάλλος ἀκροβάτης, ὅστις διῆλθεν ἐπανειλημμένως τὸν Νικάραν ἐπὶ σχοινίου τεταμένου ὑπεράνω

αὐτοῦ κατορθώνων νὰ ἀναπλάτῃ πάσας τὰς ἀναγκαίας κινήσεις πρὸς διατήρησιν τῆς ἰσορροπίας του.

Πλὴν τὰ ἄτομα αὐτὰ εἶναι σπανιώτατα καὶ ἀποτελοῦν ἐξαίρεσεις μόνον χωρὶς νὰ στερεῶνται πάντοτε καὶ τῆς ἱκανότητος πρὸς κτῆσιν γνώσεων καὶ διὰ τῶν ἄλλων αἰσθήσεων. Πειραματικῶς δ' ἀπεδείχθη ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἶναι κατὰ γενικὸν κανόνα μεικτοῦ τύπου, ἥτοι ὅτι αἱ παραστάσεις αὐτῶν προέρχονται ἐκ παντὸς εἴδους ἀντιλήψεων.

10. Σημασία τῆς μνήμης. Ἡ ἀξία τῆς μνήμης εἶναι μεγίστη διὰ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, διότι ἄνευ αὐτῆς δὲν θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ γνῶσις, πολὺ δὲ περισσότερον ἢ πρόοδος καὶ ὁ πολιτισμός. Καὶ τοῦτο διότι, ἂν αἱ γνώσεις παρέμενον πρὸς στιγμὴν μόνον, ἔπειτα δ' ἐχάνοντο, πεῖρα δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν ν' ἀποκτηθῇ οὔτε συνέχεια νὰ ὑπάρξῃ εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον. Οὐσιαστικῶς δὲν θὰ ὑπῆρχε βίος διὰ τὸν ἄνθρωπον, ἀφοῦ ὁ πέρας ἡμῶν κόσμος οὐδὲν θὰ εἶχε νόημα, ὥς ἔχει σήμερον πᾶν ὅ,τι περιβάλλει ἕκαστον ἐξ ἡμῶν. Ἐσωτερικῶς πλοῦτος δὲν θὰ ὑπῆρχεν οὐδὲ τὸ ἱερὸν αἰσθημα τῆς φιλίας ἢ ἄλλα συναισθήματα θὰ συνέδεον τοὺς ἀνθρώπους μεταξὺ των, ἐφ' ὅσον θὰ ἦσαν ἄγνωστοι ὁ εἰς εἰς τὸν ἄλλον, ὥσας φορὰς καὶ ὑπὸ οἰασδὴποτε συνθήκας καὶ ἂν συνηγνῶντο.

Αἱ ἔννοιαι παρὸν καὶ παρελθὸν θὰ ἦσαν ἀνύπαρκτοι, ὁ δὲ ἄνθρωπος δὲν θὰ ἦτο εἰς θέσιν νὰ συλλάβῃ οὐδὲ τὴν ἔννοιαν τῆς ἰδίας αὐτοῦ ὑποστάσεως, ὥς συμβαίνει σήμερον μὲ σπανίας τινὰς περιπτώσεις ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι πάσχοντες ἀπὸ ἀμνησίαν λησμονοῦν ἐπὶ ὠρισμένον χρονικὸν διάστημα τὸν ἑαυτὸν των, ὅταν δ' ἐπανέλθουν εἰς τὸν κανονικὸν ρυθμὸν εἶναι ἀδύνατον ν' ἀναγνωρίσουν τὰς ὥρας, ἡμέρας ἢ ἐβδομάδας ἐκεῖνας τῆς ἀμνησίας των ὥς καὶ ὅτιδὴποτε συνέβη κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτῶν ὥς μέρος τῆς ζωῆς των.

Ἐκ τῶν λεχθέντων καθίσταται φανερόν πόσον πολυτίμος εἶναι ἡ πνευματικὴ αὕτη λειτουργία καὶ μετὰ πόσης θὰ ἔπρεπε νὰ καλλιεργῇται φροντίδος. Ἡ σχολικὴ περίοδος τόσον ἢ τῆς στοιχειώδους, ὅσον καὶ τῶν τριῶν πρώτων ἐτῶν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως εἶναι ἡ καλυτέρα περίοδος πρὸς καλλιέργειαν, ἀσκήσιν καὶ ἀνάπτυσιν τῆς μνημονικῆς ἱκανότητος, ἢ ὅποια ἀναμφισβητήτως ἀποτελεῖ μετὰ τῆς εὐφυΐας τὸν θεμέλιον λίθον τῆς μορφώσεως καὶ προόδου ἐκάστου ατόμου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

ΜΑΘΗΣΙΣ

1. "Εννοια τῆς μαθήσεως. Λέγομεν ὅτι μανθάνομέν τι ἢ ἀποκτῶμεν γινῶσιν τινα, λ.χ. τῶν βασικῶν ἀριθμητικῶν πράξεων, ὅταν ὁπωςδήποτε παγιώσωμεν αὐτάς εἰς τὸ πνεῦμα ἡμῶν. Μάθησις ἐπομένως εἶναι ἡ παγίωσις τῶν κτηθεισῶν γνώσεων.

Ἡ μάθησις δὲν δύναται οὐσιαστικῶς νὰ νοηθῇ ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῆς μνήμης, διότι αὕτη συντελεῖται ἀκριβῶς διὰ τῆς προσλήψεως, τῇ βοηθείᾳ τῶν αἰσθήσεων, παρυστάσεων ἐκ τοῦ περιβάλλοντος ἡμᾶς κόσμου, τῆς διατηρήσεως αὐτῶν ἐν ἡμῖν καὶ τῆς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀκριβοῦς ἀναπαραγωγῆς αὐτῶν.

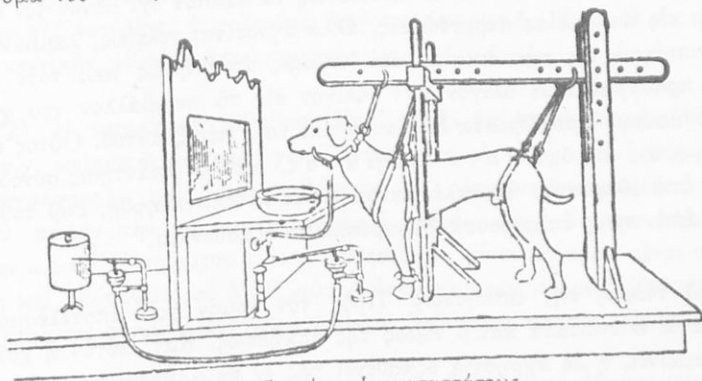
Διὰ τοῦτο θ' ἀσχοληθῶμεν ἐνταῦθα κυρίως μὲ τοὺς τρόπους, καθ' οὓς μανθάνομεν ἢ τοὺς νόμους τῆς μαθήσεως, οὔτινες μετὰ τῶν τρόπων τοῦ συνειρμοῦ καὶ τῆς ἀναπλάσεως ἐρμηνεύουσι τὴν ὅλην λειτουργίαν τῆς μαθήσεως.

2. Νόμοι τῆς μαθήσεως. 1) Νόμος τῆς δοκιμῆς καὶ ἐπιτυχίας. 'Ο ἀπλούστερος καὶ μᾶλλον συνήθης τρόπος μαθήσεως κατὰ τὴν μικρὰν (νηπιακὴν) ἰδίως ἡλικίαν εἶναι ὁ τῆς δοκιμῆς καὶ ἐπιτυχίας. Τὸ παιδίον π.χ. μὴ γνωρίζον πῶς θὰ φορέσῃ τὸ ὑπόδημά του δοκιμάζει ποικίλους τρόπους μέχρις ὅτου τέλος—τυχαίως ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον—ἐπιτυγχάνει τοῦ σκοποῦ του. Αἱ κινήσεις τοῦ παιδίου κατὰ τὴν προσπάθειάν του ταύτην εἶναι τελειῶς ἄτακτοι κατ' ἀρχήν, ὀργανοῦνται ὁμως ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ ἐλαττώνουν οὕτω εἰς τὸ ἐλάχιστον τὸν χρόνον, ὁ ὁποῖος ἀπαιτεῖται, διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ, ὅποτε συντελεῖται ἡ μάθησις.

2) Νόμος τῆς μιμήσεως. Δι' αὐτοῦ μανθάνομεν μιμούμενοι τυφλῶς πράξεις ἄλλων, τοὺς παντοίους λ. χ. τρόπους συμπεριφορᾶς. 'Ο νόμος οὗτος τῆς μαθήσεως χρησιμοποιοεῖται ἐπίσης κατὰ τὴν μικρὰν

ήλικιαν, διὰ τοῦτο οἱ ἐνήλικες, οἱ ὁποῖοι χρησιμεύουν κατὰ κανόνα ὡς παράδειγμα διὰ τοὺς μικροτέρους, πρέπει νὰ εἶναι πολὺ προσεκτικοὶ εἰς τοὺς λόγους, ἰδιαίτερος δὲ εἰς τὰς πράξεις των.

3) Νόμος τῆς ὑποκαταστάσεως. Τὸν νόμον τοῦτον διετύπωσεν ὁ ψυχολόγος Ρανlow κατόπιν πειράματος ἐπὶ πεινῶντος κυνός. Παρουσίασε δηλ. εἰς αὐτὸν κατ' ἀρχὴν δύο ἐρεθισμοὺς ταυτοχρόνως, ἥτοι ἐρυθρὰν πινακίδα καὶ τροφήν. Ἐπὶ τῇ θέᾳ τῆς τροφῆς καὶ λόγῳ τῆς πείνης τοῦ κυνός ἐγένετο εἰς αὐτὸν ἔκκρισις σιέλου, ἡ ποσότης τοῦ ὁποίου ἐμετρεῖτο διὰ καταλλήλου συσκευῆς προσηρμοσμένης εἰς τὸ στόμα τοῦ κυνός.

Ἀπόδειξις νόμου ὑποκαταστάσεως.

Κατόπιν ἐπανειλημμένης παρουσιάσεως τῶν δύο ἐρεθισμῶν ὁ κύων συνέδεσε τὸσον στενῶς ταῦτα, ὥστε ἡ ἔκκρισις τοῦ σιέλου νὰ γίνεταί διὰ τῆς παρουσιάσεως τῆς πινακίδος μόνης. Ἡ ἐρυθρὰ δηλ. πινακὶς ὑποκατέστησε διὰ τὸν κύνα τὸν ἐρεθισμὸν τῆς τροφῆς, κατέστη δηλ. δι' αὐτὸν ἀλλάθητον τεκμήριον τοῦ γεγονότος ὅτι ἐπρόκειτο νὰ ἐπακολουθήσῃ τροφή. Ὁ νόμος οὗτος ὠνομάσθη διὰ τοῦτο νόμος τῆς ὑποκαταστάσεως, ἐφαρμόζεται δὲ εἰς τὴν μάθησιν τῆς ὁμιλίας, τῆς πρώτης ἀναγνώσεως, τῆς γραφῆς, τῶν ξένων γλωσσῶν κ.λ.π.

4) Νόμος τῆς ἀναλογίας. Ὄταν, κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν βιβλίου περιγράφοντος ἀγνώστους εἰς ἡμᾶς χώρας ἢ λαοὺς, προσπαθοῦμεν νὰ σχηματίσωμεν παράστασιν σαφεῇ τῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων αὐτῶν, συσχε-

τίζομεν ταῦτα πρὸς ἄλλα γνωστὰ εἰς ἡμᾶς καὶ κατ' ἀναλογίαν λαμβάνομεν γνώσιν τοῦ βίου αὐτῶν. Οὗτος εἶναι ὁ νόμος τῆς ἀναλογίας, καθ' ὃν μαθηθάνομεν νέον τι συσχετίζοντες αὐτὸ πρὸς ὑπαρχούσας ἐν ἡμῖν παραστάσεις κοινὰ ἐχούσας γνωρίσματα πρὸς τὸ μαθηθάνομενον.

5) Νόμος τοῦ ἀποτελέσματος. Εἶναι γνωστὸν τὸ φαινόμενον, κατὰ τὸ ὅποιον παιδία τινὰ κλαίουσιν ἐξ συστήματος ἢ μετέρχονται καὶ ἄλλα διάφορα μέσα, διὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἐκ μέρους τῆς μητρὸς ἐκπλήρωσιν μιᾶς ἐπιθυμίας των. Τοῦτο συμβαίνει, διότι εἴτε ἐκ συμπτώσεως εἴτε ἐξ ἀδυναμίας τῆς μητρὸς ἐδόθη ἱκανοποίησις εἰς παράλογόν τινα ἀπαιτήσιν τοῦ παιδίου. "Ὅταν ἀντιθέτως τὸ παιδίον ὅχι μόνον δὲν ἀμείβεται εἰς παρομοίας περιπτώσεις, ἀλλὰ ἀγνοεῖται τελείως, λαμβάνει δὲ ἱκανοποίησιν εἰς τὰς δικαίας καὶ λογικὰς ἀπαιτήσεις του, τότε ὁμαλῶς προσαρμόζεται ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰς τὸ περιβάλλον του χωρὶς νὰ δημιουργῇ προβλήματα δι' ἑαυτὸ καὶ τοὺς πέριξ αὐτοῦ. Οὗτος εἶναι ὁ νόμος τοῦ ἀποτελέσματος, καθ' ὃν ἀπάντησις συνοδευσμένη ὑπὸ εὐαρέστου ἀποτελέσματος τείνει νὰ ἐπαναληφθῇ, ἐνῶ τοῦναντίον ἀπάντησις ἐπιφέρουσα δυσχέρεσκειαν ἐξασθενίζει.

6) Νόμος τῆς ἀσκήσεως. Πρὸς τὸν νόμον τοῦ ἀποτελέσματος συνδέεται στενῶτα καὶ ὁ νόμος τῆς ἀσκήσεως. Κατ' αὐτὸν ἡ χρῆσις ἐνδυναμώνει, ἡ δὲ ἀχρηστία ἐξασθενεῖ τὰς ἐν τῇ μαθησίᾳ ἐνώσεις.

Ἡ ἐντύπωσις τ.ἐ. καὶ ἡ ἀντίληψις τῶν μαθηθάνομένων ἐξαρτᾶται τὰ μάλιστα ἐκ τῆς ἐπαναλήψεως ἢ τῆς ἀσκήσεως, ὡς ἀρχαίῳθεν ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Πλουτάρχου παρατηρήθη καὶ ἐκ νεωτέρων πειραμάτων εὐρέθη.

3. Ἀρχαὶ καὶ μέθοδοι σπουδῆς. Ἀλλ' οἱ ἀνωτέρω τρόποι μαθήσεως ἰσχύουν κυρίως διὰ τὴν ἄμεσον γνώσιν τῶν ἀντικειμένων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου καὶ τὴν ἀπόκτησιν ἔξεων πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν στοιχειωδῶν ἀναγκῶν τῆς ζωῆς καὶ τὴν ὁμαλὴν προσαρμογὴν τοῦ ατόμου εἰς τὸ περιβάλλον.

Προκειμένου ὅμως διὰ τὴν ἀπὸ βιβλίων καὶ τῆς μελέτης ἀπόκτησιν γνώσεων ποίας μεθόδους δυνάμεθα νὰ χρησιμοποιήσωμεν καὶ ποία ἢ καλυτέρα καὶ ἀποδοτικωτέρα ἐξ αὐτῶν;

1) 'Η μέθοδος τοῦ ὅλου. 'Ο χρησιμοποιοῦν κατὰ τὴν μελέτην τοῦ τῆν μέθοδον τοῦ ὅλου ἀκολουθεῖ τὴν ἐξῆς πορείαν· α) ἀναγινώσκει τὸ ὑπὸ μελέτην μάθημα ἢ θέμα, διὰ νὰ λάβῃ γενικὴν ἐξ αὐτοῦ ιδέαν. Ἐπειτα ἀρχίζει πάλιν ἐκ νέου καὶ προχωρεῖ συστηματικῶς καὶ κριτικῶς εἰς τὴν μελέτην τοῦ ὑπογραμμίζων ἢ κρατῶν σημειώσεις τῶν σπουδαιοτέρων ἐξ αὐτῶν, ἐνῶ συγχρόνως συσχετίζει καὶ συνδέει μεταξύ των τὰ κύρια σημεῖα, ἐρμηνεύει γεγονότα ἢ φαινόμενα κ.ο.κ. Οὕτω τὸ μαθητὴν ἀπομνημονεύσας καθίσταται κτῆμα τοῦ μελετῶντος, ὁ ὁποῖος ὅχι μόνον δύναται ν' ἀποδώσῃ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ νὰ χρησιμοποίησιν τὰς ἐξ αὐτοῦ γνώσεις ὅπου καὶ ὅταν παραστῇ ἀνάγκη.

'Ο τρόπος οὗτος σπουδῆς εἶναι ἰδιαιτέρως κατάλληλος διὰ τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας, ψυχολογίας, λογοτεχνίας κ.τ.θ., ἔχει δὲ ὡς βάσιν τὴν κριτικὴν μέθοδον ἀπομνημονεύσεως.

2) 'Η τμηματικὴ μέθοδος. Κατ' αὐτὴν ἐπιχειροῦμεν νὰ μάθωμέν τι, π.χ. ποίημα ἢ μάθημα, χωρίζοντες αὐτὸ εἰς τμήματα (στροφάς ἢ παραγράφους) καὶ προσπαθοῦντες ν' ἀπομνημονεύσωμεν αὐτὸ κατὰ σειρὰν τὴν πρώτην στροφὴν ἢ παράγραφον, ἔπειτα τὴν δευτέραν κ.ο.κ. 'Η τοιοῦτου εἶδους μάθησις, ὡς εἶναι φανερόν, εἶναι μηχανικὴ καὶ ἐπιπολαία, αἱ δ' ἐξ αὐτῆς ἀποκτώμεναι γνώσεις ἐξυπηρετοῦν ἀνάγκας τῆς στιγμῆς μόνον, οὐχὶ δὲ τὸν βαθύτερον σκοπὸν τῆς γνώσεως.

3) 'Η μεικτὴ μέθοδος. Προκειμένου βεβαίως ν' ἀπομνημονεύσωμεν μακροσκελὲς ποίημα ἢ μέθοδος τοῦ ὅλου μόνη δὲν εἶναι ἡ κατάλληλότερα, δεδομένου ὅτι δὲν ἐξυπηρετεῖ τὴν κατὰ λέξιν ἀπομνημόνευσιν. Ἐξ ἄλλου ἡ χρῆσις τῆς τμηματικῆς μεθόδου δύναται νὰ ἔχῃ ὡς ἀποτέλεσμα τὸν ἐξωτερικὸν μόνον τρόπον συνδέσεως τῶν στίχων καὶ στροφῶν χωρὶς περαιτέρω προσπάθειαν πρὸς βαθύτεραν κατανόησιν τοῦ ποιήματος. Συνδυασμὸς τῶν δύο μεθόδων θὰ ἦτο εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἐνδεδειγμένος, διότι ἡ μὲν μέθοδος τοῦ ὅλου βοηθεῖ τὸ ἄτομον εἰς τὴν εὗρεσιν τῆς κεντρικῆς ιδέας τοῦ ποιήματος, ἐπομένως δὲ τὴν εὐκολωτέραν ἀπομνημόνευσιν αὐτοῦ διὰ τῆς λογικῆς συνδέσεως τῶν στροφῶν μεταξύ των, ἡ δὲ τμηματικὴ μέθοδος ἐξυπηρετεῖ τὸν χωρισμὸν εἰς μικροτέρας ἐνότητας καὶ τὴν εὐκολωτέραν κατὰ στίχον καὶ στροφὰς ἀπομνημόνευσιν αὐτοῦ.

Ἐκ πειραμάτων ἐξ ἄλλου ἀπεδείχθη ὅτι μεγαλύτερον εἶναι τὸ πο-

σοστόν τῶν διατηρουμένων στοιχείων καί ἡ διάρκεια τῆς διατηρήσεως αὐτῶν, ὅταν ἡ ἀπομνημόνευσις τῶν μανθανομένων γίνεται οὐχὶ τὴν αὐτὴν ἡμέραν διὰ πολλῶν ἐπαναλήψεων, ἀλλ' εἰς διαφόρους περιόδους, ὡς εἰς τὸ περὶ λήθης κεφάλαιον διελάβομεν, ὅποτε καὶ ὁ ἀπαιτούμενος ἀριθμὸς ἐπαναλήψεων εἶναι μικρότερος καὶ ἡ μάθησις εὐχερεστέρα.

Εἰς τὴν ἐμπέδωσιν καὶ ἀφομοίωσιν τῶν μανθανομένων συμβάλλει ἐπίσης τὰ μέγιστα καὶ ἡ αὐτενέργεια τοῦ μαθητοῦ ἢ σπουδαστοῦ, ὁ ὁποῖος ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δὲν δέχεται παθητικῶς γνώσεις, ἀλλὰ λαμβάνει κριτικὴν, ὡς ἐλέχθη, θέσιν ἀπέναντι αὐτῶν συστηματικοῦν καὶ ὁργανῶνων αὐτὰς περίξ ἐνὸς προβλήματος.

Εὐνόητον εἶναι ὅτι οἱ νόμοι οὗτοι μαθήσεως καὶ σπουδῆς ὡς καὶ οἱ προηγουμένως μνημονευθέντες τρόποι τοῦ συνειρμοῦ καὶ τῆς ἀναπλάσεως καὶ αἱ μέθοδοι ἀπομνημονεύσεως δὲν εἶναι οἱ μόνοι τρόποι, διὰ τῶν ὁποίων ὁ ἄνθρωπος ἀποκτᾷ γνώσεις. Ὑπάρχουν καὶ πλεῖστοι ἄλλοι, ὁ ἀριθμὸς καὶ τὸ εἶδος τῶν ὁποίων ποικίλλει ἀναλόγως τῆς ἱκανότητος ἐκάστου ἀτόμου πρὸς ἐπινόησιν τρόπων ἐπιλύσεως πρωτοτύπων προβλημάτων τοῦ βίου. Τὴν ἱκανότητα αὐτὴν, ἣτις συνίσταται κυρίως εἰς τὴν ταχυτάτην ὁργάνωσιν τῶν προτέρων γνώσεων καὶ προσαρμογὴν αὐτῶν εἰς νέαν τινὰ κατάστασιν, δὲν ἔχουσι πάντες οἱ ἄνθρωποι καὶ δὴ εἰς τὸν αὐτὸν βαθμόν· αὕτη χαρακτηρίζει κατ' ἐξοχὴν τὰ ἀνωτέρας εὐφυΐας ἄτομα.

4. Μάθησις καὶ κόπωση. Πλὴν τῶν στοιχειωδῶν γνώσεων, τὰς ὁποίας τὸ ἄτομον ἀποκτᾷ φυσικῶς καὶ ἀνέτως αὐξανόμενον εἰς ἡλικίαν καὶ ἀναπτυσσόμενον πνευματικῶς, αἱ λοιπαὶ γνώσεις προσλαμβάνονται κατὰ κανόνα ἐκ τῆς ἐν τῷ σχολείῳ διδασκαλίας καὶ τῶν βιβλίων γενικώτερον. Τοῦτο ἀπαιτεῖ συνεχῇ καὶ ἐντεταμένην πολλὰκις προσπάθειαν τοῦ ἀτόμου, ἣτις, ὅταν δὲν διακόπτεται διὰ καταλλήλως ὁργανωμένου προγράμματος ὥρῶν διδασκαλίας καὶ ψυχαγωγίας, ἐπιφέρει κόπωσιν καὶ δὴ ὑπερκόπωσιν, ἡ ὁποία δύναται νὰ ἀποβῇ εἰς βάρος τῆς ὑγείας καὶ τῆς περαιτέρω προόδου τῶν μαθητῶν.

Πρὸς ἀποφυγὴν τῶν κακῶν τούτων μεγίστη καταβάλλεται προσπάθεια ἐκ μέρους τῶν ψυχολόγων καὶ παιδαγωγῶν, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ὁργάνωσιν τῆς διδασκείας ὕλης, τὴν κατανομὴν τῶν ὥρῶν διδασκαλίας, τὴν ὁργάνωσιν τοῦ ἐλευθέρου χρόνου τῶν μαθητῶν ὡς καὶ τὴν τελειοποίησιν τῶν μεθόδων διδασκαλίας πρὸς ὄφελος αὐτῶν.

Ἄλλ' ἢ ἐκ μέρους τοῦ σχολείου μόνον προσπάθεια δὲν εἶναι ἀρκετὴ πρὸς ἀποφυγὴν τῶν δυσαρέστων ἀποτελεσμάτων τῆς κοπώσεως καὶ τῆς ἀτελοῦς ἐν τῷ σχολείῳ ἐργασίας. Πρέπει καὶ οἱ μαθηταὶ δι' ἀναθεωρήσεως τοῦ προγράμματος ἐργασίας των καὶ ἀποβολῆς τυχόν ἀποκτηθεισῶν κακῶν ἔξεων σπουδῆς ν' αὐξήσωσι τὴν ἀπόδοσιν τῆς ἐργασίας των ἐξοικονομοῦντες οὕτω χρόνον καὶ διὰ τὴν ψυχαγωγίαν των, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ ἐπέφερε πλήρη ἰσορροπίαν εἰς τὸν ὅλον ψυχοφυσικὸν ὀργανισμόν των.

Εἰς τοῦτο πολὺ θὰ βοηθήσῃ αὐτοὺς τὸ κατωτέρω παρατιθέμενον κριτήριον αὐτοεξετάσεως.

- Κριτήριον αὐτοεξετάσεως μαθητοῦ κατὰ Ruch ('Ρούχ).
Γράψατε κατακορύφως καὶ ἀριστερὰ εἰς φύλλον χάρτου τοὺς ἀριθμοὺς 1 - 21.
'Αναγνώσατε τὰς κατωτέρω ἐρωτήσεις καὶ ἀπαντήσατε εἰς ἐκάστην δι' ἐνὸς ν α ἢ ἢ 8 χ ι ὅσον δύνασθε εὐκρινῶς.
1. Μελετᾶτε ποτέ, ὅταν ὑπάρχουν ἄλλα πρόσωπα εἰς τὸ δωμάτιόν σας καὶ συζητοῦν ἢ ὅταν παίξῃ τὸ ραδιόφωνον;
 2. Μελετᾶτε ὑπὸ χρωματιστὸν φῶς;
 3. Ἐζητᾶσατε τὰ μάτια σας κατὰ τὰ δύο τελευταῖα ἔτη;
 4. Μήπως δὲν προλαμβάνετε νὰ περατώσατε ὅλα τὰ ὑπὸ μελέτην μαθήματά σας;
 5. Μήπως ὄνειροπολεῖτε, ὅταν διαβάζετε;
 6. Μήπως, διὰ νὰ ἀρχίσατε τὴν μελέτην σας, περιμένετε νὰ σᾶς ἔλθῃ πρῶτον ἡ ἄρεξις δι' αὐτήν;
 7. Μήπως, ὅταν μελετᾶτε, κάθε μικρὸς θόρυβος διαταράσῃ τὸν εἰρμὸν τῶν σκέψεών σας;
 8. Μήπως κάποτε σᾶς φαίνεται ὅτι εἰς τὴν μελέτην σας διήλθατε πολλὰς σελίδας, χωρὶς νὰ πάρετε τίποτε ἀπὸ τὸ περιεχόμενόν των;
 9. Μήπως διάφοροι ἀνησυχίαι σᾶς ἐμποδίζουν εἰς τὴν μελέτην σας;
 10. Μήπως συχνὰ εὐχέσθε, ἂν σᾶς ἦτο δυνατόν, ν' ἀφήσατε τὸ σχολεῖον καὶ ν' ἀσχοληθῆτε εἰς ἄλλην ἐργασίαν;
 11. Ὅταν εὐρίσκετε ἀγνωστον λέξιν εἰς τὴν μελέτην σας, συνηθίζετε νὰ καταφεύγετε εἰς τὸ λεξικόν;
 12. Κρατεῖτε σημειώσεις κατὰ τὴν μελέτην τῶν μαθημάτων σας ὑπὸ μορφήν διαγραμμάτων;
 13. Ὅταν μελετᾶτε διὰ τὰς ἐξετάσεις μήπως προσπαθῆτε ν' ἀπομνημονεύσατε τὰ μαθήματά σας λέξιν πρὸς λέξιν;
 14. Συνηθίζετε νὰ χρησιμοποιοῦντε τὰ μανθανόμενα εἰς τρόπον ὥστε νὰ βοηθῆσθε ὑπ' αὐτῶν καὶ εἰς τὰ ἄλλα μαθήματά σας;
 15. Συμβαίνει κάποτε νὰ μὴ γνωρίζετε τί ἀκριβῶς ἔχετε νὰ μελετήσατε;
 16. Προσπαθεῖτε συχνάκις ν' ἀναλύετε τὴν ἐργασίαν σας, ὥστε νὰ εὐρίσκετε ποῦ ἔχετε ἀδυναμίας;

17. Μήπως διατάζετε να παρακαλέσετε τὸν καθηγητὴν σας νὰ σᾶς ἐξηγήσῃ σκοτεινὰ σημεῖα τοῦ μαθήματος;
18. Μήπως δυσκολεύεσθε εἰς τὴν διάκρισιν τῶν σπουδαιοτέρων σημείων κατὰ τὴν μελέτην σας;
19. Σημειώνετε τὰ σπουδαῖα ἢ δύσκολα σημεῖα, ὥστε νὰ τὰ προσέζητε ἰδιαίτερώς, ὅταν θὰ κάμετε ἐπανάληψιν;
20. Μήπως μελετᾶτε τὰ μαθήματά σας μόνον καὶ μόνον χάριν τῆς ἐπιτυχίας σας εἰς τὰς ἐξετάσεις;
21. Μήπως μελετᾶτε πολὺ ἄργά τὴν νύκτα ἢ ἀκόμη καὶ ὅλην τὴν νύκτα πρὸ τῶν ἐξετάσεων;
 Ἐν ὑποσημειώσει θὰ εὑρετε τὴν κλεῖδα τῶν ἀπαντήσεων, αἵτινες χαρακτηρίζουν τὸν καλὸν καὶ κακὸν σπουδαστὴν. Ὅπου διαφωνεῖτε πρὸς αὐτήν, σημαίνει ὅτι ἐσχηματίσθη κακὴ τις ἔξις ἢ διάθεσις, ἣ ὁποία πρέπει νὰ διορθωθῇ.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. Ποία ἡ σχέσηις τῆς μνήμης πρὸς τὴν ἀνάπλασιν τῶν παραστάσεων;
2. Κατὰ τί διαφέρει τῆς μνήμης ἡ ἀνάμνησις;
3. Ποῖαι αἱ ιδιότητες τῆς καλῆς μνήμης καὶ τίς ἡ σχέσηις αὐτῶν πρὸς τὴν πνευματικὴν καὶ σωματικὴν ὑγείαν τοῦ ἀνθρώπου;
4. Τίς ἡ σχέσηις τῆς προσοχῆς καὶ τοῦ διαφέροντος πρὸς τὴν μνήμην;
5. Ποῖα τὰ πλεονεκτήματα τοῦ κοιτικῶς μανθάνειν;
6. Διατὶ ἡ ἔλλειψις οἰκογενειακῆς γαλήνης δύναται νὰ ἐπιδράσῃ κακῶς εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς ὅλης ψυχροσυνθέσεως τοῦ ατόμου;
7. Ποία ἡ γνώμη σας περὶ τῶν μνημονικῶν τύπων; Πιστεύετε εἰς τὴν ὕπαρξιν ἀμιγῶν τύπων; Ἐξηγήσατε.
8. Ποία ἡ σημασία τῆς μνήμης διὰ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου;
9. Τίς ἡ σχέσηις τῆς μνήμης πρὸς τὴν μάθησιν;
10. Ποῖαι αἱ μέθοδοι σπουδῆς; Ἀναπτύξατε.
11. Καταρτίσατε πρόγραμμα μελέτης καὶ ψυχαγωγίας ἀνάλογον πρὸς τὰς πνευματικὰς καὶ σωματικὰς δυνάμεις καὶ διαφέροντά σας.
 Ἐφαρμόσατε αὐτὸ ἐπὶ χρονικόν τι διάστημα. Ἀνακοινώσατε εἰς τὴν τάξιν τὰς παρατηρήσεις σας.

Κλείς 1. δχι, 2. δχι, 3. ναί, 4. δχι, 5. δχι, 6. δχι, 7. δχι, 8. δχι,
 9. δχι, 10. δχι, 11. ναί, 12. ναί, 13. δχι, 14. ναί, 15. δχι, 16. ναί,
 17. δχι, 18. δχι, 19. ναί, 20. δχι, 21. δχι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

ΦΑΝΤΑΣΙΑ

1. "Εννοια αὐτῆς. Εἰς τὴν ἀπόκτησιν γνώσεων ὁ ἄνθρωπος δὲν βοηθεῖται μόνον ὑπὸ τῆς ἀντιλήψεως, τῆς νοήσεως καὶ τῶν ἄλλων πνευματικῶν λειτουργιῶν, περὶ ὧν ὁ λόγος προηγουμένως, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἄλλης τινὸς σπουδαιοτάτης λειτουργίας, τῆς φαντασίας.

Παρατηρῶν ἀπὸ τοῦ λόφου τοῦ Δαφνίου τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν ἀναλογίζομαι πόσης χάριτος θὰ ἔστερουντο αἱ Ἀθηναί, ἂν ἔλειπεν ἡ Ἀκρόπολις καὶ ὁ Λυκαβηττός.

Βλέπων σήμερον τὸν κατεστραμμένον Παρθενῶνα σκεπτομαι ὅποιον θὰ ἦτο τὸ μεγαλεῖόν του κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς προτέρας μου πείρας φαντάζομαι πῶς θὰ διεξαχθῇ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἡ μεγάλη ἐορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ.

Ἐπίσης ἐπὶ τῇ βάσει δύο ἢ τριῶν λέξεων, ὡς π.χ. αἱ λέξεις Ἑλλάς - Χριστός, δύναμαι νὰ γράψω ἐκθεσιν περὶ τοῦ ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ.

Τέλος ἐκ παρατηρήσεως ἀπλοῦ φαινομένου δύναμαι νὰ εὕρω λύσιν εἰς πρόβλημα, τὸ ὅποιον μὲ ἀπασχολεῖ, ὡς ἐκ τῆς πτώσεως τοῦ μήλου ὁ Νεύτων συνήγαγε τὸν νόμον περὶ βαρύτητος.

Εἰς τὰ δύο πρῶτα παραδείγματα ἀνακαλοῦμεν κατὰ τοὺς γνωστοὺς τρόπους τοῦ συνειρμοῦ παραστάσεις ὑπαρχούσας ἐν ἡμῖν καὶ προσθέτοντες ἢ ἀφαιροῦντες διάφορα στοιχεῖα παράγομεν νέαν μορφήν.

Εἰς τὰ τελευταῖα ὁμῶς παραδείγματα ἐπὶ τῇ βάσει γνωπτῶν στοιχείων δημιουργοῦμέν τι ὅλως νέον.

Εἰς τὴν παραγωγὴν τῆς νέας ταύτης μορφῆς συμβάλλουν, ὡς εἶναι φανερόν ἐκ τῶν ἀνωτέρω παραδειγμάτων, στοιχεῖα γνωστικά, βουλητικά, συναισθηματικά, τὸ ὅλον τ.ἐ. πνεῦμα. Ἡ πνευματικὴ αὕτη λειτουργία, διὰ τῆς ὁποίας ἐπὶ τῇ βάσει ὑπαρχόντων ἐν ἡμῖν στοιχείων δημιουργοῦνται διὰ τῆς συνθετικῆς ἐνεργείας τοῦ πνεύματος νέαι μορφαὶ αὐτῶν, καλεῖται φαντασία.

2. Εἶδη φαντασίας. Καὶ ὅταν μὲν ἡ νέα μορφή παράγεται δι' ἀπλῆς προσθήκης ἢ δι' ἀπλῆς ἀφαιρέσεως στοιχείων τινῶν, ἡ φαντασία καλεῖται ἀναλόγως *π ρ ο σ θ ε τ ι κ ῆ* ἢ *ἀ φ α ι ρ ε τ ι κ ῆ*. Ὅταν ὅμως ἄλλοτε προσθέτοντες καὶ ἄλλοτε ἀφαιροῦντες δημιουργοῦμέν τι ὅλως νέον, κρατοῦμεν δ' ὡς βάσιν μόνον τὸ ἤδη ὑπάρχον, τότε ἔχομεν *δ η μ ι ο υ ρ γ ι κ ῆ ν*, τὴν καὶ κατ' ἐξοχὴν φαντασίαν.

Καὶ ὅταν μὲν καταβάλλωμεν βουλευτικὴν προσπάθειαν πρὸς παραγωγὴν τῆς νέας μορφῆς, τότε ἡ φαντασία εἶναι *ἐ ν ε ρ γ η τ ι κ ῆ*, ὅταν ὅμως, ὡς εἰς τὰ ὄνειρα ἢ τὰς ὄνειροπολήσεις, οὐδεμίαν καταβάλλωμεν ἐνσυνείδητον προσπάθειαν, ἡ φαντασία εἶναι *π α θ η τ ι κ ῆ*. Ἐξ ἄλλου, ὅταν ἡ παραγομένη διὰ τῆς φαντασίας μορφή εἶναι τόσον ἐναργής, ὥστε νὰ δύναται τις νὰ περιγράψῃ ἢ παραστήσῃ αὐτὴν ἐν πάσῃ δυνατῇ λεπτομερείᾳ, λέγομεν ὅτι τὸ ἄτομον τοῦτο ἔχει *ἐ π ο π τ ι κ ῆ ν* φαντασίαν.

3. Φύσις τῆς φαντασίας. Χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς φαντασίας εἶναι ἡ ἀπουσία ἐξωτερικῶν ἐρεθισμῶν. «Ἀπελθόντων», λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, «τῶν αἰσθητῶν ἐνείσιν αἱ αἰσθήσεις καὶ φαντασίαι ἐν τοῖς αἰσθητηρίοις»¹. Ὡς δὲ προῖον τῆς αἰσθήσεως εἶναι τὸ *α ἰ σ θ η μ α*, οὕτω καὶ προῖον τῆς φαντασίας εἶναι τὸ *φ ἄ ν τ α σ μ α*, ἡ παράστασις ἢ μὴ στηριζομένη ὅμως εἰς κατ' αἴσθησιν ἐρεθισμούς ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου προερχομένους.

4. Φαντασία καὶ προσωπικότης. Τὰ προϊόντα τῆς φαντασίας εὐρίσκονται εἰς ἅμεσον σχέσιν πρὸς τὸ *ἐ γ ὼ* τοῦ ἀτόμου. Τοῦτο δὲ διότι ὁ ἄνθρωπος ἀναλόγως τῆς κληρονομικότητος αὐτοῦ καὶ τοῦ περιβάλλοντος εἰς τὸ ὅποιον ζῇ ἀναπτύσσει διὰ τῆς φαντασίας ἴδιον ἐσωτερικὸν κόσμον διαμορφῶνων οὕτω τὴν προσωπικότητά του, τὴν ὅποιαν ἔπειτα προβάλλει διὰ τῆς ποικίλης ἐκφράσεως (ὁμιλίας, κινήσεων, παιγνιδίου, χοροῦ κλπ.) ἢ τῆς δημιουργίας (λογοτεχνίας, μουσικῆς, γλυπτικῆς κ.ἄ.) ἀποκαθιστῶν τὴν ἀπαραίτητον διὰ πάντα ἄνθρωπον ἐπαφὴν πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον.

5. Περιεχόμενον τῆς φαντασίας. Τὸ περιεχόμενον τῆς φαντασίας ἀναφέρεται εἰς τὸ παρὸν τὸ παρελθὸν ἢ τὸ μέλλον, ἔχει δὲ σχέ-

1. Ἀριστοτέλους *Περὶ ψυχῆς* III 2,426 β.

σιν πρὸς τοὺς σκοποὺς, τοὺς ὁποίους θέτει τὸ ἄτομον εἰς τὴν ζωὴν του, πρὸς τὰς φιλοδοξίας καὶ ἐπιθυμίας του καὶ τὴν προσπάθειαν πληρώσεως αὐτῶν. Διὰ τῆς φαντασίας του καλλιιεργεῖ πολλάκις ὁ ἄνθρωπος καὶ φόβους πιθανῆς ἀποτυχίας ἢ τιμωρίας, οἱ ὅποιοι ὅταν ὑπὲρ τὸ δέον ἀπασχολῶσιν αὐτόν, ἔχουν δυσμενῆ ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ψυχικῆς του υγείας δύνανται δὲ νὰ δημιουργήσουν ψυχικὰς ἀνωμαλίας ἐξικνουμένας μέχρι παρανοίας ἢ ἄλλης φρενοβλαβείας.

6. Φαντασία καὶ ἔμπνευσις. Τὴν κατ' ἐξοχὴν φαντασίαν ἢ, ὡς ἐκαλέσαμεν αὐτήν, τὴν δημιουργικὴν κατευθύνει κυρίως ὁ νοῦς καὶ ἡ βούλησις. Πολλάκις ὅμως ὁ ἄνθρωπος ἄγεται εἰς τὴν λύσιν ἀπασχολοῦντος αὐτὸν προβλήματος ἢ τὴν σύλληψιν νέας ιδέας ὑπὸ θείας τινὸς ἐκλάμψεως καὶ ὑποδείξεως αἰφνιδίως ἐπερχομένης, τῆς ἐμπνεύσεως, ἢ ὅποια ὅμως εἶναι τὸ προνόμιον ὠρισμένων ἐξαιρετικῶν φύσεων μόνον. Οὕτως ὁ Γκαῖτε λέγει ὅτι ἔγραψε τὸν Βέρθερον ὡς ἐν ὑπνοβασίᾳ εὐρισκόμενος. Ὁ Ἀρχιμήδης δὲ κολυμβῶν ἀνεκάλυψε τὴν φερώνυμον ἀρχήν.

Προκαλεῖται δ' ἡ ἔμπνευσις ἄλλοτε μὲν ἔκ τινος κατ' αἴσθησιν ἀντιλήψεως ὀπτικῆς, ἀκουστικῆς ἢ ἄλλης, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὅμως ἐπέρχεται αἰφνιδίως καὶ ἄνευ φανερᾶς τινὸς αἰτίας. Κατὰ τὸν Ribot Theodule (Ριμπώ Θεόδουλος 1839-1916) ἡ ἔμπνευσις εἶναι ἀποτέλεσμα ἐσωτερικῆς προεργασίας, παρατηρεῖται δ' εἰς ὅλα τὰ ἐξέχοντα πνεύματα, τοὺς μεγάλους ἐπιστήμονας, καλλιτέχνας, στρατηγούς κλπ., καὶ ἔχει ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὰς ἐνασχολήσεις αὐτῶν. Ἀλλ' ἡ ἔμπνευσις δὲν συνακολουθεῖ εἰς τοῦ ὅλου ἔργου τὴν περάτωςιν, ὡς ὁμολογεῖ καὶ ὁ ἐξετασθεὶς ὑπὸ τοῦ Binet Γάλλος ποιητῆς Hervieu Paul (Χερβιέ Παῦλος) (1857-1915) λέγων ὅτι μόνον ἡ πρώτη τῆς ιδέας ἀναλαμπὴ εὐφραίνει τὴν ψυχὴν, ἡ δ' ἔπειτα ἐργασία συντελεῖται μετὰ πολλοῦ κόπου καὶ μόχθου.

7. Σπουδαιότης τῆς φαντασίας. Ἡ φαντασία καὶ δὴ ἡ δημιουργικὴ εἶναι σπουδαιοτάτη διὰ τὴν ὕλικήν, τὴν πνευματικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν πρόοδον τοῦ ἀνθρώπου. Αἱ τεχνικαὶ καὶ ἐπιστημονικαὶ ἐφευρέσεις διὰ τῆς φαντασίας ἐπολλαπλασιάσθησαν, οἱ ἀρχηγοὶ δὲ θρησκευμάτων, οἱ μεγάλοι στρατηγοὶ καὶ ἐπιστήμονες ὀφείλουσι τὴν ἐπιτυχίαν καὶ πρόοδόν των κατὰ πολὺ εἰς τὴν γονιμότητα τῆς δημιουργικῆς

φαντασίας και την σύλληψιν δι' αὐτῆς καινοφανῶν καὶ πρωτοτύπων ἰδεῶν καὶ θεωριῶν.

Ἐπιστημονικὴ ἀνάπτυξις, καλλιτεχνικὴ δημιουργία, πολιτισμός, ὀφείλονται εἰς τὴν δημιουργικὴν φαντασίαν. Ἄνευ αὐτῆς ἡ πρόοδος τοῦ κόσμου θὰ ἔμενεν εἰς τὸ ἐπίπεδον τῶν ζώων. Διὰ τῆς φαντασίας μετατιθέμεθα εἰς τὴν θέσιν τοῦ πάσχοντος, δι' αὐτῆς δ' ἀπολαύομεν καλλιτεχνικοῦ ἀριστουργήματος, μεταρσιούμεθα καὶ ἀνυψοῦμεν ἑαυτούς. Δι' αὐτῆς καθίσταται δυνατὴ ἡ διακυβέρνησις τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως καὶ ἡ μεταβολὴ τῆς ὕψεως τοῦ κόσμου.

8. Καλλιέργεια τῆς φαντασίας. Ἡ φαντασία εἶναι εἰς διάφορον βαθμὸν ἀνεπτυγμένη εἰς τὰ διάφορα ἄτομα. Ἄλλα δηλ. εἶναι λίαν εὐφάνταστα καὶ ἔχουν ἀνάγκην περισταλτικῶν μέσων διὰ τὴν χαλιναγωγήσιν τῆς φαντασίας αὐτῶν, ὥστε νὰ μὴ ἀποβῇ αὕτη πρόξενος κακοῦ, ἄλλα δὲ ἔχουν ἀνάγκην διεγέρσεως καὶ κεντρισμοῦ τῆς φαντασίας αὐτῶν, διότι αὕτη εἶναι λίαν περιωρισμένη.

Εἰς τὴν διέγερσιν τῆς φαντασίας συντελοῦσι κυρίως

α) τὸ φυσικὸν περιβάλλον καὶ δὴ ἡ ἄμεσος πρὸς τὴν φύσιν ἐπαφὴ καθ' ὅλας αὐτῆς τὰς ἐκφάνσεις, τὸν ἑναστρον οὐρανόν, τὴν ἀγριότητα καὶ μεγαλοπρέπειαν αὐτῆς εἰς ὥρας χειμῶνος καὶ θεέλλης, τὴν ὠραιότητα αὐτῆς εἰς ὥρας γαληνιαίου δειλινοῦ ἢ θερινῆς πρωίας εἰς δάσος ἢ κοιλάδα καὶ ὅλας τὰς ποικιλίας τῶν τοπίων αὐτῆς,

β) ἡ μελέτη λογοτεχνικῶν βιβλίων ἀνεγνωρισμένης ἀξίας,

γ) ἡ ἐπίσκεψις καλλιτεχνικῶν ἐκθέσεων, ἡ ἀκρόασις μουσικῶν ἔργων καὶ ἡ παρακολούθησις θεατρικῶν ἔργων, ὡς ἡ ἀρχαία τραγωδία καὶ ἄλλα κλασσικὰ ἔργα Ἑλλήνων καὶ ξένων συγγραφέων.

Εἰς τὴν περιστολὴν τῆς φαντασίας συμβάλλουν ἅφ' ἑνὸς μὲν ἡ ὑποβολὴ εἰς κριτικὸν ἔλεγχον τῶν ἀποκτωμένων γνώσεων, ἅφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἐκ μέρους τῶν παιδαγωγῶν καὶ ἄλλων εἰδικῶν προσπάθεια βοηθείας τῶν νέων πρὸς ἀποβολὴν τῆς ἔξεως τοῦ ὄνειροπολεῖν δι' ὀργανώσεως τοῦ ἐλευθεροῦ ἰδία χρόνου αὐτῶν καὶ λύσεως τῶν ἀπασχολούντων αὐτοὺς προβλημάτων.

9. Ἰδανικά — Ὀνειροπολήσεις — Ὀνειρα. Πρὸς τὴν φαντασίαν συνδέονται στενῶτατα καὶ τὰ ἰδανικά, αἱ ὄνειροπολήσεις καὶ τὰ ὄνειρα.

α) Ἰδανικά. Λέγοντες ἰδανικὸν νοοῦμεν προβαλλομένην ζωηρῶς

ἐν τῇ συνειδήσει παράστασιν προτύπου τινὸς ἐκ τῶν μάλιστα ἐπιθυμητῶν. Εἶναι δὲ τὸ πρότυπον τοῦτο συγκεκριμένον πρόσωπον ἢ ἀφηρημένη ἰδέα (καθ' ἑαυτὸ ἰδανικόν) πρὸς τὰ ὅποια ἀποβλέπει τις. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἰδανικὸν ἱκανοποιεῖ, ὡς ἐκ τῆς φύσεώς του, τὴν δίψαν τῆς ψυχῆς τοῦ ατόμου, ἐνισχύει καὶ συγκεντρώνει πάσας τὰς δυνατότητας αὐτῆς διὰ τὴν πραγμάτωσίν του.

Ἐξαρτᾶται δ' ἡ γένεσις τοῦ ἰδανικοῦ ἐκ τοῦ περιβάλλοντος, κυρίως ὅμως καὶ ἐκ τῆς εὐφυίας καὶ τῆς ὅλης καταστάσεως τοῦ ψυχοφυσικοῦ ὁργανισμοῦ τοῦ ατόμου. Οὕτως ἐξηγεῖται πῶς ἄτομα τοῦ αὐτοῦ περιβάλλοντος, καὶ δίδυμα ἀκόμη, ὅλως διάφορα θέτουσιν εἰς τὴν ζωὴν των ἰδανικά.

Τὸ ἰδανικὸν εἶναι ὁ ἰσχυρότερος συντελεστὴς εἰς τὴν μόρφωσιν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ατόμου, διότι θέτει εἰς ἐνέργειαν τὴν βούλησιν καὶ ὁργανώνει τὰ ἐνστικτα, τὰς ὁρμὰς καὶ τὰς ἐπιθυμίας αὐτοῦ εἰς ἓν ἄρμονικὸν σύνολον. Δι' αὐτοῦ ἐπίσης ὁργανοῦνται πάντα τὰ στοιχεῖα τῆς προσωπικότητος περὶ ἓνα σκοπὸν ἢ κέντρον. Κατὰ τοῦτο δὲ τὸ ἰδανικὸν εἶναι τὸ μέσον, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπιτελεῖται ἡ πλήρωσις καὶ αὐτοπραγμάτωσις τοῦ ατόμου.

Τὰ ἰδανικά, ἰδίως τὰ συγκεκριμένα, διὰ τοῦ περιεχομένου αὐτῶν ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τὰς κρίσεις καὶ τὴν διαγωγὴν τῶν ατόμων, ἐπομένως δὲ καὶ ἐπὶ τὴν διαμόρφωσιν τῆς προσωπικότητος αὐτῶν. Οὕτως ὁ νέος ἢ ἡ νέα οἱ θέτοντες ὡς ἰδανικὸν τὸν πατέρα, τὴν μητέρα ἢ ἄλλο πρόσωπον ὑφίστανται ἄμεσον ἐπίδρασιν τῶν προτύπων τούτων, διότι ἐξιδανικεύοντες αὐτὰ μιμοῦνται πλὴν τῶν προτερημάτων των καὶ πολλὰ ἐλαττώματά των. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὰ ἰδανικά τῶν νέων τὰ ἔχοντα σχέσιν πρὸς τὰ κοινωνικὰ ἰδρύματα, τῆς οἰκογενείας, τῆς ἐκκλησίας, τῆς πολιτείας κλπ. Διὰ τοῦτο ὀρθῶς ἐλέχθη ὑπὸ τινος σοφοῦ· «εἶπατέ μου ποῖα αἰσθήματα κυριαρχοῦν εἰς τὴν νεολαίαν σας καὶ θὰ σοῦς εἴπω ποίου χαρακτῆρος θὰ εἶναι ἡ ἐπερχομένη γενεά».

β) Ὀνειροπολήσεις. Αἱ ὀνειροπολήσεις εἶναι ἐκδηλώσεις πόθων καὶ ἐλπίδων τῆς νεότητος σχέσιν ἔχουσαι πρὸς καθημερινὰ εἰδικὰ προβλήματα τοῦ ατόμου, ὡς ἡ οικονομικὴ, ἐπαγγελματικὴ ἢ ἄλλη ἀποκατάστασις αὐτοῦ, γενικώτερον δὲ πρὸς τὴν ἀνάγκην, τὴν ὁποίαν φύσει αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος καὶ δὴ ὁ νέος νὰ εὐρύνῃ τὸ ψυχικόν του στε-

ρέωμα καὶ νὰ πλάσῃ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν τιθεμένων ὑπ' αὐτοῦ ἰδανικῶν τὸν ἐσωτερικόν του κόσμον.

Κατὰ τὴν ὀνειροπόλησιν ὁ ἄνθρωπος παραδίδεται εἰς σκέψεις ἀφαιρούμενος τελείως πνευματικῶς ἐκ τοῦ περιβάλλοντος εἰς τὸ ὅποιον εὐρίσκεται καὶ ἄλλοτε μὲν, ὅταν ἐπινοῇ τρόπους καὶ διδῇ λύσεις εἰς τὰ προβλήματα του, πληροῦται αἰσιοδοξίας, ἄλλοτε δέ, ὅταν σκεπτόμενος εὐρίσκη δυσκολίας καὶ μάλιστα ἀνυπερβλήτους, ὡς νομίζει, ἀπογοητεύεται καὶ καθίσταται ἀπαισιόδοξος. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν αἱ ὀνειροπολήσεις συντελοῦν εἰς πολὺ ὀλιγώτερον βεβαίως βαθμὸν ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ ἰδανικά εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀτόμου.

Καὶ ἡ μὲν ἐν μέτρῳ ὀνειροπόλησις εἶναι τι φυσικὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὁ ὅποιος διὰ τῆς φαντασίας ἀναπληροῖ ἀνάγκας τῆς ψυχῆς του. Ὅταν ὅμως οὗτος ἐπιδίδεται εἰς τὴν ὀνειροπόλησιν ἐπὶ μακρὸν χρόνον καὶ δὴ εἰς ὥρας, τὰς ὁποίας θὰ ἠδύνατο δημιουργικῶς νὰ χρησιμοποιήσῃ, τοῦτο εἶναι σημεῖον ὅτι ψυχικὴ τις ἀνωμαλία ὑπάρχει εἰς τὸ ἄτομον καὶ ὅτι πρέπει νὰ καταβληθῇ προσπάθεια πρὸς ἀποφυγὴν τῆς τοιαύτης καταστάσεως, ἡ ὁποία εἶναι πολὺ πιθανὸν νὰ καταντήσῃ παθολογική.

γ) Ὀνειρα. Τὰ κατὰ τὸν ὕπνον φαντασμάτια καὶ ἐκδηλώσεις, τὰ λεγόμενα ἐνύπνια, εἶναι φαινόμενα καθολικά εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ἐνθυμοῦνται ὅμως αὐτὰ ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι συνήθισαν νὰ προσέχουν εἰς αὐτά.

Τὰ ὄνειρα εἶναι ἢ παραισθήσεις ἢ ψευδαισθήσεις, παραστάσεις δηλ. κατ' αἴσθησιν ἢ ἐξ ἀναμνήσεως καὶ φαντασίας, αἵτινες λόγῳ τῆς ζωρότητος αὐτῶν θεωροῦνται ὡς πραγματικὰ ἀντιλήψεις.

Τὰ αἷτια τῶν ὀνείρων εἶναι ψυχολογικά καὶ φυσιολογικά εἴτε φανερά εἴτε ἄδηλα· φόβοι ἀποτυχιῶν εἰς τὰς ἐξετάσεις καὶ ἐπιχειρήσεις, ἐλπίδες ἐπιτυχίας, θλίψεις ἐπὶ ἀπωλείᾳ προσφιλῶν, φροντίδες καὶ ποθοὶ παντὸς εἶδους.

Πολλὰ τῶν ὀνείρων πιστεύεται ὅτι εἶναι θεόπεμπτα καὶ προφητικά. Τὴν πίστιν δὲ ταύτην εἶχον καὶ οἱ πρόγονοι ἡμῶν, οἵτινες καὶ ὀνειροκρίτας εἶχον καὶ ὀνειροπόλους. Περὶ τούτων ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τὸ περὶ «τῆς καθ' ὕπνον μαντικῆς» ἔργον αὐτοῦ λέγει· «οὔτε καταφρονῇσαι ῥάδιον οὔτε πεισθῆναι».

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. Ἀπαριθμήσατε τὰ προβλήματα, τὰ ὅποια ἐκίνησαν τὴν φαντασίαν σας τὸ παρελθὸν εἰκοσιετηρέωρον.
2. Ποῖα ἐκ τῶν μαθημάτων βοηθοῦσιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς φαντασίας;
3. Τίς ἡ σχέσις φαντασίας καὶ διανοήσεως;
4. Τίς ἡ σημασία τοῦ περιβάλλοντος διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς φαντασίας;
5. Τίς ἡ σχέσις φαντασίας πρὸς τὰς ἄλλας πνευματικὰς λειτουργίας;
6. Τίς ἡ σπουδαιότης τῶν ἰδανικῶν διὰ τὸν ἄνθρωπον;
7. Τί εἶναι ἔμπνευσις;
8. Πιστεύετε εἰς τὰ ὄνειρα; Διατί;

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

Ο ΨΥΧΙΚΟΣ ΒΙΟΣ ΑΠΟ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗΣ ΑΠΟΨΕΩΣ

ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑ

Ἐξετάσαντες προηγουμένως τὸν ψυχικὸν βίον ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῶν πνευματικῶν λειτουργιῶν, αἵτινες συνεργοῦσιν εἰς τὴν νόησιν καὶ τὴν γνῶσιν, ἐρχόμεθα τῶρα νὰ ἐξετάσωμεν πῶς αὗται ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τὴν ὅλην ψυχικὴν διάθεσιν τοῦ ἀνθρώπου δημιουργοῦσαι εὐαρέστους ἢ δυσαρέστους εἰς αὐτὸν καταστάσεις, ἥτοι χαράν, λύπην, θαυμασμόν, ἀγανάκτησιν κλπ., νὰ ἐξετάσωμεν τ.ἔ. τὸν ψυχικὸν βίον ἀπὸ συναισθηματικῆς ἀπόψεως.

1. **Φύσις καὶ μορφαὶ τοῦ συναισθήματος.** Μαθητὴς τις πηγαίνει εἰς τὸ σχολεῖον χωρὶς νὰ ἔχη πλήρως παρασκευασθῇ. Σκεπτόμενος δὲ ὅτι εἶναι πιθανὸν νὰ κληθῇ πρὸς ἐξέτασιν αἰσθάνεται ἀγωνίαν καὶ φόβον. Αἰφνης ὅμως φθάνων εἰς τὸ σχολεῖόν του πληροφορεῖται ὅτι θὰ ἐκδράμουν εἰς τινὰ πλησίον ἐξοχὴν. Ἡ ἀπροσδόκητος αὕτη εἰδησις μεταβάλλει ἄρδην τὴν ψυχικὴν διάθεσιν τοῦ μαθητοῦ, ὁ ὁποῖος σκιρτᾷ πράγματι ἀπὸ χαράν.

Τὰ ψυχικὰ φαινόμενα, τὰ ὁποῖα ἐγεννήθησαν εἰς τὸν μαθητὴν τὸσον κατὰ τὴν πρώτην, ὅσον καὶ κατὰ τὴν δευτέραν περίπτωσιν, ἡ **δυσάρεστος** δηλ. κατ' ἀρχὴν καὶ ἀκολούθως ἡ **εὐάρεστος** κατὰστασις ἢ δημιουργηθεῖσα ἐν αὐτῷ λόγῳ ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν αἰτίων καλεῖται **συναίσθημα**. *Εἶναι* δηλ. τὸ συναισθημα εὐάρεστος ἢ δυσάρεστος κατάστασις, εἰς ἣν ὁ ἄνθρωπος διατίθεται λόγῳ ἐξωτερικῶν ἢ ἐσωτερικῶν ἐρεθισμῶν (αἰσθημάτων, παραστάσεων, διανοημάτων κλπ.).

*Ἀν ἀναλύσωμεν τὴν ψυχικὴν διάθεσιν τοῦ μαθητοῦ, καθ' ὃν χρόνον οὗτος εὗρίσκετο καθ' ὁδὸν μεταβαίνων εἰς τὸ σχολεῖον, ὥς καὶ τὴν

μεταβολήν, ἡ ὁποία ἐγένετο εἰς αὐτόν, ὅταν ἐπληροφορήθη τὰ τῆς ἐκδρομῆς, θὰ ἴδωμεν ὅτι ἡ δυσάρεστος διάθεσις αὐτοῦ ὠφείλετο, ὡς ἤδη ἐλέχθη, εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ἦτο πιθανὸν νὰ ἐξετασθῇ καὶ νὰ λάβῃ κακὸν βαθμόν, ἡ δὲ μεταβολὴ αὐτῆς εἰς εὐχάριστον εἰς τὸ γεγονὸς κυρίως ὅτι ἀπληλλάγη τοῦ ἐφιάλτου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ διότι θὰ ἀπελάμβανε τὸν καθαρὸν ἀέρα, τὸν ἥλιον καὶ τὴν φύσιν γενικώτερον κατὰ τὴν ἐκδρομήν.

Ἐκ τούτου συμπεραίνομεν ὅτι τὰ συναισθήματα ἔχουν τελολογικὸν χαρακτῆρα. Χαίρομεν δηλ. ἡ λυπούμεθα, διότι ὑπάρχει λόγος, σκοπὸς τις, ὡς τοῦτο διεκήρυξε πρῶτος ὁ Ἀριστοτέλης.

Ὡς ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται φανερόν, δύο εἶναι αἱ κύριαι μορφαὶ τῆς ἐκδηλώσεως τοῦ συναισθήματος, ἥτοι εὐαρέστησις καὶ δυσαρέσκεια εἰς ὅλας αὐτῶν τὰς ἀποχρώσεις. Ἐξικνεῖται δὲ ποσοτικῶς ἡ εὐαρέστησις ἀπὸ τῆς ἀπλῆς τέρψεως μέχρι τῆς ἐξάλλου χερᾶς, ἡ δὲ δυσαρέσκεια ἀπὸ τῆς ἀπλῆς δυσαρέστου καταστάσεως μέχρι τῆς βαθυτάτης θλίψεως καὶ ὀδύνης.

Ἀλλὰ καὶ κατὰ ποῖον διάφορος εἶναι ἐκάστοτε ἡ μορφή τῆς ἐκδηλώσεως τοῦ συναισθήματος, διότι ἄλλη π.χ. εἶναι ἡ ἀπολαυσις, τὴν ὁποίαν δοκιμάζει τις, ὅταν ἀκροᾶται ὠραίας μουσικῆς, ἄλλη δ' ὅταν ἀπολαύῃ τις ὠραίου γεύματος. Αἱ διανοητικαὶ ἄλλως τε ἀπολαύσεις πάντοτε ἐξετιμήθησαν ὡς ὑπέρτεραι τῶν ὕλικῶν παρὰ τὴν μεγαλύτεραν τῶν τελευταίων ἔντασιν.

Τὰ συναισθήματα διαρκοῦσι περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον χρόνον. Ἀναλόγως δὲ τῆς προδιαθέσεως ἐκάστου χρωματίζουσι καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀτόμου ὡς ἀπαισιοδόξου ἢ αἰσιοδόξου.

Τὰς σφοδράς διαταραχὰς τοῦ ψυχικοῦ βίου καλοῦμεν συγκινήσεις ἢ ἀψιθυμίας. Αἱ ἀψιθυμίαι περισσότερον ἀλλὰ καὶ τὰ συναισθήματα γενικῶς συνοδεύονται ὑπὸ φυσιολογικῶν ἐκδηλώσεων, ὡς π.χ. αἱ ἀλλοιώσεις τῆς ἀναπνοῆς, τῆς κινήσεως τῆς καρδίας, τῶν αἱμοφόρων ἀγγείων, τοῦ σφυγμοῦ κ.ἄ. Πολλάκις δὲ μεταβάλλεται καὶ ἡ λειτουργία τοῦ στομάχου, τῶν ἐντέρων, τοῦ ἥπατος κλπ., καὶ ἐπιτείνονται ἢ ἐπίσχονται ἀναλόγως αἱ λειτουργίαι τῶν ἐνδοκρινῶν ἀδένων, ἐξ οὗ καὶ τὸ ἐρύθημα ἢ ἀντιθέτως ἡ παρατηρουμένη ὠχρότης τοῦ προσώπου.

Τὰ συναισθήματα ἐπιδρῶσιν ἐπ' ἄλλα κατὰ πολλοὺς καὶ διαφόρους τρόπους. Π.χ. συναισθημά τι φαίνεται ἰσχυρότερον, ἐὰν ἐπακο-

λουθηῖς ἄλλο ἀντίθετον πρὸς αὐτό. Οὕτως ἡ εὐαρέστησις, τὴν ὁποίαν αἰσθάνονται οἱ γονεῖς μετὰ τὴν ἀνάρρωσιν τοῦ τέκνου των ἐξ ἀσθενείας τινός, εἶναι ἐντονωτέρα ἐκείνης, τὴν ὁποίαν συνήθως αἰσθάνονται ἐκ τῆς ὑγείας του. Ἰσχυρότερον φαίνεται τὸ συναίσθημα καὶ ὅταν ἀκολουθῇ εἰς ἄλλο ὁμοειδές. Ἐὰν ὅμως αἱ αὐταὶ παραστάσεις ἐπαναλαμβάνονται πολλάκις, τὸ ἐξ αὐτῶν παραγόμενον συναίσθημα ἀμβλύνεται καὶ καθίσταται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀτονώτερον. Οὕτω π.χ. ὁλονὲν ἀτονωτέρα ἀποβαίνει εὐαρέστησις προερχομένη ἐκ παντοίων ὀλικῶν ἀγαθῶν.

Διάφορος εἶναι ἡ σχέσις τῆς ἐπιδράσεως τῶν συναισθημάτων ἐπ' ἄλληλα, προκειμένου περὶ τῶν μεικτῶν λεγομένων συναισθημάτων, ἐκείνων δηλ. εἰς ἃ φαίνεται νὰ ἀναμειγνύται ἡ λύπη μετὰ τῆς ἡδονῆς. Οὕτως ἔχομεν τὴν ἀγόγγυστον ὑποταγὴν εἰς τὰς ἀντιξοότητες τῆς ζωῆς ἢ τὴν ἀνοχὴν δυσaréστου καταστάσεως μακρᾶς πολλάκις διαρκείας πρὸς ἐξυπηρέτησιν ἀνωτέρου τινός σκοποῦ.

2. Εἶδη συναισθημάτων. Εἶπομεν ἤδη ὅτι αἱ κύριαί μορφαί τῆς ἐκδηλώσεως τῶν συναισθημάτων εἶναι ἡ εὐαρέστησις ἢ δυσaréσκεια, ἡ χαρὰ ἢ λύπη εἰς ὅλας αὐτῶν τὰς ἀποχρώσεις. Ἄλλ' ἡ εὐχαρίστησις αὕτη ἢ δυσaréσκεια εἶναι εὐνόητον ὅτι προέρχεται ἐκ διαφόρων ἐκάστοτε λόγων. Ἄλλοτε π.χ. εὐχαριστούμεθα ἢ δυσareστούμεθα, διότι τρώγομεν εὐγευστον φαγητὸν ἢ λαμβάνομεν πικρὸν φάρμακον ἄλλοτε δὲ δι' ἄλλους λόγους. Τὰ συναισθήματα ταῦτα, τὰ ὁποῖα προέρχονται κατ' εὐθείαν ἐξ αἰσθημάτων, ἔχουν δὲ ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὴν εὐεξίαν τοῦ σώματος, καλοῦμεν κατ' αἰσθησιν ἢ ὀργανικὰ συναισθήματα.

Ἄλλ' ὁ ἄνθρωπος, ὡς κατ' ἐξοχὴν πνευματικὸν ὄν, χαίρει ἢ λυπεῖται, αἰσθάνεται εὐαρέστησιν ἢ δυσaréσκειαν, ὅταν κάμη ἀγαθὴν τινα ἢ κακὴν πρᾶξιν, ὅταν ἀπολαύῃ ὥραιας μουσικῆς συμφωνίας ἢ καλλιτεχνήματος ζωγραφικῆς, γλυπτικῆς κ.λ.π., ὅταν βλέπῃ ὅτι οἱ πέραν αὐτοῦ εὐτυχοῦν ἢ δυστυχοῦν κλπ. Τὰ συναισθήματα ταῦτα ἔχοντα ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὴν πνευματικὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν προερχόμενα οὐχὶ ἐξ αἰσθημάτων ἀλλὰ παραστάσεων, ἐννοιῶν, κρίσεων κ.λ.π. καλοῦνται πνευματικὰ ἢ ἀνώτερα συναισθήματα καὶ εἶναι διαφόρων εἰδῶν ἀναλόγως τῆς προκαλούσης αὐτὰ αἰτίας.

Κατωτέρω θ' ἀσχοληθῶμεν λεπτομερέστερον εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν

πνευματικῶν συναισθημάτων καὶ δὴ τῶν ἐξ αὐτῶν σπουδαιότερων.

3. Πνευματικὰ ἢ ἀνώτερα συναισθήματα. Τὰ ἀνώτερα συναισθήματα πηγάζουσιν ἐκ τοῦ βάθους τῆς προσωπικότητος τοῦ ατόμου, διὰ τοῦτο καὶ τὸ περιεχόμενόν των εἶναι βαθύτερον καὶ πλουσιώτερον τῶν κατ' αἴσθησιν συναισθημάτων. "Ενεκα τούτου κυριαρχοῦσι ταῦτα τῆς ὅλης βουλήσεως μὴ δυνάμενα νὰ διακυβερνηθῶσι δι' ἐσωτερικῆς προσπαθείας τοῦ ἀνθρώπου. Τοῦτο δύναται τις εὐκόλως νὰ κατανοήσῃ, ἂν ἀναλογισθῇ ὅτι οὐδεὶς, ὅσον καὶ ἂν ἔχῃ ἰσχυρὰν βούλησιν, δύναται π.χ. νὰ καταστείλῃ τὰς τύψεις τῆς συνειδήσεώς του διὰ τυχόν διαπραχθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ κακὴν πράξιν.

"Εκαστον τῶν ἀνωτέρων συναισθημάτων ἔχει ἴδιον περιεχόμενον, τὸ ὅποιον δὲν εἶναι δυνατόν εὐκόλως ποιοτικῶς καὶ λογικῶς νὰ ἐκφράσωμεν· μᾶλλον δυνάμεθα νὰ ἐπιβιώσωμεν αὐτὸ διὰ τῆς τέχνης ἢ μετατιθέμενοι εἰς τὴν ψυχικὴν κατάστασιν τοῦ βιοῦντος αὐτὸ ἢ ἀναλογιζόμενοι, δι' αὐτοκρισίας, τὴν συνηθεστάτην περίπτωσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡμεῖς ἐκδηλοῦμεν τὸ συναίσθημα τοῦτο.

Τῶν πνευματικῶν συναισθημάτων διακρίνομεν τὰς κάτωθι κατηγορίας·

1. Καλαισθητικὰ ἢ καλολογικὰ συναισθήματα.
2. Συμπαθητικὰ καὶ ἀντιπαθητικὰ συναισθήματα.
3. Αὐτοσυναίσθημα.
4. Συναίσθημα τῆς τιμῆς.
5. Διανοητικὰ συναισθήματα.
6. Ἡθικὰ συναισθήματα.
7. Θρησκευτικὰ συναισθήματα.

A. Καλαισθητικὰ ἢ καλολογικὰ συναισθήματα. Ὀνομάζομεν καλαισθητικὰ ἢ καλολογικὰ τὰ συναισθήματα τὰ προερχόμενα ἐκ τῆς ἐν τῇ φύσει ἢ τέχνῃ μορφῆς τῆς τάξεως, τοῦ ῥυθμοῦ καὶ τῆς ἁρμονίας. Ὁ χορὸς, ἡ μουσικὴ, ἡ θρησκεία, αἱ παντοῖαι ἐπιστῆμαι καὶ τέχναι ἐνέχουσι στοιχεῖα καλαισθητικὰ. Ἡ μεγαλοπρέπεια ἐπίσης τῶν φυσικῶν φαινομένων, ἡ κομψότης τῆς ἐκφράσεως εἰς τὸν λόγον, ἡ ἀπεικόνισις τῶν χαρακτηρῶν εἰς τὴν τραγωδίαν ἢ τὸ μυθιστόρημα πληροῦσιν ἡμᾶς τοιούτων εὐγενῶν συναισθημάτων. Ἐπὶ πλεόν ἢ ἐκ τούτων ψυχικὴ εὐαρέστησις οὐ μόνον τέρπει καὶ ἀνακουφίζει ἐπιφέρουσα ἀληθῆ χαράν, ἀλλὰ καὶ ἐξευγενίζει ἀνυψοῦσα τὸν ἄνθρωπον εἰς ἀνωτέρας σχέ-

ψεις, εἰς ἡθικούς διαλογισμούς ὑπὲρ τὸ ταπεινόν, τὸ αἰσχρόν, τὸ ἀνῆθικον καὶ καθιστᾷ αὐτὸν κρείσσονα ἑαυτοῦ. «Τίποτε», λέγει ὁ Ὀβίδιος, «δὲν ἐξημερώνει τόσον τὰ ἥθη καὶ δὲν ἀπομακρύνει τὴν ἀγριότητα, ὅσον ἡ μετὰ σταθερότητος ἀφοσίωσις εἰς τὴν σπουδὴν τῶν καλῶν τεχνῶν». Σπανίως ἄνθρωποι συγκινούμενοι ἐπὶ τῷ καλῷ δύνανται νὰ διανοηθῶσιν ἢ πράξωσι κακόν τι, αἰσχρόν ἢ ταπεινόν. Τούναντίον δὲ ἐκ τοῦ καλοῦ συγκινούμενοι στρέφουσιν τὸν νοῦν πάντοτε πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ τὴν ἀρετὴν, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης κατιδὼν εἶπε: «πρὸς ἀρετὴν τοι τείνει καὶ δύναται ποιεῖν τι τὸ τῆς ψυχῆς ἥθος παρασκευάζειν».

Τὰς τοιαύτας συγκινήσεις ἢ συναισθήματα καλοῦμεν καλὰ ἢ αἰσθητικά, ὡς προερχόμενα ἐκ παραστάσεων ἢ ἀντιλήψεων καλῶν ἢ αἰσχυρῶν.

Εἶναι δὲ τὰ συναισθήματα ταῦτα κοινὰ εἰς πάντας τοὺς ὕμεις ἀνθρώπους, ποικίλλει ὅμως ἡ ἐκδήλωσις των ἀναλόγως τῶν ἀτόμων, ἰσχυροτάτη οὖσα εἰς τοὺς ἔχοντας ἰδιοφυίαν πρὸς τοῦτο καλλιτέχνας.

Εἰς τὴν διέγερσιν τοῦ καλαισθητικοῦ συναισθήματος συντελοῦσι δύο στοιχεῖα· α) τὸ καλλιτεχνικῶς ἢ φυσικῶς ὥραϊον, τ.ἔ. τὸ καλὸν καθ' ἑαυτὸ καὶ β) τὸ ἐγὼ μὲ τὰς γνώσεις καὶ τὴν ἀνεπτυγμένην ἢ μὴ κρίσιν.

Τὰ συναισθήματα τὰ γεννώμενα διὰ τῆς ἀπλῆς μόνον θεᾶς τοῦ ὥραϊου, ὡς λ.χ. πίνακος ζωγραφικῆς ἢ ὥραϊου τοπίου, καλοῦμεν ἀπλᾶ καλαισθητικὰ συναισθήματα. Τὰ γεννώμενα ὅμως κατόπιν ἐμβριθοῦς παρατηρήσεως καὶ μελέτης τοῦ καλλιτεχνικοῦ ἔργου — εἴτε λόγῳ ἐμφύτου προδιαθέσεως εἴτε λόγῳ ἀσκήσεως καὶ ἔξεως — καλοῦμεν σύνθετα καλαισθητικὰ συναισθήματα.

α) Χαρακτηριστικὰ τοῦ καλοῦ. Τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ καλοῦ καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ προερχομένων συναισθημάτων εἶναι: α) ὅτι ἀρέσκεται τις ἐπὶ τῷ καλῷ καὶ δυσαρεστεῖται ἐπὶ τῷ αἰσχυρῷ ἄνευ ἐπιθυμίας κτήσεως ἢ οἰκειοποιήσεως αὐτοῦ, ἄνευ ἰδιοτελοῦς ὑπολογισμοῦ, ὡς πρῶτος ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ Ῥητορικῇ αὐτοῦ καθώρισεν εἰπὼν· «καλὸν ἐστίν, ὃ ἂν δι' αὐτὸ αἰρετὸν ὄν ἐπαινετὸν ᾖ». Κατὰ ταῦτα διαφέρει τὸ καλαισθητικὸν συναισθημα οἷουδὴποτε ἄλλου ἐξ ὕλικῆς ἡδονῆς προερχομένου· ἢ τοῦ συναισθήματος τοῦ ἐκ τοῦ ὠφελίμου προερχομένου, β) ὅτι εἶναι καλὸν δὲν εἶναι καλὸν δι' ἑν ἄτομον καὶ αἰσχρόν δι' ἄλλο, ἀλλὰ γενικῶς τὸ καλὸν εἶναι διὰ πάντας καλόν. Ἄν δὲ

πάντες δὲν συναισθανώμεθα τὸ ἐκ τοῦ καλοῦ συναίσθημα, λ.χ. ἔκ τινος μουσικῆς συνθέσεως, τοῦτο εἶναι ζήτημα ἀναπτύξεως καὶ μορφώσεως. Σημειωτέον ὅτι, κατ' Ἀριστοτέλην, τὸ καλὸν δὲν εἶναι αὐθυπαρκτὸς τις ὀντότης αἰωνία, ἐνιαία καὶ ἀναλλοίωτος, ὡς παρὰ Πλάτωνι, ἀλλὰ ποικίλλει κατὰ τὰ ἀντικείμενα εἰς τὰ ὅποια ἀναφέρεται καὶ τὰ καλαισθητικὰ κριτήρια καὶ διαθέσεις τῶν ἀτόμων, γ) τὸ καλαισθητικὸν συναίσθημα εἶναι ἔμφυτον εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ εἰς πολλὰ ἐκ τῶν ζώων. Καὶ οἱ ἄγριοι ἀκόμη στολίζουσιν ἑαυτοὺς στίζοντες μάλιστα ἐπὶ τῶν χειρῶν των διαφόρους παραστάσεις. Τινὰ τῶν ζώων ἐπίσης μεγίστην καταβάλλουσι προσπάθειαν πρὸς ἐπίδειξιν τῆς ὠραιότητος αὐτῶν, ἰδίᾳ δὲ τὰ ἄρρενα (ὡς π.χ. ὁ ταῶς).

β) Εἶδη τοῦ καλοῦ. Τρία εἶδη καλοῦ διακρίνομεν· τὸ χαρίεν, τὸ ὑψηλὸν καὶ τὸ καθ' αὐτὸ καλόν.

Τοῦ χαρίεντος τὰ χαρακτηριστικὰ εἶναι ἡ λεπτότης καὶ ἡ κομψότης τῆς μορφῆς, προκειμένου δὲ περὶ ἀνθρώπων καὶ ἡ κομψότης τῶν τρόπων.

Τοῦ ὑψηλοῦ τὰ χαρακτηριστικὰ εἶναι τὸ διεγειρόμενον συναίσθημα θαυμασμοῦ ἐκ τῆς ὑπερβολῆς καὶ τοῦ ὑπερμέτρου, προκειμένου δὲ περὶ ἀνθρώπων ἐκ τοῦ ὑπερανθρώπου καὶ τοῦ μεγαλειώδους. Οὕτως ἡ πτῆσις τῶν γιγάντων τῆς ἀεροπορίας, ἡ μυκωμένη θάλασσα καὶ οἱ ἥρωες τῶν τραγικῶν, ἰδίᾳ δ' οἱ τοῦ Αἰσχύλου, ἔχουσι τὸν χαρακτῆρα τοῦ ὑψηλοῦ.

Τοῦ καθ' αὐτὸ καλοῦ τὰ χαρακτηριστικὰ εἶναι διάφορα. Οὕτω, τοῦ λεκτικοῦ κάλλους χαρακτηριστικὰ εἶναι ἡ σαφήνεια ἡ καθαρότης, ἡ ἀκρίβεια, ἡ ἐνἀργεια, ἡ γλαφυρότης, ἡ ἐνότης, ἡ δύναμις καὶ δῆ, ἀναλόγως, τοῦ γράφοντος ἢ τοῦ λέγοντος.

Συναφῆ πρὸς τὸ καλὸν ἡ παραλλαγαὶ αὐτοῦ εἶναι τὸ τραγικὸν καὶ τὸ κωμικὸν ἢ γελοῖον.

Τὸ τραγικόν, καθ' ὃ ἀπεικονίζονται αἱ περιπέτειαι, ἡ δυστυχία καὶ ἡ συμφορά, ἀπαντᾷ τακτικῶς εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν μοῖραν τοῦ ἀνθρώπου, ἄριστα ἀπεικονιζόμενον εἰς τὰς τραγωδίας τοῦ Αἰσχύλου ἰδίᾳ, ὡς εἰς τὴν περιγραφομένην μοῖραν τῆς Κασσάνδρας.

Εἰς τὰς περιπετείας ταύτας ὁ ἥρωας παρίσταται περιπίπτων εἰς δυστυχίαν ἕνεκα τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἁμαρτημάτων ἢ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ,

προκαλῶν οὕτω τὸν ἔλεον καὶ τὸν φόβον, δι' οὗ ἐξυψοῦται ὁ θεατῆς πνευματικῶς, ἐξαίρεται τὸ θυμικὸν καὶ καθαίρονται τὰ πάθη, ὡς ὁρθῶς ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ ὀρισμῷ τῆς τραγῳδίας καθώρισε.

Τὸ κωμικὸν ἢ τὸ γελοῖον εἶναι βάσεις διαφόρων μορφῶν τοῦ λόγου, ἤτοι τῆς εὐθυμολογίας, τῆς εἰρωνείας, τοῦ σαρκασμοῦ καὶ τῆς σατύρας. Αἱ μορφαὶ αὗται τοῦ λόγου διακρίνονται μεταξύ των, διότι ἐν μὲν τῇ εὐθυμολογίᾳ τὸ γελοῖον ἐκφέρεται μετ' εὐνοίας πρὸς τὸ πρόσωπον εἰς ὃ ἀπευθύνεται, ἐν δὲ τῷ σαρκασμῷ μετὰ δηκτικότητος. Ἐλαφροτέρα μορφή τοῦ σαρκασμοῦ εἶναι ἡ εἰρωνεία, διακρινομένη εἰς λεπτὴν καὶ βαρεῖαν.

Τὸ γελοῖον καὶ ὁ γέλωας γενικώτερον ἐγένοντο ἀντικείμενον μελέτης παρὰ πολλῶν ψυχολογούντων. Ὁ Dumas, ὁ Bergson κ.ἄ. τὸ γελοῖον ἀποδίδουσιν εἴτε εἰς τὴν κατὰπτωσιν ἰδέας τινὸς ἢ προσώπου ἢ πράγματος, ὅπερ προηγουμένως μέγα καὶ ἐξαίρετον ἐθεωρήθη (θεωρία τῆς καταπτώσεως), εἴτε εἰς τὸ ἀπροσάρμοστον τῶν λεγομένων ἢ δρωμένων, τὸ φύσει ἀντιφατικὸν (θεωρία τῆς ἀντιφάσεως).

Εἰς ἀμφοτέρας τὰς ὡς ἄνω περιπτώσεις, τὸ γελοῖον προέρχεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἐν ἀρχῇ ἢ παρατήρησις ἢ ἀκρόασις παράγει συναισθημα θαυμασμοῦ καὶ ἐκπλήξεως καὶ μεγάλα γεγονότα προσδοκῶνται, ἀλλ' ἔπειτα εἴτε σκοπίμως (ὡς εἰς τὸν Καραγκιόζην) εἴτε τυχαίως, λόγῳ αἰφνιδίας μεταστροφῆς, γεννᾶται συναισθημα ἀντίθετον, ὅπερ προκαλεῖ τὸν γέλωτα.

Πηγὴ τῶν καλολογικῶν συναισθημάτων εἶναι ἡ φύσις καὶ ἡ παντοία καλλιτεχνία, ἡ μουσικὴ, ἡ ποίησις καὶ αἱ εἰκαστικαὶ τέχναι — ἀρχιτεκτονικὴ, γλυπτικὴ, ζωγραφικὴ — ἐπενεργοῦσαι εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ καλολογικοῦ συναισθήματος διὰ τῆς ἁρμονίας τῶν χρωμάτων, τῶν ἡχῶν καὶ τῶν γραμμῶν τῶν μορφῶν.

γ) Ἡ ἔρευνα τοῦ καλοῦ. Τὰ καλολογικὰ συναισθήματα περισσότερο τῶν ἄλλων ἡρευνήθησαν καὶ δὴ διὰ τῶν κάτωθι μεθόδων· α) τῆς παρακολουθήσεως ἰχνογραφημάτων τῶν παιδῶν κατὰ τὰς διαφόρους ἡλικίας, β) τῆς προτιμήσεως ὀρισμένων ἐκ πολλῶν προβαλλομένων χρωμάτων, γ) τῆς καλαισθητικῆς ἐκτιμήσεως ἔργων τέχνης ἢ εἰκόνων αὐτῶν.

Ἡ πειραματικὴ ἔρευνα τῶν καλαισθητικῶν συναισθημάτων τὴν ἀρχὴν ἔχει ἀπὸ τοῦ Πυθαγόρου, κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἀπὸ τοῦ

Fechner, ὅστις καὶ εὔρε τὴν καλουμένην *χρυσήν τομήν*, καθ' ἣν οἱ ἄνθρωποι τείνουσιν αὐθορμήτως εἰς τὴν προτίμησιν τοῦ ὀρθογωνίου, τοῦ ἔχοντος ἀναλογίαν πλάτους πρὸς μήκος, οἷα ἡ τοῦ μήκους πρὸς τὸ ἄθροισμα μήκους καὶ πλάτους, ἥτοι $\frac{\Pi}{M} = \frac{M + \Pi}{\Pi}$

Ἡ θεωρία τοῦ Fechner ἐφηρμόσθη εἰς τὴν σπουδὴν τῆς συμμετρίας καὶ ἰσορροπίας. "Όταν δηλ. ζητῆται παρ' ατόμου τινὸς νὰ διαπεράσῃ κατακόρυφον διὰ μέσου ὀριζοντίας γραμμῆς, τοῦτο ἐκλέγει τὸ μέσον σημεῖον. "Όταν ἐξ ἄλλου μορφῇ ἢ σχῆμα ἀκανονίστου μεγέθους πρόκειται νὰ διατμηθῇ, τὰ περισσότερα ἄτομα σύρουσι τὴν γραμμὴν κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ σχηματίζωσιν ἴσας ἐκτάσεις. Ἀντὶ δηλ. νὰ λαμβάνωσι τὸ μέσον σημεῖον μεταξὺ τοῦ ἀκροτάτου ἀριστεροῦ καὶ τοῦ ἀκροτάτου δεξιοῦ, εὐρίσκουσι τὸ κέντρον τοῦ βάρους θεωροῦντα ὅτι τὸ ἀντικείμενον ἔχει ἐν τῇ πραγματικότητι βάρος.

Ἐκ τῶν γενομένων νεωτέρων ἐρευνῶν προέκυψεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος φέρει ἐκ κληρονομικότητος τὴν ἱκανότητα ἀπολαύσεως τοῦ καλοῦ ἐν τῇ φύσει καὶ τῇ τέχνῃ, ἀλλ' ὅτι αὕτη πρέπει νὰ καλλιεργῆται διὰ ν' ἀναπτυχθῇ. Φύσει τ.ἐ. τὸ χρῶμα, ἡ εἰκὼν καὶ τὰ ἄσματα εὐχαριστοῦσι τὸν ἄνθρωπον, πλὴν ἄλλη εἶναι ἡ ἀπόλαυσις καὶ ἡ εὐχαρίστησις τοῦ ἀνεπτυγμένου ἀνθρώπου καὶ ἄλλη ἡ τοῦ ἀμορφώτου· ἄλλαι αἱ προτιμήσεις τοῦ παιδίου καὶ ἄλλαι αἱ τοῦ ἐνηλίκου. Τὸ παιδίον π.χ. προσελκύεται ἐκ τοῦ περιεχομένου τῆς εἰκόνας καὶ οὐχὶ ἐκ τῆς καλλιτεχνικῆς ἀξίας τῆς μορφῆς.

Ἡ ἱκανότης πρὸς αἰσθητικὴν ἐκτίμησιν εἰκόνων, χρωμάτων, ῥυθμῶν, ποιημάτων, μουσικῶν τεμαχίων, ὡς καλλιτεχνημάτων ἢ στοιχείων τοῦ καλλιτεχνικοῦ ἔργου, ἀρχεται εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας. Διὰ νὰ ἀναπτυχθῇ ὁμως αὕτη χρειάζεται συστηματικὴν ἀγωγὴν καὶ ἀσκήσιν, ποικίλλει δὲ τὰ μέγιστα ἀπὸ ατόμου εἰς ἄτομον καὶ ἔχει ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὸ μορφωτικὸν καὶ πολιτιστικὸν ἐπίπεδον τῆς οἰκογενείας καὶ τοῦ εὐρυτέρου κοινωνικοῦ περιβάλλοντός του.

Β. Συμπαθητικὰ καὶ ἀντιπαθητικὰ συναισθήματα. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀλβανικοῦ πολέμου, ὅταν οἱ Ἕλληνες ἀγωνιζόμενοι κατὰ τῶν ὑποῦλως πληξάντων αὐτοὺς ἐχθρῶν ἔδρεπον δάφνας καὶ ἐκέρδιζον σειρὰς νικῶν, οἱ φιλέλληνες λαοὶ τῆς γῆς ἔχαιρον μεθ' ἡμῶν διὰ τὰ κατορθώματα τῶν ἡρώων μας, παρέσχον δὲ πᾶσαν δυνατὴν βοήθειαν διὰ

τὴν ἀνακούφισιν τῆς Ἑλλάδος ἐκ τῶν δεινῶν τῆς.

Ἐπίσης, ὅταν ἀργότερον εἰς τὸν ὄγκον τῶν Ἱταλῶν προσετέθησαν καὶ τὰ ἑκατομύρια τῶν Γερμανῶν καὶ ἐπνιζαν τὴν μικράν μας πατριδα παρὰ τὴν γενναίαν καὶ ὑπεράνθρωπον ἀντίστασιν τῶν στρατιωτῶν μας, οἱ ὄντως φίλοι τῆς Ἑλλάδος μετέσχον ὁλοψύχως εἰς τὸ πένθος μας.

Ἡ συμμετοχὴ αὕτη ἡ ἐγκάρδιος εἰς τὴν χαρὰν ἢ τὴν λύπην τῶν ἄλλων εἶναι συναίσθημα **συμπαθητικόν**.

Εἶναι δὲ ἡ **συμπάθεια** «τὸ θεϊότατον πάθος» τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας, ἐκδηλουμένη οὐχὶ μόνον ὡς **συγχαίρειν** καὶ **συλλυπεῖσθαι** ἐπὶ τῇ εὐτυχίᾳ ἢ δυστυχίᾳ τῶν ἄλλων, ἀλλὰ καὶ ὡς εὐγνωμοσύνη ἐκ μέρους τοῦ βοηθουμένου καὶ ὡς μεγίστη χαρὰ καὶ εὐτυχία τοῦ δυναμένου νὰ βοηθήσῃ τὸν συνάνθρωπόν του, κηρυχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ναζωραίου ὡς ὑψίστη ἀρετὴ καὶ οὐσία τοῦ Θεοῦ.

Εἶναι δὲ τὰ συμπαθητικὰ συναισθήματα σπουδαιότατα, διότι ἐξ αὐτῶν πηγάζει ἡ ἠθικὴ ἐνότης, ἡ συνεργασία, ἡ ἀλληλοβοήθεια, ἡ δικαιοσύνη κλπ.

Γεννῶνται δὲ τὰ συμπαθητικὰ συναισθήματα πρῶτον μὲν ἕνεκα τῆς ὁρμῆς πρὸς αὐτοσυντηρησίαν. Ἀγαπᾷ δηλ. ὁ ἄνθρωπος τὸν ἑαυτὸν τοῦ πρῶτον, τὴν δ' ἀγάπην τοῦ ταύτην ἐπεκτείνει ἔπειτα πρὸς τοὺς οἰκείους τοῦ καὶ δὴ ἐκείνους, οἵτινες βοηθοῦσιν αὐτόν, καὶ πρὸς πάντας τοὺς ἀνθρώπους ἀργότερον. Ἄλλ' εἰς τὴν γένεσιν τῶν συμπαθητικῶν συναισθημάτων συμβάλλει καὶ ἡ ψυχολογικὴ συμπάθεια, ἡ ἰκανότης δηλ. νὰ μεταθέτῃ τις ἑαυτὸν εἰς τὴν κατάστασιν ἐνὸς ἀναξιοπαθοῦντος ἢ δυστυχοῦντος καὶ νὰ μετέχῃ τῶν συναισθημάτων, ἅτινα κατέχουσιν αὐτὸν εἴτε ἐξ ἀγάπης πρὸς αὐτὸν εἴτε καὶ ἐκ φόβου μήπως ἐμπέσῃ ποτὲ εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ δυστυχοῦντος.

α) **Εἶδη συμπαθητικῶν συναισθημάτων.** Τὸ πρῶτον καὶ σπουδαιότερον τῶν συμπαθητικῶν συναισθημάτων εἶναι ἡ πρὸς τὰ τέκνα **στοργή** τῶν γονέων καὶ δὴ τῆς μητρός, ἥτις ἐργάζεται νυχθημερόν καὶ μοχθεῖ διὰ τὴν ὑγείαν καὶ εὐημερίαν αὐτῶν. Εἶναι δὲ τὸ συναίσθημα τοῦτο ἰσχυρότατον καὶ εἰς τὰ ζῶα, τὰ ὅποια φθάνουνσι μέχρις αὐτοθυσίας, προκειμένου νὰ προστατεύσουν τὰ τέκνα των.

Ἐπέκτασις τῆς πρὸς τὰ τέκνα στοργῆς εἶναι ἡ **συμπάθεια**

πρὸς τοὺς οἰκείους καὶ ἡ πρὸς τοὺς ἄλλους φιλικία¹, ἡ ὁποία, ὅταν εἶναι ἀληθὴς καὶ εἰλικρινής, στηρίζεται δηλ. ἐπὶ τοῦ ἀμειβαίου σεβασμοῦ καὶ τῆς ἐκτιμήσεως τῶν φίλων, εἶναι τὸ μεγαλύτερον ἀπόκτημα τοῦ ἀνθρώπου.

Συγγενὲς πρὸς τὴν συμπάθειαν συναισθημα, πλὴν διάφορον αὐτῆς, εἶναι ὁ οἶκος. Διαφέρει δ' ἡ συμπάθεια τοῦ οἴκου, διότι, ὡς καὶ ἡ λέξις ὑποδηλοῖ, ἡ συμπάθεια προϋποθέτει βαθμὸν τινα ἰσότητος καὶ βαθυτέρου συνδέσμου. Συμπαθοῦμεν τινὰ ἐπὶ χαρᾷ ἢ λύπῃ, ἐπὶ εὐαρεστήσει καὶ πόνῳ· τοῦναντίον οἰκτείρομεν μόνον τοὺς πάσχοντας ἢ τοὺς εὐρισκομένους εἰς ἀνάγκην.

β) Ἀντιπαθητικὰ συναισθήματα. Τινὲς τῶν ἀνθρώπων λυποῦνται διὰ τὴν εὐτυχίαν τῶν ἄλλων, χαίρουσι δὲ διὰ τὴν δυστυχίαν των. Τοῦτο συμβαίνει, διότι ἡ εὐτυχία γεννᾷ πολλάκις τὸν φθόνον ἢ ἄλλα τοιαῦτα συναισθήματα πηγάζοντα ἐκ τῆς παντοειδοῦς φιλαυτίας τοῦ ἀνθρώπου. Τὰ συναισθήματα ταῦτα καλοῦνται ἀντιπαθητικά, κυριώτεροι δὲ μορφαὶ τούτων εἶναι ἡ ζήλοτυπία, ἡ ἀδίαφορία, ἡ νέμεσις, ὁ φθόνος, τὸ μῖσος καὶ ἡ ἐπιχαιρεκακία, τὸ ἀγριώτερον τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν.

Γ. Αὐτοσυναίσθημα. Ὅταν ἀναλογιζώμεθα ὅτι προοδεύομεν εἰς τὰ μαθήματά μας ἢ ὅτι ἐπιτυγχάνομεν εἰς τὰς πράξεις ἢ ἐπιχειρήσεις μας, καταλαμβανόμεθα ὑπὸ εὐαρέστου συναισθήματος ἱκανοποιήσεως. Τοῦναντίον ὅταν ἐνθυμώμεθα ὅτι ὑστερήσαμεν εἰς τινὰ περίστασιν, εἴτε εἰς τοὺς τρόπους εἴτε εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ καθήκοντος ἡμῶν, δυσαρεστούμεθα.

Τὸ συναισθημα τοῦτο τῆς εὐαρεστῆσεως ἢ δυσαρεστῆσεως, τὸ ὁποῖον γεννᾶται ἐν ἡμῖν λόγῳ παραστάσεων περὶ τῆς ἰδίας ἡμῶν ἀξίας ἢ ἀπαξίας ὀνομάζεται αὐτοσυναίσθημα.

Τὸ αὐτοσυναίσθημα, ὡς βλέπομεν εἰς τὰ ἀνωτέρω παραδείγματα, ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν παραστάσεων ἢ τῆς συνειδήσεως, ἣν ἔχομεν περὶ ἡμῶν αὐτῶν ἢ ἄλλως τῆς αὐτοσυνειδησίᾳς ἡμῶν εἴτε αὕτη

1. Κατὰ τὸν Ἰσοκράτην· «πάντων κτημάτων κράτιστόν ἐστιν φίλος σαφὴς καὶ ἀγαθός». Κατὰ δὲ τὸν Εὐριπίδην· «Οὐκ ἐστιν οὐδὲν κρεῖττον ἢ φίλος σαφὴς».

είναι ἐσφαλμένη εἴτε μή. Καί ἐφ' ὅσον μὲν ἀναλογιζόμεθα ὅτι ἔχομεν προτερήματα, ἀποκτῶμεν συνήθως θάρρος καὶ ἀποφασιστικότητα, πολ-
λάκις ὅμως ἀγόμεθα καὶ εἰς ὑπερηράνειαν, τῦφον καὶ ὑπερφροσύνην.
Ἐφ' ὅσον δὲ αἰσθανόμεθα ὅτι ἔχομεν ἀδυναμίας ἢ ἐλαττώματα, φύ-
σει ὁρμῶμεν πρὸς τὴν ζηλοτυπίαν, τὸν φθόνον, τὴν δειλίαν ἀλλὰ καὶ
τὴν ταπεινοφροσύνην. Ἄν ὅμως ἔχωμεν ὀρθὴν περὶ ἡμῶν ἐκτίμησιν
κρίνοντες ἀμερολήπτως τὰ ἐλαττώματα καὶ προτερήματά μας, προφυ-
λασσόμεθα ἀπὸ τῶν ὑπερβολῶν τούτων τῆς μεγαλαυχίας, τοῦ ἐγωῖσμοῦ
καὶ τῆς αὐταρεσκειᾶς ἀφ' ενός, καὶ τῆς δειλίας καὶ τῆς μικροψυχίας
ἀφ' ἑτέρου.

Τὸ αὐτοσυναίσθημα ὡς ἔκφρασις κρίσεως περὶ τῆς ἀξίας ἢ ἀπαξί-
ας ἡμῶν προϋποθέτει ὅτι ὑπάρχει εἰς τὸν ἄνθρωπον τάσις πρὸς τελειο-
ποίησιν καὶ πρόοδον αὐτοῦ. Κατὰ ταῦτα μεγίστη εἶναι ἡ σημασία τῆς
ὀρθῆς ἐκτιμήσεως τῶν προτερημάτων καὶ ἐλαττωμάτων μας, τοῦ (γινῶ-
θαι στυγνόν), πρὸς ἀνάπτυξιν ὅλων τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν
δυνάμεων ἡμῶν καὶ τὴν ἐπιτυχίαν σκοπῶν, οὓς προθέτομεν καὶ ὧν
ζητοῦμεν τὴν ἐκπλήρωσιν, καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ ὀρθὴ ἐκτίμησις τοῦ κό-
σμου τῶν ἀξίων ὑπερτιμωμένων τῶν πνευματικῶν ἐξ αὐτῶν.

Ἄν ἀναλογισθῶμεν τὴν ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαν φύσιν τοῦ αὐτοσυναί-
σθηματος, κατανοοῦμεν εὐκόλως τὴν σπουδαιότητα αὐτοῦ διὰ τὴν ψυ-
χικὴν ἰσορροπίαν. Ἄν τὸ ἄτομον διὰ τῆς ἐργασίας του καὶ τῆς προσ-
αρμογῆς του εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ ἐπαγγέλματος του ἔχη, πλὴν τῆς
ιδίᾳς ἱκανοποιήσεως, καὶ τὴν ἐκ μέρους τῆς κοινωνίας ἐκτίμησιν, ἂν
δύναιται νὰ συνεργάζεται μετὰ τῶν ὁμοίων του ἐκτιμώμενον παρ' αὐ-
τῶν καὶ νὰ εὕρῃσκη οὕτω τὴν αὐτοπραγμάτωσιν καὶ αὐτοτελείωσιν
του, ἂν ἔχη ὀρθὴν προσαρμογὴν εἰς τὰς σχέσεις του πρὸς τὸ ἕτερον
φῶλον ἐκτιμώμενον ὑπ' αὐτοῦ, τότε εἶναι εὐτυχὲς καὶ ἔχει ψυχικὴν γα-
λήνην καὶ ἰσορροπίαν.

Ἐκ τῆς τοιαύτης τριπλῆς ἰσορροπίας τοῦ ἀτόμου ἐξαρτᾶται καὶ ἡ
κοινωνικὴ ἰσορροπία.

Ἄν τὸν ἀντίον εἰς τὴν προσαρμογὴν του ὁ ἄνθρωπος ἀποτυγχάνῃ
εἰς τὰς τρεῖς ταύτας ἀπαιτήσεις, πᾶν κακὸν εἰς τε τὸ ἄτομον καὶ τὴν
κοινωνίαν ἐπέρχεται καὶ ἀδικία καὶ ὑποτίμησις ἑαυτοῦ καὶ φθόνος καὶ
θυμὸς καὶ προσβολή.

Τὸ συναίσθημα τοῦτο ἀπαιτεῖ διὰ τὴν ὀρθὴν ἀνάπτυξιν του, ὅπως ὁ

άνθρωπος ἔχη τὴν ἱκανότητα πρὸς αὐτογνωσίαν ἢ αὐτοσυνειδησίαν, γινῶσιν δηλ. τῶν σκοπῶν, οὓς προθέτει καὶ ἀκολουθεῖ εἰς τὴν ζωὴν τοῦ γινῶσιν τοῦ προορισμοῦ τοῦ καὶ κατανόησιν εἰς ἐκάστην περίστασιν τοῦ τί δύναται καὶ τί πρέπει νὰ πράττῃ, διὰ νὰ εἶναι καλῶς προσηρμοσμένος εἰς τὸ περιβάλλον του.

Δ. Τὸ συναίσθημα τῆς τιμῆς. Πρὸς τὸ αὐτοσυναίσθημα συνδέεται στενῶς τὸ συναίσθημα τῆς τιμῆς, τὸ ἐκ τῆς ἐπιδοκιμασίας καὶ τῶν ἐπαίνων καὶ τῶν ψόγων τῶν ἄλλων περὶ ἡμῶν γεννώμενον. Γνωστὸν καὶ ἐκ τῆς καθ' ἡμέραν πείρας εἶναι καὶ ἐκ τῆς κλαστικῆς ἰδίᾳ λογοτεχνίας πόσον εὐφραίνεται ὁ ἄνθρωπος καὶ ὑπεραίρεται τιμώμενος παρὰ τῶν ἄλλων ἀτόμων ἢ τῆς κοινωνίας, πόσον δὲ λυπεῖται καὶ «δάκρυ χέει» ἀδίκως κατηγορούμενος οὐχὶ σπανίως ἐκ φθόνου παρ' ἄλλων, οὔτινες διὰ κρυφίων ὑποβολῶν διασπείρουσι συκοφαντίας, δημιουργοῦντες οὕτω κατ' ἀθῶν ἀνθρώπων καὶ εὐεργετῶν πολλακίς δυσμενῇ κοινὴν γνώμην, δυναμένην νὰ ὠθήσῃ εἰς ἐγκλημα ἢ εἰς ἀδικίας ἀνεπανορθώτους.

Διὰ τοῦτο ἐπιτακτικῶς ἐπιβάλλεται ἡ μετὰ βάσανον πίστις εἰς τὰς διαδόσεις καὶ κατηγορίας τὰς κατὰ προσώπων ἐκ τοῦ ἀφανοῦς διασπειρομένας, ἰδίᾳ παρὰ μὴ ἐπαίόντων, ἀλλὰ παρὰ τοῦ χυδῆν ὄχλου καὶ τῶν ἀμορφώτων ἀνθρώπων. Τοῦτο δὲ διότι «κρίνουσι μὲν ἄμεινον οἱ πολλοί, ὅταν σκεπτόμενοι ἀποφαίνωνται», ἀλλ' εἰς τὴν μόρφωσιν τῆς ὡς ἄνω κοινῆς γνώμης συντελοῦσι μόνον οἱ φθονοῦντες κακεντρεχῶς, τοῦ ἄλλου κόσμου ἀκολουθοῦντος τυφλῶς ἀνευ βασιάνου καὶ ἐξετάσεως. Διὰ τοῦτο, ὡς ὁ Πλάτων λέγει· «φροντιστέον οὐχὶ τί ἐροῦσιν οἱ πολλοί, ἀλλ' ὅ,τι ὁ ἐπαίων περὶ δικαίων καὶ ἀδίκων, ὁ εἷς καὶ αὕτῃ ἡ ἀλήθεια». Δικαίως δὲ καὶ ὁ Ἡράκλειτος ἀπὸ αἰώνων διεκήρυξεν· «εἷς ἐμοὶ μυρίοι, ἐὰν ἄριστος ᾖ».

Τὸ συναίσθημα τοῦτο ἐξ ἄλλου προφυλάσσει καὶ ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν συμμόρφωσιν αὐτοῦ πρὸς τὸ κοινῶς παρὰ τῆς κοινωνίας παραδεδεγμένον. Καὶ τοῦτο διότι τὸ «τί θὰ πῇ ὁ κόσμος, ἡ κοινωνία» εἶναι φραγμὸς καὶ ἔλεγχος εἰς τὴν ἐκτέλεσιν πράξεων μελετωμένων ὑπὸ τινος.

Οἱ ἄνθρωποι διαφέρουσι μεταξύ των ὡς πρὸς τὴν εὐαισθησίαν εἰς τὸ συναίσθημα τοῦτο τῆς τιμῆς ἀναδεικνυόμενοι οἱ μὲν φιλοτιμότεροι

τῶν ἄλλων. Ἡ φιλοτιμία αἰτίαν ἔχει πρῶτον μὲν τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ καθήκοντος, ἔπειτα δὲ τὴν φιλοδοξίαν, τὴν ἄμιλλαν, τὸν φόβον, τὸν φόγον, ἔτι δὲ τέλος τὴν καλὴν παρὰ τῶν ἄλλων μεταχείρισιν, ἐξ ἧς παρακινεῦνται καὶ φιλοτιμοῦνται οἱ ἄνθρωποι εἰς τὴν συμμόρφωσίν των πρὸς τὰς θελήσεις τῶν ἄλλων ἢ πρὸς τὸν νόμον καὶ τὸ ἔθιμον.

Φιλοτιμοῦνται δὲ ἀμφοτέρω τὰ φύλα ἐξ ἴσου, πλὴν τὸν φόγον αἰσθάνονται τὰ θήλεα περισσότερον τῶν ἀρρένων. Εἶναι δὲ ἡ φιλοτιμία περισσότερον ἀνεπτυγμένη εἰς τὸν Ἕλληνα ἢ εἰς ἄλλους λαούς, φιλόξενον ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων ἀποδεικνύμενον καὶ πᾶσαν φιλαλληλίας πρᾶξιν ἐπιδεικνύοντα, ἐφ' ὅσον ἐκκλησίαις γίνεται εἰς τὰ εὐγενῆ αὐτοῦ αἰσθήματα.

Τοῦ συναισθήματος τούτου ἔχομεν διαφόρους παραλλαγάς, τὴν φιλοτιμίαν, τὴν ἄμιλλαν, τὸν αὐτοσεβασμόν, τὴν συστολήν, τὴν αἰδῶ, τὴν φιλοδοξίαν, τὴν ματαιοδοξίαν ἢ τὴν ἀλαζονείαν, ἔναντι δὲ τῶν ἄλλων ἔχομεν διαφόρους τοῦ συναισθήματος τούτου ἐκδηλώσεις, ὡς ἡ ἐκτίμησις, ἡ ἀναγνώρισις ὑπεροχῆς, ὁ σεβασμὸς καὶ ὁ θαυμασμὸς.

Εἶναι δὲ ὁ θαυμασμὸς ἀνώτερον συναισθημα, ὅπερ αἰτίαν ἔχει πρῶτον μὲν τὸ κάλλος, δεύτερον δὲ τὴν ἀνωτερότητα. Θαυμάζει δηλ. τις τὸ κάλλος εἴτε ἐν τῇ τέχνῃ εἴτε ἐν τῇ φύσει, ὡς ἐπίσης καὶ τοὺς ἔχοντας ἐξαιρετικὴν τινα ἱκανότητα εἰς ὑπέρτερον βαθμὸν ἢ τοὺς κατορθοῦντάς τι ἐξαιρετικὸν ἢ πρωτότυπον ἢ σπάνιον.

Ε. Διανοητικὰ συναισθήματα. Ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἐμφανίσεώς του ἐπὶ τῆς γῆς ἠσθάνθη τὴν ὁρμὴν πρὸς γινῶσιν τοῦ περιβάλλοντος αὐτὸν κόσμου, ἐξ οὗ καὶ ἐδημιουργήθησαν ἡ φιλοσοφία, ἡ ἐπιστήμη, τὰ γράμματα, αἱ τέχναι καὶ ὁ ὅλος πολιτισμὸς. Ἡ τάσις αὐτῆς τοῦ ἀνθρώπου πρὸς γινῶσιν καὶ ἡ εὐαρέστησις, τὴν ὁποίαν αἰσθάνεται ἐκ τῆς εὐρέσεως τῆς ἀληθείας καὶ τῆς προσκτήσεως γνώσεων ὡς καὶ ἡ δυσαρέστησις αὐτοῦ, ὅταν δυσχεραίνεται ἡ προσπάθειά του πρὸς εὐρεσιν τῆς ἀληθείας, ἀποτελοῦσι τὰ διανοητικὰ συναισθήματα.

Διάφορα εἶναι τὰ αἷτια καὶ τὰ εἶδη τῶν διανοητικῶν συναισθημάτων ἢ περιέργεια, ὁ θαυμασμὸς, ἡ ἀμφιβολία κ.ἄ. Ἐπέκτασις ἐντονωτέρα τοῦ συναισθήματος τῆς περιεργείας εἶναι ἡ ἀνυπομονησία, ὑπερβολὴ δὲ αὐτῆς ἡ ὑποψία.

Πρὸς τὰ διανοητικὰ συναισθήματα συνδέονται στενῶτα τὰ διανοητικὰ διαφέροντα, τὰ ὅποια καὶ πηγάζουσιν ἐκ τῶν πρώτων. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ περὶ διανοητικῶν διαφορόντων γνώσεις ἡμῶν εἶναι σχετικαὶ πρὸς τὰς περὶ διανοητικῶν συναισθημάτων, τὰ ὅποια εἶναι τὰ ἐλατήρια καὶ κίνητρα τῆς διαρκείας καὶ ἐνεργείας τῶν διαφορόντων.

ΣΤ. Ἠθικὰ συναισθήματα. Ἐκ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς ζωῆς ἐν γένει ἔχομεν ἅπειρα παραδείγματα ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι ἐθυσιάσθησαν εἰς τὸν βωμὸν τῶν ιδεωδῶν τῆς ἀνθρωπότητος ἢ τοῦ ἔθνους των, ἄλλοι μὲν ἐξ αὐτῶν ἀφιερῶσαντες τὴν ζωὴν των διὰ ν' ἀπαλλάξουν τὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ ἀσθενειῶν, ὅπως ὁ Παστέρ, ὁ Φλέμινγκ κ.ἄ., ἄλλοι δὲ ἀγωνισθέντες μέχρις ἐσχάτων, ὥς οἱ Ἕλληνες κατ' ἐξοχὴν, διὰ νὰ διατηρήσουν τὴν ἐλευθερίαν των καὶ τὴν ἀκεραιότητα τῆς πατρίδος των. Ὑπάρχουν τούναντίον ἄνθρωποι, οἱ ὅποιοι χάριν χρημάτων παρέδωσαν εἰς τοὺς ἐχθροὺς καὶ τὴν πατρίδα των ἀκόμη, πλεῖστα δὲ εἶναι τὰ παραδείγματα ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἐλαφρᾷ τῇ συνειδήσει συκοφαντοῦν, διασύρουσιν τὴν τιμὴν καὶ τὴν ὑπόληψιν τῶν συνανθρώπων των ἢ καὶ ἀδικοῦν αὐτοὺς πασιφανῶς χάριν ἀτομικῶν συμφερόντων.

Τοὺς πρώτους ἐκ τῶν ἀνθρώπων τούτων ἐπαινοῦμεν, τιμῶμεν καὶ θεωροῦμεν ἥρωας καὶ εὐεργέτας τῆς ἀνθρωπότητος, τοὺς δευτέρους δὲ ψέγομεν καὶ καταδικάζομεν ὡς προδότας, συκοφάντας καὶ ἀδίκους.

Τὰ συναισθήματα, τὰ ὅποια γεννῶνται ἐν ἡμῖν ἐν τῇ προσπάθειᾳ μας ὅπως ἐκτιμήσωμεν καὶ κατατάξωμεν τὰς πράξεις τῶν ἀνθρώπων ὡς καλὰς ἢ κακὰς, καλοῦμεν ἠθικὰ συναισθήματα.

Ἐξ ἄλλου ἐκ τῆς προσπάθειάς μας ταύτης πρὸς ἐκτίμησιν τῶν πράξεων ἡμῶν καὶ τῶν ἄλλων ὡς ἀγαθῶν ἢ κακῶν ἀποκτῶμεν συνειδήσιν τοῦ τί ἐστὶ καλὸν ἢ κακόν, ἠθικὴν τ.ἔ. συνείδησιν. Εἰς τὴν μόρφωσιν τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως συντελοῦσι πλὴν ἄλλων καὶ ἡ οἰκογενειακὴ ἀνατροφή, ἡ ἐπίδρασις τοῦ σχολείου καὶ τοῦ κοινωνικοῦ ἐν γένει περιβάλλοντος, ὅπου ὁ ἄνθρωπος ἐθίζεται νὰ μιμῆται ἢ νὰ ἐπιδοκιμάζῃ τὰς ὀρθὰς πράξεις, νὰ ἀποδοκιμάζῃ δὲ καὶ ν' ἀποφύγῃ τὰς κακὰς. Οὕτως ἡ ἠθικὴ συνείδησις, ἡ ὁποία λαμβάνει ὀλίγον κατ' ὀλίγον θέσιν ἐσωτερικοῦ νομοθέτου, ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τὴν ἀποστροφὴν ἀπὸ τοῦ κακοῦ οὐχὶ χάριν ἐπαίνου ἢ πρὸς ἀποφυγὴν ψόγου, ἀλλὰ διὰ τὴν πρᾶξιν καθ' ἑαυτήν. Οὕτω γεννῶνται τὰ ἠθικὰ συναισθήματα, ἥτοι ἠθικ-

καὶ εὐαρέστησις, ὅταν αἱ βουλήσεις καὶ πράξεις ἡμῶν συμφωνῶσι πρὸς τὰς ἠθικὰς ἐν ἡμῖν ιδέας, αἰδώς δὲ καὶ αἰσχύνῃ καὶ μετάνοια καὶ τύψις συνειδήσεως καὶ ἠθικῇ ἀγανάκτησις, ὅταν αὐταὶ δὲν συμφωνῶσι πρὸς τὸν ἐν ἡμῖν ἠθικὸν νόμον. Ἐκ τούτου καὶ ἡ εὐτυχία ἡ πραγματικὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐξασφαλίζεται, ὀριζομένη ὡς ἀρμονία μεταξὺ ἠθικῆς συνειδήσεως καὶ πράξεως ἡμῶν κατ' ἀπομίμησιν τῆς ἐν οὐρανῷ ἀρμονίας μεταξὺ τοῦ θεοῦ πνεύματος καὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ διαρκοῦς δημιουργίας καὶ τελειοποιήσεως τοῦ κόσμου, συνεργούντος καὶ τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ ἠθικὴ συνειδήσις καὶ ἡ ἐπ' αὐτῆς βασιζομένη ἠθικὴ κρίσις, ἥτις εἶναι καὶ προϋπόθεσις τῆς ἠθικῆς διαβιώσεως τοῦ ἀνθρώπου, βραδέως ἐξελλίσσεται, ἡ δὲ πλήρης ἀνάπτυξις τῆς ἠθικῆς κρίσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐπιτελεῖται, ὡς ἐξ ἐρευνῶν ἀπεδείχθη, μετὰ τὸ 18ον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ. Διὸ καὶ εἰς ὅλας τὰς πεπολιτισμένους χώρας οἱ ὑποπίπτοντες εἰς παραπτώματα ἢ καὶ ἄλλα βαρύτερα σφάλματα νέοι τυγχάνουσιν εἰδικῆς μεταχειρίσεως καὶ προσπάθεια καταβάλλεται διὰ τῶν ἀναμορφωτικῶν ἰδρυμάτων πρὸς διαπαιδαγώγησιν καὶ βελτίωσιν αὐτῶν.

Ζ. Ὀρησκευτικὰ συναισθήματα. Ὁ ἄνθρωπος βλέπων τὸ μεγαλεῖον τῆς περὶ αὐτόν φύσεως καὶ ἐν τῇ προσπαθείᾳ του ὅπως ἐρμηνεύσῃ τὴν ἀρμονίαν καὶ τάξιν τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐν τῷ κόσμῳ ἀπέδωκε τὴν δημιουργίαν αὐτοῦ εἰς ἀνώτατον, πνευματικόν, πάνσοφον, ὃν, τὸ ὅποῖον διέπει καὶ ρυθμίζει τὰ πάντα ἐν αὐτῷ. Ἐπειδὴ ἐξ ἄλλου ὁ πεπερασμένος ἀνθρώπινος νοῦς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰ διάφορα φυσικὰ φαινόμενα, ἰδίᾳ δὲ τὰ προκαλοῦντα καταστροφὰς εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὡς ὁ κεραυνός, αἱ πλημμυραὶ, οἱ σεισμοί, αἱ χιονοθύελλαι κλπ., ἔμφορος καὶ πλήρης δέους ἰκέτευε τὸ ἀνώτατον τοῦτο ὃν νὰ παύσῃ τὴν ὀργὴν του, πλείστους δ' ἐπενόησε τρόπους, μαζικὰς πράξεις, προσευχὰς κλπ. πρὸς ἐξευμενισμόν αὐτοῦ ἐλπίζων εἰς τὴν θεῖαν αὐτοῦ ἀγαθότητα.

Τὰ συναισθήματα ταῦτα τοῦ φόβου, δέους, θαυμασμοῦ, ἐλπίδος, τὰ προσερχόμενα ἐκ τῶν περὶ τοῦ θεοῦ παραστάσεων τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι τὰ ὀρησκευτικὰ συναισθήματα.

Καὶ εἰς μὲν τοὺς πρωτογόνους ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι ἐφαντάζοντο

τὸν Θεὸν ὡς τιμωρὸν καὶ ἐκδικητὴν, τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα ἦτο κατ' ἐξοχὴν συναίσθημα φόβου. Ἀλλ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος ἐξεπολιτίζετο καὶ αἱ περὶ Θεοῦ παραστάσεις αὐτοῦ καθίσταντο τελειότεραι καὶ τὰ συναισθήματα αὐτοῦ ἦσαν περισσότερον ἐκλεπτυσμένα, ἐκδηλούμενα μᾶλλον ὡς εὐλάβεια καὶ σεβασμὸς πρὸ τοῦ θεοῦ μεγαλείου, ὡς ἐλπίς εἰς τὴν ἀγάπην καὶ μακροθυμίαν αὐτοῦ, ὡς εὐγνωμοσύνη διὰ τὰ παρεχόμενα εἰς αὐτὸν ἀγαθὰ, ὡς θαυμασμὸς καὶ λατρεία διὰ τὴν πανσοφίαν καὶ παντοδυναμίαν Αὐτοῦ.

Τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα εἶναι καθολικὸν καὶ θεωρεῖται ὡς ἐν ἐκ τῶν θεμελιωδῶν στοιχείων τῆς ψυχοσυνθέσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὡς τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου ἀνεγνωρίσθη διακηρύξαντος: «εὐροῖς ἂν πόλεις ἀτειχίστους, ἀγραμμάτους, ἀβασιλεύτους, νομίσματος μὴ δευμένας, ἀπείρους θεάτρων καὶ γυμνασίων. Ἀνιέρου δὲ πόλεως καὶ ἀθέου μὴ χρωμένης εὐχαῖς μηδὲ ὅρκους καὶ μαντείαις οὐδεὶς ἐστὶν οὐδ' ἔσται γεγωνὼς θεατῆς».

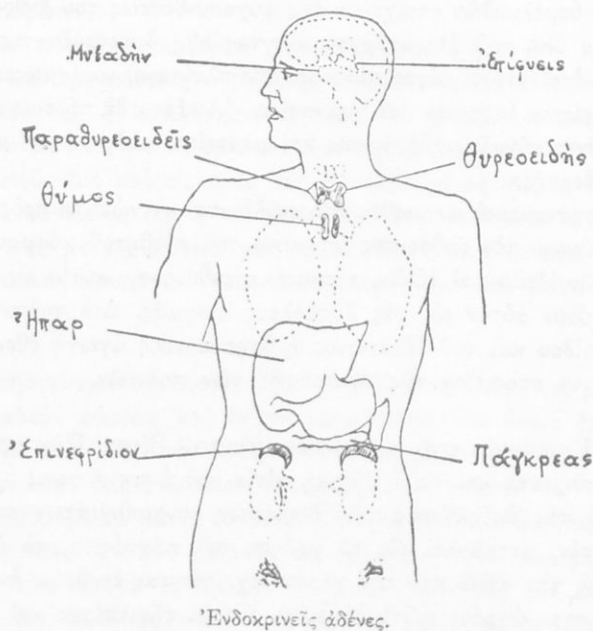
Τὰ θρησκευτικὰ συναισθήματα συνδέονται στενῶτα πρὸς τὰ ἠθικὰ καὶ ἀνυψῶνουν τὸν ἄνθρωπον ὑπεράνω τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, εἰς τὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν καὶ ἀξιῶν, αἵτινες κατευθύνουσιν αὐτὸν εἰς τὴν ζωὴν καὶ ἐνισχύουν αὐτὸν εἰς τὰς δυσκόλους στιγμὰς. Διὰ τοῦτο ἤδη ἀπὸ τοῦ Εὐριπίδου καὶ τοῦ Πλάτωνος ἡ θρησκευτικὴ ἀγωγή ἐθεωρήθη ὡς ἀπαραίτητον στοιχεῖον τῆς ἀνατροφῆς τῶν πολιτῶν.

4. Ἑρμηνεία τοῦ συναισθηματικοῦ βίου. Πῶς προέρχονται τὰ συναισθήματα καὶ τίς ἡ ἀρχικὴ αἰτία καὶ ἡ πηγὴ των;

Κατὰ τὰς ἐκδηλώσεις τῶν διαφόρων συναισθημάτων συμβαίνουν, ὡς γνωστόν, μεταβολαὶ εἰς τὸ χρῶμα τοῦ προσώπου, τὸ ὅποιον εἰς τὸν θυμὸν, τὴν αἰδῶ καὶ τὴν χαρὰν λ.χ. γίνεται ἐρυθρόν, ἐνῶ εἰς τὸν φόβον γίνεται ὠχρόν· τοῦτο δὲ διότι, ὡς ἐκ τῆς πείρας καὶ ἐκ πειραμάτων ἐγνώσθη, κατὰ τὸν θυμὸν καὶ τὸν φόβον λειτουργοῦσιν ἀδένες τινές, οἵτινες ἐκκρίνουσιν ἔσω τοῦ σώματος τὰς ὁρμόνας των (ἰδίας ἐκκρίσεις των), οἱ λεγόμενοι ἐνδοκρινεῖς ἀδένες. Ἐξ αὐτῶν τὰ ἐπινεφρίδια χύνοντα τὴν ἐπινεφριδίνην ὁρμόνην εἶναι αἰτία μεγαλυτέρας ἐκ τοῦ ἥπατος ἐκχύσεως ποσότητος σακχάρου εἰς τὸ αἷμα καὶ μεγαλυτέρας καύσεως κυκλοφορίας καὶ ὠθήσεως τοῦ αἵματος πρὸς τοὺς μῦς, ἐκ τῆς ὁποίας τὸ πρόσωπον τοῦ θυμουμένου ἐρυθριᾷ, ἐνῶ οἱ μῦες συσπῶνται, ἐν μεγάλῃ δὲ ὀργῇ τὸ στόμα δύναται καὶ ν' ἀφρίζῃ

ακόμη και οι δόντες να τρίβωσι.

Ἀντιθέτως, ἐξ ἀναλόγου λειτουργίας τῆς ἐπινεφριδίνης καὶ βραδύτητος τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος τὸ πρόσωπον γίνεται ὠχρόν. Ἐξ ἄλλου ὁ ἄνθρωπος κλαίει εἰς τὴν λύπην του καὶ ὀπισθοχωρεῖ, ὅταν φοβῆται. Ποία ἡ παραγωγὸς αἰτία τῶν συναισθημάτων τούτων; Ὁ ἄνθρωπος δοκιμάζει τὸν θυμὸν, διότι ἐρυθριᾷ ἢ διότι τρίβουσιν οἱ δόντες του καὶ συσπῶνται οἱ μύες του; λυπεῖται διότι κλαίει; ὀπισθοχωρεῖ καὶ διὰ τοῦτο φοβεῖται; Προηγεῖται δηλ. τὸ ψυχικὸν στοιχεῖον ἢ τὸ φυσιολογικὸν εἰς τὸ συναισθημα;

Διάφοροι εἶναι αἱ θεωρίαι τῆς ἐρμηνείας τῶν συναισθημάτων τούτων διακρινόμεναι εἰς τέσσαρας·

α) κατὰ τὴν πρώτην ἡ οὐσία τῆς προελεύσεως τῶν συναισθημάτων εἶναι αἱ ἐκφραστικαὶ αὐτῶν ἐκδηλώσεις ἢ κινήσεις (φυσιολογική),

β) κατὰ τὴν δευτέραν τὰ συναισθήματα εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν ὠφελίμων ἢ ἐπιβλαβῶν ἐπιδράσεων τῶν ἐξωτερικῶν ἐρεθισμῶν (ὠφελιμιστικὴ θεωρία),

γ) κατὰ τὴν τρίτην τὰ συναισθήματα προέρχονται ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τῶν παραστάσεων (νοησιαρχική),

δ) κατὰ τὴν τετάρτην τὸ συναισθημα εἶναι ἴδιον στοιχεῖον τοῦ ψυχικοῦ βίου, αὐτοτελές, μὴ δυνάμενον ἐξ ἄλλου νὰ παραχθῇ (αὐτοτελής θεωρία).

Ἄλλ' ὅτι ψυχικὸν στοιχεῖον, τὰ αἰσθήματα δηλ. αἱ ἀντιλήψεις καὶ αἱ παραστάσεις, προηγείται τῶν φυσιολογικῶν δὲν χρήζει πολλῆς συζητήσεως. Τὰ εἶδη τῶν συναισθημάτων δὲν εἶναι ἴσα τὸν ἀριθμὸν πρὸς τὰς φυσιολογικὰς αὐτῶν ἐκδηλώσεις, διότι δι' ὁμοίων φυσιολογικῶν συμπτωμάτων, ἐρυθρίασεως προσώπου λ.χ., ἐκδηλοῦνται διάφοροι συναισθηματικαὶ καταστάσεις (αἰδώς, χαρά, θυμός). Ἐν τούτοις εἶναι φανερόν ὅτι αἱ ἐσωτερικαὶ ὀργανικαὶ διαταραχαὶ καὶ αἱ φυσιολογικαὶ ἐκδηλώσεις ἀυξάνουσι τὴν ἔντασιν τῶν συναισθημάτων, διότι διαγείρουσι τὸ νευρικὸν σύστημα.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. Ποῖον τὸ ἄριστον καὶ ποῖον τὸ χεῖριστον τῶν συναισθημάτων;
2. Ποῖα τὰ συμπαθητικὰ καὶ ποῖα τὰ ἀντιπαθητικὰ συναισθήματα;
3. Περιγράψατε διαφόρους τρόπους ἐκφράσεως τῆς λύπης λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν διάφορα ἔθιμα πένθους εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία τῆς Ἑλλάδος.
4. Περιγράψατε τὰ συναισθήματα, τὰ ὅποια σᾶς γεννῶνται ἐκ τῆς ἀκροάσεως πανηγυρικοῦ λόγου ἐπὶ τῇ Ἑθνικῇ ἑορτῇ τῆς 28ης Ὀκτωβρίου.
5. Τί εἶναι ἡ χρυσῇ τομῇ; Πῶς πρακτικῶς αὕτη ἐφαρμόζεται;
6. Ποῖα ἡ ἀξία τοῦ αὐτοσυναισθήματος διὰ τὴν μόρφωσιν τοῦ χαρακτῆρος;
7. Πόθεν ἐξαρτᾶται ἡ ψυχικὴ ἰσορροπία;
8. Ποῖα τὰ συναισθήματα κατὰ τὰ ὅποια διακρίνεται ὁ Ἕλλην τῶν ἄλλων λαῶν; Κατὰ τί ὑπερέχει καὶ κατὰ τί ὑπολείπεται;
9. Πῶς ἐπιτελεῖται ὁ ἐξευγενισμὸς τοῦ ἀνθρώπου;
10. Τί εἶναι ἀφθιμύαι καὶ κατὰ τί διαφέρουν τῶν συναισθημάτων;

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Ο ΨΥΧΙΚΟΣ ΒΙΟΣ ΑΠΟ ΒΟΥΛΗΤΙΚΗΣ ΑΠΟΨΕΩΣ

ΒΟΥΛΗΣΙΣ

1. Ἐννοία καὶ γενικὸς χαρακτήρ τῆς βουλήσεως. Μαθητὴς τις μελετῶν βλέπει ἄλλους συνομηλίκους του παίζοντας ποδόσφαιρον ἔξω εἰς τὴν αὐλὴν καὶ θέλει καὶ αὐτὸς νὰ ἐξέλθῃ, διότι ἄλλοτε τὸ παιγνίδιον τοῦτο εἶχε προξενήσει εἰς αὐτὸν χαρὰν καὶ εὐχαρίστησιν. Διό, καίτοι εἶχε ἄλλην σπουδαιότεραν ἐργασίαν, νὰ προπαρασκευάσῃ τὰ μαθήματά του, ἐγκαταλείπει τὸ ἔργον τοῦτο καὶ τρέχει νὰ παίξῃ μετὰ τῶν ἄλλων.

Ἄλλος μαθητὴς ἀντιθέτως, ἀναλογιζόμενος ὅτι, ἂν δὲν ἔχῃ ἐτοιμάσει τὸ μάθημά του, πιθανὸν εἶναι νὰ τιμωρηθῇ ἢ νὰ ἀπορριφθῇ, ἀνθίσταται εἰς τὸν πειρασμὸν καὶ δὲν ἐξέρχεται τοῦ οἴκου του.

Ἐπιθυμῶν τις νὰ παραγγείλῃ ἐνδυμασίαν μεταβαίνει εἰς ἓν ἐμπορροραφεῖον. Ἐκεῖ ἐκ παρουσιαζομένων εἰς αὐτὸν πολλῶν δειγμάτων ἐκλέγει τὸ ἀρέσκον εἰς αὐτόν, εἶτα δὲ παραγγέλλει τὴν ἐνδυμασίαν καὶ προσέρχεται μετ' ὀλίγας ἡμέρας πρὸς δοκιμὴν. Κατὰ τὴν παραλαβὴν ἐπιθεωρεῖ ταύτην, ἵνα ἴδῃ τελικῶς ἂν ὑπάρχῃ σφάλμα τι πρὸς διόρθωσιν.

Εἰς τὰς ἀνωτέρω βουλευτικὰς πράξεις διακρίνομεν τὰ κάτωθι στοιχεῖα:

α) παράστασιν τοῦ σκοποῦ τῆς ἐκτελεστέας πράξεως ἔλκοντος καὶ ὠθοῦντος εἰς δράσιν,

β) ἐσωτερικὴν ἐνέργειαν, σκέψιν τ.ἑ. περὶ τοῦ ἐκτελεστοῦ ἢ μὴ αὐτῆς ἢ κυριαρχίαν ἐπὶ τῶν παρωθουσῶν ὁρμῶν, ἐρωτήματα, ἀπορίας καὶ δυνατὰς προϋποθέσεις καὶ λύσεις, ὧν μία θεωρεῖται προτιμότερα, εἴτε κρινομένη τοιαύτη κατόπιν σκέψεως εἴτε τῇ ἐπιδράσει συναισθήματός τινος,

γ) ἀπόφασιν περὶ ἐκτελέσεως ἢ μὴ τῆς ὑπὸ κρίσιν πράξεως, ἥτις εἶναι καὶ τὸ κυριώτερον στοιχεῖον τῆς βουλήσεως,

δ) ἐκτέλεσιν τῆς ληφθείσης ἀποφάσεως συνισταμένην εἰς ἐνέργειαν ἢ ἀποφυγὴν ἐνεργείας ἢ ἀλλαγὴν γνώμης,

ε) θεώρησις τῆς ἐκτελεσθείσης πράξεως καὶ κρίσις περὶ αὐτῆς.
Ἐκ τῶν στοιχείων τούτων τὰ σπουδαιότερα καὶ ἀπαραίτητα διὰ τὴν βούλησιν εἶναι ἡ πα ρ ά σ τ α σ ι ς τ ο ὗ σ κ ο π ο ὦ, ἡ ἀ π ό φ α σ ι ς καὶ ἡ ἐ κ τ έ λ ε σ ι ς (πρᾶξις), διότι ἄνευ αὐτῶν δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ βούλησις.

Καθ' οἷανδὴποτε δηλ. βουλευτικὴν ἐνέργειαν ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς λογικῆς αὐτοῦ ἱκανότητος διέπει καὶ διακυβερνᾷ τὰς φύσει, ἐκ κληρονομικότητος, δοθείσας εἰς αὐτὸν ὁρμὰς καὶ ἐνστικτὰ καὶ κατατείνει εἰς τὴν ἐκτέλεσιν πράξεων ἢ ἀποφυγὴν αὐτῶν πληρούμενος ἡδονῆς ἐπὶ τῇ ἐπιτυχίᾳ ἢ λύτης ἐπὶ τῇ ἀποτυχίᾳ.

Ἐνῷ δὲ αἱ εὐχερῶς καὶ τακτικῶς ἱκανοποιούμεναι ὁρμαὶ καὶ αἱ ἐξ αὐτῶν γεννώμεναι ἐπιθυμίαι δὲν χρειάζονται ἢ σπανίως τὴν ἐφέλκυσιν τῆς προσυχῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἔντασιν αὐτῆς, τοῦναντίον ἀπαιτεῖται ἐντατικὴ διανοητικὴ ἐνέργεια, ὅταν ἡ πλήρωσις τῶν ὁρμῶν προσκόπη εἰς δυσχερείας, ἢ ὑπερνίκησις τῶν ὁποίων εἶναι δυνατὴ διὰ μεγάλης ἀνθρωπίνης προσπάθειας. Καὶ ὅταν μὲν ἀνυπέρβλητος εἶναι ἢ ὑπερνίκησις τῶν ἐμποδίων, εἶναι πιθανὸν νὰ ἐκλείπῃ ἡ ἄμεσος πρὸς τὴν πρᾶξιν ὀρεξις καὶ ἐπιθυμία καὶ νὰ παραμένῃ αὕτη ὡς πῶτος καὶ εὐχὴ· ὅταν ὁμως τὰ ἐμπόδια δὲν εἶναι ἀνυπέρβλητα, τότε ἡ ἐπιθυμία θέτει εἰς κίνησιν τὸ τε πνεῦμα καὶ τὸ σῶμα, ἵνα παρασκευάσῃ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς, ὁπότε ἔχομεν β ο ὕ λ η σ ι ν.

Βούλησις, ἐν ἄλλοις λόγοις, ὑπάρχει, ὅταν ἐπιτυγχάνεται τι κατόπιν διανοητικῆς ἐ ρ γ α σ ί α ς, ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει βούλεται ἐκεῖνος, ὅστις δύναται νὰ λογικεύεται, νὰ σκέπτεται, νὰ μελετᾷ σχέδια ἐπιτελέσεως πράξεων καὶ ἐν γένει ν' ἀποφασίζῃ περὶ τοῦ ὠφελίμου ἢ μὴ, τοῦ θεμιτοῦ ἢ μὴ, τοῦ ἐπαινετοῦ ἢ ἐπιφύγου, τοῦ δικαίου ἢ ἀδίκου αὐτῶν καὶ νὰ ἐπιδιώκῃ τὰ κατορθωτὰ ἐξ αὐτῶν. Στενὴ δηλ. ὑπάρχει σχέσηις μεταξὺ τοῦ λογικοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ βούλεσθαι, ἀξίαν δὲ ἔχει διὰ τὸν λογικὸν ἄνθρωπον καὶ ἀνυψῶναι καὶ προτιμᾷ αὐτὸν ἢ ἱκανότης πρὸς οἰκείαν καὶ ἐλευθέραν ἐκλογὴν καὶ προτίμησιν μεταξὺ δύο ἢ πλειόνων προκειμένων πράξεων. Ἡ ἱκανότης δ' αὕτη δὲν ὑπάρχει εἰς τὰ ζῷα, τοὺς ἀνθρίσκους, τοὺς ἀφύεις καὶ ἀναπήρους πνευματικῶς, οἵτινες ἔχουσι κατωτέρας μόνον ὁρμὰς καὶ ἐπιθυμίας.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων συνάγεται ὅτι ἡ βούλησις περιλαμβάνει καὶ τὴν διανόησιν καὶ τὴν ἐκ τῆς ἐπιτυχίας ἢ μὴ τῆς προσπαθείας μας εὐαρέστησιν ἢ δυσαρέστησιν. Κατὰ ταῦτα ἡ βούλησις δὲν εἶναι ἰδία λειτουργία, ἀλλ' εἶναι ἔκφρασις ἐν δράσει τοῦ ὅλου πνεύματος καὶ τῆς ὅλης προσωπικότητος τοῦ εὐφυοῦς καὶ ὁμαλοῦ ἀνθρώπου. Διαφέρει ὅμως ἡ βούλησις τοῦ συναισθήματος καὶ τῆς διανοήσεως. Ἡ βούλησις δηλ. ἀναφέρεται εἰς τὴν δρᾶσιν μας ὡς ἐνεργούντων προσώπων εἶναι ἐνέργεια καὶ κινήσις γινόμενη ὑπὸ τοῦ θέλοντος ἐ γ ὡ πρὸς ἐπιτυχίαν σκοποῦ τινος, ἐνῷ τὸ συναισθημα εἶναι τι, τὸ ὅποῖον δοκιμάζει τις χωρὶς νὰ τείνῃ πρὸς κίνησιν ἢ ἐνέργειαν, εἶναι ὡς καὶ ἡ διανόησις ἐλατήριον, κίνητρον ὠθοῦν πρὸς ἐνέργειαν.

Ὅταν ἐλλείπῃ παντελῶς ἡ ἡδονὴ ἐξ ἐπιτελουμένης ἐργασίας, δὲν δύναται τις δὲ ν' ἀποφασίσῃ τι, καίτοι σαφῶς κατανοεῖ τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπιτελέσεως αὐτοῦ, τότε ἔχομεν τὴν κατάστασιν τῆς ἀβουλησίας. Βούλησις ἄρα εἶναι ἡ γενικὴ τοῦ ὅλου πνεύματος ἰκανότης τοῦ λαμβάνειν ἀποφάσεις καὶ ἐκτελεῖν αὐτάς.

2. Μορφαὶ καὶ εἶδη βουλήσεως. Α. Ἀντανεκλαστικαὶ κινήσεις.

Ὁ ἄνθρωπος ἐκ κληρονομικότητος χωρὶς παρ' οὐδενὸς νὰ διδαχθῇ ἐκδηλώνει ἐνεργείας καὶ κινήσεις, ὡς εἶναι ὁ πταρμός, ἡ λειτουργία τῆς πέψεως, τῆς καταπόσεως, ἡ κλεισίσις τῶν βλεφάρων κ.ἄ. Αἱ τοιαῦται κινήσεις ὀνομάζονται ἀ ν τ α ν α κ λ α σ τ ι κ α ῖ .

Ἐχομεν δὲ διαφόρων εἰδῶν ἀντανεκλαστικὰς κινήσεις·

α) ἀ δ ε ν ι κ ᾶ ς, ἔκκρισις σιέλου, ἔκχυσις γαστρικοῦ ὑγροῦ, δάκρυσμα,

β) ἐ σ ω τ ε ρ ι κ ᾶ ς, πέψεως, κυκλοφορίας, θερμότητος, ἀνταλλαγῆς τῆς ὕλης,

γ) ἐ π ι σ χ ε τ ι κ ᾶ ς, τῆς ἀναπνοῆς, ὅταν π.χ. βυθιζώμεθα εἰς τὴν θάλασσαν,

δ) ἐ π ι κ τ ῆ τ ο υ ς, ὡς τὰ παιγνίδια τῶν ζώων ἀσκουμένων ὑπὸ τοῦ δαμαστοῦ των.

Αἱ ἀντανεκλαστικαὶ λειτουργίαι εἶναι σπουδαιόταται, διότι, ὡς ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐμφαίνεται, ἐξαρτᾶται κατὰ μέγα μέρος ἐξ αὐτῶν ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου. Αὗται ἐνεργούμεναι διὰ τῶν εὕρισκομένων εἰς τὸν νωτιαῖον καὶ τὸν προμήκην μυελὸν κινητικῶν κέντρων δὲν τελοῦνται τῇ ἐπενεργείᾳ τῆς βουλήσεως, διότι ἡ βούλησις εἶναι ἀνίκανος ν' ἀναστεί-

λη ἀρξαμένην ἀντανακλαστικήν ἐνέργειαν, ἡ πλήρης δ' ἐμφάνισις αὐτῶν ὀφείλεται εἰς τὴν ὠριμότητα τοῦ νευρικοῦ συστήματος.

Β. Ἐνστικτα. Τὰ ἐνστικτα, σπουδαιότερον τῶν ὁποίων εἶναι τὸ πρὸς αὐτοσυντηρησίαν, εἶναι φυσικαὶ ιδιότητες τοῦ ὀργανισμοῦ, κατὰ τὰς ὁποίας ἐξ ἑνὸς ἐρεθισμοῦ, λ.χ. φαγητοῦ παράγονται κινήσεις σκοποῦσαι εἰς τὴν διατήρησιν αὐτοῦ. Τελοῦνται δ' αἱ κινήσεις αὗται μετὰ ῥυθμοῦ καὶ καθ' ὀρισμένον καὶ ὁμοιόμορφον τρόπον, δὲν παύουσι δὲ εἰμὴ μόνον διὰ τῆς τελείας ἱκανοποιήσεως τοῦ ὀργανισμοῦ.

Τὰ ἐνστικτα, ἂν καὶ ἔχουν μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τὰς ἀντανακλαστικὰς κινήσεις, διακρίνονται ἀπ' αὐτῶν, διότι εἶναι πολυπλοκώτερα καὶ δὲν ἐκδηλοῦνται παθητικῶς ὡς ἐκεῖναι. Εἰς τὰ ζῶα τὰ ἐνστικτα ἐμφανίζονται ἐνωρίτερον ἢ εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὁ τρόπος δὲ τῆς ἱκανοποιήσεως αὐτῶν εἶναι διάφορος, διότι ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὴν δύναμιν ἔνεκα τοῦ λογικοῦ, τῆς σκέψεως καὶ τῆς βουλήσεώς του καθὼς καὶ τῆς μορφώσεως τοῦ χαρακτῆρος του νὰ περιστέλλῃ τὴν ἱκανοποίησιν αὐτῶν προβάλλων ἀποκωλυτικὰς σκέψεις, αἱ ὁποῖαι ἀντιτίθενται εἰς τὴν ἀσυνείδητον λειτουργίαν τοῦ ἐνστίκτου.

Γ. Ὁρμαί. Ἄν εἰς κύνα πεινῶντα παρουσιάσωμεν τεμάχιον κρέατος, οὗτος θὰ ὀρμήσῃ πρὸς λήψιν αὐτοῦ. Τὴν τριαύτην ἐνέργειαν καλοῦμεν παρορμητικὴν, τὴν δ' ἐσωτερικὴν διάθεσιν, ἥτις ὠθεῖ πρὸς αὐτὴν χάριν ἱκανοποιήσεως ἀνάγκης τινός, καλοῦμεν ὀρμὴν. Ὁρμὴ ἄρα εἶναι ἐσωτερικὴ διάθεσις κατευθυνομένη ἀσυνειδήτως εἰς τὴν ἱκανοποίησιν ἀνάγκης τινός. Δύνανται δὲ αἱ ἀνάγκαι αὗται νὰ εἶναι ὕλικαί, ὡς ἡ ἀνάγκη πρὸς τροφήν, ἡ πνευματικά, ὡς αἱ ἀνάγκαι πρὸς ἀσχολίαν, ἐπικοινωνίαν κλπ.

Οὕτως ἀναλόγως τοῦ ἀντικειμένου πρὸς τὸ ὅποιον κατευθύνονται αἱ ὀρμαὶ διακρίνομεν διάφορα εἶδη αὐτῶν καὶ δὴ

α) ὀρμαὶ πρὸς αὐτοσυντηρησίαν, τροφῆς, ἀμύνης κ.ἄ.,

β) ὀρμαὶ πρὸς διατήρησιν τοῦ εἶδους,

γ) ὀρμαὶ κοινωνικάς, ἐπικρατήσεως, ὑποταγῆς, ἀσχολίας κ.ἄ.

Αἱ ὀρμαὶ κατὰ τὸν ἐπιφανῆ Γερμανὸν ψυχολόγον Stern καὶ ἄλλους διαφέρουσι τῶν ἐνστίκτων, διότι ἡ παρορμητικὴ ἐνέργεια δὲν ἀποτελεῖ-

ται ἐκ κινήσεων ὁμοιομόρφως ἐπαναλαμβανομένων, ὥς εἰς τὰ ἐνστικτα, ἀλλ' ἐκδηλοῦται κατὰ ποικίλους τρόπους, γίνεται δὲ ὀλίγον κατ' ὀλίγον σκόπιμος, συντελούσης καὶ τῆς πείρας καὶ τῆς ὠριμότητος.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ὁρμῶν, αἱ ὁποῖαι εἶναι κοιναὶ καὶ εἰς τὰ ζῷα, ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι, εἰς τὸν ἄνθρωπον μόνον προσιδιάζουσαι καὶ κατευθυνόμεναι εἰς σκοποὺς διανοητικούς καὶ μορφωτικούς, ὥς εἶναι ἡ ὁρμὴ πρὸς τὸ εἰδέναι καὶ ἡ πρὸς δημιουργίαν.

Αἱ ὁρμαὶ αὗται εἶναι ἐπιγέννημα τῶν πρώτων, προϋποθέτουσι δὲ ὠριμότητα, ἐμπειρίαν καὶ ἐνεργὸν συμμετοχὴν τῆς βουλήσεως.

Αἱ ὁρμαὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀποτελοῦσιν ἐνιαῖόν τι σύνολον, συνεπικουρεῖται δ' ἐκάστη ἐξ αὐτῶν κατὰ τὴν ἐνέργειάν της ὑπ' ἄλλων, ὥστε διὰ τῆς βοηθείας τούτων καὶ τῆς κτηθείσης πείρας τοῦ ὁ ἄνθρωπος νὰ προβάλλῃ εἰς πᾶσαν ἐνέργειάν του τὴν ὅλην αὐτοῦ προσωπικότητα.

Δ. Ἐπιθυμίαι. Ἄλλη ἐκδήλωσις τῆς βουλήσεως εἶναι ἡ ἐπιθυμία. Κατ' αὐτὴν ἐπιζητοῦμεν τὴν πληρώσιν ὁρμῆς τινος ἡμῶν καὶ δρῶμεν ἐν πλήρει συνειδήσει ὅτι ἡ ἐνέργειά μας ἀποτελεῖ μέσον πρὸς ἐπιδιώξιν σκοποῦ τινος. Ἐφ' ὅσον εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐπιθυμίας μας δοκιμάζομεν εὐχάριστον συναίσθημα, γεννᾶται εἰς ἡμᾶς τάσις συνεχῶς αὐξανόμενη πρὸς ἐπανάληψιν τοῦ δοκιμασθέντος συναισθήματος.

Διακρίνομεν δὲ τὰς ἐπιθυμίας εἰς τέσσαρα εἶδη, τὴν πρὸς ἀσφάλειαν ἐπιθυμίαν, τὴν πρὸς ἀπόκτησιν γνώσεων, τὴν πρὸς ἐκφράσιν καὶ τὴν ἐκ μέρους τῶν ἄλλων ἀναγνώρισιν γενομένων ἀξιολόγων ὑφ' ἡμῶν πράξεων.

Εὐτυχὲς ἄτομον εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ὑπὸ τινα μορφήν πραγματώνει καὶ τὰς τέσσαρας ταύτας ἐπιθυμίας, ἀσφαλὲς δὲ καὶ συνεργαζομένη εἶναι ἡ κοινωνία ἐκείνη, ἣτις ἐπιτρέπει εἰς πάντα τὰ συγκροτοῦντα αὐτὴν ἄτομα καὶ ὁμάδας νὰ πραγματοποιῶσι τὰς βασικὰς τῶν ταύτας ἐπιθυμίας.

Ὅταν ἡ ἐκπλήρωσις τῶν ἐπιθυμιῶν αὐστηρῶς ἀπαγορεύεται ἢ κωλύεται ἢ ἐκφρασίς των, αὗται πιεζόμεναι παραμένουσιν εἰς τὸ ἀσυνείδητον καὶ γίνονται ἐμπόδια εἰς τὴν βουλευτικὴν ἐνέργειαν τοῦ ἀνθρώπου. Αἱ οὕτω πιεσθεῖσαι ἐπιθυμίαι παρὰ πολλῶν ψυχολόγων ἀποδίδονται εἰς ἄδικον, πολλάκις δεσποτικὴν, συμπεριφορὰν τῶν μεγαλυτέρων ἐπὶ τῶν μικροτέρων, ὧν τὴν ἐκδήλωσιν τῶν ἐπιθυμιῶν ἐμποδίζομεν. Οὐ-

τως αἱ ἐπιθυμίαι τούτων πιεζόμεναι παραμένουσιν ὡς κεκρυμμένοι δυνάμεις, ἐπηρεάζουσαι εἰς τινα βαθμὸν τὴν διαγωγὴν των.

Τὴν σημασίαν τῆς πίεσεως τῶν ἐπιθυμιῶν διὰ τὴν διυμóρφωσιν τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀτόμου ἐμελέτησε πρῶτος ὁ Freud καὶ οἱ ὁπαδοὶ αὐτοῦ.

Ε. Ἐξεις. Ἐκ τῆς ἐπανειλημμένης ἐκπληρώσεως μιᾶς ἐπιθυμίας ἢ ἐκ τῆς μετὰ προθέσεως ἀλλὰ κατ' ἐπανάληψιν τελέσεως μιᾶς κινήσεως ἢ ἐνεργείας συνειδητῆς γεννᾶται ἡ ἔξις ὡς πρὸς τὸ πίνειν, τρῶγειν, γράφειν, ἐργάζεσθαι. Καὶ ἐν ἀρχῇ μὲν πρὸς σχηματισμὸν ἔξεως τινος εἶναι ἀνάγκη καταβολῆς ἐνεργείας καὶ προσπαθείας μεγάλης ἢ μικρᾶς, βραδύτερον ὅμως καθίσταται δυνατὴ ἡ ἐπιτελέσεις αὐτῆς αὐτομάτως, ἄνευ προσπαθείας.

Ὡστε ἔξις εἶναι τάσις πρὸς αὐτόματον ἐπανάληψιν ἐνεργείας τινός. Ἡ ἔξις ὅμως δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς λειτουργία παθητικὴ καὶ μηχανικὴ. Εἰς τὸν σχηματισμὸν τῆς ἔξεως πλὴν τῆς ἐπαναλήψεως καὶ τοῦ περιβάλλοντος τὰ μέγιστα συντελεῖ τὸ διαφέρον, ἡ προσοχὴ καὶ αἱ προδιαθέσεις τοῦ ἀτόμου.

Αἱ ἔξεις κυρίως σχηματίζονται κατὰ τὴν μικρὰν ἡλικίαν, ἥτις εἶναι λίαν εὐπλαστος. Ἀποκτῶνται δὲ αἱ ἔξεις ἰδιαιτέρως ἐκ μιμήσεως ἐκείνων μεθ' ὧν διαγόμεν ἐν οἴκῳ καὶ τῇ τι, ὡς ὁ Σενέκας παρετήρησεν. Ἡ ἔξις ἐπαναλαμβανομένη πολλάκις ἀποβαίνει δευτέρα φύσις, δυσκόλως δὲ μεταβάλλεται. Διὸ αἱ ἔξεις ἔχουσι μεγίστην σπουδαιότητα διὰ τὴν μόρφωσιν τοῦ ἡθικοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ τοιαύτη μόρφωσις τοῦ χαρακτῆρος ἐξαρτᾶται καὶ ἐξ ἄλλων παραγόντων, μάλιστα δὲ καὶ ἐκ τῆς ἀποβολῆς τῶν κακῶν ἔξεων καὶ τοῦ σχηματισμοῦ καλῶν. Πῶς τοῦτο ἐπιτυγχάνεται ;

Πρὸς ἀποβολὴν τῶν κακῶν ἔξεων, λ.χ. τοῦ ψεῦδεσθαι, τοῦ καπνίζειν κλπ., εἶναι ἀνάγκη·

α) νὰ ἀποβάλλωμεν πάντα σύνδεσμον πρὸς τὸ παρελθὸν συναναστρεφόμενοι ἐκείνους, οἵτινες ἀποδοκιμάζουσι τὴν ἀποβολὴν τῆς κακῆς ταύτης ἔξεως,

β) νὰ μὴ ἐπιτρέπωμεν ποτὲ ἐξαίρεσιν μέχρι τελείας ἀποβολῆς τῆς κακῆς ἔξεως καὶ στερεώσεως ἄλλης καλῆς,

γ) πρὸ πειρασμῶν νὰ μὴ χρονотριβῶμεν οὐδὲ νὰ διστάζωμεν πρὸ

σκέψεως ἀντιθέτου, ἀλλὰ ν' ἀποφεύγωμεν ἄνευ συγκαταβάσεως ἡ σοφισμάτων τὴν ἐκτέλεσιν τῆς κακῆς ἔξεως.

Πρὸς σχηματισμὸν ἐξ ἄλλου ἐπιθυμητῶν ἔξεων πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι αἱ ἔξεις εἶναι μαθήσεις ἀποκτώμεναι συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους τῆς μαθήσεως καὶ δὴ τοὺς νόμους τῆς ἀσκήσεως, τοῦ ἀποτελέσματος καὶ τῆς ἀναλογίας.

Διὰ τοῦτο εἶναι ἀνάγκη

α) νὰ διαθέτωμεν τὸ ἄτομον οὕτως, ὥστε νὰ ἐπιθυμήσῃ τὸν σχηματισμὸν τῆς ἐπιδιωκτέας ἔξεως,

β) νὰ δημιουργῶμεν πνεῦμα ἐπιδοκιμασίας τῆς ἐπιθυμητῆς ἔξεως παρὰ πᾶσι,

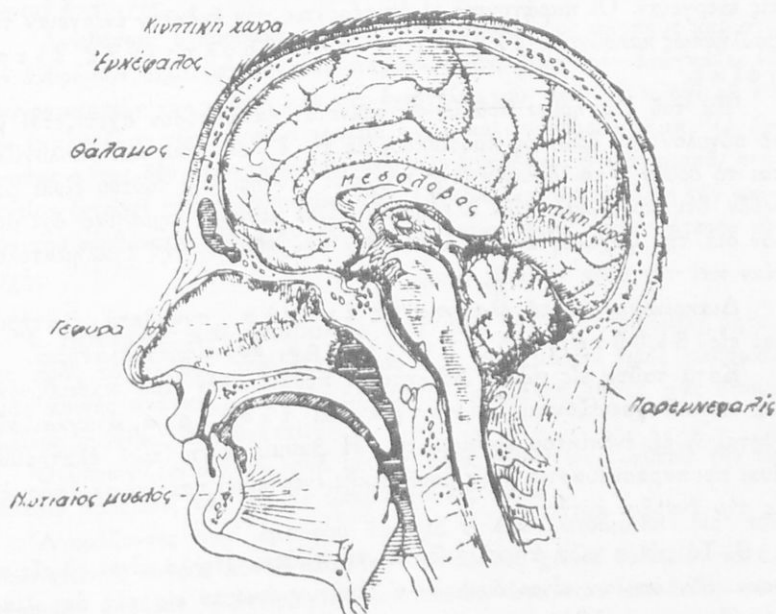
γ) νὰ προσέχωμεν, ἵνα ἱκανοποιήσῃς καὶ εὐαρέστησῃς ἀκολουθῇ τὴν ἀσκήσιν πρὸς σχηματισμὸν τῆς ἔξεως. Ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀνάγκη νὰ μὴ λησμονῶμεν ὅτι ἡ θικὴ ἀνάπτυξις ἀπαιτεῖ βαθμιαίαν ἀσκήσιν τῶν θικῶν ἔξεων καὶ περαιτέρω κτῆσιν γνώσεων καὶ εὐγενεστέρων ἰδανικῶν.

Ἡ ἀνάπτυξις δὲ αὕτη ἀπαιτεῖ τακτικὴν αὐτοκρισίαν ἡμῶν διὰ τῶν πυθαγορείων ἐρωτήσεων, αἱ ὁποῖαι ἐν παραφράσει εἶναι: Τί ἔκαμα σήμερον;—Τί ἁμαρτίαν διέπραξα;—Τί ἔπρεπε νὰ πράξω καὶ τὸ παρέλειψα;

Διὰ τῆς ὑποβολῆς τακτικῶς τῶν ἐρωτήσεων τούτων καὶ δι' αὐτοβαθμολογίας τῆς προόδου μας εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν ἀρετῶν εἰς τὴν ζωὴν μας ἀγόμεθα πρὸς τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἑαυτοῦ μας, δὲν γινόμεθα ἐγωῖσταί, σχηματίζομεν ὀρθὴν αὐτοσυνειδησίαν, κατανοοῦμεν τὴν θέσιν μας εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ τὰ καθήκοντα καὶ τὰς ὑποχρεώσεις μας ἔναντι ἡμῶν τῶν ἰδίων, ἔναντι τῶν ἄλλων ἀνθρώπων καὶ ἔναντι τοῦ Θεοῦ.

3. Βουλευτικὴ πράξις. Ἐξετάζοντες τὰς βουλευτικὰς πράξεις ὡς πρὸς τὴν φυσιολογικὴν των προέλευσιν βλέπομεν ὅτι ἡ ἐκδήλωσίς των προϋποθέτει τὴν ὑπαρξιν ἐγκεφάλου ἱκανοῦ πρὸς λειτουργίαν καὶ δὴ ἀρτίως λειτουργούντων αἰσθητικῶν καὶ κινητικῶν κέντρων καὶ κέντρων διανοήσεως, διότι ἡ βούλησις ἔχει τὴν ἑδραν της εἰς τὴν φαιάν οὐσίαν τοῦ ἐγκεφάλου τὴν εὐρισκομένην εἰς τὸν φλοιὸν τῶν ἡμισφαιρίων. Ἐφ' ὅσον τὰ κέντρα ταῦτα κρατοῦνται ὑγιᾶ, τὸ δι' αὐτῶν λειτουργούμενον ψυχικὸν περιεχόμενον αὐτῶν παραμένει καὶ δρᾷ. Ἄν ὁμοως πα-

ραλύση λόγω ἀσθενειῶν ἢ ἰσχὺς τῶν κέντρων τούτων, τότε καὶ τὸ δι' αὐτῶν λειτουργοῦμενον ψυχικὸν περιεχόμενον ἐξαφανίζεται καὶ παύει ἡ ἀνασταλτικὴ ἢ ἀποκωλυτικὴ λειτουργία ἢ δι' αὐτῶν λειτουργομένη.

Τοπογραφία τοῦ ἐγκεφάλου.

Πολλάκις ὅμως αἱ βουλευτικαὶ πράξεις εἶναι ἐπιταγαὶ ἢ ὑποβολαὶ τῆς κοινωνίας. Εἶναι δὲ αἱ ἐκ τῶν κοινωνικῶν ἐπιταγῶν καὶ ἀπαιτήσεων βουλευτικαὶ πράξεις πολλαί, ἀνάλογοι πρὸς ἐκάστην κοινωνίαν καὶ ἕκαστον ἄτομον, ὅπερ παθητικῶς, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὑπακούει εἰς τὰς ἐπιταγὰς ταύτας. Προέρχονται δ' αὗται εἴτε ἐκ τῶν νόμων τῆς πολιτείας τῶν ἐπιβαλλόντων τὸ πράττειν ἢ μὴ πράττειν τι εἴτε καὶ ἐξ ἐθίμων ἢ ἐκ μιμνήσεως.

Κατὰ ταῦτα οἱ συντελεσταὶ τῶν βουλευτικῶν ἐνεργειῶν εἶναι τὸ μὲν ἡ ἀνωτέρα σφαῖρα τοῦ ἐγκεφάλου ὡς ὄργανον, τὸ δὲ τὸ ἐνεργοῦν πρόσωπον, τὸ ἐγὼ, ὠθούμενον ἐνίοτε καὶ ἐξ ἐπιταγῶν ἢ ὑποβολῶν τῆς κοινωνίας ἢ ἐκ σχηματισθεῶν

ὕπ' αὐτοῦ ἀρχῶν καὶ μονίμων τρόπων ἐνεργείας.

Α. Τὰ ἐλατήρια τῆς βουλήσεως. Ὡς ἤδη ἐλέχθη, ἡ βουλευτικὴ πρᾶξις δὲν ἐπιτελεῖται αἰφνιδίως, ἀλλ' ὑπάρχει περίοδος σταθμίσεως, ὑπολογισμοῦ ὑπὸ τοῦ βουλομένου προσώπου, πρὶν ἢ ἐκδηλωθῇ αὕτη εἰς ἐνέργειαν. Οἱ παράγοντες οἱ ἐπιφέροντες τὴν ἐκδηλον ἐνέργειαν τῆς βουλήσεως καλοῦνται ἐλατήρια τῆς βουλευτικῆς ἐνεργείας.

Ἐκ τοῦ ἐλατηρίου πρᾶξις τις κρίνεται κατὰ πόσον σχετίζεται μὲ τὸ σύνολον τοῦ δρῶντος προσώπου, μὲ τὸ ἐγώ του, καὶ ὑπολογίζεται τὸ ὀρθὸν ἢ τὸ δίκαιον τῆς πράξεως αὐτῆς. Ἐκ τούτου εἶναι φανερόν ὅτι πρόβλημα τῶν ἐλατηρίων εἶναι μεγάλης σημασίας ὅχι μόνον διὰ τὴν ψυχολογίαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἠθικὴν, τὴν ἐγκληματολογίαν καὶ τὸν ὅλον γενικῶς βίον.

Διακρίνομεν δὲ τὰ ἐλατήρια εἰς ἐκδηλα, συνειδητὰ ἐλατήρια καὶ εἰς βαθυτέρα ἢ ὑποκίνητρα, ἀσυνειδητὰ ἐλατήρια.

Κατὰ ταῦτα εἰς πᾶσαν βουλευτικὴν πρᾶξιν πλὴν τοῦ κατευθύνοντος σκοποῦ χρειάζονται κίνητρα καὶ ἐλατήρια, ἀνάγκαι αἰσθηταὶ ἢ ἐξ ἐνστίκτου ἐρεθίσματα. Ἡ βαθμὶς αὕτη τῶν ἐλατηρίων εἶναι προπαρασκευαστικὴ τῆς βουλευτικῆς ἐνεργείας, παρέχουσα ἀφορμὴν εἰς τὴν ἐναρξίν αὐτῆς.

Β. Τὰ αἰτία τῶν ἀποτυχιῶν ἐν τῇ πράξει. Πολλὰ εἶναι τὰ αἷτια, ἕνεκα τῶν ὁποίων εἶναι δυνατόν ν' ἀποτυγχάνωμεν εἰς τὰς ἀσχολίας ἢ πράξεις μας καὶ δῆ·

α) τὸ ἀναποφάσιστον, ἡ ἀβουλησία, ὀλέθριον πάθημα τῆς ψυχῆς δυνάμενον νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τελείαν ἀδράνειαν. Ἄν ἐλλείπη ἡ ὁρμὴ πρὸς ἐνέργειαν, ὡς συμβαίνει εἰς τινὰ νευρικὰ ἢ δειλὰ ἢ ὑστεροῦντα πνευματικῶς ἢ κοινωνικῶς πρόσωπα, τότε ἔχομεν παντελῆ ἀδυναμίαν βουλήσεως ἢ δισταγμὸν εἰς μέγιστον βαθμὸν, ἕνεκα τοῦ ὁποίου ὁ ἄνθρωπος ἀποτυγχάνει εἰς τὴν ζωὴν του.

β) ἡ δυσθυμία, ἐξ ἧς δύναται τις ν' ἀπαλλαγῇ ἀσχολούμενος καὶ εἰς ἐρασιτεχνικὰς ἀσχολίας καὶ εἰς ἔργα κοινῆς ὠφελείας ἢ ἄλλα, ἐκ τῶν ὁποίων νὰ δύναται νὰ ἀντλή πνευματικὴν ἢ ἠθικὴν ἱκανοποίησιν.

γ) ὁ περισπασμὸς τῆς διανοίας, σημεῖον ἀνεπαρκοῦς ἠθικῆς δυνάμεως πρὸς συγκέντρωσιν τῆς ἐνεργείας τινὸς ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἔργον καὶ πρὸς τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν.

δ) τὸ ἀκαθόριστον τοῦ σκοποῦ. Ὁ ἄνθρωπος ὁ ὅποιος δὲν ἔχει σκοποὺς ἢ ἀλλάζει σκοποὺς καθημερινῶς, διασπᾶται, σπαταλᾷ τὰς δυνάμεις του, εὐκόλως ἀπογοητεύεται, διότι ἡ ζωὴ του εἶναι οὐσιαστικῶς χωρὶς περιεχόμενον, ἀποτυγχάνει εἰς τὴν ζωὴν του, γίνεται δυστυχής.

Ἀντιθέτως, ὁ προσανατολισμὸς πρὸς ὠρισμένους σκοποὺς καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον δημιουργικὸν καὶ παραγωγικόν, διότι τὸν ἀναγκάζει νὰ προγραμματίσῃ τὸν χρόνον καὶ τὰς ἐνεργείας του καὶ νὰ προχωρῇ εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν σκοπῶν του μὲ ταχύ καὶ σταθερὸν βῆμα. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς δὲν ἀπογοητεύεται πρὸ τῶν ἐμποδίων, δὲν σταματᾷ τοῦναντίον ἐντείνει τὰς προσπάθειάς του, ἐπιμένει καὶ ὅταν φθάσῃ τὸν σκοπὸν του αἰσθάνεται μεγαλυτέραν ἱκανοποίησιν, εἶναι περισσότερον εὐτυχής.

4. Βούλησις καὶ ὑποβολή. Ὅταν ἀπὸ τοῦ βήματος ὁμιλῇ ῥήτωρ τις πρὸς τὸ πλῆθος περὶ ἐξευρέσως λ.χ. τῶν μέσων πρὸς πλήρωσιν μιᾶς κοινῆς ἀνάγκης, λέγομεν ὅτι οὗτος ὑποβάλλει ιδέας, τὰς ὁποίας ἐκεῖνος συνήθως ἀποδέχεται.

Ὁ ὑπνωτίζων ἀσθενῇ τινι ἱατρὸς ἐπιτυγχάνει παρ' αὐτοῦ τὴν ἐκτέλεσιν πράξεων, τὰς ὁποίας ὑποβάλλει εἰς αὐτόν.

Ἀγοράζοντες παρ' ἐμπόρου ὑφασμά τι καὶ πειθόμενοι εἰς τοὺς ἐπαινετικούς λόγους αὐτοῦ περὶ τοῦ ὑφάσματος χωρὶς οὐδεμίαν νὰ ἐκφέρωμεν ὑποψίαν ἢ ἀντίρρῃσιν ὑφιστάμεθα ὡσαύτως ὑποβολὴν ὑπὸ τοῦ ἐμπόρου.

Μιμούμενοί τινα εἰς τὸν τρόπον τῆς ἀμφιέσεως ὑφιστάμεθα ἐπίσης ὑποβολὴν.

Εἰς τὰς ἀνωτέρω τέσσαρας περιπτώσεις ἔχομεν τὸ φαινόμενον τῆς ὑποβολῆς. Συγκρίνοντες ὅμως τὰς δύο τελευταίας, τὰς καὶ κυρίας περιπτώσεις ὑποβολῆς, παρατηροῦμεν ὅτι κατὰ ταύτας ἔχομεν μετὰδοσιν ιδέας τινὸς ἐξ ἐνὸς προσώπου εἰς ἄλλο ἢ ἄλλα, τὴν ὁποίαν ταῦτα ἀποδέχονται ἀνεπιφυλάκτως ἄνευ λογικῆς τινος ἀντιρρήσεως.

Κατὰ ταῦτα ὑποβολὴ εἶναι ἡ ἀνεξέλεγκτος, ἄνευ καταναγκασμοῦ τινος υἱοθέτησις ιδεῶν ἢ ἀντιλήψεων καὶ ἡ μεταβολὴ διαθέσεως τῇ ἐπιδράσει ἄλλου προσώπου. Ἡ ἀμφίεσις, ὁ τρόπος τοῦ ζῆν γενικώτερον, τὰ διάφορα ἤθη, τὸ παράδειγμα κλπ. στηρίζονται ἐπὶ τῆς ὑποβολῆς.

Είδος υποβολής είναι και η αὐτοποβολή, Κατ' αὐτὴν τὸ άτομον, αὐθορμήτως και χωρίς τὴν ἐπίδρασιν ἄλλου προσώπου, ἐκ τυχαίων δὲ συνήθως περιστατικῶν ὁρμώμενον, σχηματίζει πεποιθήσεις ἡ δέχεται ἀνεπιφυλάκτως ιδέας ἡ ἀντιλήψεις, αἱ ὁποῖαι δὲν ἔχουν πραγματικὴν βάσιν. Οὕτως ὁ παρατηρῶν εἰς καθρέπτην και βλέπων ἑαυτὸν ὡχρόν, ἀν συλλάβῃ ἐκ τούτου τὴν ιδέαν ὅτι εἶναι ἀσθενής, ὑποβάλλει ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν ιδέαν ταύτην εἰς τὸν ἑαυτὸν του και δύναται ὄντως νὰ ἀσθενήσῃ.

5. Τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως. Εἶναι ἐλεύθερος ὁ ἄνθρωπος εἰς τὰς πράξεις του ἢ ὄχι ;

Τὸ πρόβλημα τοῦτο εἶναι ἐν ἐκ τῶν δυσλύτων τῆς φιλοσοφίας προβλημάτων, ἐκ παλαιοτάτου δὲ χρόνου ἡρευνηθή. Εἶναι δὲ σπουδαιότατον τὸ πρόβλημα τοῦτο και θεωρητικῶς και πρακτικῶς. Διότι, ἀν δὲν ἐνεργῇ ἐλευθέρᾳ βουλήσῃ ὁ ἄνθρωπος, τότε δὲν εἶναι και ὑπεύθυνος διὰ τὰς πράξεις του, ὅπως δὲν εἶναι ὑπεύθυνα τὰ μικρὰ παιδιά, οἱ ψυχοπαθεῖς ἢ οἱ ἐν μέθῃ διατελοῦντες.

Δύο ὡς πρὸς τὸ πρόβλημα τοῦτο ἐξηνέχθησαν θεωρίαι, ἡ μὲν τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως (indeterminismus), ἡ παραδεχομένη ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐλεύθερος εἰς τὰς πράξεις του, ἡ δὲ τοῦ καταναγκασμοῦ (determinismus), παραδεχομένη ὅτι ὁ ἄνθρωπος πράττει εἴτε μοιραίως και τυχαίως ἐξ ἐξωτερικῶν αἰτίων εἴτε ἐξ ἐσωτερικῶν, ἅτινα ἐπιφέρουσι τὴν ἀπόφασιν.

Και ἡ μὲν θεωρία τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως ἔχει πλὴν ἄλλων ὑπὲρ αὐτῆς α) τὸν λόγον τῆς συνειδήσεως τῆς ἐλευθερίας· ἕκαστος δηλ. ἄνθρωπος πράττων ἔχει συναίσθησιν ὅτι εἶναι ἐλεύθερος και ἀφ' ἑαυτοῦ μετὰ συζήτησιν ἀποφασίζει περὶ τῶν πράξεών του, β) ὁ ἄνθρωπος μεταμελεῖται διὰ τινὰς τῶν πράξεών του, ὅπερ σημαίνει ὅτι ἦτο ἐλεύθερος και ἄλλως νὰ πράξῃ, γ) ἡ πάλιν, ἣν πρὸ τῆς ἀποφάσεως ὁ ἄνθρωπος διεξάγῃ πρὶν ἢ ἐκτελέσῃ μίαν πράξιν, ἡ ἀμφιβολία και ἡ σκέψις εἶναι ἐνδείξεις τοῦ ἐλευθέρως βούλεσθαι και πράττειν, δ) τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἄνθρωπος δύναται καθάιρων τὰ πάθη του νὰ ὑψωθῇ εἰς ἀνώτερα ἰδανικὰ εἶναι ἐπίσης ἐνδείξεις τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεώς του.

Ἀντιθέτως, ἡ θεωρία τοῦ καταναγκασμοῦ ὑποστηρίζει ὅτι ἡ πεποί-

θησις περί τῆς ἐλευθερίας, τὴν ὁποίαν φρονοῦμεν ὅτι ἔχομεν ἐν τῷ πράττειν, εἶναι αὐταπάτη. Ὁ ἄνθρωπος, λέγουσιν οἱ ὀπαδοὶ τῆς θεωρίας αὐτῆς, μόνον κατὰ ἓνα τρόπον δύναται νὰ πράττῃ, ἂν δὲ νομίζῃ ὅτι δύναται καὶ ἄλλως, τοῦτο συμβαίνει, διότι παριστᾷ ἐν ἑαυτῷ πάντας τοὺς δυνατοὺς τρόπους τοῦ πράττειν καὶ νομίζει ὅτι καὶ ἄλλως ἡδύνατο νὰ πράξῃ.

Ἡ μεταμέλεια ἐξ ἄλλου, λέγουσιν, ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ φόβου τῆς τιμωρίας, διότι δὲν ἐνήργησεν ὁ πράττων ὀρθῶς.

Ἡ ἀμφιβολία δ' ἄλλως τε καὶ ἡ σκέψις, ἣν καταβάλλει τις πρὸ τῆς ἀποφάσεως, συνηγοροῦσιν ὑπὲρ τοῦ καταναγκασμοῦ.

Ἐπίσης ὑπὲρ τῆς θεωρίας ταύτης προδιαθέτει καὶ ὁ νόμος τῆς αἰτιότητος. Εἰς τὸν κόσμον, λέγουσιν, πολλὰ τῶν γινομένων καὶ φαινομένων ἡγοῦνται, ἄλλα δ' ἔπονται ὡς ἀποτέλεσμα αὐτῶν. Εἰς τὸν ἴδιον νόμον ὑπάγονται, λέγουσι, καὶ τὰ βουλευτικά καὶ τὰ ἠθικά φαινόμενα.

Ἄλλ' ὁ ἄνθρωπος δὲν πράττει ὁμοίως πάντοτε εἰς τὰς αὐτὰς περιστάσεις, ἀλλὰ διαφόρως βελτιῶν συνήθως ἑαυτόν, τοῦτο δὲ διότι λόγῳ τῆς ἱκανότητος πρὸς τὸ λογικεῦσθαι ὑφίσταται εἰς τὰς σκέψεις καὶ βουλήσεις αὐτοῦ τὰς ἐπιδράσεις καὶ τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, πλὴν ἔχων αὐτοσυνειδησίαν καὶ δύναμιν αὐτοελέγχου ἔχει ἐλευθερίαν ἐν ταῖς ἐνεργείαις αὐτοῦ. Ὑπεύθυνος δ' ὡς ἐκ τούτου, εἶναι καὶ διὰ τὰς ἀπὸ ἀλόγου ὁρμῆς καὶ ὀρέξεως πράξεις του, αἵτινες γίνονται μὲν παρὰ λόγον, οὐχὶ ὅμως δι' ἑλλειψιν λόγου· ὅπως δὲ αἱ ἐνάρετοι πράξεις ἐξαρτῶνται ἀφ' ἡμῶν, οὕτω καὶ αἱ κακαί. Διὸ καὶ ἕκαστος λογίζεται ὑπεύθυνος καὶ παρ' ἑαυτοῦ καὶ παρὰ τῶν ἄλλων διὰ τὰς ἰδίας του πράξεις. Ἄλλ' ὁ νόμος τῆς αἰτιότητος σήμερον δὲν ἰσχύει οὔτε καὶ εἰς τὴν φύσιν. Τὰ ἠλεκτρόνια εἰς ἕκαστον ἄτομον, ὡς ἀπέδειξεν ὁ Heisenberg, εἶναι ἐλεύθερα πηδῶντα ἐκ μιᾶς τροχιάς εἰς τὴν ἄλλην καὶ μὴ ἐπιτρέποντα τὸν καθορισμὸν τῆς θέσεως των εἰς τὴν πορείαν των. Ὡς ἐκ τούτου εἶναι ἐλεύθερα παντὸς καταναγκασμοῦ.

Ὅτι ὅμως ὁ ἄνθρωπος εἰς τὰς ἐνεργείας καὶ τὰς πράξεις αὐτοῦ δὲν εἶναι ἀπολύτως καὶ ἀπεριορίστως ἐλεύθερος, τοῦτο δὲν ἔχει ἀνάγκην αἰτιολογίας. Ἡ συνειδησις τῆς ἐλευθερίας παρουσιάζει διαφόρους βαθμούς. Ἀλλοτε αἰσθανόμεθα τὸν ἑαυτόν μας περισσότερον καὶ ἄλλοτε ὀλιγώ-

τερον ἐλεύθερον εἰς τὰς ἀποφάσεις μας. Ἐχομεν δὲ συνείδησιν πλήρους ἐλευθερίας, ὅταν αἰσθανώμεθα τὸν ἑαυτὸν μας ἱκανὸν νὰ λαμβάνῃ καὶ νὰ ἐκτελῇ τὰς ἀποφάσεις του ὅχι ἐπὶ τῇ βάσει στιγμιαίων ὁρμῶν ἢ μακρῶν συνηθειῶν, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει πραγματικῆς ἐκτιμήσεως τοῦ σκοποῦ του, ὅταν δηλ. μόνον ἡ φρόνησις διευθύνῃ τὴν βούλησιν μας.

Δὲν πρέπει ὅμως νὰ λησμονῇται ὅτι εἰς πᾶσαν ψυχικὴν ἐνέργειαν ὑπάρχει ἐν ὑποκειμενικὸν στοιχεῖον, τὸ ἐ γ ὡ, συνεργοῦν εἰς τὴν πρᾶξιν. Τὸ ὑποκειμενικὸν δὲ τοῦτο στοιχεῖον ἐνισχύεται διὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως, τῆς ἀσκήσεως, τῆς πείρας καὶ τῆς μορφώσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις ἀπελευθεροῦται τῶν παθῶν καὶ τῶν δεσμῶν του γινόμενος περισσότερον ἐλεύθερος καὶ χρηστοθήης.

Γενικῶς λοιπὸν δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἐλευθερίαν ἐν τῷ βουλευέσθαι, ἀποφασίζῃν καὶ ἐνεργεῖν καὶ πράττειν, δὲν ἐνεργεῖ δὲ μηχανικῶς καὶ κατ' ἀνάγκην, ὡς οἱ ὕλισται καὶ οἱ πανθεῖσται διακηρύττουσιν ἢ ὡς οἱ Στωϊκοί, οἱ τῆς εἰμαρμένης ὁπαδοί, οἵτινες ἀλλαχοῦ μὲν παραδέχονται τὸν ἄνθρωπον αἰχμάλωτον αὐτῆς, ἀλλαχοῦ δὲ ὑπεύθυνον διὰ τὰς ἰδίας πράξεις.

Συνοψίζοντες τὰ ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ λεχθέντα παρατηροῦμεν ὅτι ἡ βούλησις δὲν εἶναι ἰδίᾳ λειτουργία, ὡς ὑπελάμβανε ταύτην ἡ παλαιὰ ψυχολογία, ἢ εἰς τρία μέρη τὴν ψυχὴν κατατέμνουσα, γνῶσιν, συναίσθημα καὶ βούλησιν, ἀλλ' εἶναι ἑκφρασις ἐν δράσει τῆς ὅλης προσωπικότητος, ὁρίζεται δὲ ὡς γενικὴ τοῦ ὅλου πνεύματος ἰκανότης πρὸς λῆψιν ἀποφάσεων καὶ ἐκτέλεσιν αὐτῶν. Βούλησις δὲν εἶναι τι κατεχόμενον ὑπὸ τοῦ ἐ γ ὡ, ἀλλ' αὕτη ἡ π ρ ο σ ω π ι κ ὴ καὶ δὴ τὸ ἐ γ ὡ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ λειτουργίᾳ του, τὸ ἐπιδοκιμάζον ἢ ἀποδοκιμάζον ἢ ἐλέγχον πᾶσαν ἰδέαν ἢ βούλημα, προερχόμενον ἐκ τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀσυνειδήτου ψυχικῆς ἐνεργείας.

Διακρίνομεν δὲ διαφόρους βαθμίδας καὶ μορφάς τῆς βουλήσεως, τὰ ἐνστικτα, τὰς ὁρμὰς, τὰς ἐπιθυμίας, τὰς ἐξεις καὶ τὴν κυρίως βούλησιν, διαφέρουσιν τῶν προηγουμένων μορφῶν αὐτῆς καὶ ἀκολουθοῦσαν ἰδίαν πορείαν ἐν τῇ ἐκδηλώσει αὐτῆς.

Τῆς βουλητικῆς ἐνεργείας ἔχομεν διάφορα εἶδη· α) τὴν καθ' ἑξὶν ἢ ἐξ ὁρμῆς τινος ἐνέργειαν (ἀκουσίαν), β) τὴν ἀπλὴν βουλητικὴν ἐνέργειαν, γ) τὴν ἐνέργειαν κατόπιν προαιρέσεως καὶ ἐκλογῆς, δ) τὴν συμφώνως πρὸς ἀρχὰς καὶ ἀνωτέρας κρίσεις ἐνέργειαν, ε) τὴν συμφώνως πρὸς διαγεγραμμένον σχέδιον ἐνέργειαν.

Εἰς πᾶσαν βουλευτικὴν ἐνέργειαν διακρίνομεν· α) σκοπὸν ἐνέχοντα ἐπιθυμητικὸν στοιχεῖον, οὕτινος ἡ παράστασις ἐν τῇ συνειδήσει ὠθεῖ εἰς διανόησιν περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐκτελέσεως τοῦ ποθουμένου, β) ἀποφασιν περὶ ἐπιδιώξεως τοῦ σκοποῦ τούτου δι' ἐκτελέσεως ἢ μὴ τῆς ὑπὸ σκέψιν πράξεως, γ) ἐκτέλεσιν αὐτῆς καὶ δ) ἀναθεώρησιν καὶ ἐξέτασιν αὐτῆς μετὰ τὸ πέρασ αὐτῆς καὶ κρίσιν ἐπ' αὐτῆς.

Ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἐλευθερίαν βουλήσεως περιοριζομένην μὲν ἕνεκα ἐξαιρετικῶν αἰτίων καὶ ἀδυναμιῶν, ἀύξανομένην ὅμως διὰ τῆς ἀσκήσεως καὶ ἀγωγῆς.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. Καθορίσατε τίνα σχέσιν ἔχουσι πρὸς τὴν βούλησιν τὰ ἔνστικτα, αἱ ἐπιθυμίαι καὶ αἱ ἔξεις.
2. Τίς ἡ σχέσις τῆς βουλήσεως καὶ τῆς προσοχῆς;
3. Εἶναι ὁ ἄνθρωπος ὑπεύθυνος διὰ τὰς πράξεις του; Διὰ τί;
4. Πῶς θὰ ἀσκήσητε τὴν βούλησίν σας;
5. Τίς ἡ σημασία τῶν ἐλατηρίων εἰς τὴν πράξιν;
6. Τίς ἡ ἐπίδρασις τῆς κοινωνίας εἰς τὰς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου;
7. Ποῖος ὁ κύριος συντελεστής τῆς βουλήσεως;
8. Τί εἶναι ὑποβολή καὶ τί αὐθυποβολή;
9. Τίς ἡ σχέσις τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς βουλήσεως;
10. Τίς ἡ σχέσις τῆς βουλήσεως πρὸς τὸ συναίσθημα καὶ τὴν διάνοησιν;

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟΝ

Η ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΑΠΟΨΙΣ ΤΟΥ ΨΥΧΙΚΟΥ ΒΙΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΧΑΡΑΚΤΗΡ ΚΑΙ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΣ

Εἰς τὰ προηγούμενα κεφάλαια ἐξετάσαμεν ἀναλελυμένως τὸν ψυχικὸν βίον καὶ δὴ ὅσον τὸ δυνατόν ἐν ἀναφορᾷ πάντοτε πρὸς τὸν ὅλον ἄνθρωπον. Ἐξετάσαμεν δηλ. ἐκάστην πνευματικὴν λειτουργίαν ἀποχωρίζαντες αὐτὴν τῶν λοιπῶν, μετὰ τῶν ὁποίων εἶναι πάντοτε συνυφασμένη καὶ τοῦτο, ὡς εἵπομεν, πρὸς βαθυτέραν κατανόησιν τοῦ ἀτόμου καὶ μελέτην μιᾶς ἐκάστης ἐξ αὐτῶν χάριν πρακτικῶν λόγων.

Διὸ εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο θὰ ἐξετάσωμεν οὐχὶ ἀναλελυμένως τὸν ψυχικὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ὡς οὗτος ἐν συνόλῳ δρᾷ καὶ ἐκδηλοῦται.

1. Ἕννοια τοῦ χαρακτῆρος. Συχνάκις ἀκούομεν τοιαύτας φράσεις. «αὐτὸς ἔχει καλὸν χαρακτῆρα», «ὁ χαρακτήρ αὐτῆς τῆς ἱστορικῆς περιόδου εἶναι θεοκρατικὸς ἢ ὑλιστικὸς», «ὁ χαρακτήρ τοῦ Ἀγγλοῦ εἶναι διάφορος τοῦ Ἑλλήνος», «αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἰδιότροπον χαρακτῆρα κλπ.».

Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἐξετάζομεν τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως καὶ ἀποφαινόμεθα ὅτι οὗτος ἔχει καλόν, ἡθικὸν χαρακτήρα, διότι, ἐνῶ εἶναι ἐλεύθερος νὰ πράξῃ κατὰ βούλησιν, πράττει πάντοτε τὸ καλόν, τὸ δίκαιον, τὸ ὀρθόν. Περὶ τοῦ ἀνθρώπου τούτου εἴμεθα πεπεισμένοι ὅτι εἰς οἰανδήποτε περίστασιν καὶ ἂν εὑρεθῇ, πρὸ οἰουδήποτε πειρασμοῦ ἢ ἐμποδίου θὰ πράξῃ οὗτος τὸ κατῆκόν του ὁμοίως ὡς πάντοτε. Διὸ ἡθικὸν χαρακτήρα καλοῦμεν τὸν πάντοτε ὡσαύτως πράττοντα συμφῶνως πρὸς ὠρισμένους ἡθικάς ἀρχάς. Ἐξαρτᾶται δὲ ἡ τοιαύ-

τη μόρφωσις τοῦ ἀνθρώπου εἰς ἠθικὸν χαρακτῆρα, ὡς καὶ προηγουμένως ἐλέχθη, α) ἐκ τῆς γνώσεως ἐκάστοτε τοῦ ὀρθοῦ καὶ ἐσφαλμένου, τοῦ ἀγαθοῦ ἢ τοῦ κακοῦ, β) ἐκ τῶν ἰδανικῶν προτύπων παραδειγμάτων, τὰ ὅποια ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ ἄνθρωπος ὡς φάρους, οἵτινες τὸν φωτίζουν εἰς τοῦ καλοῦ τὴν πρᾶξιν καὶ τὴν ἀποφυγὴν τοῦ κακοῦ, γ) ἐκ τῆς ἀσκήσεως, τὴν ὅποιαν ὁ ἄνθρωπος κάμνει συνηθίζων τακτικῶς νὰ πράττῃ ἐνερτέως καὶ νὰ ἐρωτᾷ τὴν συνείδησίν του, τὸν ἐν ἑαυτῷ λόγον.

Μεγίστη ἐπομένως εἶναι ἡ σπουδαιότης τῆς ἐνδοσκοπήσεως καὶ αὐτοκρισίας εἰς μόρφωσιν τῆς ὀρθῆς αὐτοσυνειδησίας, ἐκ τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος ἄγεται εἰς τὴν αὐτογνωσίαν, τὸ γνῶθι σαυτόν, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν κατανόησιν τῆς υπάρξεως τοῦ Θεοῦ.

Εἰς τὰς ἄλλας περιπτώσεις χαρακτῆρ εἶναι ὁ τύπος, ὁ ἰδιαίτερος τρόπος, κατὰ τὸν ὅποιον ὁ ἄνθρωπος ἐκφράζει τὰ συναισθηματά του ἢ τὴν θέλησίν του ἢ ἐκτελεῖ τὰς πράξεις του· τὸ ἰδιαίτερον δηλ. γνώρισμα, τὸ ὅποιον διακρίνει τὸν ἄνθρωπον Α ἀπὸ τοῦ Β, μίαν περίοδον ἀπὸ τῆς ἄλλης. Καὶ αὕτη εἶναι ἡ ψυχολογικὴ ἔννοια τοῦ χαρακτῆρος. Ἀναλόγως λοιπὸν πρὸς τὸν ἰδιαίτερον τρόπον τῆς ἐκδηλώσεως ἐκάστου ἀνθρώπου διακρίνομεν καὶ διαφόρους τύπους ἡ χαρακτῆρας.

Ἡ τοιαύτη διάκρισις εἰς τύπους ἀνθρώπων ἢ χαρακτῆρας εἶναι ἀρχαιοτάτη. Οὕτως ὁ Ἱπποκράτης ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς μείξεως καὶ κράσεως τοῦ αἵματος, τῆς κιτρίνης ἢ μελαίνης χολῆς καὶ λοιπῶν χυμῶν διέκρινε τέσσαρας τύπους· τὸν χολερικόν, τὸν μελαγχολικόν, τὸν αἱματώδη καὶ τὸν φλεγματικόν. Ὁ Θεόφραστος διέκρινε τριάκοντα τύπους ἢ χαρακτῆρας· (εἰρωνά, κόλακα, αὐθάδη, ἀλαζδὸνα κλπ.). "Ἄλλοι δ' ἐπιστήμονες ἀπὸ διαφόρου ἑκαστος ἀπόψεως ἐξετάζοντες τοὺς ἀνθρώπους διαφόρους διακρίνουσι τύπους. Οὕτως ἔχομεν τὸν εὐδιέγερτον καὶ τὸν δυσκίνητον ὡς πρὸς τὴν ἐνεργητικότητα, τὸν εὐαίσθητον καὶ τὸν ἀπαθητὸν ὡς πρὸς τὸ εὐσυγκίνητον. Ὡς πρὸς τὸν τρόπον καθ' ὃν παρατηρεῖ τις καὶ σκέπτεται ὁ Binet διακρίνει τὸν περιγραφικόν, συναισθηματικόν, παρατηρητικόν, ἐπιστημονικόν τύπον. Ὁ Jung διακρίνει ἐνδοστρεφῆ, τύπον σιωπηλὸν καὶ μονήρη, ἐλάχιστα ἐνδιαφερόμενον διὰ τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, καὶ ἐξωστρεφῆ, τύπον εὐκοινωνήτον, ρυθμίζοντα τὴν συμπεριφορὰν του βάσει τῶν σχέ-

σεών του πρὸς τὸν ἔξω κόσμον. Ὁ Spranger ἀναλόγως τῶν ἀξιῶν τῶν προβλλομένων ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων διακρίνει τύπον οἰκονομικόν, θεωρητικόν, πολιτικόν, θρησκευτικόν, κοινωνικόν, αἰσθητικόν. Ἄλλοι τέλος διακρίνουσι τύπον αὐτοτελῆ (ἀποβλέποντα εἰς ἰδίους, ἀτομικοὺς σκοποὺς) καὶ ἑτεροτελῆ (ἐπεκτείνοντα τὸν κύκλον τῆς δράσεώς του εἰς τὸ εὐρύτερον κοινωνικόν περιβάλλον).

Ἡ διάκρισις εἰς τοιοῦτους ἀμιγεῖς τύπους δὲν ἀληθεύει πάντοτε. Σπανίως δηλ. θὰ εὔρη τις τοιοῦτους ἀντιπροσωπευτικοὺς τύπους, διότι μεικτοῦ τύπου εἶναι τὸ πλεῖστον τῶν ἀνθρώπων καὶ μάλιστα οἱ ὁμαλοὶ κατὰ τὰς ψυχικὰς ἐκδηλώσεις καὶ τὴν συμπεριφορὰν των.

2. Ἐννοια τῆς προσωπικότητος. Πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ χαρακτῆρος συνδέεται στενῶς καὶ ἡ ἔννοια τῆς προσωπικότητος.

Συχνάκις ἀκούομεν ἀνθρώπους νὰ λέγωσι· αὐτὸς ὁ κύριος εἶναι προσωπικότης, εἶναι δηλ. ἄτομον ἐξαιρετικὸν καὶ διάφορον ἀπὸ τοὺς πολλοὺς ἀνθρώπους, ἔχει κύρος καὶ ἐπιβολὴν εἰς τοὺς ἄλλους, ἐπηρεάζει τ.ἑ. τοὺς ἄλλους καὶ διὰ τῆς παρουσίας του ἀκόμη. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην προσωπικότης εἶναι ὁ βαθμὸς τῆς ἐπιδράσεως, τὴν ὁποίαν ἀσκεῖ τις ἐπὶ τοὺς ἄλλους. Ἀλλὰ προσωπικότητα λέγοντες δὲν ἐννοοῦμεν τὴν ἐξωτερικὴν μόνον ἐμφάνισιν καὶ ἐπιβολὴν ἐνὸς ἀτόμου, ἀλλὰ τι πλεον τούτου· τὰς διαθέσεις, ἀνάγκας, ἐπιθυμίας, ἐλαττήρια, φιλοδοξίας, συναισθήματα, σκέψεις κλπ. αὐτοῦ, στοιχεῖα, ἅτινα διαφόρως εἰς ἕκαστον ἄνθρωπον εἶναι ὀργανωμένα οὕτως, ὥστε κατὰ διάφορον τρόπον νὰ ἐκδηλοῦται οὗτος καὶ νὰ δρᾷ, νὰ εἶναι τ.ἑ. διάφορος τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Εἰς τὸν τρόπον τοῦτον τῆς ἐκδηλώσεως καὶ δράσεως τοῦ ἀτόμου συμβάλλει καὶ ἡ ὁμαλὴ ἢ μὴ λειτουργία τῶν διαφόρων συστημάτων αὐτοῦ (νευρικοῦ, κυκλοφοριακοῦ, ἀδενικοῦ, πεπτικοῦ) ὡς καὶ τῶν διαφόρων χωρῶν τοῦ ἐγκεφάλου, εἰς τὰς ὁποίας εὐρίσκονται τὰ κέντρα τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν, ὡς τοῦτο γίνεται φανερόν ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι βλάβη μιᾶς τῶν χωρῶν τούτων δύναται νὰ ἐπιφέρῃ ψυχικὴν ἀνωμαλίαν εἰς τὸν πάσχοντα.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἡ προσωπικότης δύναται νὰ ὀρισθῇ· α) ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἐπιδράσεως, τοῦ κύρους καὶ τῆς ἐπιβολῆς, τὴν ὁποίαν ἐν ἄτομον ἀσκεῖ ἐπὶ τοὺς ἄλλους, καὶ β) ἐκ τοῦ τρόπου κατὰ τὸν ὁποῖον ἔχει ὀργανωμένας καὶ συνυφασμένας τὰς διαφόρους τάσεις, διαθέσεις,

συναισθήματα καὶ ἄλλας πνευματικὰς λειτουργίας, συνολικῶς λαμβανομένας, γ) ἐκ τοῦ ἰδιαίτερου τρόπου, καθ' ὃν ἕκαστος ἐκδηλοῦται καὶ δρᾷ εἰς τὸ περιβάλλον του. Θὰ ἡδυνάμεθα λοιπὸν νὰ ὀρίσωμεν τὴν προσωπικότητα ὡς τὴν συνθετικὴν μορφήν ὅλων τῶν ὀργανωμένων ψυχικῶν λειτουργιῶν καὶ φυσιολογικῶν χαρακτηριστικῶν ἀτόμου τινὸς ἀντιδρῶντος εἰς τὸ περιβάλλον αὐτοῦ.

3. Στοιχεῖα τῆς προσωπικότητος. Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω ὀρισμοῦ συνάγεται ὅτι τὰ κύρια στοιχεῖα τὰ αποτελοῦντα τὴν προσωπικότητα εἶναι :

α) Ἡ ἐξωτερικὴ ἐμφάνις (μορφή προσώπου, στάσις σώματος, ἐπιβολή, φωνή, ἔκφρασις ὀφθαλμῶν, ἀνάστημα, χάρις εἰς τὰς κινήσεις κλπ.). Εἰς τὴν καλὴν ἐξωτερικὴν ἐμφάνισιν συμβάλλει σημαντικῶς καὶ ἡ ὑγεία τοῦ ἀτόμου, ἀλλὰ κυρίως ἡ ἐσωτερικὴ ὁμαλὴ διάρθρωσις, ὀργάνωσις καὶ λειτουργία πάντων τῶν στοιχείων τῆς προσωπικότητος,

β) Ὁ συναισθηματικὸς ὀπλισμός, τ.ἔ. αἱ διαθέσεις, τὰ ἐλατήρια, κίνητρα, ἔνστικτα, τάσεις, ῥοπαί, συναισθήματα, τὰ ὁποῖα ἀρχικῶς εἶναι ἀνοργάνωτα καὶ ἀπειθάρχητα εἰς τὸν ἄνθρωπον, σὺν τῇ παρόδῳ ὅμως τοῦ χρόνου καὶ τῇ ἐπιδράσει τοῦ παντοῦ περιβάλλοντος ὀργανοῦνται πέριξ ἰδανικῶν, ἀρχῶν καὶ διαφορῶν ὑπὸ τοῦ ἀτόμου τιθεμένων πρὸς ἐπιδίωξιν σκοπῶν,

γ) Τὸ ἐγώ. Εἰς τὴν ὀργάνωσιν ταύτην τῶν ἀνωτέρω δυνάμεων περὶ ἓνα σκοπὸν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν ἀρχῶν καὶ ἰδανικῶν συμβάλλει κυρίως τὸ βουλευτικὸν στοιχεῖον τῆς προσωπικότητος, τὸ ἐγώ, διὰ τοῦ ὁποίου μορφοῦται κυρίως ἡ προσωπικότης, ὁ δ' ἄνθρωπος αἰσθάνεται ὅτι ἀποτελεῖ ἄτομον ἐνιαῖον, τὸ αὐτὸ πάντοτε καὶ διάφορον τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Εἶναι δηλ. τὸ ἐγώ ὁ πυρὴν τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀτόμου, πέριξ τοῦ ὁποίου συνυφαίνονται οἱ σκοποί, αἱ ἀρχαί, τὰ ἰδανικὰ αὐτοῦ, συγχρόνως δὲ καὶ ὁ ρυθμιστὴς τῆς ὅλης πορείας τῆς προσωπικότητος,

δ) Ὁ λόγος. Εἰς τὸ ὡς ἄνω ἔργον του τὸ ἐγώ φωτίζεται καὶ ὁδηγεῖται ὑπὸ τοῦ λόγου (λογικοῦ), ὁ ὁποῖος ὅταν κυριαρχῇ εἰς τὸν ἄνθρωπον, οὗτος εἶναι ἀπηλλαγμένος ἀπὸ τῶν παντοίων κατωτέρων ὁρμῶν, τοῦ θυμοῦ, τοῦ φόβου καὶ τῶν ἄλλων τῆς ψυχῆς παθῶν, ὅποτε μὲ καθαρὰν διάνοιαν στοχάζεται τὸ ὄρθον καὶ πράττει συμφῶνως πρὸς τὰς μορφωθείσας ἀρχάς,

ε) Τὸ ὑπερεγώ, τὸ στοιχεῖον τ.ἑ. ἐκεῖνο τῆς προσωπικότητος, τὸ ὁποῖον μορφοῦμενον καὶ τελειούμενον διὰ τῆς πείρας ἀσκεῖ τὸν ἔλεγχον περὶ τοῦ ἐκάστοτε ἐπιτρεπομένου ἢ μὴ καὶ ὀνομάζεται ἄλλως ἢ θι-
κὴ συνείδησις.

Ἡ προσωπικότης τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἀκτὶς δράσεως αὐτῆς.

4. Παράγοντες διαμορφώσεως τῆς προσωπικότητος. Εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς προσωπικότητος συμβάλλουν τρεῖς κύριοι παράγοντες, ἡ κληρονομικότης, τὸ περιβάλλον, καὶ ὁ ἀτομικὸς παράγων.

α) Ἐκ κληρονομικότητος λαμβάνει ὁ ἄνθρωπος χαρακτηριστικά 1) ἐκ τοῦ γένους, ἄρρεν ἢ θῆλυ, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκει, 2) ἐκ τῆς φυλῆς αὐτοῦ, 3) ἐκ τοῦ γενεαλογικοῦ τοῦ δένδρου.

β) Ἐξ ἄλλου τῇ ἐπιδράσει τοῦ περιβάλλοντος (φυσικοῦ, κοινωνικοῦ, ἐκπολιτιστικοῦ) τὰ ἐκ κληρονομικότητος κληθέντα χαρακτηριστικά πλουτίζονται καὶ διαμορφοῦνται περαιτέρω ἐπιφέροντα τὴν προαγωγὴν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ ἀτόμου.

γ) 'Αλλ' ὁ κύριος παράγων τῆς διαμορφώσεως τῆς προσωπικότητος εἶναι, ὡς ἤδη ἐλέχθη, τὸ ἐγὼ, ὁ ἀτομικὸς παράγων πέραν τοῦ ὁποίου ὀργανοῦνται οἱ σκοποί, αἱ φιλοδοξίαι, σκέψεις, τὰ ἰδανικά τοῦ ἀτόμου. Ὁ παράγων οὗτος διαμορφώνει, συνθέτει καὶ ὀργανώνει τὰ στοιχεῖα τῆς κληρονομικότητος καὶ τοῦ περιβάλλοντος εἰς τρόπον, ὥστε νὰ διαμορφώνεται κάθε ἄνθρωπος εἰς διαφορετικὴν προσωπικότητα. Νὰ ἔχῃ δηλ. τὴν ἀτομικότητά του.

5. Διαφορὰ χαρακτῆρος καὶ προσωπικότητος. Κατὰ τὰ ἀνωτέρω χαρακτήρ καὶ προσωπικότητος δὲν εἶναι ὅροι ταυτόσημοι. Χ α ρ α κ τ ῆ ρ (ἐκ τοῦ χαράσσω), ὡς καὶ ἡ λέξις δηλοῦ, εἶναι ὁ ἰδιαιτερός τρόπος, κατὰ τὸν ὁποῖον ἕκαστος ἄτομον ἐκφράζει τὰ συναισθήματά του, τὰς σκέψεις, ἐπιθυμίας καὶ ἐνεργείας του. Εἶναι ἡ ἐκφρασις τῆς ὀργανωμένης προσωπικότητος, τῆς διαμορφωθείσης ἐκ τῆς κληρονομικότητος τῇ ἐπιδράσει καὶ τοῦ ὡς ἄνω ἀναφερθέντος τριπλοῦ περιβάλλοντος, φυσικοῦ, κοινωνικοῦ καὶ ἐκπολιτιστικοῦ. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον διάφορος εἶναι ὁ χαρακτήρ τοῦ Ἑλλήνος ἀπὸ τοῦ Ἀγγλοῦ, τοῦ Γάλλου ἢ τοῦ Γερμανοῦ.

Χαρακτήρ ἄρα εἶναι ὁ ἰδιαιτερός τρόπος ἐκφράσεως τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀτόμου, ὡς αὕτη μορφοῦται τῇ συμβολῇ τῆς κληρονομικότητος καὶ τῇ ἐπιδράσει τοῦ παντοῦ περιβάλλοντος, ἐνῶ προσωπικότης εἶναι ἔννοια εὐρυτέρα τοῦ χαρακτῆρος, εἶναι, ὡς ἤδη ἐλέχθη, ἡ συνθετικὴ μορφή τοῦ συνόλου τῶν πνευματικῶν λειτουργιῶν καὶ φυσιολογικῶν χαρακτηρηστικῶν τοῦ ἀτόμου ἐν ἀντιδράσει πρὸς τὸ περιβάλλον αὐτοῦ.

6. Ὁμαλὴ καὶ ἀνώμαλος προσωπικότης. Συμφώνως πρὸς τὸν ἀνωτέρω ὀρισμὸν τῆς προσωπικότητος, κατὰ τὸν ὁποῖον αὕτη εἶναι ὀργανωμένον τι σύνολον, ὁμαλὸς ἄνθρωπος δύναται κατὰ κύριον λόγον νὰ θεωρῇται ἐκεῖνος, εἰς τὸν ὁποῖον ὑπάρχει ἁρμονικὴ συνεργασία μεταξὺ τῶν ἀπαρτιζόντων τὴν προσωπικότητα αὐτοῦ στοιχείων.

Ἐκτὸς ὅμως τοῦ ἀνωτέρω βασικοῦ παράγοντος, ἄλλα στοιχεῖα συντελοῦντα εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς προσωπικότητος ἐνὸς ἀτόμου ὡς ὁμαλοῦ εἶναι τὰ κάτωθι·

α) συναισθημα ἀσφαλείας, προερχόμενον ἐκ τῶν κα-

λῶν σχέσεων τοῦ ατόμου πρὸς τὰ ἄλλα μέλη τῆς ομάδος καὶ τῆς παρ' αὐτῶν ἐκτιμήσεως,

β) αὐτογνωσία (γνώθι σαυτόν), ἥτις ἀποκτᾶται διὰ τῆς συνεχοῦς ἐνδοσκοπήσεως καὶ αὐτοκριτικῆς, ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας εἶναι ἡ ὀρθὴ ἀξιολόγησις τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ καὶ ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ συναισθημάτων μειονεξίας ἢ κομπασμοῦ,

γ) ἐπιδίωξις ἐφικτῶν πραγμάτων, τ.ἔ. σκοπῶν καὶ φιλοδοξιῶν ἐφικτῶν, ἀναλόγων πρὸς τὰς πνευματικὰς καὶ σωματικὰς δυνάμεις ἐκάστου σκοπῶν καὶ φιλοδοξιῶν οὐχὶ ἐγωϊστικῶν, ἀλλ' ἀποβλεπόντων εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ συνόλου,

δ) φυσικὴ καὶ αὐθόρμητος ἐκφρασις τῶν συναισθημάτων καὶ σκέψεων τοῦ ατόμου, ἀπαλλαγὴ δ' ἐπομένως ἀπὸ πάσης ὑποκριτικῆς συμπεριφορᾶς,

ε) ἐπαφὴ πρὸς τὴν πραγματικότητα, τ.ἔ. τὸ φυσικὸν καὶ κοινωνικοπολιτιστικὸν περιβάλλον καὶ ὀρθὴ ἀντιμετώπισις τῶν προβλημάτων ἡμῶν διὰ τῆς προσπάθειας πρὸς ἀντίληψιν τῶν πραγματικῶν αἰτίων ἐκάστου προβλήματος καὶ λογικῆς λύσεως αὐτῶν, οὐχὶ δὲ δι' ἀφαιρέσεως ἀπὸ τῆς πραγματικότητος καὶ ὀνειροπολήσεων,

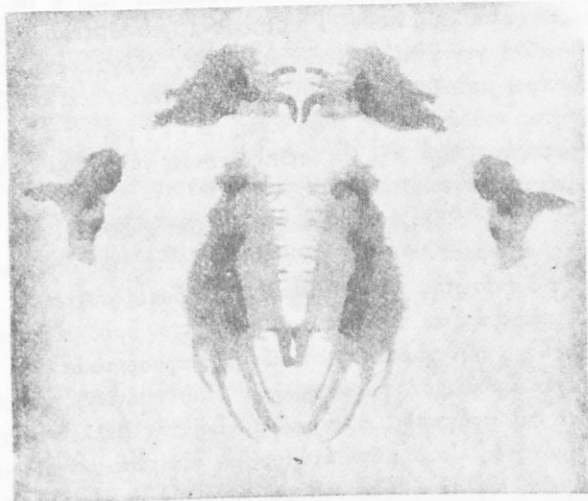
στ) ἰκανότης πρὸς πλήρωσιν τῶν κοινωνικῶν ἀπαιτήσεων τῆς ομάδος, τ.ἔ. ἐξομοίωσις πρὸς τὰ μέλη τῆς ομάδος εἰς τὰς σπουδαίας αὐτῆς ἐπιδιώξεις, οὐχὶ ὅμως μέχρι τελείας ἀπορροφήσεως τοῦ ατόμου ὑπὸ τῆς ομάδος. Διὰ τοῦτο ἄλλο τεκμήριον τῆς ὀμαλῆς προσωπικότητος εἶναι,

ζ) ἐπαρκὲς χειραφέτησις ἀπὸ τῆς ομάδος, ἐπιτρέπουσα διαφοροποίησιν τοῦ ατόμου ἀπ' αὐτῆς, ἰκανότητα τ.ἔ. πρὸς σχηματισμὸν ἰδίας γνώμης διὰ τὰ προκύπτοντα εἰς τὴν ομάδα ζητήματα καὶ ἀμερόληπτον ἐκτίμησιν τῶν ἐπιτευγμάτων ομάδων διαφόρων ἐκείνης, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει τις (π.χ. πολιτισμὸς ἢ θρησκεία ἄλλων χωρῶν),

η) ἐπάρκεια σωματικῇ πρὸς πλήρωσιν τῶν ἀναγκῶν καὶ ἐπιθυμιῶν τοῦ ατόμου.

Ἀρνητικῶς τιθέμενοι οἱ ἀνωτέρω παράγοντες δίδουν τὴν προσωπικότητα τῶν μὴ ὀμαλῶν ατόμων, ἅτινα παρεκκλίνουν περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον τοῦ κανονικοῦ ἀναλόγως τοῦ πλήθους τῶν δυσπροσαρμοστιῶν των κυμαίνόμενα ἀπὸ τῶν ἐλαφρῶς ἀνωμάτων μέχρι τῶν ψυ-

χοπαθῶν, εἰς τοὺς ὁποίους παρατηρεῖται πλήρης διάσπασις τῶν στοιχείων τῆς προσωπικότητος.

Μελανόν ἀποτύπωμα τύπου Rorschach.

Μία τῶν εἰκόνων τοῦ T.A.T.

7. Μέθοδοι διαγνώσεως τῆς προσωπικότητος. Πολλοὶ εἶναι αἱ μέθοδοι διαγνώσεως τῆς προσωπικότητος. Ἐξ αὐτῶν σήμερον αἱ μάλιστα ἐν χρήσει καὶ διεθνῶς γνωσταὶ εἶναι ἡ μέθοδος τῶν μελανῶν ἀποτυπωμάτων τοῦ Rorschach καὶ ἡ μέθοδος τῆς ἀντιλήψεως εἰκόνων Thematic apperception test.

Ἄλλ' ἐνταῦθα γεννᾶται τὸ ἐρώτημα· δίδει πράγματι ἡ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνωτέρω μεθόδων διάγνωσις εἰκόνα μόνιμον καὶ σταθεράν τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀτόμου ἢ εἶναι αὕτη στιγμιότυπον παρέχουσα πληροφορίαν περὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀτόμου κατὰ τὴν στιγμὴν μόνον τῆς ἐξετάσεως αὐτοῦ;

Παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἡ προσωπικότης μεταβάλλεται καὶ μορφοῦται τῇ διαρκεῖ ἐπιδράσει τοῦ περιβάλλοντος, ἐν τούτοις ὑπάρχει εἰς αὐτὴν βαθμὸς τις ἐνότητος καὶ σταθερότητος, ὅστις συντελεῖ, ὥστε τὸ ἄτομον νὰ συμπεριφέρεται πάντοτε μᾶλλον ἢ ἥττον ὁμοιομόρφως.

Ἡ σταθερότης τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς προσωπικότητος καὶ πειραματικῶς ἔχει ἀποδειχθῇ παρὰ πολλῶν ἐπιστημόνων, πιστεύεται δὲ διὰ τοῦτο ὅτι καὶ πρόγνωσις δύναται νὰ γίνῃ τῆς μελλοντικῆς μορφῆς τῆς προσωπικότητος οἰουδήποτε ἀτόμου, ἂν ἐξαίρεσωμεν εἰδικὰς περιπτώσεις ἀτόμων, εἰς τὰ ὅποια σοβαρὰ ὀργανικὴ ἢ ψυχολογικὴ αἰτία, λ.χ. ἐμφάνισις ὄγκου εἰς τὸν ἐγκέφαλον ἢ ἄλλαι σοβαραὶ ἀσθένειαι, σοβαρὰ οἰκογενειακά, οἰκονομικά καὶ ἄλλα ἀτυχήματα, διετάραξε σημαντικῶς τὴν προσωπικότητά των καὶ ἐπέφερεν οὐσιαστικὴν μεταβολὴν εἰς αὐτήν.

Τὸ τεστ Rorschach εἶναι ἐπινόησις τοῦ Ἑλβετοῦ ψυχιάτρου Herman Rorschach (Χέρμαν Ρόρσαχ, 1884 - 1922), ἀποτελεῖται δὲ ἐκ 10 πινάκων, πέντε ἐγχρώμων καὶ πέντε φαιῶν, ἕκαστος τῶν ὁποίων περιλαμβάνει ἓν ἀποτύπωμα. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀποτυπωμάτων τούτων καὶ διὰ καταλλήλων ἐρωτήσεων ἐκ μέρους τοῦ ἐξεταστοῦ τὸ ἄτομον προσπαθεῖ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ ἀποτύπωμα, ἐν τῇ προσπαθείᾳ του δὲ ταύτη προβάλλει ἑαυτὸ πρὸς τὰ ἔξω καὶ δίδει οὕτως εἰς τὸν ἐξεταστήν τὰ μέσα νὰ διαγνώσῃ τὴν προσωπικότητά του.

Τὸ Thematic apperception test (Θεματικὴ ἀπερσέψιον τεστ), ἐπὶ τῷ συντομώτερον T.A.T. ἀποτελεῖται ἐκ σειρᾶς εἰκόνων, αἵτινες παριστάνουσι σκηνὰς εἰλημμένας ἐκ τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων.

Τὸ ἄτομον, τὸ ὁποῖον βάσει τῶν διδομένων ὁδηγιῶν, πλάθει μίαν δραματικὴν ἱστορίαν δι' ἑκάστην εἰκόνα, προβάλλει καὶ κατὰ τὴν μέθοδον αὐτὴν πρὸς τὰ ἔξω τὸν ἐσωτερικόν του κόσμον ταυτίζον, ὡς εἰς τὴν ἀνάγνωσιν ἢ παρακολούθησιν θεατρικοῦ ἢ κινηματογραφικοῦ ἔργου συμβαίνει, τὸν ἑαυτὸν του πρὸς ἓνα τῶν προσώπων τῆς εἰκόνης.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. Τίς ἡ ἔννοια τοῦ χαρακτηῆρος ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως;
 2. Τίς ἡ ἔννοια τοῦ χαρακτηῆρος ἀπὸ ψυχολογικῆς ἀπόψεως;
 3. Ὑπάρχουν ἄμιγεῖς ψυχολογικοὶ τύποι; Δικαιολογήσατε.
 4. Τί εἶναι προσωπικότης; Τί ἀτομικότης;
 5. Τί διαφέρει ὁ χαρακτηῆρ τῆς προσωπικότητος;
 6. Ποῖα τὰ στοιχεῖα τῆς προσωπικότητος;
 7. Ποῖοι οἱ παράγοντες διαμορφώσεως τῆς προσωπικότητος;
 8. Ποῖα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ὁμαλῆς προσωπικότητος;
 9. Πότε τις εἶναι ψυχικῶς ἀνώμαλος;
 10. Πῶς διαγιγνώσκεται ἡ προσωπικότης.
-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

Ὡμιλήσαμεν εἰς τὰ προηγούμενα κεφάλαια περὶ τῶν διαφόρων ψυχικῶν φαινομένων καὶ περὶ τῆς ψυχῆς ὡς φορέως καὶ πηγῆς αὐτῶν. Ἀλλ' εὐλόγως θὰ ἐρωτήσῃ τις. Τὶ εἶναι ψυχὴ; Ὑπάρχει πράγματι ψυχὴ; Πόθεν αὕτη προῆλθεν; Τίς ἡ σχέσις σώματος καὶ ψυχῆς; Τὶ γίνεται ἡ ψυχὴ μετὰ θάνατον;

Τὰ προβλήματα αὐτά, μὲ τὰ ὅποια ἄλλοτε ἡσχολεῖτο ἡ ψυχολογία, φιλοσοφικὰ ἢ μεταφυσικὰ ἄλλως καλούμενα, εἶναι λίαν ἐνδιαφέροντα καὶ ἀπτησχόλησαν καὶ ἀπασχολοῦν τὸν ἄνθρωπον, ἀφ' οὗτου ἐνεφανίσθη ἐπὶ τῆς γῆς. Ἔνεκα τοῦ διαφέροντος τούτου ὀρθὸν εἶναι νὰ ἐξετάσωμεν δι' ὀλίγων αὐτά καὶ εἰς τὴν παροῦσαν ἐπιστημονικὴν ψυχολογίαν, τὴν ἐπὶ τῆς ἐμπειρίας στηριζομένην.

1. Ὑπάρχει ψυχὴ; Ἐφ' ὅσον ἔχομεν συνηθίσει νὰ παραδεχώμεθα ὡς ὑπαρκτὰ ἐκεῖνα μόνον ἐκ τῶν ἀντικειμένων καὶ γεγονότων, τὰ ὅποια ἀντιλαμβανόμεθα διὰ τῶν αἰσθήσεων, εἶναι πολὺ δύσκολον νὰ παραδεχθῶμεν πᾶν, ὅπερ δὲν ἀντιλαμβανόμεθα δι' αὐτῶν καὶ δὴ τὴν ὕπαρξιν τῆς ψυχῆς.

* Ἄν ὅμως ἐξετάσωμεν τὰ συμβαίνοντα εἰς τὴν φύσιν, τὴν ἀστραπὴν λ.χ., τὴν βροντὴν καὶ τὰ ἄλλα φυσικὰ φαινόμενα, θ' ἀντιληφθῶμεν καὶ θὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὑπάρχει αἰτία τις δημιουργὸς πάντων τούτων. Ἐπομένως κατὰ μείζονα λόγον πρέπει νὰ ὑπάρχῃ αἰτία τις διὰ τὰ συμβαίνοντα εἰς τὸν ἐσωτερικὸν τοῦ ἀνθρώπου κόσμον, τ.ἐ. διὰ τὴν χαρὰν, τὴν ὀργήν, τὸν θαυμασμόν, τὴν μάθησιν, τὴν λήθην κλπ., τὴν ὅποιαν ὁ ἄνθρωπος ψυχὴν ἐκάλει. Τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν ἀντιλαμβανόμεθα τὴν ψυχὴν διὰ τῶν αἰσθήσεων δὲν σημαίνει ὅτι δὲν πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὑπάρχει· διότι καὶ τὰ ἐρτσιανὰ κύματα καὶ τὰς ἀκτῖνας Γ καὶ τὰς ἀκτῖνας τοῦ ῥαδίου καὶ τὰ ἄτομα τῆς φυσικῆς καὶ τῆς χημείας καὶ τὰ εἰς τὸ ἀσυνείδητον ψυχικὰ φαινόμενα

καὶ πλεῖστα ἄλλα πράγματα ἀδυνατοῦμεν ν' ἀντιληφθῶμεν διὰ τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων πλὴν ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ τὰ ἀρνηθῶμεν ὡς ὑπάρχοντα. Ὑπάρχει ἄρα αἰτία, φορεὺς τῶν ψυχικῶν φαινομένων, ὅπως καὶ τῶν φυσικῶν.

2. Τί εἶναι ψυχὴ; Εἶναι οὐσία ὡς τὸ ἤλεκτρον; ὁ μαγνήτης; ἢ μήπως εἶναι ἐνέργεια ἀπλῶς, ὡς οἱ ὕλισται παραδέχονται; Ἄν ἡ ψυχὴ ᾖ ἐνέργεια μόνον, καὶ πάλιν θὰ ἔπρεπε νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὑπάρχει ἐνεργῶν ὅπισθεν αὐτῆς παράγων, δηλ. πηγὴ τις, ἐκ τῆς ὁποίας ἡ ἐνέργεια πηγάζει, καὶ ἡ πηγὴ αὕτη εἶναι ἡ ψυχὴ. Ἐξ ἄλλου ἂν παραδεχθῇ τις ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἐνέργεια μόνον, τότε ἡ ψυχολογία θὰ περιωρίζετο εἰς τὴν μελέτην τοῦ κύκλου τῆς συνειδήσεως καὶ τῶν συνειδητῶν φαινομένων τῶν ἐκουσίως ἐμφανιζομένων, θὰ ἔμεναν ὅμως ἔξω τῆς μελέτης τῆς ψυχολογίας τὰ φαινόμενα τοῦ ἀσυνειδήτου.

Ἀλλὰ τότε τί εἶναι ψυχὴ; Ἐν πρώτοις ἡ ψυχὴ πρέπει νὰ εἶναι κάτι διάφορον τῆς ὕλης, ἄλλόν τι ὄν, οὐσία τὴν ὁποίαν νοοῦμεν. Νοητικῶς, δηλ. σκεπτόμενοι πρέπει νὰ νοήσωμεν αὐτήν, ὡς νοοῦμεν τὰς συλλήψεις τῆς φαντασίας καὶ τὰς ἀφηρημένας ἐννοίας. Κατὰ ταῦτα ἡ ψυχὴ εἶναι νοητὴ οὐσία, διὰ τῆς ὁποίας ἐπιδρωμέν ἐπὶ τοὺς ἄλλους καὶ οὗτοι ὁμοίως ἐφ' ἡμᾶς. Διὰ τῆς ψυχῆς ἐπίσης ἀντιλαμβανόμεθα τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον καὶ ἀκόμη δυνάμεθα νὰ ἐξετάζωμεν καὶ γνωρίζωμεν τὸν ἑαυτὸν μας ἀποκτῶντες ὅ,τι καλοῦμεν αὐτογνωσίαν. Ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλο γνώρισμα ἔχει ἀκόμη ἡ ψυχὴ· ἐνῶ δηλ. ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος, ἡ φύσις εἰς τὰς τέσσαρας ἐποχὰς τοῦ ἔτους, ἀλλάζουσι μορφήν, ἡ ψυχὴ παραμένει μία ἐνίαία, ἡνωμένη οὐσία.

Κατὰ ταῦτα δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι φορεὺς, οὐσία τις νοητὴ, μὴ ἀντιληπτὴ διὰ τῶν αἰσθήσεων, διὰ τῆς ὁποίας ἡμεῖς ἐπιδρωμέν ἐπὶ τοὺς ἄλλους καὶ οἱ ἄλλοι ἐφ' ἡμᾶς. Εἶναι ὄργανον δι' οὗ γνωρίζομεν τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, ἀλλ' ἀκόμη καὶ τὸν ἑαυτὸν μας. Εἶναι ἀμετάβλητος ἡνωμένη οὐσία κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, ὁ ὁποῖος μεταβάλλεται καὶ ἀλλάσσει μορφήν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω πείθεται πᾶς λογικῶς σκεπτόμενος ἄνθρωπος ὅτι ἡ ψυχὴ ὑπάρχει, ὅτι εἶναι οὐσία νοητὴ καὶ ὄχι αἰσθητὴ, ἔχουσα σχέσιν πρὸς τὰ ψυχικὰ φαινόμενα. Ἀλλ' ἄραγε δὲν ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ σῶμα τὸ ὕλικόν, πρὸς τὴν ὕλην γενικώτερον;

Ὅτι ἡ ψυχὴ συνδέεται στενῶς πρὸς τὸ σῶμα εἶναι καταφανὲς καὶ

εἰς τοὺς ὑγιεῖς ψυχικῶς, περισσότερον δ' ἀκόμη εἰς τοὺς ψυχικῶς ἀσθενεῖς. Γνωστὸν δὲ εἶναι ὅτι μὲ τὴν αὐξησιν τοῦ σώματος καὶ τῆς ἡλικίας τοῦ ἀνθρώπου ἐπέρχεται αὐξήσις καὶ τῶν ψυχικῶν του ἱκανότητων. Ἀσθένεια δὲ τοῦ σώματος ἐπιφέρει συνήθως ἀσθένειαν τῆς ψυχῆς κατὰ τὸ γνωστὸν ἀπόφθεγμα «νοῦς ὑγιής ἐν σώματι ὑγιής». Κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς ἐπίσης «συμπάσχει ἡ ψυχὴ τῷ σώματι νοσοῦντι καὶ τεμνομένῳ καὶ τὸ σῶμα τῇ ψυχῇ· «αἰσχυνομένης γοῦν ἐρυθρὸν γίγνεται καὶ φοβουμένης ὠχρόν».

Ὡς πρὸς τὴν ἐξήγησιν δὲ τῆς σχέσεως ταύτης μεταξὺ ὕλης καὶ ψυχῆς ἡ πνεύματος διάφοροι ὑπάρχουσι γνώμαι ἀναγόμεναι εἰς δύο βασικὰς θεωρίας.

Κατὰ τὴν πρώτην θεωρίαν ἐν εἶναι τὸ ὑπάρχον· ὕλη δηλ., καὶ ψυχὴ ἡ πνεῦμα ταυτίζονται ἢ παράγουν τὸ ἐν τὸ ἄλλο (θετικὸς ἐνισμός).

Κατὰ τὴν δευτέραν θεωρίαν ὕλη καὶ πνεῦμα εἶναι διάφορα ἀλλήλων, εὐρίσκονται δὲ εἰς αἰτιώδη πρὸς ἀλλήλα σχέσιν (δυσμός).

Ἄλλ' οἱ ὁπαδοὶ τῆς θεωρίας τοῦ ἐνισμοῦ ἀκολουθοῦν τρεῖς διαφόρους κατευθύνσεις. Κατ' ἄλλους μὲν ἡ ὕλη εἶναι τὸ πᾶν καὶ ἐξ αὐτῆς τὸ πνεῦμα παράγεται (ὕλοκρατία ἢ ὕλισμός). Κατ' ἄλλους πνεῦμα εἶναι τὸ πᾶν καὶ ἐξ αὐτοῦ ἡ ὕλη παράγεται (πνευματοκρατία). Κατὰ δὲ τὴν τρίτην θεωρίαν ὕλη καὶ πνεῦμα εἶναι δύο διάφοροι ὄψεις τοῦ αὐτοῦ πράγματος (ψυχοφυσικὸς παραλληλισμὸς ἢ θεωρία τῆς ταυτότητος).

Α. Θεωρία τοῦ ἐνισμοῦ α) Ὑλισμός. Ὁ ὕλισμὸς πιστεύει ὅτι μόνον ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος, τὸν ὅποιον διὰ τῶν αἰσθήσεων ἀνταμβανόμεθα, ὑπάρχει, ἐνῷ ἀληθὲς εἶναι ὅτι μόνιμα εἶναι τὰ ψυχικὰ φαινόμενα, τὰ φαινόμενα τοῦ πνεύματος, τῆς συνειδήσεώς μας, ἀπὸ τὰ ὅποια καὶ συναγόμεν τὴν ὑπαρξίν τῶν φαινομένων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Ἄν δὲ δὲν ὑπῆρχε πνεῦμα, οὐδαμῶς ἡ ὕλη θὰ ἠδύνατο νὰ παραγάγῃ συνείδησιν, φαινόμενον καθαρῶς διάφορον κατὰ ποιὸν ἀπὸ τὴν ὕλην. Διὸ καὶ ἡ θεωρία αὕτη ἀποδοκιμάζεται ὑπὸ πάντων τῶν σοβαρῶν ἐπιστημόνων.

Ἐξ ἄλλου καὶ τὰ τελευταῖα πορίσματα τῆς ἀναλύσεως καὶ μελέτης τῶν συστατικῶν τοῦ διασπασθέντος ἀτόμου κατέδειξαν ὅτι αὐτό, τὸ ὅποιον καλοῦμεν ὕλην, δὲν εἶναι ἡ ἐνέργεια συνισταμένη ἀπὸ τὰ καλού-

μενα quanta, ἀπειροελαχίστας βολίδας, αἵτινες συμπεριφέρονται ὡς κύματα. Ἐπομένως ὕλη δὲν ὑπάρχει.

β) Πνευματοκρατία. Ἄλλ' ἀράγε ἀληθεύει τὸ ἀντίθετον, ὅτι δηλ. τὸ πράγματι ὑπάρχον εἶναι τὸ πνεῦμα καὶ ὄχι ἡ ὕλη; Εἶναι δηλ. ὀρθὸν ὅτι ὁ κόσμος εἶναι ἀπατηλὸν φαινόμενον, προῖον τῆς συνειδήσεως μόνον τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὅτι μόνον πνεῦμα ὑπάρχει. Ἡ πρεσβεύουσα τοῦτο θεωρία, ἡ πνευματοκρατία ἢ ψυχισμός ἄλλως καλούμενη, δὲν δύναται ἐπαρκῶς νὰ ἀποδείξῃ τοῦτο, διό καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες τὴν θεωρίαν ταύτην εἶναι ἐλάχιστοι.

γ) Ψυχοφυσικός παραλληλισμός ἢ θεωρία τῆς ταυτότητος. Κατ' αὐτὸν ὕλη καὶ πνεῦμα, ψυχικὰ καὶ φυσικὰ φαινόμενα εἶναι, ὡς ἤδη ἐλέχθη, δύο ὅψεις ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος. Π.χ. ὅτι διὰ τὸν ὀφθαλμὸν ἡ τὸ οὖς εἶναι κινήσεις τῶν μορίων ἢ ἀτόμων τοῦ ἐγκεφάλου, τοῦτο διὰ τὴν συνείδησιν εἶναι γεγονὸς ψυχικόν. Οὕτω κινήσεις τῆς χειρὸς ἐξωτερικῶς εἶναι αἰσθητή, ἐσωτερικῶς ὁμως εἶναι νοητή. Ὑπάρχει δηλ. ἀντιστοιχία τῶν ψυχικῶν καὶ φυσικῶν φαινομένων, εἰς πᾶν δὲ φαινόμενον τῆς συνειδήσεως ἀντιστοιχεῖ καὶ γεγονὸς κινήσεως εἰς τὴν ὕλην καὶ τὸν κόσμον. Ἡ ὑπόθεσις ὁμως αὕτη, ὅσον καὶ ἂν φαίνεται πιστευτή καὶ προτιμότερα τοῦ ὕλισμοῦ, δὲν ἀληθεύει καὶ δι' ἄλλους μὲν λόγους, μάλιστα δὲ διότι δὲν ὑπάρχει πάντοτε ἀντιστοιχία τῶν ψυχικῶν καὶ τῶν φυσικῶν φαινομένων. Ὁ ψυχικὸς κόσμος εἶναι τι διάφορον τοῦ ὕλικου καὶ πολυπλοκώτερον «βαθὺν νόον ἔχον».

Β. Θεωρία τοῦ δυϊσμοῦ. Κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ δυϊσμοῦ δύο εἰδῶν φαινόμενα ὑπάρχουν, ὕλικὰ καὶ πνευματικὰ, ἐπιδρῶντα ἐπ' ἄλληλα. Οὕτω π.χ. εἰς νύξιν τῆς χειρὸς ὑπὸ ἀκάνθης ὁ ἐξ αὐτῆς ἐρεθισμός μετατρέπεται εἰς αἶσθημα πόνου καὶ ἀκαριαίως διὰ τῆς ὁρμῆς τῆς ψυχῆς ἢ τοῦ ἐγώ μας ἐπιφέρεται κινήσεις τῆς χειρὸς πρὸς ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τῆς δυσaráστοις αἰτίας, τῆς ἀκάνθης. Οὕτως ὁ ἐξωθεν ἐρεθισμός ἐπιδρᾷ ἐπὶ τὰ αἰσθητήρια ὄργανα καὶ τὰ ἐγκεφαλικά κέντρα καὶ μετατρέπεται εἰς αἶσθημα, ἡ δὲ ἐσωθεν ὁρμή τῆς ψυχῆς μετατρέπεται εἰς κίνησιν, πάσχοντος δὲ τοῦ σώματος πάσχει ἡ ψυχὴ.

Ἡ θεωρία αὕτη εἶναι προτιμότερα τῶν ἄλλων, διότι καίτοι εἶναι ἄγνωστος ἡ οὐσία τῆς ψυχῆς, ἐν τούτοις στηρίζεται ἐπὶ τῆς διαφορᾶς τῶν ψυχικῶν καὶ τῶν σωματικῶν φαινομένων καὶ τῆς ἀλληλεξαρτήσεως

αὐτῶν, τὴν ὁποίαν ἡ καθημερινὴ πεῖρα μαρτυρεῖ, ἀποφεύγει δὲ τὴν αὐστηρότητα τῆς πνευματοκρατίας, ἥτις παραδέχεται ὅτι μόνον τὰ πνευματικὰ φαινόμενα ὑπάρχουν αὐτοτελῶς καὶ ἀνεξαρτήτως, ὡς καὶ τὰς τοῦ ὕλισμου, ὁ ὁποῖος μόνον τὴν ὕλην παραδέχεται.

Συγγενὴς πρὸς τὸν δυῖσμον εἶναι ἡ θεωρία τῆς ἀνελίξεως ἢ ἀναδύσεως, ἥτις τυγχάνει ἀξία μεγίστης προσοχῆς. Κατ' αὐτὴν ἡ ψυχὴ ἀνέδυ δι' ἀνελίξεως διὰ μέσου τῶν μυριάδων αἰώνων ἀπὸ βαθμίδος εἰς βαθμίδα ἐκ τοῦ σώματος, εἰς δ' ἐνυλίσθη ὡς μέρος τῆς θείας δυνάμεως, ὡς μῦθον τῆς δημιουργοῦ ψυχῆς τοῦ κόσμου, τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπιφέρει διὰ μέσου τῶν αἰώνων τὴν ἀνελίξιν καὶ δημιουργίαν νέων μορφῶν μὲ νέας χαρακτηριστικὰς ιδιότητας ἢ ποιότητες.

Ἡ θεωρία αὕτη συμφώνως πρὸς τὴν ἐντελεχειακὴν, ἐνελκτικὴν θεωρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ τὴν νεωτέραν ζωτικὴν ἀρχὴν (neovitalismus) εἶναι συμφωνοῦ καὶ πρὸς τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς συνεχοῦς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργίας κατὰ τὸ εὐαγγελικὸν ῥητόν· «ὁ Πατὴρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται», διὰ χρησιμοποίησεως τοῦ ἀνθρώπου ὡς ὄργάνου του, ὡς συνδημιουργοῦ εἰς τὴν κατάκτησιν καὶ τελείωσιν τῆς φύσεως καὶ ἐπέλευσιν τῆς Θείας βασιλείας ἐπὶ τῆς γῆς.

3. Ἡ ἀρχὴ τῆς ψυχῆς. Πῶς προῆλθεν ἡ ψυχὴ; τίς ἡ ἀρχὴ τῆς; Καὶ εἰς τὸ πρόβλημα τοῦτο ἔχομεν τρεῖς θεωρίας·

α) Ἡ θεωρία τῆς προϋπάρξεως. Κατ' αὐτὴν ἡ ψυχὴ ὑπάρχει εὐθύς ἐξ ἀρχῆς καὶ ἔρχεται εἰς τὸ σῶμα κατὰ τὴν γέννησιν. Τῆς θεωρίας ταύτης ὑπέρμαχοι εἶναι πλὴν ἄλλων οἱ Πυθαγόρειοι κήρυκες τῆς μετεμψυχώσεως, διδάξαντες ὅτι αἱ ψυχαὶ προϋπάρχουσαι ἐν τῷ οὐρανῷ καταπίπτουν εἰς τὰ σώματα ἕνεκα τῶν ἁμαρτιῶν των. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον, ἂν μὲν διήγαγον βίον ἐπαινετόν, ἐπανέρχονται εἰς τὸν οὐρανόν, ἂν δὲ μὴ, ῥίπτονται εἰς τὸν Τάρταρον. Παρόμοια καὶ ὁ Πλάτων ἐδίδαξε λέγων ὅτι ἡ μάθησις εἶναι ἀνάμνησις. Ὁμοίως φρονεῖ καὶ ὁ Ὠριγένης διδάξας ὅτι ἡ ψυχὴ δημιουργηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καταπίπτει ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἕνεκα τῶν ἁμαρτιῶν τῆς.

β) Ἡ θεωρία τῆς δημιουργίας. Καθ' ἣν ἡ ψυχὴ δημιουργεῖται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἅμα τῇ γεννήσει τοῦ ἀνθρώπου, (Αὐγουστίνος κ.ἄ.)

γ) Ἡ θεωρία τῆς μεταδόσεως. Κατ' αὐτὴν ἡ ψυχὴ τοῦ τέκνου εἶναι ἀπόσπασμα τῆς ψυχῆς τῶν γονέων, μεταδιδομένη κατὰ τὸν χρόνον τῆς γεννήσεως.

Τίς τῶν θεωριῶν τούτων εἶναι ἐγγύτερον πρὸς τὴν ἀλήθειαν;

Ἡ περὶ προϋπάρξεως τῆς ψυχῆς καὶ πτώσεως αὐτῆς εἰς τὴν γῆν πρὸς κάθαρσιν εἶναι τῆς φαντασίας προῖον καὶ στηρίζεται εἰς ἡθικοὺς καὶ θρησκευτικοὺς βεβαίως λόγους, πλὴν δὲν δύναται νὰ ἀποδείξῃ τὴν προϋπαρξιν τῆς ψυχῆς.

Ἡ θεωρία περὶ δημιουργίας κατὰ τὴν γέννησιν ἐξ ἄλλου θὰ ἐσήμαινε διαρκῆ θαυματουργίαν.

Πρὸς τὴν ἀλήθειαν πλησιεστέρα φαίνεται ἡ τρίτη θεωρία, καθ' ἣν ἡ ψυχὴ μεταδίδεται κατὰ τὸν χρόνον τῆς γεννήσεως συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους τῆς κληρονομικότητος. Γνωστὸν εἶναι ὅτι τὰ τέκνα κληρονομοῦσι παρὰ τῶν γονέων καὶ τοῦ ὅλου γενεαλογικοῦ των δένδρου ὅχι μόνον τὰ σωματικά, ἀλλὰ καὶ τὰ ψυχικά χαρακτηριστικά των προτερήματα καὶ ἐλαττώματα. Πᾶσαι δ' αἱ ψυχικαὶ λειτουργίαι σχέσιν ἔχουσιν, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, πρὸς τὸ νευρικὸν σύστημα καὶ δὴ τὴν φαιάν οὐσίαν τοῦ ἐγκεφάλου.

4. Ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς. Ἐρχόμεθα εἰς τὸ τὰ μέγιστα ἐνδιαφέρον ζήτημα. Τί γίνεται ἡ ψυχὴ μετὰ θάνατον; χάνεται διαλυομένου τοῦ σώματος ἢ παραμένει ἀθάνατος; ὑπάρχει δηλ. ἀθανασία τῆς ψυχῆς;

Ἀποδείξεις ἐμπειρικὰς περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς δὲν ἔχομεν, διότι οὐδεὶς θανὼν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν ζωὴν ἢ τοῦλάχιστον τῶν τυχόν ἐπιστρεψάντων δὲν ἔχομεν μαρτυρίας. Τὰ λεγόμενα ὑπὸ τῶν πνευματιστῶν, ὅτι δηλ. ἐπικοινωνοῦν μετὰ τῶν πνευμάτων τῶν ἀποθανόντων εἶναι μὲν γεγονότα, δὲν δυνάμεθα ὅμως σήμερον τοῦλάχιστον νὰ γνωρίζωμεν ἐπιστημονικῶς ἂν ἐκ τοῦ ὑποσυνειδήτου ταῦτα προέρχωνται ἢ εἶναι φαντασιοπληξίαι καὶ ἀπάται (διότι καὶ ἐνίοτε καὶ ὡς τοιαῦται ἀπεδείχθησαν πολλαὶ τῶν μεσαζόντων κρίσεις). Χωρὶς νὰ ἀρνούμεθα εἰδικὰς ἱκανότητας μεσαζόντων τινῶν (medium) πρὸς τοιαῦτα παραψυχολογικὰ φαινόμενα, δὲν θεωροῦμεν ὀρθὸν νὰ στηριχθῶμεν πρὸς ἀποδείξιν τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἐπὶ τῶν πνευματιστῶν τὰς ἀποκαλύψεις, ὅσον καὶ ἂν αὗται θὰ μᾶς ἤσαν ἱκανοποιητικαὶ καὶ ἐπιθυμηταί.

Ἄλλ' ἂν πραγματικὰς ἀποδείξεις περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς

δὲν ἔχωμεν, ἔχομεν ὅμως θεωρητικῶς λογικὰς ἐνδείξεις καὶ αὗται εἶναι:

α) ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατος, διότι πάσης θρησκείας οἱ ὁπαδοὶ πάντοτε ἐπίστευον ὅτι αἰωνία καὶ ἀθάνατος εἶναι ἡ ψυχὴ. Εἰς τὴν θεωρίαν ταύτην ἐπίστευον καὶ πιστεύουν ἑκατομύρια ἀνθρώπων, ὄχι μόνον οἱ Χριστιανοὶ ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ προηγμένα θρησκείαι. Ἡ διὰ μέσου τῶν αἰώνων κοινὴ τῶν ἀνθρώπων πίστις καταδεικνύει τὴν ἀλήθειαν ταύτην (ἱ σ τ ο ρ ι κ ῆ ἀ π ό δ ε ι ξ ι ς),

β) ἡ τάσις παντὸς ἀνθρώπου πρὸς τέλος ἀνώτερον τῆς ὥμῃς πραγματικότητος, πρὸς τι πρότυπον ἰδανικόν, ὑπερκόσμιον τέλος καὶ σκοπόν, τὸ ὁποῖον δὲν κατορθώνει νὰ ἐκπληρώσῃ εἰς τὸν ἐπίγειον τοῦτον κόσμον, ἀποδεικνύει τὴν ὑπαρξίν ἄλλου τελειότερου καὶ διαρκεστέρου κόσμου, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ σκοπὸς οὗτος θὰ ἐκπληρωθῇ (τ ε λ ο λ ο γ ι κ ῆ ἀ π ό δ ε ι ξ ι ς),

γ) ἐφ' ὅσον κατὰ τὰ προηγουμένως λεχθέντα ἡ ψυχὴ εἶναι διάφορος τῆς ὕλης, ἄυλος, μορφουμένη ἐν τῇ ζωῇ εἰς μίαν προσωπικότητα καὶ διαρκῶς τελειοποιουμένη, δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ πιστεύῃ τις ὅτι ἡ πρὸς τὴν τελειοποίησιν ταύτην διαμορφουμένη προσωπικότης χάνεται καὶ διαλύεται (ὀ ν τ ο λ ο γ ι κ ῆ ἀ π ό δ ε ι ξ ι ς),

δ) εἰς τὴν ἐπίγειον ζωὴν οὔτε ὁ ἐνάρετος πάντοτε ἀμείβεται διὰ τὰς ἀγαθὰς πράξεις του οὔτε ὁ κακὸς διὰ τὰς κακὰς πάντοτε τιμωρεῖται, τὸν ἀντίον πολλάκις εὐημερεῖ καὶ προάγεται. Τὸ τοιοῦτον ὅμως δὲν συμβιβάζεται οὔτε πρὸς τὸ αἶσθημα τῆς δικαιοσύνης οὔτε πρὸς τὸ συναἶσθημα τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς ἠθικῆς τάξεως, τὸ ὁποῖον ἀπαιτεῖ ἀμοιβὴν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τιμωρίαν τοῦ κακοῦ. Ἐφ' ὅσον ὅμως διὰ τοῦ θανάτου δὲν γίνεται ἡ ἀνταπόδοσις αὕτη, πρέπει, κατὰ πάντα λόγον καὶ δικαιοσύνην, νὰ γίνῃ ἐν τῇ ζωῇ πέραν τοῦ τάφου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο δυνατόν νὰ συμβῇ ἂν ἐπέζη ἡ ψυχὴ μετὰ θάνατον.

Κατὰ ταῦτα λογικῶς σκεπτόμενοι καὶ μάλιστα ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως κρίνοντες δεόν νὰ δεχθῶμεν τὴν ἀ θ α ν α σ ί α ν τ ῆ ς ψ υ χ ῆ ς.

Παρὰ ταῦτα οὐχὶ πάντες οἱ ἄνθρωποι παραδέχονται τὴν ἀλήθειαν ταύτην. Οἱ ὕλισται Haëckel κ.ἄ. δὲν παραδέχονται ὅτι ὑπάρχει ἰδίᾳ ψυχὴ, χωριστὸς φορεὺς τῆς συνειδήσεως ἀνεξάρτητος τοῦ σώματος, ἀλλ' ὅτι τὸ σῶμα, ἡ ὕλη, καὶ μάλιστα ὁ ἐγκέφαλος εἶναι ὁ φορεὺς, ἡ πηγὴ τῶν ψυχικῶν φαινομένων, τὰ ὁποῖα εἶναι κινήσεις τῶν ἐγκεφαλικῶν ἀτόμων ἢ ἀποτελέσματα τῆς κινήσεως αὐτῶν.

Ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν ἐναντίων πρὸς τοὺς ὕλιστάς φρονούντων, τῶν

ἰδεολόγων, πλήρης συμφωνία περὶ τοῦ προβλήματος τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς δὲν ὑπάρχει, διότι ἄλλοι μὲν τούτων (Herbart, James, Renouvier κ. ἄ.) παραδέχονται προσωπικὴν τὴν ἀθανασίαν, ἄλλοι δὲ ὡς ὁ Kant ὅτι, καὶ ἂν δὲν ἡγήθευεν ἡ παραδοχὴ αὕτη τῆς ἀθανασίας, θὰ ἔπρεπε διὰ πρακτικούς λόγους νὰ τὴν παραδεχθῶμεν.

Ἄφ' ἐτέρου ἄλλοι τῶν φιλοσόφων πιστεύουν ὅτι μετὰ θάνατον ζῶμεν ὅχι ἡμεῖς, ἀλλ' ὅτι συνεχίζεται ἡ ζωὴ ἡμῶν διὰ τῶν ἄλλων, εἴτε δηλ. διὰ τῶν κληρονομημένων πρὸς τὰ τέκνα ἡμῶν ψυχικῶν προδιαθέσεων καὶ ιδιοτήτων εἴτε διὰ τῶν ἔργων ἡμῶν, ἅτινα καταλείπομεν ὀπισθεν ἡμῶν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους, εἴτε διὰ τῆς προσπάθειας, τὴν ὁποίαν θὰ ἔχωμεν καταβάλλει, ὅπως καταστήσωμεν τὴν ζωὴν τῶν μελλουσῶν γενεῶν ὠραιότεραν καὶ εὐτυχεστέραν. Διὰ τῆς συνεργίας ἡμῶν ταύτης πρὸς βελτίωσιν καὶ πρόοδον τῶν ἐπερχομένων γενεῶν θὰ ἐξακολουθήσωμεν νὰ ζῶμεν ὡς τμῆμα τῆς ζωῆς τῶν ἄλλων, δι' ἣν ζωὴν ἀφιερῶσαμεν ἡμεῖς τὴν ἰδικὴν μας ζωὴν.

Καὶ αὕτη μὲν εἶναι ἡ ῥεαλιστικὴ καλουμένη πίστις καὶ θεωρία περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς.

Ἡ ἰδεαλιστικὴ ὅμως περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἄποψις, ὡς ἡ τοῦ Πλάτωνος καὶ τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, εἶναι ὅλως διάφορος. Κατὰ τὸν Πλάτωνα, ὅταν ἡ ψυχὴ κατὰ τὸν ἀποχωρισμὸν τῆς ἀπὸ τοῦ σώματος εἶναι ἀπηλλαγμένη ἁμαρτημάτων, «εἰς τὸ ὅμοιον αὐτῇ, τὸ αἰεδὲς ἀπέρχεται, τὸ θεῖόν τε καὶ ἀθάνατον καὶ φρόνιμον, οἷ ἀφικομένη ὑπάρχει αὐτῇ εὐδαίμονι εἶναι» (Πλάτωνος Φαίδων 81α).

Τὰ αὐτὰ περίπου παραδέχεται καὶ ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία διὰ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου λέγοντος ὁ τῶν λόγων τοῦ Σωτῆρος ἀκούων . . . «μεταβέβηκεν ἀπὸ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν», καὶ «ἐὰν τις τὸν λόγον μου τηρήσῃ, θάνατον οὐ μὴ θεωρήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα». Ἐπίσης δὲ καὶ διὰ τοῦ ἀποστόλου Παύλου κηρύττοντος· «εἰ δὲ ἀπεθάνομεν ἐν Χριστῷ, πιστεύομεν ὅτι καὶ συζήσομεν αὐτῷ».

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. Ποῖα εἶναι τὰ μεταφυσικὰ προβλήματα τῆς ψυχολογίας;
2. Πῶς ἀποδεικνύεται ὅτι ὑπάρχει ψυχὴ;
3. Πόθεν προῆλθεν ἡ ψυχὴ;
4. Τίνες αἱ θεωρίαι περὶ τῆς σχέσεως σώματος καὶ ψυχῆς;

5. *Τίνας τῶν θεωριῶν τούτων προκρίνετε καὶ διατί;*
6. *Διατὶ τὸ ζήτημα τῆς σχέσεως σώματος καὶ ψυχῆς εἶναι ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων ψυχολογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ζητημάτων;*
7. *Ποῖαι αἱ ὑπὲρ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἀποδείξεις;*
8. *Τίνα σχέσιν ἔχει ἡ ἀπόδειξις τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ;*
9. *Δώσατε σύντομον ἀνακεφαλαίωσιν τοῦ περιεχομένου τῆς ψυχολογίας ταύτης.*

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τὸ ὑποκείμενον τῆς ψυχολογίας	Σελίς	9-11
Χαρακτήρ τῶν ψυχολογικῶν φαινομένων 9.		
*Ἡ ψυχολογία ὡς ἐπιστήμη.	Σελίς	11-16
Σύντομος ἱστορία τῆς ψυχολογίας 11. — Κλάδοι τῆς ψυχολογίας		
13. — *Ἀξία τῆς ψυχολογίας 15.		
Αἱ μέθοδοι τῆς ψυχολογίας.	Σελίς	16-20
*Ἀσκήσεις 19-20.		

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

*Ὁ ψυχικὸς βίος ὡς ὀργανικὴ ἐνότης καὶ αἱ ψυχικαὶ λειτουργίαι. Σελίς	21-24
*Ἀσκήσεις 24.	

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Συνειδήσις καὶ ἀσυνειδήτων.	Σελίς	25-27
*Ἐννοια τῆς συνειδήσεως 25. — Περιεχόμενον τοῦ ἀσυνειδήτου 26.—		
*Ἀσκήσεις 27.		

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Ο ΨΥΧΙΚΟΣ ΒΙΟΣ ΑΠΟ ΝΟΗΤΙΚΗΣ ΑΠΟΨΕΩΣ

Προσοχή.	Σελίς	28-33
*Ἐννοια τῆς προσοχῆς 28.— Εἶδη προσοχῆς 29.— *Ιδιότητες τῆς προσοχῆς 29.— *Ἀτομικαὶ διαφοραὶ ὡς πρὸς τὴν προσοχὴν 30.		
Διαφέρον.	Σελίς	31-33
*Ἐννοια 31.— Εἶδη διαφερόντων 32.— *Ἀσκήσεις 33.		

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Αἰσθήσεις καὶ αἰσθήματα.	Σελίς	34-47
----------------------------------	-------	-------

"Εννοια τοῦ αἰσθήματος 34.— 'Ιδιότητες τῶν αἰσθημάτων 36.—
Εἶδη αἰσθημάτων 36.

'Αντίληψις. Σελίς 47-55

Αἶσθημα καὶ ἀντίληψις 47.— Εἶδη ἀντίληψεων 48.— 'Αντίληψις
καὶ συνθετικὴ ἐνέργεια τοῦ πνεύματος 48.— Αἱ ἀπὸ τῶν αἰσθητηρίων
πλάναι 49.— 'Αντίληψις χώρου καὶ χρόνου 50.— Παρατηρητικότης 53.—
'Ασκήσεις 54—55.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Παράστασις. Σελίς 56-60

"Εννοια — ὁρισμός 56.— Εἶδη καὶ ἰδιότητες τῶν παραστάσεων 56.—
Εἰδητικὴ ἱκανότης 57.— Συνειρμός καὶ ἀνάπλασις τῶν παραστάσεων
57.— Νόμοι τοῦ συνειρμοῦ 58.— 'Ασκήσεις 60.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Κυρίως νόησις. Σελίς 61-72

"Εννοια τῆς νοήσεως 61.— Εἶδη νοήσεως 61.— "Οροι νοήσεως 63.—
Νόησις καὶ προσωπικότης 63.— Νόησις καὶ εὐφυΐα 63.— Νόησις καὶ
γλῶσσα 64.— 'Ατομικαὶ διαφοραὶ ὡς πρὸς τὴν νόησιν 65.— Διαφορὰ
μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ὡς πρὸς τὴν εὐφυΐαν 65.— "Ελεγχος τῆς εὐφυΐας
66.— Κλίμαξ γενικῆς εὐφυΐας 69.— 'Ομαδικὰ καὶ πρακτικὰ τέστ εὐ-
φυΐας 72.— Κριτήρια ἐπιδόσεως καὶ εἰδικῶν ἱκανότητων 72.— 'Ασκή-
σεις 72.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Μνήμη. Σελίς 73-81

"Εννοια τῆς μνήμης 73.— 'Ανάμνησις 73.— Μνημονικαὶ λειτουργίαι
74.— 'Ιδιότητες μνήμης 74.— Μέθοδοι ἀπομνημονεύσεως 76.— Μνήμη
καὶ λήθη 77.— 'Ανωμαλίαι τῆς μνήμης 78.— Μαρτυρία καὶ πλάνη 79.—
'Ατομικαὶ διαφοραὶ ὡς πρὸς τὴν μνήμην. Μνημονικοὶ τύποι 80.—
Σημασία τῆς μνήμης 81.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

Μάθησις. Σελίς 82-88

"Εννοια τῆς μαθήσεως 82.— Νόμοι τῆς μαθήσεως 82.— 'Αρχαὶ καὶ
μέθοδοι σπουδῆς 84.— Μάθησις καὶ κόπωσης 86.— Κριτήριον αὐτοεξε-
τάσεως μαθητοῦ 87.— 'Ασκήσεις 88.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

Φαντασία. Σελίς 89-95

"Εννοια αὐτῆς 89.— Εἶδη φαντασίας 90.— Φύσις τῆς φαντασίας 90.— Φαντασία καὶ προσωπικότης 90.— Περιεχόμενον τῆς φαντασίας 90.— Φαντασία καὶ ἔμπνευσις 91.— Σπουδαιότης τῆς φαντασίας 91.— Καλλιέργεια τῆς φαντασίας 92.— Ἰδανικά — Ὀνειροπολήσεις — Ὀνειρα 92.— Ἀσκήσεις 95.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

Ο ΨΥΧΙΚΟΣ ΒΙΟΣ ΑΠΟ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗΣ ΑΠΟΨΕΩΣ

Συναίσθημα. Σελίς 96-113

Φύσις καὶ μορφαὶ τοῦ συναισθήματος 96.— Εἶδη συναισθημάτων 98.— Πνευματικά ἢ ἀνώτερα συναισθήματα 99.— Ἑρμηνεῖα τοῦ συναισθηματικοῦ βίου 111.— Ἀσκήσεις 113.

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Ο ΨΥΧΙΚΟΣ ΒΙΟΣ ΑΠΟ ΒΟΥΛΗΤΙΚΗΣ ΑΠΟΨΕΩΣ

Βούλησις. Σελίς 114-127

"Εννοια καὶ γενικὸς χαρακτήρ τῆς βουλήσεως 114.— Μορφαὶ καὶ εἶδη βουλήσεως 116.— Βουλευτικὴ πράξις 120.— Βούλησις καὶ ὑποβολή 123.— Τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως 124.— Ἀσκήσεις 127.

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟΝ

Ἡ ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΑΠΟΨΙΣ ΤΟΥ ΨΥΧΙΚΟΥ ΒΙΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Χαρακτήρ καὶ προσωπικότης. Σελίς 124-133

"Εννοια τοῦ χαρακτῆρος 124.— "Εννοια τῆς προσωπικότητος 126.— Στοιχεῖα τῆς προσωπικότητος 127.— Παράγοντες διαμορφώσεως τῆς προσωπικότητος 128.— Διαφορὰ χαρακτῆρος καὶ προσωπικότητος 129.— Ὁμαλὴ καὶ ἀνώμαλος προσωπικότης 129.— Μέθοδοι διαγνώσεως τῆς προσωπικότητος 132.— Ἀσκήσεις 133.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Μεταφυσικά προβλήματα τῆς ψυχολογίας. Σελίς 134-142

"Υπάρχει ψυχὴ; 134.— Τί εἶναι ψυχὴ; 135.— Ἡ ἀρχὴ τῆς ψυχῆς 138.— Ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς 139.— Ἀσκήσεις 141.

ΕΚΔΟΣΙΣ Γ', 1972 (VI) - ΑΝΤΙΤΙΠΑ : 56.000 - ΣΥΜΒΑΣΙΣ : 2219/4-4-72

Έκτύπωσις — Βιβλιοδεσία: ΑΦΟΙ Γ. ΡΟΔΗ 'Αμαρουσίου 59 — 'Αμαρουσίον

0020556997

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΟΥΛΗΣ

